
SEMINARIET FÖR NORDISK
UPPSALA
UNIVERSITET
ORTNAMNSFORSKNING

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

NIONDE DELEN.

FÖRSTA OCH ANDRA HÄFTET.

Pris: 2 kronor.

Af **Kongl. Vitterhets Akademien** (1753—1786) och **Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien** eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

——, Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.: del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.; del. 11 nr 1 (1886): 2 kr.; del. 11 nr 2 (1886): 1 kr.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1 (1863): 2 kr.; del. 2 (1869): 3 kr.; del 3, h. 1—4 (1870—73): 4 kr.; del. 4, h. 1—4 (1872—80): 4 kr.; del. 5, h. 1—3 (1873—78): 3 kr.; del. 6, h. 1—4 (1880—82): 4 kr.; del. 7, h. 1—4 (1883—85): 4 kr.; del. 8, h. 1 o. 2 (1884): 2 kr.; del. 9 h. 1 o. 2 (1886): 2 kr.

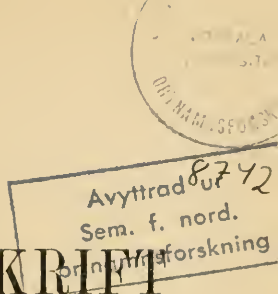
Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Af femte bandet årgångarne 1884 o. 1885. Pris för hvar af årgångarne 1872—1877: 2 kr.; för följande årgångar 3 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Dagbok samt om de under Akademiens inseende stälda Kongl. samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

NIONDE DELEN.

STOCKHOLM
IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI A. B.
1905.

INNEHÅLL.

Heraldiska studier

af

Hans Hildebrand.

II. Landskapens vapen.

Som jag redan antydt, har man i senaste tid velat inlägga mytologisk betydelse i våra landskapsvapen. Den heraldiska konsten i allmänhet tillhör en tid, då mytbildningen var afslutad, den uppkom inom det kristnade Europa. Hvad särskildt de svenska landskapens vapen beträffar, de tillhöra icke heraldikens första period, utan äro tillkomna under vår historias nya skede. Någon annan mytologisk betydelse kunna dessa bilder ej hafva än den, som man roar sig att i dem lägga in.

Våra landskap hade i början af vår historiska tid större betydelse än de sedan mäktade behålla: medeltiden främjar konseqvent landskapens enande till ett rike. Under denna första tid, då landskapens inbyggare höllo på sin sjelfständighet, hade det måhända icke funnits olämpligt att låta landskapet representeras af ett märke, men den tiden var heraldiken ännu icke uppfunnen eller hade åtminstone icke blifvit känd och tillämpad i Sverige.

Riksenheten upphäfde emellertid icke fullt landskapens isolering och sjelfständighet. Urkunder kunde utfärdas i landskapens namn och man behöfde då, efter tidens sed, ett sigill, tillhörande landskapet, för att tryckas å en vid brefvet fäst vaxklump. De äldre landskapssigill, som blifvit bevarade — detta icke blott i aftryck, utan äfven i original — tillhöra Gotland och Sydheden, med

hvilket namn man fordom betecknade norra Helsingland. Ett aftryck af detta senare sigill hänger under en handling af år 1374. Närmast i ordningen kommer Jämtlands sigill, som första gången förekommer under en urkund hörande till början af 1300-talet.

Till 1400-talet höra sigill för Dalarne, Gestrikland, Medelpad och Karelen. Tvifvelsutan hade väl andra landskap eget sigill, ehuru de gått förlorade.

Gutarnes sigill innehåller Guds lam och detta uppgifves i omskriften vara deras *signum*, tecken eller märke. Men ett märke och ett sigill är icke det samma som ett vapen. Sydhedens sigill innehåller endast områdets namn, Jämtlands den norska riksskölden, uppburen af två personer, samt derjämte en ekorrejagt — alltså en antydan, dels om landskapets förbindelse med Norge, dels om den rika jagten i dess skogar. Dalarnes sigill, tillkommet år 1435, således på en tid, då Dalarnes inbyggare hade gripit till vapen för att störta det utländska regementet, talar ock om krigisk idrott: det innehåller nämligen en båge och en yxa. Gestriklands sigill visar ett manligt, framvändt ansigte; hvem detta skall kunna anses tillhöra, är mig obekant. Medelpads sigill visar en fana, med en yxbild, samt dessutom bokstafven *m*. Karelens sigill visar en man anfallen af två, på bakbenen resta björnar — en tydlig påminnelse om landets vildhet.

Af dessa sigill är det ett enda, som har bilden anbragt å en sköld, nämligen Karelens, men denna bild, förträffligt gjord, har icke heraldisk karakter och måste vi derföre anse sköldens förekomst i sigillet ej vara fullt korrekt. I intet af dessa fall hafva vi således att göra med ett verkligt landskapsvapen. För att finna dem, måste vi hålla oss till 1500-talets senare hälft[1].

[1] Ofvan nämnda sigill äro afbildade Gotlands i min katalog öfver *Medeltidsfynd från Gotland*, Sydhedens och Jämtlands i B. E. Hildebrands *Svenska sigiller från medeltiden* ser. 3 nr 763 och 764, Jämtlands,

Bland de handskrifter, som från det upplösta Antiqvitetsarkivet öfverlemnades till k. Biblioteket, förekomma tre uppsatser rörande de svenska landskapsvapnen, alla nu sammanförda i ett band signeradt D. 47, en af dem förut intagen i bandet D. 45. Jag återgifver dem i det följande, så uppstälda, att läsaren har lätt att jämföra hvad de innehålla för hvart landskap. I denna tabellariskt ordnade öfversigt har jag kallat dem A, B och C.

A har öfverskriften

Insignia et arma ducatuum
et comitatum Regni Sueciæ

fyller något mera än tre sidor och upptager landskapen i följande ordning: Uppland, Vestergötland, Södra Finland med en del af Nyland och Åland, Norra Finland med Satakunda, Östergötland östan och vestan Stång, Dal, Dalarne, Vermland, Södermanland, Närike, Vestmanland, Småland, Öland, Helsingland, Ångermanland, Gestrikland, Medelpad, Vesterbotten, Österbotten, Tavastland, Karelen jämte en del af Nyland, Savolax och Gotland. Här saknas således systematisk anordning.

Denna förteckning är skrifven med Rasmus Ludvigssons hand, hvilket ock angifves med en senare stil å ett blad framför sjelfva förteckningen.

Rasmus Ludvigsson tillhörde k. Gustaf I:s kansli samt var sekreterare hos konungarne Erik och Johan. Han afled år 1594.

B har en med tre olika slag af bläck skrifven rubrik

Om: Sueriges Riickes:
att skillige Land skapp
Medt sina be sönderlige våpn:

Dalarnes, Gestriklands och Medelpads i illustrerad *Sveriges historia* del. 2 s. 235, 284 och 344. Karelens sigill är, mig veterligen aldrig afbildadt. Jag har sett ett exemplar, dess värre skadadt, som synes hafva lossnat från den finska allmogens hyllningsbref till k. Johan III af år 1569. Blekinges medeltidssigill kommer jag att omtala längre fram.

Beskrifningen af landskapens vapen fyller fyra sidor. Den femte sidan innehåller följande:

Thesse forskreffne tolff hertiga dömme och tolff greffua dömme liigger under Sueriges Cronna: undantagandes Gottlandt, som medt fögo rätt er therifrån kommedt: och haffver Sveriges grensser rektt indtill median fiordt emellan Gottlandt och Pryssenn för end Gottlandh togz från Sverige:

Gudh skee loff till evigh tidh för thetta fulbordade arbette och före all sin nåde-ricke vellsignelsse nu och altid Amen

Skriffen af mich
Oloff Åckessonn
Skåningh
Anno domini 1597

Afskriften förråder ganska stort slarf, såsom t. ex. när der uppgifves, att Upplands vapen har ett förgyldt riksäpple i en förgyld sköld, hvilket är orimligt, då vapenbilden omöjligen kan synas, om den och skölden hafva samma färg. Antagligen beror det ock på en felskrifning, när här säges, att Södra Finlands vapen har ett förgyldt lejon i stället för en förgyld hjelm, äfvensom när här talas om en 'fanna' i Smålands vapen. Någon latinare var Olof Åkesson uppenbarligen icke, ty han öfversätter Finlandia meridionalis med Finlands medelpart.

Förteckningen upptager landskapen i följande ordning: Uppland, Vestergötland, Södra och Norra Finland, Östergötland östan och vestan Stång, Vestmanland, Småland, Södermanland, Öland, Karelen, Dalarne, Gotland, Närike, Helsingland, Vermland, Dal, Ångermanland, Gestrikland, Vesterbotten, Österbotten, Medelpad, Tavastland och Savolax. Någon systematisk ordning mellan landskapen finnes således icke.

C är skrifvet på ett blad i folio, som blifvit tuviket efter längden, så att det fått fyra sidor, af hvilka tre

äro fylda med text. Som rubrik står öfverst på första sidan:

Sweriges Riikes Furstendömers
och Greffwedömers wapner

och börjas derefter med

Storfurstendömett Finlandh

Ett förgyltt leijen medh en crone på hufuudett, then högre framfoten bewäpnett medh ett swärd i rahmen, trampendes medh både baakfötterna opå enn Ryssesabell, ther omkring nije försölfrede roser vdi rött fiell, ofuan opå wapnet enn förgyltt crone med en rödh fursten hatt.

Sedan uppräknas hertigdömena: Uppland, Vestergötland, Södra Finland, Småland, Norra Finland, Södermanland, Östergötland (som här har endast ett vapen), Vestmanland, Dalarne, Tavastland, Karelen, Kexholm, Reval, Narva och Ivanogorod. Derefter komma grefvedömena Helsingland, Ångermanland, Vermland, Österbotten, Vesterbotten, Närike, Gestrikland, Medelpad, Savolax, Åland, Öland och Dal.

Förteckningens tid angifves deraf, att här förekomma Kexholm, Narva och Ivanogorod: dessa områden vunnos för Sveriges krona genom stilleståndet i Plusmünde år 1583, men lemnades åter till Ryssland, utom Narva, genom freden i Teusina år 1595. Kexholms län och Ivanogorod erhöllos åter genom freden i Stolbova 1617. Denna förteckning måste således vara tillkommen antingen 1583—1595 eller efter 1617; den tidigare upprinnelsen är dock, på grund af skriftdragens utseende, den sannolika, hvarförutom i denna förteckning ej finnes något vapen för Nyland, som åtminstone år 1599 hade eget vapen. Alltså bör C hafva kommit till stånd före Olof Åkessons förteckning, men för denna har utan tvifvel legat till grund en äldre förteckning.

I A och B saknas vapen för Reval. Det är således möjligt att de eller deras original kommit till stånd innan

Reval vanns för Sveriges krona, d. v. s. före midten af år 1561. Som mynt präglades med k. Eriks namn detta år och med Revals vapen redan år 1564[1], kan det synas mindre troligt, att man i en förteckning öfver provinsernas vapen skulle hafva gått förbi Revals, derest staden med område redan då lydde under Sverige.

Uppland, hertigdöme.

A.	B.	C.
Ett förgylt rigsens äple vdi ett rött field.	Förer wthi sin banner eth förgyllt rijckz epplä, uthi etth förgyllt fiell.	Ett förgyltt rikzens eple vdi ett rött fieldh.

Södermanland, hertigdöme.

En swartt Grijp vdi ett förgylt field.	Förer en swart grijpp ij etth förgyllt fiell.	Enn swartt griip vdi ett förgylt fieldh.

Vestmanland, hertigdöme.

Ett blått brinnende berg medh förgyltte eldzflammer vdi ett försölffueret field.	Förer etth brinnande bergh, medt förgyllt och försölffradt fiell.	Ett blått brinnande bärgh vdi förgyltt fieldh.

Närike, grefvedöme.

Twå förgyltte skäcter vdi korss medh försölffuerede vdder medh 4 hwijte rooser ther emellen vdi rött field.	Förer 2 förgyll skeckter wthi kors, medt försöllffrade vddar, medt 4 huida rosser ther emellan, wthi rött fiell.	Twå skecktor medh förgyltte skaftt och ther emillen fijre försölffrede roser vdi rött fiell.

Dalarne, hertigdöme.

Twå förgyltte Dalepijler medh försölffuerede vdder vdi korss medh en bredh förgylt crone ther emellem vdi blått field.	Föra tuå förgylltta dalla pilar, medt försölffrede vddar wthi korss, medt enn brädt förgylltt cronna ther emellan wthi blåt fiell.	Twå försölfrede pijler i kors, ther ofuenföre emillenn enn förgyltt crone vdi blått fieldh.

[1] Åren 1561—1563 präglades mynt för Reval med en korstecknad sköld.

Östergötland östan Stång, hertigdöme.

A.	B.	C.
Ett leijon fördelt i rött och golt.	Förer etth leijon fördellt i rött och gullt.	

Östergötland vestan Stång, hertigdöme.

A.	B.	C.
En förgylt drake vdi ett rött field.	Förer enn förgyller dråche, wthi etth rött fiell.	

Östergötland, hertigdöme.

A.	B.	C.
		Enn förgyltt drake medh siw siwvddede stiernner försölfrede omkringh honom vdi rött fieldh.

Småland, hertigdöme.

A.	B.	C.
En smålensk knapharcka, bogen aff swartt horn och skafftet aff trä rött, vdi förgylt field.	Förer een Smålandtz knapfanna af suartt hornn och skafftet aff rött träe, wthi förgyltt fiell.	Ett rött läijenn hollendes emillen the twå fremre fötterne enn Smålandz knaapharke, bågenn swartt och solann rödh vdi förgyltt fiell.

Öland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En förgylt hiortt med förgyltte horner vdi blått field.	Förer en förgyllt hiortt ij blått fiell.	Enn förgyltt hiortt medh en hoop försölfrede stierner omkringh honom vdi blått fieldh.

Vestergötland, hertigdöme.

A.	B.	C.
Ett leijen fördelt i swartt och gåltt med 2 försölffuererede stierner.	Förer etth rött leijonn fördellt i suart och gullt, medh tuå försölffrade stiernor.	Ett leyonn fördeeltt snett igenom wapnett swartt och förgyltt vdi fiellett, med en försölfrett stiernne i huartt fiellett.

Dal, grefvedöme.

A.	B.	C.
En röd oxe med tw förgyllte horn vdi hwijt field.	Förer enn förgylltt oxe medt thw förgylltta hornn.	Enn rödh oxe vdi försölfrett fiell.

Vermland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En swartt bäffwer vdi försölffuered field.	Förer enn suartt beffuer, wthi försöllff-rat fiell.	En blå örnn vdi för-sölfrett fiell.

Gestrikland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En elg med sin rette färger vdi ett huijtt field.	Förer enn elgh medh sin retta färga wthi huitt fiell.	Enn elgh vdi sin rätte ferge medh för-gyltte hornn, omkringh honom tiugu blå loodh vdi försölfret fiell.

Helsingland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En förgylt båck vdi ett swart field.	Förer enn förgylltt bock, wthi suart fiell.	En förgyltt bock vdi swartt fiell.

Medelpad, grefvedöme.

A.	B.	C.
En swartt jerff vdi ett huitt field.	Förer en suart järff wthi huit fiell.	Tree strömer tilhope then midelste rödh och then öfverste och ni-derste försölfrede vdi blått fiell.

Ångermanland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En hwijt lax vdi ett nääť.	Förer enn huit lax, wthi etth nätth.	Tree försölffrede laxer vdi blått fieldh.

Vesterbotten, grefvedöme.

A.	B.	C.
En försölffueret reen vdi ett blått field.	Förer enn försölff-rett reenn wthi blått fiell.	Sex huiite hermelijn vdi blått fiell.

Österbotten, grefvedöme.

A.	B.	C.
En swartt mård vdi ett huit field.	Förer en suart mårdt wthi huit fiell.	Enn försölffrett reen vdi blått fiell.

Norra Finland, hertigdöme.

A.	B.	C.
En brun biörn vdi ett field åffuentil blått och nedentill förgylt, medh ett förgylt swerd i ramerne och medh 2 försölffuerede stierner medh 7 vdder.	Förer enn brun biörnn wthi etth fiell, offuantill blått och nedan till förgyltt, och suart ij rammerna, och tuå försölffrade stiernner medt 7 uddar.	Enn ståendes suarttbrun biörn medh enn crone opå hufuudet och ett swärdh emillen rahmerne, på huar sijde om honnom en siwvddett stierne, öfuer vdi blått fiell och neden före fiellett förgyltt.

Södra Finland, hertigdöme.

A.	B.	C.
(Med en del af Nyland och Åland).	(Med Nyland och Åland).	
En förgylt hielm medh en förgylt crone med 2 försölffwerede glaffuen i kårss, på hwar glaffwen en blå baner och ther opå ett förgylt kårss, vdi rött field.	Förer etth förgyllt leijonn, medt en förgyllt cronna, medt tw försölffrade glaffuen i kors och vppå huart glaffuen etth blått banner och ther vppå etth förgyllt kors, wthi etth rött fiell.	Enn förgyltt hielm medh enn crone opå, ther igenom twå glaffwener opå huardere enn blå baner medh förgyltt kors vdi rött fieldh.

Åland, grefvedöme.

Twå förgylta råbockar udi blått fiell.

Tavastland, grefvedöme.

A.	B.	C.
En loo medh sin retta färge vdi ett rött field.	Förer enn loo medt sin retta färga wthi rött fiell.	En loo vdi sinn rätte ferge, ofuen för honom tre försölffrede stiernner och neden före fijre försölfrede roser vdi ett rött fieldh.

Savolax, grefvedöme.

A.	B.	C.
En förgylt handboge medh en pijl ther opå vdi swartt field.	Förer en förgyllt håndboga, nedan till wthi rött fiell.	Enn förgylltt Ryssabåge medh en pijll opå vdi swartt fiell.

Karelen, hertigdöme.

A.	B.	C.
(Med en del af Nyland).	(Intill Nyland).	
Twå armer, then ene beuepned medh harnesk medh et swerd i honden, then annen medh pansere och en sabbel i handen.	Förer tu armar beuäppnade, thenn ene medt harnisk och etth suärdh ij håndenna, och then andra medt etth pantzer och en sabbäll ij håndenna.	Twå armer emoth huar andre i wapnett, denn ena bewäpnett medh ett swärd i handen och then andre medh panssar och enn sabell i handen ofuenföre emillen enn förgyltt crona i rött fiell.

Kexholm, hertigdöme.

C. Ett huitt brinnende slott medh tree rundeler och 2 strecke murer ther emillen, neden före en ström och ofuen före twå brinnende fyrboller vdi blått fiell.

Reval, hertigdöme.

C. Trij läijen öfuer huartt annet i wapnett, thett öfverste förgylltt medh en crone på hufvudett och suärdh i högre ramen, thett medelste blått och thett tridie rött, ther emillen nije röde kors vdi försölffrett fiell.

A.	B.	C.
		Narva, hertigdöme. Ett wapn fördeeltt i fijre skioller, vdi then öfuerste på högre och i then andre nederst på wenstre sijden i huardera ett slott medh twå rundeler och enn streckiemur emillen vdi blått fiell, och the andre twå skioller öfuerst och nederst röde, ther snett igenom både skiollerne enn försölffrett glafuen medh en blå baner och förgyltt kors opå och vdi huardere skiollen tw förgyltte loodh et på huar sijde om glaffwenen.
		Ivanogorod, hertigdöme. Twå röda streckiemurer snett öfver wapnett, ther emillen en rinnande ström vdi blått fiell, på then nidre muren trij svartte skyttholl.
	Gotland, hertigdöme.	
Ett hwijt Agnus dei.	Förer Agnus dei eller Gudz lamb.	

Förteckningen A och B höra tydligen samman; der de afvika från C äro de regelbundet sinsemellan lika.

De förnämsta af dessa afvikelser äro följande:

Småland.

A och B.	C.
I guldfält en båge, svart, med skaft rödt.	I guldfält ett rödt lejon, som håller en så beskaffad båge.

Vermland.

A och B.	C.
I silfverfält svart bäfver.	I silfverfält blå örn.

Medelpad.

I silfverfält svart järf.	I blått fält tre strömmar, silfver, röd, silfver.

Ångermanland.

Hvit lax i ett nät (fältets färg ej angifven).	I blått fält tre laxar, silfver.

Vesterbotten.

I blått fält silfverren.	I blått fält sex hvita hermeliner.

Österbotten.

I silfverfält svart mård.	I blått fält silfverren.

Vi skola nu se till, huruvida möjlighet finnes att bestämma tidpunkten, då de svenska landskapen försågos med vapen, och i sammanhang dermed försöka utvisa förhållandet mellan de skiljaktiga vapen, som A, B och C uppgifva för vissa landskap. För att icke göra framställningen onödigt vidlyftig, vill jag här ej sträcka undersökningen hitom år 1600, vid hvilken tid landskapsvapnen hade hunnit vinna stadga.

1599.

Den första bildliga framställning vi skola egna vår uppmärksamhet blir då den plansch till förtydligande af runalfabetet, som Johan Bure graverade i koppar år 1599[1] och på hvilken äfven landskapsvapnen äro tecknade, med namnen skrifna med runor. Vi finna der följande vapen: (å ena sidan) hertigdömena Uppland, Södermanland, Vestmanland, Dalarne, grefvedömena Helsingland, Vesterbotten,

[1] Å nytt utgifven år 1881 af G. E. Klemming.

Närike, Angermanland, Gestrikland, Medelpad, Österbotten, Nyland (som icke förekommer i de ofvan meddelade förteckningarna) och Jämtland (hvars sköld är blank, eftersom landskapet den tiden icke hörde till Sverige, ehuru det tydligen, efter Bures mening, borde vara svenskt) samt (å andra sidan) hertigdömena Vestergötland, Småland, Östergötland östan Stång och Östergötland vestan Stång samt grefvedömena Öland, Dal, Vermland och Åland, Storfurstendömet Finland, Reval och Narva, Gotland samt Skåne, Halland och Blekinge (de tre sist nämnda med blanka sköldar).

I allmänhet öfverensstämma vapenbilderna med uppgiften i C, men en del bifigurer äro utlemnade och hufvudfigurernas ställning är i många fall stridande mot den vanliga. Bure har tydligen af dekorativa skäl velat vända alla djuren mot taflans midt. Det enda undantaget utgöres af Gotland, hvars lam är vändt utåt.

1598.

Hertig Karls slägtträd. Denna gravyr visar endast tre landskapsvapen, Södermanlands, Närikes och Vermlands. Det sist nämndas sköld för en örn och står således i öfverensstämmelse med C.

1596.

Porträtt af hertig Karl. Längs öfversta kanten äro hertigdömenas vapen ordnade i en rad: Uppland, Vestergötland, Småland, Östergötland östan Stång, Södermanland, Vestmanland, Norra Finland, Södra Finland, Dalarne, Karelen, Tavastland, Estland och Narva. Längs nedersta kanten är grefvedömenas vapen ordnade i en rad: Nerike: Vermland, Helsingland, Åland, Vesterbotten, Österbotten, Ångermanland, Medelpad, Gestrikland, Dal, Öland och Savolax.

Äfven i denna grupp stämma vapenbilderna i allmänhet öfverens med förteckningen C.

1594.

K. Johan III:s likprocession (handteckning i Riksarkivet, dit lemnad af Erik Dahlberg år 1689). I processionen gå män, som bära hvar och en ett landskaps baner och leder en häst, å hvars täcke landskapets vapen är broderadt. Först komma grefvedömenas vapen i följande ordning: Savolax, Åland, Gestrikland, Medelpad, Ångermanland, Österbotten, Dal, Vesterbotten, Öland, Vermland, Närike, Helsingland. Derefter komma hertigdömena: Narva, Kexholm, Reval, Tavastland, Karelen, Södra Finland, Norra Finland, Dalarne, Vestmanland, Södermanland, Östergötland östan Stång, Östergötland vestan Stång, Vestergötland, Småland. Derefter föres Storfurstendömet Finlands, Vendens, Götarikes och Sveriges vapen.

Äfven här råder i allmänhet öfverensstämmelse med förteckningen C.

1594.

I k. Lifrustkammaren förvaras ett baner, som i främsta rummet förer riksvapnet, derjämte landskapsvapen. Å båda sidor om riksvapnet förekomma bokstäfverna S R. Äfven om stilen ej hänförde baneret till den senare delen af 1500-talet, vore bokstäfverna tillräckliga för att leda våra tankar tillbaka till Sigismundus Rex. Det enda högtidliga tillfälle, vid hvilket detta baner kan hafva varit användt, är hans kröning, som inträffade år 1594.

Vid granskningen af detta baner har jag rörande landskapsvapnen antecknat följande.

I Vestmanlands vapen finnes endast ett berg, ur hvilket flammor uppstiga — alldeles som i C.

I Tavastlands vapen förekomma nedanför lodjuret fyra rosor — alldeles som i C; annars äro tre rosor det vanliga.

I Ivanogorods vapen äro de två sträckmurarna röda — alldeles som i C, hvaremot senare afbildningar tyckas antyda en grå färg för dessa murar.

I Närikes vapen äro pilskaften gyllene — något som

i C särskildt framhålles. Spetsarne och den nedre ändans fjädrar äro hvita.

Vermlands vapen har en blå örn i silfverfält — alldeles som i C, under det senare afbildningar låta fältet vara gyllene.

I Helsinglands vapen är bocken gyllene — alldeles som i C. Senare afbildningar låta bocken vara af silfver eller hafva naturlig färg.

I Kexholms läns vapen framställes borgen såsom brinnande — alldeles som i C, annars den enda källa, som låter borgen brinna.

Jag skulle på grund af dessa märkliga öfverensstämmelser vara benägen att sätta tillkomsten af anteckningen C i sammanhang med utmålandet af k. Sigismunds baner, derest icke Revals vapen i baneret vore afvikande: baneret visar tre blå leoparder i guldfält.

Om vi se bort från denna skiljaktighet, måste vi emellertid i detta baner se ett godt intyg om den officiela giltigheten af förteckningen C.

1593.

K. Johan III:s bisättningsprocession. Nederst å gravyren, under konungens öppna kista, ses landskapsvapnen ordnade i en rad: hertigdömena Uppland, Småland, Vestergötland, Södermanland, Vestmanland, Östergötland östan Stång, Östergötland vestan Stång, Dalarne, Södra Finland, Norra Finland, Karelen, Tavastland, Narva, Kexholm, Estland; grefvedömena Österbotten, Helsingland, Savolax, Vesterbotten, Ångermanland, Närike, Vermland, Öland, Dal, Åland, Medelpad och Gestrikland.

Äfven här i allmänhet öfverensstämmande med förteckningen C.

1580-talet.

Å *dr. Katarina Jagellonicas grafvård* i Uppsala domkyrka finnas landskapsvapen afbildade, men de äro ytterst skadade.

1570-talet.

Å *k. Gustaf I:s grafvård i* Uppsala domkyrka ses följande vapen: Uppland, Södermanland (ett berg), Dalarne, Öster- och Vestergötland samt Småland. Vid färgerna torde icke afseende böra fästas, alldenstund de kunna vara tillkomna vid det restaurerande af monumentet, som företogs å k. Gustaf III:s tid.

1576.

På *mynt* finnas detta år landskapsvapnen afbildade, men i ytterst liten skala och utan namn. I allmänhet öfverensstämma bilderna med dem, som omtalas i förteckningen C.

1569.

Under allmogens hyllningsbref till k. Johan, förvarade i Riksarkivet, hänga i allmänhet häradssigill, men för Dalarne hänger der ett landskapssigill och detta är icke det gamla, som kom i bruk under medeltiden, utan det nya med de korslagda pilarne och i deras öfre vinkel kronan.

1563.

Porten till Vadstena slott är enligt inskrifter uppförd af hertig Magnus år 1563 (årtalet förekommer på tre ställen). Här ses hertigens vapen, vaseskölden lagd på en fyrdelad sköld, som visar: 1. tre kronor, 2. lejonet öfver tre strömmar. 3. Östergötlands vapen. 4. Dals vapen.

I en handskrift af Laurentii Petri krönika, tillhörig K. Biblioteket, finnas närmast efter titelbladet färglagda, i temligen stor skala utförda afbildningar af följande landskapsvapen: Uppland, Vestergötland, Småland, Södermanland, Vestmanland, Dalarne, 'Lifland' (Reval), Närike, Vermland, Gestrikland, Helsingland, Ångermanland, Medelpad, Vesterbotten, Dal, Åland, Öland, Storfurstendömet Finland, Södra Finland, Norra Finland, Tavastland, Österbotten, Savolax, Ivanogorod, Kexholm och Narva.

I allmänhet öfverensstämma äfven dessa vapen med förteckningen C.

Af här meddelade data finna vi således, att de nuvarande landskapsvapnen funnos redan år 1563, hvilket år två af dem äro fullt tydligt återgifna. Någon anledning att antaga dem hafva kommit till stånd just det året, finnes emellertid icke; deras uppkomst kan mycket väl vara något äldre.

Till hvilken föregående tidpunkt skola vi gå tillbaka? Landskapen hafva med en viss godtycklighet blifvit indelade i hertigdömen och grefvedömen. Hertigtiteln förekommer redan under medeltiden och upplifvades af k. Gustaf I. Men grefvetiteln infördes i Sverige först vid k. Erik XIV:s kröning, och deraf kan det synas sannolikt, att landskapens fördelning i hertig- och grefvedömen icke kan hänföras till en tidigare period. Det torde ock synas rimligast, att vapenbilder gåfvos landskapen på samma gång som de erhöllo titel af hertig- eller grefvedöme.

Det visar sig dock, att landskapsvapnen äro något äldre än införandet af grefvevärdigheten. Till k. Erik XIV:s kröning infann sig ett pommerskt sändebud, vid namn Henrik Norman, hvars resa räckte från 1 maj till 15 augusti 1561. Öfver denna resa finnes en beskrifning, som förvaras i Riksarkivet. För den 8 juli finnes här antecknadt: I Uppsala i domkyrkan bakom koret hafva konungarne i Sverige sin graf, der ligger ock den senast aflidne konungen Gustaf med sina gemåler N. N. begrafna. — — — Vid väggarna omkring grafven sitta upptill rundt omkring tjugofyra fanor med sina vapen, af hvilka hvart skall beteckna ett furstendöme.

I en till resebeskrifningen fogad berättelse om k. Gustafs begrafning omtalas såsom ridande i processionen tjugofyra 'druchsessen' med vapen; det är utan tvifvel landskapsvapnen som här menas.

Alltså funnos landskapsvapen i Sverige före k. Eriks kröning och måste de således hafva kommit till stånd under k. Gustafs regering. Hålla vi oss till ordalydelsen i den Normanska reseberättelsen kallades alla landskapen furstendömen. Det är möjligt att k. Erik degraderade några till grefvedömen.

Den föregående framställningen har äfven visat, att förteckningen C har den mesta öfverensstämmelsen med de vapenbilder, som blifvit intill vår tid bevarade. De vapenbilder, för hvilka A och B hafva afvikande uppgifter, finnas åtminstone år 1576 tecknade i öfverensstämmelse med C. Ingen af dessa vapenbilder förekommer mig veterligen tecknad så som den beskrifves i A och B, och vi kunna derföre icke i nuvarande stund afgöra, huruvida dessa två förteckningar böra anses innehålla ett projekt, hvilket aldrig blef utfördt, eller om några vapenbilder under perioden före 1576 haft annat utseende än de hafva åtminstone från och med det senare året[1].

För så vidt vi nu kunna bedöma förhållandena, är af de tre förteckningarna den med C utmärkta den vigtigaste.

Som rörande vissa af vapnen olika skriftliga och bildliga framställningar förekomma redan under 1500-talet, skola vi här, för fullständighetens skull, gå igenom samtliga landskapsvapnen i detalj.

Uppland.

Fullständig öfverensstämmelse råder rörande detta vapen: ett rödt fält med ett gyllene riksäpple.

Södermanland.

Äfven här finnes fullständig öfverensstämmelse: ett gyllene fält med en svart grip. Gripen är regelbundet[2]

[1] Jfr tillägget i slutet af denna uppsats.

[2] Att Bure år 1599 tecknade gripen åt venster beror på hans begär att sätta bilderna i förbindelse med det som i hans gravyr var hufvudsaken, nämligen framställningen af runorna.

vänd åt höger och riktar hufvudet åt samma håll; det är först i senare tid, som man, oriktigt, låtit gripen vända hufvudet bakåt.

Vestmanland.

Rörande dess vapen äro de tre förteckningarna ense, för så vidt de alla tala om *ett* brinnande berg, hvars färg i A och C uppgifves vara blå — B talar ej om dess färg — och som, enligt A och C förekommer i ett gyllene fält. Uppgiften i B att fältet varit förgyldt och försilfradt måste anses bero på ett misstag, ty detta förutsätter en delningslinie öfver fältet, hvilken ingenstädes förekommer. Ej heller vore det med god heraldisk ordning öfverensstämmande att låta två fält med metall stöta intill hvarandra. Som berget säges vara brinnande, måste lågorna varit med färg utmärkta. Om dennas beskaffenhet lemnas ingen upplysning och vi torde deraf få draga den slutsatsen, att lågorna varit utförda med naturlig eldfärg.

Under det beskrifningen talar om ett berg, visa de flesta afbildningar tre käggelformiga bergstoppar, ur hvilka lågor uppstiga. Förändringen har antagligen försiggått för att borttaga det tunga i den stora sammanhängande bergmassan. Öfvergången från ett berg till tre har skett småningom. I de färglagda landskapsvapnen i Laurentii Petri krönika ses ett berg, likaså å k. Sigismunds kröningsbaner, i framställningarna af åren 1593—1599 ses tre berg. Å mynten af år 1576 ses berget tredeladt, med en midttopp stigande upp öfver två toppiga sidopartier; det var de två senare, som växte ut till skilda toppar.

Närike.

Ingen väsentlig olikhet finnes hos beskrifningar och afbildningar. Fältet är rödt, tva pilar äro lagda i kors, i hvar vinkel finnes en ros af silfver. I alla tre beskrifningarne uppgifvas pilskaften vara gyllene. C yttrar sig ej om sjelfva pilspetsens färg, men A och B tala om

silfver; som nedskrifvaren af C uttryckligen säger att skaften skulle vara gyllene, förutsättes, att uddarne voro af annan färg.

I de ofvan omtalade färglagda vapnen äro hela pilarne, så uddar som skaft, af silfver, men detta torde få anses som oriktigt gent emot öfverensstämmelsen mellan A, B och C. På k. Sigismunds kröningsbaner är pilskaftet af guld, spets och ändfjädrar af silfver.

Dalarne.

Rörande detta vapen råder i nästan allt enighet. Fältet är blått, två pilar förekomma lagda i kors, i öfre vinkeln förekommer en gyllene krona. A och B säga, att pilarne skola vara af guld med uddar af silfver, C talar om försilfrade pilar.

Östergötland.

C har allenast ett vapen för detta landskap, under det A och B och alla afbildningarna hafva två, ett för den delen af landskapet, som låg i vester, ett för den delen, som låg i öster om Stångån. Det ensamma vapnet i C svarar mot det vapen, som A och B omtala för landskapet vestan Stång. De stämma alla öfverens deri, att fältet är rödt och att deri förekommer en gyllene drake: C tillägger sju sju-uddiga stjernor i silfver. Handteckningen af år 1594 har kring draken fem rosor, hvilkas färg icke är angifven. På k. Sigismunds kröningsbaner finnas stjernor i Östgötavapnets fält. Draken, som vestra Östergötlands vapenbild, förekommer redan å hertig Magni portal i Vadstena af år 1563[1].

Det andra Östgötavapnet, för landet östan Stång, uppgifves af A och B hafva fältet deladt och deri ett lejon, som i afbildningen visas upprätt. Lejonet säges vara för-

[1] A hertig Karls porträtt af år 1596 och å Bures plansch af år 1599 hänföres draken till östra Östergötland. Vapnet å Vadstena slott torde i detta fall få anses fullt afgörande.

deladt i rödt och guld d. v. s. den ena hälften är röd i guldfält, den andra hälften guld i rödt fält.

Småland.

Här är olikheten stor mellan A—B och C. De två förra tala om ett armborst (knapharcka, knapfanna!), den senare, med hvilken alla afbildningar stämma — äfven den på k. Gustaf I:s sarkofag — om ett rödt lejon, som håller armborstet, hela framställningen å ett guldfält. Sjelfva bågen skall, enligt A, B, C, vara svart, skaftet rödt. I de färglagda teckningarna af landskapsvapnen är såväl båge som skaft svarta; i bågskaftets ränna ligger en silfverfärgad pil.

Öland.

Med Ölands vapen hänger det rätt egendomligt samman. A—B och C äro fullkomligt eniga i att låta vapnet hafva blått fält och deri en gyllene hjort; C tillägger allenast en hop silfverstjernor omkring hjorten.

C gifver Åland två förgylda råbockar i blått fält. A och B hafva intet eget vapen för Åland. I dem kan således ingen förvexling ega rum — Ålands vapen är icke bortglömdt, utan infattas Åland uttryckligen under Södra Finland. Enligt deras uppgift och de samstämmande i C bör Öland således från början haft i sitt vapen bilden af en hjort.

I de färglagda vapnen i handskriften af Laurentii Petri krönika se vi ock som Ölands vapen en hjort i blått fält, ehuru hjorten här synes hafva naturlig färg, hvilket dock törhända ej är fullt säkert. Ålands vapen framställes närmast förut och har i blått fält två rådjur, hvilka tyckas hafva naturlig färg, samt nio silfverrosor.

Deremot finna vi i gravyren af år 1593, i handteckningen af år 1594, i gravyren af år 1596, i Bures gravyr af 1599 vapnen omkastade: Åland har hjorten, Öland de två råbockarne och rosorna. Jag kan icke tyda

detta på annat sätt än genom antagande af ett misstag, som en gång blifvit begånget på ett sådant sätt, att det felaktiga fått officiel karaktär.

Vestergötland.

A, B och C samt teckningar gifva detta landskap en sköld, som är snedt delad från det öfre venstra till det nedre högra hörnet, och i denna ett upprätt lejon, som har i hvardera hälften färgen motsatt fältets; de två färgerna äro svart och guld. A, B och C omtala två silfverstjernor, C tillägger, att det skall vara en stjerna i hvart fält.

Med afseende på placeringen af stjernorna har godtycke gjort sig gällande. I vissa vapenbilder äro de utlemnade; när de finnas, stå de gemenligen i det öfre fältet, och då än i dess båda öfre hörn, än i det öfra venstra och det nedre högra.

Dal.

Alla uppgifter och bilder gifva Dal en oxe i skölden, hvilken enligt A och C är silfver. Båda låta oxen hafva röd färg. B talar icke om fältets färg, men låter oxen vara guld; var fältet silfver, är det ur heraldisk synpunkt orimligt att deri sätta en vapenbild af guld. Enligt A och B äro oxens horn guld, C ger dem ingen särskild färg. De förut flere gånger omtalade målade vapnen hafva i detta fall silfverfält med röd oxe. På k. Sigismunds kröningsbaner har den röda oxen guldhorn.

Vermland.

Här skilja sig A—B från C, de tala om en svart bäfver i silfverfält. Alla afbildningar svara mot beskrifningen i C — en örn; örnen säges här vara blå, fältet silfver. I de målade landskapsvapnen är fältet hvitt, således silfver; örnens färg är något oklar, men den kan mahända anses vara blå. På k. Sigismunds kröningsbaner har den blå örnen guldklor och guldnäbb.

Gestrikland.

Här råder deremot samstämmighet: en elg med naturlig färg, omgifven af tjugo blå lod, i silfverfält. Bilden i de målade vapnen stämmer härmed öfverens; C tillägger att hornen skola vara guld.

Helsingland.

A, B och C omtala för detta landskap en förgyld bock i svart fält; med den öfverensstämmer k. Sigismunds kröningsbaner. Bocken framställes än upprätt än stående. I de målade landskapsvapnen har han naturlig färg.

Medelpad.

A och B, som tala om en svart järf i silfverfält, jäfvas af alla afbildningarna, hvilka stadfästa C:s uppgift om strömmar i vapnet. Om strömmarnes antal lemna bilderna i allmänhet icke någon tydlig föreställning, emedan de icke äro färglagda, och derföre icke låta med säkerhet se, huruvida i fältet förekomma två strömmar, sins emellan skilda, så att mellan dem synes fältet, eller tre strömmar, stötande intill hvarandra. C uppgifver emellertid bestämdt, att strömmarne äro tre och denna uppgift stadfästes af senare bilder, som dels visa mellanrummet mellan de två strömmarne mindre än det skulle hafva varit, derest två strömmar varit systematiskt stälda tvärt öfver fältet, dels hafva de i detta mellanrum en annan färg än fältets. Vi måste således stanna vid skildringen i C: tre intill hvarandra stötande strömmar, af hvilka den mellersta är röd, de två yttre hafva silfverfärg.

Ångermanland.

A och B omtala en hvit lax i ett nät, C deremot, som följes af afbildningarna, tre silfverlaxar i blått fält.

Vester- och Österbotten.

Rörande dessa två områdens vapen råder under den äldre tiden samma vackling som rörande Ölands och

Ålands. A och B uppgifva enstämmigt för Vesterbotten en försilfrad ren i blått fält, för Österbotten en svart mård i hvitt fält, C deremot vet ingenting om den svarta mården, ger Österbotten silfverrenen i blått fält och omtalar för Vesterbotten sex hvita hermeliner i blått. Här föreligger helt visst en förvexling. A och B tala först om Vesterbotten, C först om Österbotten; sannolikt hafva i C namnen blifvit genom något misstag förbytta. Bilderna är nämligen ense att gifva hermelinerna åt Österbotten. Å planschen öfver k. Johans likfärd af år 1593 för Vesterbottens sköld en ren, Österbottens fem hermeliner, stälda 2, 2 och 1. I handteckningen öfver samme konungs begrafningsprocession får Vesterbottens vapen renen, Österbottens sex hermeliner, stälda i tre par, det ena öfver det andra. Å hertig Karls porträtt af år 1596 för Vesterbottens sköld renen *med stjernor i fältet*, Österbottens hermeliner.

Bland de tecknade vapnen i handskriften af Laurentii Petri krönika finnas två sköldar, den ena med blått fält och en silfverren, den andra med sex hermeliner ordnade i en rad, den ene öfver den andre. Under den förre finnes namnet Vesterbotten, under den senare Österbotten — således lika det allmänna bruket —, namnen hafva blifvit ändrade, i det förra *Ve* till *Ö*, i det senare *Ö* till till *Ve*, hvadan öfverensstämmelse med uppgifterna i C vunnits. Det är möjligt, att underskrifterna ändrats på grund af bekantskap, efter ritningens fullbordan gjord med C eller någon likartad förteckning. De öfriga bilderna torde dock få afgöra hvilketdera är rätt.

Finland.

Liksom Svealand och Götaland hvart för sig innesluta flere landskap, så ingingo flere oliknämnda områden i Finland. Det sextonde århundradets heraldici sågo i sköldarne med tre kronor och med lejonet öfver de tre sned-

bjelkarne, som börjat tecknas som strömmar, vapen för Svealand och Götaland — att detta var oriktigt och huru ifrågavarande vapen uppkommit, har jag i mina föregående heraldiska studier visat — och helt visst leddes de deraf till att gifva äfven Finland eget vapen. Detta, ej upptaget i A och B, hvilka, såsom icke omtalande någon af 1500-talets landvinningar, synas vara de äldre, omtalas deremot i C (jfr s. 5): i rödt fält ett upprätt krönt, gyllene lejon, med ett svärd i den upplyfta högra ramen, med de två bakfötterna trampande på en Ryssesabel, deromkring nio silfverrosor — på skölden en gyllene krona med röd furstehatt.

Att Finland på detta sätt erhöll ett vapen berodde måhända derpå, att det gifvits som hertigdöme åt prins Johan, hvilken ansågs böra hafva ett vapen, som svarade mot det i titeln förekommande namnet.

Norra Finland.

Alla tre uppteckningarna äro här ense: en delad sköld, upptill blå, nedtill guld, och i denna dels en upprätt brun (svartbrun) björn, krönt (enligt C), hållande i ramarne ett gyllene svärd, dels två silfverstjernor, en på hvar sida om björnen. Ingendera uppteckningen säger, att de två stjernorna skulle placeras i det öfre fältet, men detta måste hafva varit händelsen, då man ej ansågs böra sätta silfver på guld, metall på metall. Det vapen för Norra Finland, som förekommer i den omtalade handskriften af Laurentii Petri krönika, har ingen krona på björnens hufvud och låter björnen hålla svärdet med endast den ena ramen. I teckningen af k. Johans begrafningsprocession förekomma de två stjernorna i det öfre fältet.

Södra Finland.

Äfven här råder öfverensstämmelse mellan de tre uppgifterna och teckningarna[1]. I ett rödt fält finnes en

[1] B talar visserligen om ett lejon i vapnet, men detta måste anses vara en felskrifning för 'hjelm'.

gyllene krönt hjelm samt två korslagda glafven (spjut) af silfver, på hvart glafven ett baner med gult kors i blått fält. I C uppgifves, att de två glafven skola gå igenom hjelmen, inom hvilken således korsningspunkten måste ligga.

I B hänföras till Södra Finland Åland samt Nyland, i A Åland och endast en del af Nyland. C har deremot eget vapen för Åland, Nyland uppträder med eget vapen först i Bures plansch af år 1599.

Åland.

Om dettas vapen jfr hvad i det föregående blifvit sagdt rörande Ölands vapen.

Nyland.

A Bures plansch finnes för detta landskap en sköld innehållande två tvärgående strömmar samt i fältet mellan dem en båt. Färgerna kunna här ej ses, men vi torde få antaga, att de voro redan då desamma som sedermera brukades.

Tavastland.

Till det lodjur med naturlig färg som A och B anteckna för den röda skölden lägger C tre silfverstjernor öfver och fyra silfverrosor under djuret. Teckningen i Laurentii Petri krönika öfverensstämmer härmed. I teckningen af k. Jokans likprocession förekommer ingen annan skilnad än att rosorna äro endast tre. I k. Sigismunds kröningsbaner äro rosorna fyra.

Savolax.

De tre uppteckningarna öfverensstämma: en svart sköld[1] med en gyllene handbåge (i C kallad en Ryssbåge) med derpå liggande pil, hvars färg ej finnes angifven. Afbildningarna visa bagen med en insänkning på midten

[1] Talet i B om rödt fält nedantill gifver ingen mening och torde derför få anses som en misskrifning.

mellan två bugtiga ändstycken, spänd till det yttersta och stående snedt öfver fältet, pilen är riktad mot det öfre högra hörnet.

Karelen.

Till detta område föres i A en del af Nyland; B låter det gå intill Nyland och vi få antaga, att detsamma menas genom tystnaden i C. Alla tre upptaga två motvända armar, den ena med harnesk och ett svärd, den andra med pansar och en sabel; som färgen ej omtalas torde vi få anse armarne med tillbehör hafva de naturliga färgerna. C tillägger, att fältet är rödt och att en gyllene krona förekommer mellan armarne inom fältets öfre del. Kronan förekommer äfven t. ex. på planschen af år 1594.

Ett vapen omtaladt i C, men ej förekommande i A och B, är redan i det föregående omtaladt, Ålands. Å planschen af år 1599 förekommer, såsom nyss blifvit omtaladt, Nylands vapen. Jag har redan behandlat dessa två, emedan de tillhöra gamla svenska områden. Deremot må här särskildt omtalas de vapen, som på grund af eröfringar tillkommit i C, nämligen Kexholms, Ivanogorods, Narvas och Revals.

Kexholm.

Dess vapen beskrifves i C sålunda: i blått fält ett hvitt brinnande slott med tre rundelar (runda torn) och mellan dem två sträckmurar, nedanför en ström, ofvanför två brinnande fyrbollar. Teckningarna i Laurentii Petri krönika och på k. Sigismunds kröningsbaner svara häremot. Borgens utseende blef i senare tid ändradt och eldslågorna bortföllo.

Ivanogorod.

C omtalar ett blått fält med två röda sträckmurar, som omsluta en rinnande ström, den nedre muren med

tre svarta skyttehål. Afbildningarna i Laurentii Petri krönika och k. Sigismunds kröningsbaner, der strömmen synes vara silfverfärgad, visa murarne försedda med tinnar samt gående i sned riktning öfver fältet från det öfre högra hörnet.

Narva.

C omtalar en fyrdelt sköld. Det första och fjerde fältet är blått med ett slott, bestående af en sträckmur mellan två rundelar. Det andra och tredje fältet är rödt; genom båda går ett silfverglafven med blått baner, som har ett gult kors, och finnas i hvartdera fältet två gyllene lod, stälda på ömse sidor om glafvenskaftet.

Om ett annat vapen för Narva jfr det följande.

Reval.

För denna stad omtalar C en silfversköld med tre lejon stälda det ena öfver det andra, det öfversta förgyldt med krona på hufvudet och svärd i den högra ramen, det mellersta blått, det nedersta rödt, mellan lejonen nio röda kors.

Det gyllene lejonet i silfverfält väcker betänklighet. Den här meddelade beskrifningen stämmer dessutom ej öfverens med hvad vi i öfrigt veta om detta vapen. Dr Henry Petersen omtalar i sin afhandling om *Et skandinaviskt Flag fra Unionstiden*[1], att Revals vapen åtminstone från år 1340 innehöll tre leoparder, den ene öfver den andre, samt framhåller, att bilderna och färgerna, leopardens blåa, fältets guld, öfverensstämma med det danska konungavapnet, hvilket icke gerna kan bero på en tillfällighet. Reval var grundlagdt af den danske konungen Valdemar segraren och har fått eller antagit hans vapen. Huru de nordiska städerna under början af medeltiden fingo vapen, om de sjelfva togo sig dem eller mottogo dem af konungen, är för mig obekant.

[1] I *Arböger för nordisk Oldkyndighed* för 1882.

Revals leoparder eller lejon förekomma å mynt, präglade i staden för svenska konungars räkning, samt å vapen, som användes vid högtidliga tillfällen, men ingenstädes förekomma, mig veterligen, olika färger å djuren, ej heller bär det öfversta någonsin ett svärd i den ena ramen. Beskrifningen i C synes antyda ett försök till ändring af vapnet, måhända framkalladt just af likheten med det danska riksvapnet, men förändringen har tydligen icke ledt till någon påföljd. C omtalar krona på det öfversta 'lejonets' hufvud; redan i ett sigill af år 1340 (afbildadt hos Petersen) hafva alla tre leoparderna kronor, och detta få vi således anse vara det rätta. C omtalar nio kors i fältet. Sådana förekomma äfven i stadens vapen å planschen af år 1593. Under medeltiden var det ganska vanligt att häfva enformigheten af fältet genom att derå anbringa smärre prydnader af vexlande art. De hafva således fullkomligt tillfällighetens prägel, men kunde under den följande tiden fixeras i någon bestämd form. I det föregående äro flere exempel anförda, som visa, huru mycket dessa bifigurer under 1500-talet varierade åtminstone hvad antalet beträffar. Å k. Sigismunds kröningsbaner visar Revals vapen tre blå leoparder i guld.

Sveriges område ökades efter 1500-talets slut. Genom freden i Stolbova år 1617 återvanns Kexholms län, hvars vapen redan är omtaladt, och erhölls *Ingermanland*. Genom stilleståndet i Altmark år 1629 erhöllos *Lifland* och preussiska städerna *Elbing*, *Braunsberg*, *Pillau*, och *Memel* jämte tillhörande områden. Vid k. Gustaf Adolfs död var det ännu obestämdt, hvilka fördelar Sveriges deltagande i det tretioåriga kriget skulle bringa Sverige.

Tillökningen bestod således i Ingermanland, Lifland med den betydande staden Riga samt de preussiska stä-

derna. Visserligen har jag här ej att skaffa med stadsvapnen, men liksom Revals vapen fick beteckna Estland, så representerade, på visst sätt, Riga Lifland och de preussiska städerna kringliggande områden. Braunsbergs, Pillaus och Memels spelade i Sverige ingen rol, Elbings vapen förekommer deremot å mynt, präglade under det svenska herredömets tid.

Under dr. Kristinas tid inträffade flere förändringar, några förluster, flere landvinningar. Genom stilleståndet i Stuhmsdorf återlemnades år 1635 de preussiska besittningarna. Genom freden i Brömsebro år 1645 vunnos *Jämtland, Härjedalen, Gotland, Ösel* och *Halland*, genom den westfaliska freden år 1648 delar af *Pommern*, staden *Wismar* och tilliggande område samt stiften *Bremen* och *Verden*.

K. Karl Gustaf slöt år 1658 i Roskilde den sista fred, som ökade Sveriges område. Två af de då vunna områdena, Bornholm och Trondhjems län, fingo snart återlemnas och må derföre här lemnas utan afseende, så mycket hellre som intetdera, mig veterligen, hade något vapen. Beståndande blef deremot besittningen af *Skåne, Blekinge* och *Bohuslän*.

Vapnen för alla dessa områden behandlas här i ett sammanhang. Vi börja billigtvis med de landskap, som ligga inom de gränser, hvilka naturen utstakat för det svenska området, men böra dock först, i öfverensstämmelse med hvad förut skett, egna vår uppmärksamhet åt de källor, från hvilka vi hafva att hemta vår kunskap om 1600-talets landskapsvapen.

Från detta århundradet finnas teckningar i större antal än från det föregående. Jag har dock icke funnit det nödigt att med betydlig tidsutdrägt söka samla och begagna alla dessa teckningar, vare sig de innehålla flere eller färre af landskapens vapen, utan inskränkt mig till att genomgå de rika portföljer i k. Biblioteket, som inne-

hålla historiska porträtt och planscher, den samling af gravyrer, som framlidne statssekreteraren friherre Schering Rosenhane genom testamente öfverlemnat till k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien, tecknade och broderade vapen i k. Lifrustkammaren. Af planscherna må särskildt nämnas två porträtt af k. Gustaf II Adolf, det ena graveradt af Vallentin Staffansson, ett af Sigismund Vogel graveradt porträtt af dr. Kristina, den stora planschen öfver k. Karl Gustafs likprocession, som tecknats af Erik Dahlberg, då han ännu var öfverstelöjtnant i Södermanlands regemente, hvilket han var åren 1660—1674, samt den plansch som Johan Peringer (Peringsköld) lät göra till betygande af sitt deltagande i konungaparets sorg öfver den knappt tvååriga prins Gustafs död år 1685. Vid denna sistnämnda plansch vill jag fästa särskild vigt. Vapnen spela å den en något större rol än å de öfriga planscherna: de äro här de enda figurerna utom ett postament och två krönta pyramider. Af Peringer hafva vi derjämte att vänta uppgifter grundande sig på verklig sakkännedom. Slutligen har han i sin teckning lemnat upplysningar om fältens och bildernas färger.

I k. Lifrustkammaren finnas några föremål, som äro af synnerlig vigt för vårt föreliggande ämne. Det finnes der ett svärd, enligt inskrift förfärdigadt af David Kohl år 1648, försedt med k. Gustaf Adolfs och dr. Kristinas bilder och landskapens vapen; det två gånger anbragta vapnet för Arboga — det enda här förekommande stadsvapnet — gifver vid handen, att tillverkaren varit bosatt i denna stad[1]. Från detta svärd vill jag endast anteckna, att i Karelens vapen förekommer i den nedre vinkeln en åttabladig ros, förmodligen tillkommen för att fylla det onekligen stötande tomrummet i fältets nedre del.

Det finnes der en klinga af ett annat svärd, enligt

[1] Arboga var fordom kändt för sina skickliga vapensmeder.

inskrift tillkommet år 1658, hvilket må framhållas såsom särdeles vigtigt. Bland der återgifna sköldar, innehållande landskapsvapen, finnas flere, som äro tomma. Vid dem förekomma inskrifterna Ösel, Bornholm, Bohuslän, Trondhjem, Skåne, Blekinge, Halland och Jämtland. Så mycket är tydligt, att den, som gjorde klingan, icke visste huru dessa områdens vapen sågo ut. Vi skulle häraf kunna draga den slutsatsen, att dessa områden icke hade några vapen år 1658. Hvad Ösel beträffar vore denna slutsats oberättigad, ty dess vapen förekommer t. ex. å planschen öfver den danske k. Fredrik II:s begrafningsprocession. Men i öfrigt anser jag att den antydda slutsatsen eger berättigande. Ösel var så pass aflägset, att dess vapen väl kunde hafva varit obekant i Sverige, men derest t. ex. Blekinge, Skåne, Halland och Bohuslän hade haft vapen vid den tid, då de införlifvades med Sverige, borde dessa vapen icke hafva varit i vårt land okända.

I k. Lifrustkammaren förvaras vidare en mängd sömmade och broderade landskapsvapen, hufvudsakligen synes det, från k. Karl Gustafs och k. Karl XI:s tider. De äro af vigt, alldenstund de angifva färgerna, låt vara att dessa stundom äro så pass urblekta, hvad broderingen beträffar, att man är tveksam rörande den rätta färgbeteckningen.

Ett baner förekommer äfven i k. Lifrustkammaren, som användes först vid k. Karl XI:s, sedermera vid k. Karl XII:s begrafning. Enligt anteckning i k. Lifrustkammarens inventarium, hafva landskapsvapnen blifvit å detta baner fastsydda vid det senare tillfället. Vid detta baner vill jag dock ej fästa någon synnerlig vigt, alldenstund de å detsamma förekommande vapnen icke kunna anses utgöra ett systematiskt helt: samma vapen förekommer der i två, ibland i flere exemplar.

En ganska vigtig urkund för kännedomen af 1600-talets landskapsvapen är vidare ett kongl. bref af den 17 mars 1686 rörande landsregementenas standar och fanor,

å hvilket min uppmärksamhet blifvit fäst af kapten F. A. Spak. Det är aftryckt som bilaga till denna uppsats[1].

Ehuru vapenbilder från främmande land äro af mindre intresse, vill jag dock ej lemna onämndt det i Statens Historiska Museum förvarade ur, som af k. Vilhelm III af England († 1702) förärades till k. Karl XII. Der äro samtliga svenska riks- och landskapsvapen utförda i emalj. Noggrannheten i framställningarna gör det uppenbart, att konstnären haft för sig modeller eller åtminstone uppgifter komna från Sverige.

Jag har vid återgifvandet af uppgifterna i de tre handskrifterna från 1500-talet upptagit landskapen i geografisk ordning. Den omständigheten, att de voro delade i grefskap och furstendömen, innebär i och för sig en antydan om rangskilnad mellan landskapen. Men äfven inom hvardera gruppen måste en viss ordning hafva förekommit, som iakttogs vid högtidliga tillfällen, processioner o. d.

Planschen öfver k. Karl Gustafs begrafningsprocession är ett fullgiltigt vittnesbörd om etikettens fordringar i detta afseende vid midten af 1600-talet. Planschen är sammansatt af flere blad, ämnade att fogas samman. Nederst löper en list med förklaringar. Midtpartiet visar processionen, som utgår från k. slottet, följer Skeppsbron, går öfver Jerntorget, öfver Kornhamn, der det beväpnade borgerskapet står uppställdt, samt vidare fram till Riddarhustorget, hvarest tåget viker af i en rät vinkel och hinner Riddarholmen. Konungens kista med väldig öfverbyggnad befinner sig i det ögonblick, som planschen framställer, pa den södra ändan af Skeppsbron. Framför hästen bäras regalierna, vidare se vi två härolder med stora vapenstickade kåpor, räntmästaren Börje Cronberg, som bland allmänheten utdelar guld- och silfverpenningar, konungens lifhäst och

[1] Denna urkund omtalas i det följande allenast med angifvande af årtalet.

Johan Gyllenstjerna, iklädd en förgyld rustning. Närmast före Gyllenstjerna bäres Riksbaneret, vidare komma baneren för Svealand, Götaland, Venden, och derefter 'provinsbaneren' i följande ordning: 1. Uppland, 2. Storfurstendömet Finland, 3. Vestergötland, 4. Norra Finland, 5. Småland, 6. Södra Finland, 7. Östergötland, 8. *Skåne*, 9. Estland, 10. *Lifland*, 11. Södermanland, 12. Bohuslän, 13. *Ösel*, 14. Karelen, 15. Vestmanland, 16. *Bremen*, 17. *Verden*, 18. *Stettin*, 19. *Pommern*, 20. *Kassuben*, 21. *Wenden*, 22. *Rügen*, 23. Ingermanland, 24. *Wismar*, 25. Dalarne, 26. Narva, 27. Helsingland, 28. Tavastland, 29. Närike, 30. Kexholm, 31. Vermland, 32. Nyland, 33. Dal, 34. Österbotten, 35. *Blekinge*, 36. *Halland*, 37. Öland, 38. Gotland, 39. Åland, 40. Ångermanland, 41. Savolax, 42. Vesterbotten, 43. *Jämtland*, 44. *Lappland*, 45. Gestrikland, 46. Medelpad. Efter hvart landskaps baner ledes en häst höljd i svart dok, å hvilket landskapets vapen förekommer.

I k. Johans liktåg är ordningen följande: 1. Riksbaneret, 2. Svealand, 3. Götaland, 4. Venden, 5. Storfurstendömet Finland. 6. Uppland, 7. Småland, 8. Vestergötland, 9 och 10 Östergötland, 11. Södermanland, 12. Vestmanland, 13. Dalarne, 14. Narva, 15. Södra Finland, 16. Karelen, 17. Tavastland, 18. Reval, 19. Kexholm, 20. Narva, 21. Helsingland, 22. Närike, 23. Vermland. 24. Öland, 25. Vesterbotten, 26. Dal, 27. Österbotten, 28. Ångermanland, 29. Medelpad, 30. Gestrikland, 31. Åland, 32. Savolax.

Ordningen är således här afvikande; af det förut meddelade framgår, att ordningen i de tre förteckningarne A, B och C är afvikande från dessa två och sinsemellan. Någon af gammalt fastställd ordning synes således icke hafva funnits.

Vi skola nu genomgå vapnen från 1600-talet. I de fall då de helt eller till större delen öfverensstämma med de under 1500-talet använda, hänvisar jag till den förra redogörelsen.

Uppland.

Oförändradt (jfr s. 18). Bild och färger omtalas år 1686.

Södermanland.

Oförändradt (jfr s. 18). Gripen har fortfarande hufvudet vändt framåt. År 1686 uppgifves vapnet vara en svart flygande grip i förgyldt eller gult fält.

Vestmanland.

Oförändradt (jfr s. 19), men med bergets delning i tre toppar genomförd. Peringer gifver år 1685 berget blå färg, fältet silfverfärg, hvilket senare således afviker från hvad A och C uppgifva. Å vapen i k. Lifrustkammaren är äfven fältet af silfver. De ej till färgen betecknade eldslågorna hade naturlig färg, att döma efter vapnen i k. Lifrustkammaren. År 1686 omtalas tre blå brinnande berg. Antagligen förestälde berget från början en malmhög.

Närike.

Oförändradt (jfr s. 19). I Peringers teckning synes ej färgen på pilar och rosor. Vapnen i k. Lifrustkammaren hafva pilskaften gyllene, spetsarne och de nedre ändarnes fjädrar af silfver. År 1686 omtalas två förgylda skäktor i kors mellan fyra hvita rosor i karmosinrödt fält.

Dalarne.

Oförändradt (jfr s. 20). Om pilarnes och kronans färger ger oss Peringers teckning ingen upplysning. Att döma efter de broderade vapnen i k. Lifrustkammaren voro pilarne af silfver, kronan af guld. År 1686 omtalas två förgylda dalpilar i kors, öfver dem en öppen förgyld krona, i mörkblått fält.

Östergötland.

Det dubbla vapnet förekommer icke under 1600-talet, liksom ej heller i C. Det är vestan-Stångsvapnet, som

blifvit upptaget som landskapets, den gyllene draken i rödt fält. I C omtalas som bifigurer sju sjuuddiga silfverstjernor; stjernorna förekomma äfven i k. Sigismunds baner. Under 1600-talet har man föredragit fyrtalet och stjernorna hafva blifvit rosor. År 1686 heter det: en förgyld eller gul grip, gående upprest i rödt fält med flygande vingar och utspärrade klor samt fyra blå rosor, två ofvantill och två under.

Småland.

Oförändradt (jfr s. 21). A 1600-talets afbildningar ses icke färgerna på båge och pil. År 1686 heter det: gula fanor med ett rödt stående lejon, som har en upprest spänd stålbåge med pil uppå.

Öland.

Vapnet med de två rådjuren är det vanliga. Dock förekommer å ett porträtt af k. Gustaf Adolf den ensamma hjorten. Peringers teckning, synes hafva tretton rosor af icke angifven färg. I k. Karl Gustafs likprocession äro rosorna elfva; rosor hafva således ersatt de i C omtalade stjernorna. I k. Sigismunds baner förekomma silfverrosor.

Gotland.

Uppgifterna i A och B äro som vi minnas mycket ofullständiga. Senare (t. ex. 1698) ser man fältet vara rödt och baneret, som lammet bär, föra de svenska färgerna. Bestämmande för denna anordning torde hafva varit de historiska förhållandena. Lammet och fältet hafva de danska färgerna, lammets baner de svenska. Det är emellertid uppenbart, att lammets baner från början icke burit någon politisk färg; vi kunna ej tänka oss annat än ett hvitt kors å röd duk — eller tvärt om — de två färgerna betecknande Christi oskuld och blodsdöd. Å Peringers plansch, hvilken, såsom jag redan nämnt, synes mig förtjena mycken tillit, äro väl ej banerets färger an-

gifna, men den visar korset med likstora armar, som icke gå fram till dukens kanter — alltså icke det svenska fankorset, hvilken omständighet gör antagandet af de svenska färgerna osannolikt. Han låter sköldens färg vara blå. Å de sömmade och broderade vapnen i k. Lifrustkammaren är fältet regelbundet blått, baneret rödt, korset silfver.

Blekinge.

I en akademisk afhandling om Blekinge af år 1746, som på titelbladet omtalar Sven Bring som preses, uppgifves, att man icke kunnat finna af Blekinges vapen någon äldre framställning än den, som förekommer å planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg. Å en plansch öfver den danske konungen Fredrik II:s liktag, förvarad i Köpenhamns universitetsbibliotek, finnes bland de i processionen burna vapen intet, som representerar Blekinge, liksom der ej heller finnas vapen för Skåne, Halland och Bohuslän. Den med Danmarks heraldik mycket förtrogne dr Henry Petersen i Köpenhamn känner för dessa landskap intet vapen för den tid, då de ännu tillhörde Danmark. Tilltaget att gifva landskapen vapen är således uteslutande svenskt. Då de gamla svenska provinserna hade vapen, var det nödvändigt att gifva sådana åt de nyvunna. Blekinge vanns visserligen under drottning Kristinas tid; om man redan då gaf detta landskap ett vapen, har jag ej kunnat utröna. Men år 1660 hade såväl Blekinge, som de nyss förut vunna provinserna vapen. Det är möjligt att de alla bestämdes just i sammanhang med förberedelsen till k. Karl Gustafs begrafning. Vid valet af vapen för Blekinge, har man tydligen fäst sig vid det sigill, som landskapet under medeltiden begagnade, i hvilket förekom ett trä. Man tillade endast tre kronor, hvilka väl i och för sig vittna om vapnets tillkomst under det svenska herraväldets dagar. I Peringers teckning är fältet blatt och den kulle, å hvilken trädet står, grön. Trädets och

kronornas färg kunna icke ses. Vapnen i k. Lifrustkammaren visa att trädet, hvad stam, grenar och blad beträffar, hade naturlig färg.

Skåne.

Att Skånes vapen helt visst ej kommit till förr än efter eröfringen är nyss sagdt. Peringers plansch visar i guldfält ett krönt rödt griphufvud; kronans färg är icke tecknad. År 1686 säges vapnet vara 'ett rödt örnhufvud och hals, som sin tunga utsträcker, hafvandes på hufvudet en furstlig krona' detta i gult fält.

Äfven här har man tydligen vid bestämmandet af landskapets vapen sökt en historisk utgångspunkt. Det är det af k. Erik af Pommern åt Malmö stad förlänade vapnet, som upptagits till landskapets.

Halland.

Hvad som blifvit sagdt rörande uppkomsten af Blekinges och Skånes vapen gäller äfven Hallands. Peringers plansch visar ett hvitt lejon i blått fält. Likaså säges år 1686 Hallandsvapnet vara ett upprätt stående hvitt lejon i blått fält.

Det är möjligt att man äfven i detta fall valt vapenbilden af ett historiskt skäl. Derest en historiker varit för bestämmandet af dessa vapen tillfrågad, är det tänkbart, att han föreslagit lejonet som vapenbild på den grund, att den siste hertigen af Halland, hr Bengt Algotsson, förde i sin sköld ett lejon. Senare häfdatecknare, som icke tagit reda på de svenska landskapsvapnens moderna ursprung, hafva trott, att hr Bengt förde i sin sköld landskapets vapen. Att han förde lejonet med fädernearfd rätt är emellertid ovedersägligt.

Vestergötland.

Oförändradt (jfr s. 22). Såväl Peringers plansch som planschen öfver k. Karl Gustafs likfärd låta de två stjer-

norna vara placerade i det öfre venstra och nedre högra hörnet af det öfra fältet, en anordning som strider mot den i C föreskrifna. Af Vestgötavapnet lemnas år 1686 följande utförliga skildring: Vestgötavapnet på svart och guld, skuret från nedersta hörnet vid stången upp till öfversta och yttersta hörnet af standaret, så att det gula blir under och det svarta öfver, derpå ett springande lejon, hvars öfre hälft gul och den nedre svart, samt midt i linien eller durchschnitten två stjernor, en framföre nertill, den andra bakom upptill.

Bohuslän.

Vapnet torde vara tillkommet sedan landskapet hade blifvit svenskt. Peringers plansch visar ett fäste, hvars färg ej är angifven; två rundbågiga portar äro röda. Till höger om fästet förekommer ett upprätt svärd, till venster ett upprätt lejon, hvars färg ej är angifven. År 1686 beskrifves vapnet på följande sätt: ett muradt torn med två öppna portar, ofvanpå skjutanglar, på högra sidan ett upprest gult lejon ståndande mot tornet, på venstra sidan ett bart svärd med udden uppåt. De öppna portarne återfinnas icke på bilderna. Å vapnen i k. Lifrustkammaren äro portarne gula: den öfre delen af byggnaden är hvit med röda fogar, kolonnerna mellan dörrarne skifta i silfver och blått, portöppningarnas golfyta är röd, den nedersta delen är gyllene. Byggnaden hade således ungefärligen naturlig färg, liksom äfven klingan, hvars parerstång dock förekommer blå.

Dal.

Oförändradt (jfr s. 22). Hornen äro på de broderade vapnen i k. Lifrustkammaren regelbundet gyllene.

Vermland.

Bäfvern, som omtalas i A och B, förekommer icke under 1600-talet. Peringers teckning visar en blå örn, i

öfverensstämmelse med C. Rörande fältets färg synes man icke hafva varit säker. C talar om silfver. Peringers teckning visar guld. Å vapnen i k. Lifrustkammaren är örnen blå, fältet guld, således en afvikelse från 1500-talets sed att måla fältet med silfver.

Gestrikland.

Oförändradt (jfr s. 23). Lodens antal vexlar. År 1686 säges om vapnet ej mera än att fältet var hvitt.

Helsingland.

Fältet är fortfarande svart. I Peringers teckning har bocken naturlig färg. År 1686 heter det dels att fältet var svart, dels att bocken fordomtid varit förgyld, senare 'hvit försilfrad'; i fanan skulle den gamla färgen upptagas.

Medelpad.

Vapnet för under 1600-talet, i öfverensstämmelse med uppgiften i C, strömmar. I de utan färgbeteckning graverade bilderna är det icke lätt att se, huruvida strömmarne äro två och sinsemellan skilda eller tre stötande intill hvarandra. Det synes mig sannolikt, att de flesta tecknarne antagit strömmarne vara två och att således tomrummet emellan dem är en del af fältet. Peringers teckning är deremot fullt korrekt. Fältet är blått, strömmarne äro tre, den öfversta och nedersta silfver, den mellersta röd. Å vapnen i Lifrustkammaren äro strömmarne tre och färgerna öfverensstämma med uppgiften i C.

Ångermanland.

Laxen i nätet är uppgifven, de tre laxarne i blått fält förekomma konseqvent. Den öfversta och nedersta laxen är vänd åt höger, den mellersta åt venster. Peringer har icke betecknat färgen på laxarne.

Jämtland.

Den vapenbild, som föres af det i nyare tid med Sverige återförenade Jämtland, har intet sammanhang med det sigill, som för detta landskap användes under medeltiden[1]. Det nya vapnet visar ett stående högdjur, som skall föreställa en ren, ehuru det ofta har utseende af en hjort; en på bakfötterna upprest varg angriper bringan, en örn ryggen. Sådan är framställningen å planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg. Peringer har i sin plansch utelemnat örnen, måhända i följd af figurernas små mått. Fältet är af honom betecknadt som blått. I förordningen om standaren af år 1686 heter det: »emedan ingen uti Jämtland vet berätta, af hvad färg skölden eller fältet af landsvapnet skall vara, blifver det *efter den målning på rikssalen gjord är*, blå, hvari en gående ren med en på ryggen spännande örn och mot bröstet en springande varg, såsom landskapets sigill indigiterar». I de sömmade och broderade vapnen i k. Lifrustkammaren är fältet regelbundet svart; renen och vargen hafva naturlig färg, örnens färg är ej fullt tydlig.

Ordalagen af år 1686 visa, att vapnet var för Jämtarne något helt främmande. Det var utan tvifvel riktigast att om vapnet söka upplysning i Stockholm, hvarest det helt visst blifvit uppgjordt. Det nyss omtalade nya sigillet med samma framställning som i vapnet, torde vara med detta samtidigt och bör man således, derest det kan utvisas, när detta sigill började begagnas, kunna deraf få upplysning rörande tiden för vapnets tillkomst.

Härjedalen

har under denna tid intet vapen och har, synes det, ej före år 1884 kommit i officiel besittning af något sådant.

[1] Dock förekommer, eget nog, en nederländsk karta från — antagligen — 1600-talet, som bland andra vapen har Jämtlands tecknadt i öfverensstämmelse med landskapets medeltidssigill.

Hülphers afbildar år 1777 i sin beskrifning öfver landskapet dess sigill (ett städ mellan en tång och två hammare) och anmärker, att sigillet (eller rättare dess bild) ej finnes affattadt ibland de öfriga landskapsvapnen, emedan Härjedalen af ålder icke varit räknad bland rikets provinser. Antagligen har man sedermera utan vidare upptagit sigillbilden som en vapenbild. I Tunelds geografi af år 1792 heter det, att vapnet är detsamma, som visas i landskapets sigill.

Vesterbotten.

Renen är fortfarande vapenbild. Fältet är i Peringers teckning blått. Om renen har naturlig färg eller, såsom i C uppgifves, är af silfver, kan ej ses. I fältet förekomma flere stjernor. Dessa ses redan å hertig Karls porträtt af år 1596. År 1686 omtalas en ren i blått fält med omkring honom strödda tretton hvita stjernor.

Lappmarken

har under 1600-talet erhållit vapen: i rödt fält en på hvit mark stående oklädd vildman, med en krans omkring midjan — en för det nordliga klimatet föga lämplig kostym — och en klubba öfver den högra axeln. — De broderade vapnen i k. Lifrustkammaren visa, att vildmannen hade en krans äfven å hufvudet. — Skölden uppbar en greflig krona.

Lappmarkens vapen förekommer å von Harts plansch öfver dr. Kristinas kröning.

Österbotten.

De sex hermelinerna äro konstanta. Fältet är hos Peringer blått, hermelinernas färg kan ej urskiljas, möjligen äro de silfver, men hafva kanske snarast naturlig färg. År 1686 omtalas sex hermeliner i blått fält 'och icke räfvar som hittills abusive skedt är'.

Vid utarbetandet af den föregående framställningen har jag der förbisett en redan tryckt urkund, som gifver en ganska vigtig upplysning rörande våra landskapsvapens uppkomst; till min ursäkt må anföras, att urkunden är tryckt i ett arbete, der jag ej haft skäl att söka upplysningar i detta ämne, nämligen i Stiernmans *Svea och Götha höfdingaminne* del 2 s. 339. Urkunden, utfärdad af k. Gustaf I den 27 sept. 1557, innehåller, att konungen, med råd och samtycke af Sveriges rikes råd, ridderskap och menige ständer gifvit hertig Johan förläning i Finland, och efter det detta område, Åbo slott och län, Raseborgs län, Kymmenegårds län och Åland, hittills icke varit försedt med 'sköld, vapen och sköldmärke — —, som det sig borde och hittills i andra konungariken och hertigdömen brukligt är', har konungen, 'af konungslig fullkomlig makt och auktoritet' gifvit hertigen och Finland en 'evig blifvande' vapensköld, delad i fem fält, af hvilka det öfre högra och nedre venstra förde vapnet för Norra Finland (jfr s. 44), Kymmenegårds län m. m., det öfre venstra och nedre högra Södra Finlands (jfr s. 44), Raseborgs län och Ålands. På denna sköld skulle finnas tre öppna tornejhjelmar, hvardera med en krona och i kronan på den högra hjelmen en half björn med ett förgyldt draget svärd mellan båda främre ramarne och i kronan på den venstra och tredje hjelmen fem glafvenstakar, alla med förgylda uddar och blå fänikor med förgylda kors. Hertig Johan och hans rätte lifsarfvingar skulle jämte sitt medfödda fädernevapen (vasen) föra detta som sköld, vapen och sköldemärke i alla furstliga, ärliga och ridderliga saker och handlingar, till skämt och allvar, i krig och tornej, med kämpande, stickande, rännande och fäktande, likaledes på mynt, i insegel, petschaft, klenoder, lansar, fänikor, malningar, på paulun och begrafningar.

Någon 'evig sköld' blef detta emellertid icke. Jag kan ej minnas mig någonsin hafva sett den afbildad.

Norra Finland.

Vapnet är sådant det förut blifvit beskrifvit (jfr s. 25). I sköldebrefvet för hertig Johan år 1557 beskrifves det på följande sätt: halfparten blått och deruti två silfverfärgade sjuuddiga stjernor, nedre delen förgyld, utöfver båda dessa färger en björn med ett förgyldt draget svärd mellan båda främre ramarne. År 1686 omtalas (rörande Björneborgs läns regemente) i half blå och half gul botten en brunaktig björn, på två fötter uppstigande, hafvande en öppen krona på hufvudet och en blottad sabel i högra ramen samt två hvita stjernor på hvardera sidan om hufvudet.

Södra Finland.

Vapnet är sådant det förut blifvit beskrifvet (jfr s. 25). I sköldebrefvet för hertig Johan af år 1557 beskrifves det på följande sätt: i rödt fält en öppen förgyld tornerhjelm med en krona före och två glafvenstakar korsvis bakför hjelmen, båda med förgylda uddar, blå fänikor och förgylda kors genom dem. År 1686 uppgifves Södra Finlands vapen vara en krönt förgyld hjelm med derigenom dragna två blå tveklufna fanor, som hafva ett gult kors midtuti. Fältets färg uppgifves icke, men antydes vara röd.

Tavastland.

Vapnet är oförändradt (jfr s. 26). Rosorna äro dock numera regelbundet tre. År 1686 omtalas ett fläckadt lodjur efter sin naturliga färg med tre hvita stjernor öfver och tre hvita rosor under sig.

Savolax.

Vapnet är oförändradt (jfr s. 26). År 1686 omtalas en gul flitsbåge med pålagd silfverskäkta i svart fält.

Åland.

Hjorten är nu det vanliga vapnet (jfr s. 21).

Nyland.

Vapnet är oförändradt (jfr s. 26). Peringers teckning antyder blått fält, två strömmar af silfver och i midtpartiet mellan strömmarne en båt, hvilken synes vara betecknad som röd. Vapnet i k. Lifrustkammaren synes gifva vid handen, att båten icke hade någon heraldisk färg. Å k. Karl XII:s ur är båten målad röd.

Karelen.

Vapnet är oförändradt (jfr s. 27). År 1686 heter det: i rödt fält en harneskklädd arm med värja i handen i hugg uppåt till höger och en blåklädd arm till venster med en sabel i handen, också i hugg uppåt, vändande båda armbågarna mot hvarandra, samt en öppen förgyld krona ofvanföre.

Kexholms län.

Vapnet är detsamma som förut (jfr s. 27), men slottet framställes under 1600-talet aldrig som brinnande; redan 1500-talets bilder afvika i allmänhet i detta afseende från uppgiften i C. Det ser ut, som om Peringer velat beteckna slottet som rödt. Eljes finnes det afbildadt med hvita stenar och röda fogar.

Ingermanland.

Detta land för under 1600-talet det vapen, som under det föregående århundradet kallades Ivanogorods. Hvad sjelfva framställningen beträffar (jfr s. 27) har ingen förändring inträffat. Peringer synes beteckna strömmen som röd, hvilket är en orimlighet, derest murarne fortfarande äro röda. Vapnen i k. Lifrustkammaren gifva strömmen naturlig färg, murarne i dem synas vara silfver eller måhända grå, således i det senare fallet äfven de med naturlig färg.

Estland

för samma vapen, som under 1500-talet kallades Revals. Beskrifningen i C vinner i 1600-talets bilder lika litet stöd som i 1500-talets. Peringers teckning visar tre blå lejon i guldfält. Alla svenska teckningar från ifrågavarande tid hafva lejon, icke leoparder, d. v. s. hufvudena äro vända åt höger, icke mot åskådaren. Det öfversta lejonet har aldrig svärd.

Narva.

Utom det i föregående omtalade vapnet (jfr s. 28) förekommer under denna period å de i staden präglade mynten ett annat vapen: öfver hvarandra stälda ett svärd med fäste åt höger snedt uppstigande åt venster med en kula öfver fästet, en kula under spetsen, en fisk vänd åt höger, en fisk vänd åt venster och en sabel, liggande, med fästet åt höger, nederst en kula.

Ösel.

Peringers teckning visar en fogel med utslagna vingar i rödt fält. I de broderade vapen, som förvaras i k. Lifrustkammaren, har fogeln utseende af en korp. I en anteckning efter en afskrift af 1686 års förordning säges Ösels vapen vara en flygande örn i rödt fält. Å k. Karl XII:s ur är örnen hvit.

Lifland.

Som Lifland under 1600-talet vanns åt Sverige, har dess vapen i det föregående ej kunnat omtalas. Enligt benäget meddelande af lifländske riddarhussekreteraren H. von Bruiningk har Lifland genom bref utfärdadt af k. Sigismund August den 26 dec. 1566 erhållit vapen. I den anförda urkunden heter det: »eidemque Ducatui certa et propria insignia concedentes, videlicet in campo rubro gryphum album erectum et dextro pede anteriore gla-

dium strictum gestantem, in pectore vero primas seu initiales literas aureas nominis nostri scilicet S et A simul conjunctas cum supraposita eisdem literis corona — — cujus usus erit perpetuis temporibus in more reliquarum provinciarum.»

Under det svenska regementets tid behölls detta vapen, i rödt fält en hvit upprätt grip, som i högra framfoten bär ett draget svärd[1], men de å bröstet förekommande guldbokstäfverna ersattes med den regerande konungens namnchiffer under en furstlig krona. Så skildras vapnet i ett tillägg till den åberopade handlingen af år 1686 och sådant förekommer det i bilderna.

Sedan Ryssland hade satt sig i besittning af Lifland, behölls vapnet och den svenska konungens namnbokstäfver ersattes med den regerande herskarens. Under innevarande århundrade har man återgått till de ursprungliga bokstäfverna S A.

Bland de i k. Lifrustkammaren förekommande broderade vapen förekommer äfven ett annat, som genom inskrift å baksidan uppgifves tillhöra Lifland. Det visar i blått fält ett krönt silfverlejon, som i högra framtassen håller en spira, å hvilken äro trädda nederst en krona, upptill en ring, och i den venstra en värja. Annorstädes har jag ej sett detta vapen afbildadt. I Lifland är det icke kändt. Det kan måhända förtjena anföras, att enligt hr von Bruiningk, har *das Landgericht* i Riga uti sigillet ett stående krönt lejon, som i högra tassen håller ett till hugg lyftadt svärd, i den venstra en nyckel; mellan svärdet och nyckeln förekommer en bok. Att ifrågavarande vapen, för hvilket jag icke kan gifva någon nöjaktig förklaring, tillhört någon svensk besittning, är uppenbart, ty annars hade vapnet ej förekommit bland de officiela sköldarna. Af hvad ålder och således af hvad trovärdighet inskriften är å baksidan, vågar jag icke säga.

[1] Svärdets fäste är å bilder förekommande i Lifrustkammaren gyllene.

Riga.

Bland de vapen, som afbildades när det var meningen att gifva en öfverblick af rikets olika delar, förekommer visserligen icke staden Rigas, men som detta förekommer å mynt, för svensk räkning präglade i denna stad, anser jag att vapnet bör här omtalas.

Johan Gottfried Arndt lemnar i *Der liefländischen Chronik andrer Theil* etc. (Halle 1753) följande redogörelse för Rigas vapen[1].

Stadens äldsta sigill af år 1230 visar en mur med fri port, fem tinnar och två torn, mellan tornen två upprätta (korslagda) nycklar med upp- och utåt vända ax, mellan dem (i den öfre vinkeln) ett patriarkalkors. Under den tid, då staden lydde under den lifländska orden, behöllos muren och tornen, men tinnarne voro bortlagda. I portöppningen anbragtes ett fällgaller och under detta ett lejonhufvud, öfver porten förekommer ett tegeltak med två vindflöjlar, öfver dem de korslagda nycklarna med ett likarmadt kors i den öfra vinkeln. Detta sigill användes t. ex. år 1349. Som sköldhållare användes lejon; de förekomma vid sidan af det år 1554 i sten huggna vapnet, som sitter på stadsvågen.

Till minne af den trohet, som staden Riga under kriget mot Polen visat den svenska regeringen, särskildt under belägringen år 1656, gåfvo k. Karl XI:s förmyndare staden hvarjehanda utmärkelser: staden fick rang näst efter Stockholm, dess borgmästare och rådmän erhöllo adlig värdighet och i vapnet sattes dels på lejonhufvudet i murporten, dels öfver korset i vinkeln mellan nycklarne en krona. Den tacksamma staden lät prägla ett mynt, som visar vapnet med det krönta lejonhufvudet och en ur skyn framräckt hand, som håller en krona öfver korset mellan nycklarna.

---

[1] Enligt benäget meddelande af hr K. Duhmberg i Dorpat.

Fältet är blått, muren och tornen röda, tornspetsarne och nycklarne silfver, flöjlarne, kronorna och korset guld, sköldhållarne hafva naturlig färg[1].

Rigas vapen förekommer äfven i reducerad form: de två korslagda nycklarne och korset i deras öfre vinkel. Denna vapenbild förekommer t. ex. å de i staden präglade solidusmynten.

Elbing.

Som Elbings vapen förekommer å de i staden under svenskt herravälde präglade mynten, bör äfven detta här omtalas. Skölden är delad, det öfre fältet rödt med ett fritt, likarmadt silfverkors, det nedre silfver med lika gestaltadt kors, rödt[2].

I von Harts gravyr öfver dr. Kristinas kröning finnas för Pommern fem vapen, nämligen *Stettin:* okrönt grip, vänd åt höger, *Kassuben:* okrönt grip, vänd åt höger, *Rügen:* delad sköld, i öfre fältet ett halft lejon vändt åt höger, i det nedre en af tre stenar bildad mur, *Pommern:* okrönt grip vänd åt höger, *Wenden:* okrönt grip vänd åt höger.

Bland de broderade landskapsvapnen från slutet af 1600-talet hafva vi att här anteckna:

Pommern.

I guldfält en okrönt röd grip med tveklufven svans. Detta öfverensstämmer med Peringers teckning och med vapnet på k. Karl XII:s ur[3]. I det nuvarande preussiska riksvapnet finnes för Pommern i silfverfält en röd grip.

[1] Denna uppgift lemnar således ingen upplysning om färgen på lejonhufvudet i portöppningen.

[2] Vossberg, *Banderia Prutenorum* (1842).

[3] Detta ur, som förvaras i Statens Historiska Museum, är förfärdigadt af Bellette i London och, enligt uppgift, en gafva af k. Wilhelm III af England. Det bör således vara tillverkadt senast år 1702.

Stettin.

I blått fält en krönt röd grip med lejonsvans. Å Peringers plansch saknas detta vapen. Å k. Karl XII:s ur ses en svart grip i guld. Det förra vapnet är heraldiskt felaktigt. I det nuvarande preussiska riksvapnet finnes för Stettin i blått fält en röd krönt grip.

Kassuben[1].

I guldfält en svart krönt grip. Figuren å Peringers plansch och å k. Karl XII:s ur öfverensstämma. I det nuvarande preussiska riksvapnet finnes för Kassuben i guldfält en svart grip.

Rügen.

En delad sköld, i det öfre fältet, guld, den öfre hälften af ett krönt svart lejon, i den nedre hälften, blå, fem röda stenar ordnade i en trappgafvel. Figuren å Peringers plansch och å k. Karl XII:s ur öfverensstämma. I det nuvarande preussiska riksvapnet finnes för Rügen i öfre guldfältet öfre hälften af ett krönt svart lejon, i nedre fältet, blått, en af tre röda stenar bildad trappgafvel.

Wenden.

I rödt fält en okrönt gyllene grip. Å planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg finnes en sköld med en grip betecknad såsom tillhörande *Vandalia*. Å k. Karl XII:s ur är fältet hvitt, gripen blå.

Å Peringers plansch förekommer en drake (å k. Karl XII:s ur hvit å rödt), hvilket är konungariket Wendens, icke det pommerska distriktets vapen.

I det nuvarande preussiska riksvapnet finnes för Wenden dels i silfverfält en grip, med gröna och röda tvärband, dels i blått fält en gyllene grip.

För vapnen, som äro ganska troget återgifna, hafva tydligen uppgifter erhållits från Sverige.

[1] I nordöstra Pommern.

På större mynt präglade för svensk räkning i Stettin ses en vapenbild med nio fält, innehållande 1—4 hvar sin grip, 5 Rügens vapen, 6 en drake, 7 en grip, 8 två korslagda stafvar med en ros i hvar vinkel, 9 sköld delad, i öfre fältet en half grip, det nedre fältet rutadt.

Wismar.

De broderade vapenbilderna visa en klufven sköld, högra fältet blått innehållande den högra hälften af ett rödt tjurhufvud, venstra fältet silfver med två röda bjelkar. Å k. Karl XI:s ur visas i det högra fältet ett svart halft tjurhufvud i guld, hvilket är rätt.

Stiftet Bremen.

Peringers teckning visar i rödt fält två korslagda nycklar med ett kors i den öfre vinkeln. De broderade vapnen visa samma figur — korset är än fritt, än går det med den undre armen ned till nycklarnes korsningspunkt — och angifves nycklarnes och korsets färg vara silfver.

I originalhandskriften af Renners bremiska krönika, skrifven år 1583, finnes i slutet af den andra delen en teckning af vapnet med två gyllene korslagda nycklar i rödt fält. I Siebmachers stora vapenbok (I. pl. 9 f. 6) öfverensstämma teckning och färgbeteckning med de i Sverige förekommande.

Stiftet Verden.

Egendomligt nog finnes för detta område två alldeles skilda vapen.

Planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg visar en schackspelsrutad snedbjelke från höger. Å k. Karl XII:s ur är fältet silfver, snedbjelkens rutor i guld och röda. Å de broderade vapnen äro rutorna i silfver och rödt, fältet blått. Deremot uppgifves i Cassels *Bremisches Münzcabinet* (del 1 s. 277), att Verdens vapen är ett svart kors, med

nedre armen utdragen och spetsad, i silfverfält. Å de i Stade för området Bremen och Verden och för svensk räkning präglade mynten ses detta kors för Verden. Å svärdklingan af år 1658 representeras Verden af en sköld med ett kors, hvars armar gå ut ända till sköldens kanter.

Af de nya vapen, som förekomma å planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg, föra följande furstekronor:

Skånes, Liflands, Pommerns, Stettins, Kassubens, Wendens, Rügens, Wismars, Bremens och Verdens.

Följande bära grefvekronor:

Blekinges, Hallands, Bohusläns, Gotlands, Jämtlands, Lapplands, Nylands och Ösels — äfvensom Kexholms, hvilket område i C räknas till furstedömena.

Tilläggas må, att i alla dessa fall har furstekronan samma form som den nuvarande svenska grefvekronan, grefvekronan samma form som den nuvarande svenska friherrekronan.

Vapnen å planschen öfver k. Karl Gustafs liktåg äro icke de enda svenska landskapsvapen, som grefve Dahlberg tecknat. I hans stora verk *Svecia antiqua et hodierna* förekomma äfven landskapsvapnen afbildade. Enligt de undersökningar, som blifvit verkstälda af öfverbibliotekarien Klemming[1] hafva de tillkommit vid följande tider:

Senast år 1671.	Södermanlands vapen, graveradt i Paris.
» » 1690.	Upplands » » »
1695—1695.	Dalarnes, Helsinglands, Närikes, Smålands, Vermlands, Vestmanlands, Vestergötlands, Ångermanlands, Gestriklands, Medelpads, Ölands och Östergötlands, graverade af nederländaren Swidde.
1697.	Dals vapen, graveradt af samme Swidde.

[1] *Samlaren*, årg. 1885 s. 4 f.

Följande vapen äro graverade af Johan van der Aveelen:

1698. Vesterbottens.
1703. Ålands.
1712. Blekinges, Finlands, Södra Finlands, Gestriklands, Gotlands, Jämtlands, Skånes, Ångermanlands, Österbottens.
1713. Bohusläns, Medelpads.
1714. Karelens, Lapplands, Nylands, Savolax.
1715. Norra Finlands, Hallands.

Dessa vapenbilder äro i flere afseenden olika dem, som förekomma å planschen öfver liktåget. Vid tecknandet af denna synes Dahlberg hafva hållit sig till de faktiska företeelser, som han hade haft tillfälle att iakttaga, och han återgaf derföre de vapenbilder, som voro år 1660 brukliga. Vid utarbetandet af planscherna för *Svecia antiqua et hodierna* kände sig Dahlberg deremot friare. Han brydde sig alldeles icke om de heraldiska former, som förut varit använda, utan tecknade nu vapenbilderna så, att de svarade mot hans uppfattning af den monumentala konstens lagar. De hafva derigenom fått ett ganska prydligt utseende, men äro ur heraldisk synpunkt från början till slut förkastliga.

Det är emellertid vapnen i *Svecia antiqua et hodierna*, som blifvit bestämmande för den följande tidens framställningar af landskaps och läns vapen i alla de fall, då man ej tecknade dem alldeles på måfå. Den sista yttringen af dessa senare Dahlbergska vapenbilder finna vi i F. Liljeblads år 1878 utgifna *Svenska Rikets jemte landskaps, städers och läns vapen*, ett i högsta grad underhaltigt arbete, som icke förtjent den uppmuntran det erhållit. Friherre A. W. Stjernstedt, som vid den tid, då arbetet utgafs, innehade riksheraldikersembetet, fann, då han icke hade blifvit på förhand tillfrågad, sig skyldig att anmärka en del af de gröfsta misstagen, och lappar, innehållande

de ändringar han hade förordat, klistrades in i de ännu icke i handeln utsläppta exemplaren af boken.

Vi må derföre hålla den nuvarande Riksheraldikern major C. A. Klingspor räkning för det att han framkallat ett slut på det oefterrättlighetstillstånd, i hvilket man hos oss råkat, sedan intresset för heraldisk konst hade slocknat och enhvar hade tillvällat sig rätten att teckna vapen efter godtycke. Han inlemnade till Kongl. Maj:t ett förslag till beskrifning å samtliga Sveriges nuvarande landskapsvapen. Öfver detta infordrades mitt utlåtande hvarjämte för Kongl. Maj:t uppvisades en teckning af hvart vapen i heraldisk stil, utförd i öfverensstämmelse med beskrifningen.

På grund af *Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 18 januari 1884 och den 20 februari 1885* skola landskapsvapnen hafva följande utseende[1].

1. Uppland.

I rödt fält riksäpplet, guld.

2. Södermanland.

I guldfält en upprätt grip, svart, med utslagen vinge; tunga utsträckt, röd.

3. Östergötland.

I röd sköld upprätt grip med drakvinge och draksvans, guld; i hvart af sköldens hörn en fembladig ros, silfver.

4. Småland.

I guldfält upprätt lejon, rödt, håller med framfötterna ett spändt armborst med pålagd pil, bågen svart, strängen svart, skaftet rödt, pilen silfver.

[1] Enstaka exemplar eller serier af de på Riksheraldikerns initiativ utförda landskapsvapnen kunna hos honom erhållas.

5. Öland.

I blått fält tvänne öfver hvarandra gående radjur, guld, samt nio fembladiga rosor, silfver, i tre rader.

6. Gotland.

I blått fält Agnus Dei, silfver, med nimbus, guld, och korsbaner, baneret silfver med rödt kors, stången guld, snörena silfver.

7. Blekinge.

I blått fält ett upprätt stående träd, guld, med tre kronor, guld, trädda på stammen.

8. Skåne.

I guldfält krönt griphufvud med hals, rödt.

9. Halland.

I blått fält ett upprätt lejon, silfver.

10. Bohuslän.

I silfverfält krenelerad fästning, röd, med två portar, guld, med gångjern och lås svarta; till höger ett upprätt svärd, blått, till venster ett upprätt lejon, naturlig färg, rest mot fästningen.

11. Vestergötland.

I ginstyckad sköld svart och guld, ett upprätt lejon af de motsatta färgerna, i öfre fältet två stjernor, sex-uddiga, silfver, en i öfre venstra, en i nedre hörnet.

12. Dal.

I silfverfält gående oxe, röd.

13. Vermland.

I guldfält örn, svart, med tunga, röd.

14. Närike.

I röd sköld två korslagda pilar, guld, med uppåt vänd spets, i silfver; i hvar vinkel en fembladig ros, silfver.

15. Vestmanland.

I silfverfält ett berg med tre förhöjningar, högst i midten, blått, med eldflammor, guld.

16. Dalarne.

I blått fält två korslagda dalpilar, guld, med uppåt vänd spets, silfver; i öfre vinkeln en öppen krona, guld.

17. Helsingland.

I svart fält en upprätt bock, guld.

18. Gestrikland.

I silfverfält gående elg, naturlig färg, samt tjugo kulor, blå.

19. Medelpad.

I blått fält tre intill hvarandra stötande strömmar, tvärgående, silfver, röd, silfver.

20. Ångermanland.

I blått fält tre laxar, silfver, horisontala, vända åt höger, åt venster, åt höger.

21. Jämtland.

I blått fält gående elg, silfver, anfallen i ryggen af örn, guld, i bringan af varg, guld.

22. Härjedalen.

I silfverfält ett städ, svart, till höger ett lodrätt ställdt hammarpar, med motvända hufvud, hammarne svarta, skaften röda, till venster en tång, med skalmarne upp, svart.

23. Vesterbotten.

I blått fält en gående ren, silfver, och tretton sexuddiga stjernor, guld.

24. Lappmarken.

I silfverfält framvänd vildman, naturlig färg, med löfgördel, grön, håller i högra handen en öfver högra axeln lagd träklubba, naturlig färg.

Kongl. Majt:t har derjämte, i enlighet med hvad Riksheraldikern och Riksantiqvarien föreslagit, funnit godt förklara, att samtliga landskapsvapnen skola föra hertiglig krona.

För den heraldiska terminologien är denna kongl. fastställelsen af landskapsvapnens utseende af vigt. I Schlegels och Klingspors år 1874 utgifna *Svensk heraldik*, heter det s. 66: »förekomma *två eller flere* figurer *öfver hvarandra*, sägas de stå *stolpvis* — — stå de *bredvid* hvarandra, kallas det *bjelkvis* — — *på snedden från höger*, kallas det *balkvis* — — *på snedden från venster*, kallas det *ginbalksvis*». Då Kongl. Maj:t t. ex. i beskrifningen af Angermanlands vapen icke använder denna terminologi, blir deraf en följd, att orden 'stälda stolpvis, balkvis' o. s. v. måste tagas i deras tidigare betydelse, d. v. s. de skola visserligen beteckna figurer stälda öfver, vid sidan af hvarandra o. s. v., men den yta, som figurerna upptaga, får icke hafva större bredd än vid pass $^1/_3$ af sköldens bredd.

Den andra omständigheten, som jag här vill framhålla, är det af mig föreslagna mycket knappa, men på samma gång exakta och strängt konseqventa sättet att beskrifva ett vapen. Den svenska heraldiska terminologien

har hittills varit temligen godtycklig, utan bestämd ordning i beskrifningen mellan de olika delarne af vapnet, samt med delvis onödig vidlyftighet, som lätt föranleder utelemnande af detaljer, som icke borde saknas. Såsom den närmast föregående beskrifningen gifver vid handen, omtalas först fältets beskaffenhet, derefter hufvudbilden, så detaljerna, och för hvar sak meddelas omedelbart efter dess omnämnande färgen, utan några förbindande ord, hvilka i detta fall mycket väl kunna undvaras.

Detta sätt att ordna beskrifningen är lånadt från den franska och engelska heraldiken, som i detta afseende är vida mera mönstergill än den tyska och den nordiska. Som exempel må här anföras följande fullt korrekta beskrifning af staden Valenciennes' vapen: »*d'argent à deux lions léopardisés de gueules l'un sur l'autre* — d. v. s. 'af silfver' — det är skölden som beskrifves och det är dennes färg som angifves med detta uttryck — 'med två leopardstälda[1] lejon, i rödt, det ena öfver det andra'. Ur den engelska heraldiken må anföras följande beskrifning: *azure; ten étoiles or, four, three, two and one* — 'i blå sköld tio stjernor, guld, fyra, tre, två och en'. Siffrorna angifva, att stjernorna äro fördelade på fyra rader, med fyra stjernor i den första, tre i den andra, två i den tredje och en i den fjerde raden.

Ett förslag rörande en reglering af länevapnen har äfven blifvit af Riksheraldikern uppgjordt, men har icke föranledt till någon Kongl. Maj:ts atgärd. Så vidt mig är bekant, har Kongl. Maj:t aldrig gifvit länen några vapen.

[1] Med 'leopardstäldt' lejon menar den franska heraldiken ett gående, mycket smalt och temligen långsträckt lejon, hvilket endast genom hufvudets profilställning skiljer sig från den heraldiska leopardtypen.

utan synas de vapen, som länen numera föra, i sigill o. s. v., vara sjelftagna och således i afsaknad af all officiel giltighet. Frågan om deras utseende bör derföre, i synnerhet då i vår tid länevapnen användas vida mera än landskapsvapnen, bringas under debatt. Min uppfattning är i detta afseende fullkomligt klar — *länen skola aldrig hafva några vapen.*

De heraldiska vapnen tillhörde från början personer; jag har redan i nr 1 af dessa heraldiska studier antydt, huru vapenbilderna kommo till stånd, huru de och den heraldiska teckningen af dem hade till uppgift att göra det möjligt att äfven på långt håll känna igen personer, hvilkas anletsdrag voro mer eller mindre, stundom helt dolda af hufvudets vapendrägt. Från personen kunde vapnet gå öfver till det land, för hvilket personen var en representant. I Danmark t. ex. har, sedan den konungastam, som först antog heraldiskt vapen, hade utdött, dess vapen, de tre leoparderna, qvarstått som rikets vapen. Alla de områden, som sålunda småningom erhöllo vapen, stodo i närmaste samband med en person, som för egen del förde sköld med vapenbild. Också äro de tre leoparderna endast — så att säga — Danmarks vapen i sammandrag; det fullständiga danska riksvapnet måste föra som hufvudvapen den regerande dynastiens ättevapen.

De svenska landskapen erhöllo, såsom vi sett, vapensköldar vid midten af 1500-talet. De hade icke från början hvart för sig tillhört som eget område någon furste, som fört vapen och hvars vapen kunde öfverflyttas på området, deras vapen äro således en heraldisk fiktion, men denna kan i någon mon försvaras dermed, att det var den tiden sed, att att åt konungasöner gifva ett eller flere landskap som styrelseområde.

Något helt annat är i Sverige länet. Under medeltiden kunde det ena eller andra området gifvas i förläning, hvarvid gränserna bestämdes efter sig företeende omständig-

heter; i början hade ock länet en ganska tillfällig natur, dess omfång kunde i hög grad variera. Förbindelsen mellan länet och dess innehafvare var fullkomligt tillfällig. Den senare förde sitt vapen alldeles oberoende deraf, att han innehade länet, och som förhållandet till länet sällan sträckte sig längre än till innehafvarens lifstid, ofta endast till den tid, som erfordrades för att innehafvaren skulle få en fordran till kronan gäldad eller ock, som det hette, på behaglig tid, kunde det icke inträffa, att länsherrens vapen öfvergick till att blifva äfven länets. Mot slutet af medeltiden blefvo vissa läneområden permanenta, men innehafvarne vexlade, och någon skilnad i förhållandena med afseende på heraldiken hade således icke inträdt.

I den nya tiden har hela riket, i väsentlig mon oberoende af den historiska landskapsindelningen, blifvit uppdeladt i län, för administrativa ändamål. Innehafvaren af ett modernt län är en embetsman, som icke har till länet ens en eganderätt för en kort tid. Den som står i spetsen för länet kallas landshöfding, hvilket är oegentligt — formen länshöfding vore riktigare. Den enda fullt korrekta titeln är konungens befallningshafvande i det eller det länet, ty denna titel angifver det verkliga förhållandet mellan personen och området. Men under den tid, som var heraldikens blomstringstid, kunde det aldrig falla någon menniska in att gifva ett rent administrativt område ett vapen. Ett sådant område stod icke i sådant förhållande till en person, att det kunde få på sig öfverflyttadt hans vapen. När det oaktadt i Sverige länen antogo vapen, berodde detta helt enkelt derpå, att länen hade för det dagliga lifvet trädt i stället för landskapen. Som dessa hade fått vapen, skulle icke länen vara sämre.

Vid uppgörandet af länevapnen gick man hufvudsakligen ut från landskapsvapnen, men i följd af de invecklade förhållanden, i hvilka länen stodo till land-

skapen, inträdde vid uppgörandet af länevapnen hvarjehanda oegentligheter. Det är icke min mening att här gå igenom samtliga länevapen. Det är för mitt ändamål nog att framhålla några karakteristiska exempel.

I de fall då länet helt och hållet täckte landskapet, var det helt naturligt, att landskapets vapen blef länets. Sådant är förhållandet t. ex. med Hallands vapen.

I de fall då ett län omfattade två hela landskap, låg det likaledes nära till hands att låta båda landskapens vapen gå in i länets. Så har t. ex. skett med Gefleborgs läns vapen.

I de fall, då ett län innehöll delar af två eller flere landskap, har man likaledes låtit landskapens vapen ingå i länets. Så för Örebro län Närikes, Vestmanlands och Vermlands vapen. Ehuru visserligen oegentligheter inträffa, så snart det är fråga om endast delar af landskap, kan detta sätt att gå till väga, af skäl, som framdeles skola anföras, anses lämpligt. I ett fall har man gjort ett alldeles nytt vapen. Stockholms län omfattar en del af Uppland och en del af Södermanland, och efter den metod, som just nu omtalades, skulle länsvapnet hafva innehållit Upplands riksäpple och Södermanlands grip, men i stället för att ställa de två vapnen jämnsides, har man satt satt riksäpplet i gripens ena framfot. Derigenom har man icke gjort rättvisa åt de två vapnens färger, och i det nygjorda vapnet har det gyllene äpplet blifvit placeradt å guldfält, hvilket är en heraldisk orimlighet. Detta vapen måste ur heraldisk synpunkt förkastas.

Ett betänkligt missförhallande inträffar i de fall, då länet utgör allenast en del af ett landskap. Uppsala län är endast en del af Uppland, men man har åt Uppsala län gifvit landskapets vapen. Det gyllene riksäpplet i rödt fält betecknar således *två* områden af mycket olika storlek, det hela och en dess del, hvilket ju är orimligt.

En oegentlighet är det äfven, när ett län innehåller en del af ett landskap, utan att detta finnes i länsvapnet angifvet. Vesterås län har i sitt vapen Vestmanlands vapen, ehuru länet omfattar allenast en del af detta landskap, och länsandelen af Uppland finnes i vapnet ej antydd.

När ett landskap delades i två län och hvartdera länet skulle hafva sitt eget vapen, inträdde andra oegentligheter. När Skåne under 1600-talet förenades med Sverige, fick det, liksom de tidigare svenska landskapen, ett vapen, och man valde då det vapen, som k. Erik af Pommern hade gifvit staden Malmö. När Skåne sedermera delades i Malmöhus- och Kristianstads län, lät man det senare få landskapets vapen, d. v. s. Malmös vapen föres af det län, i hvilket Malmö ej ligger. Malmöhus län fick visserligen också griphufvudet, men det sattes i ett nedre fält, under det att det öfre fältet fick inrymma Sveriges tre kronor. Hvarför detta län skulle ur riksvapnet få de tre kronorna, torde vara svårt att utröna.

Landskapet Vesterbotten och den innanför liggande Lappmarken delades på två län. Af dessa fick Norrbottens län landskapet Vesterbottens vapen, Vesterbottens län fick äfven detta landskaps vapen samt derjämte Lappmarkens. Af vapnen kan man icke draga annan slutsats än att Norrbottens län icke har någon andel i Lappmarken.

Egendomligt är det vapen, som Göteborgs och Bohus län fatt. Det upptager staden Göteborgs och landskapet Bohusläns vapen. Men stadsvapnet kan icke med fog anses representera den del af Vestergötland, som ingår i länet.

Hvart vi vända oss under granskningen af länevapnen, träffa vi således på oegentligheter — för att begagna ett mycket lindrigt uttryck — och det synes mig derför icke vara för mycket begärdt, när jag yrkar, att de nuvarande länevapnen må med det allra första få försvinna.

Men huru skall det då gå med Konungens Befallningshafvandes sigill, med länets sigill, med Hushållningssällskapens belöningsmedaljer, med de dekorationer, som användas vid festliga tillfällen?

Det synes mig, att då flere embetsverk i sitt sigill föra tre kronor med en omskrift, som angifver hvem sigillet tillhör, kunde man mycket väl sätta tre kronor äfven i det sigill, som Konungens Befallningshafvande använder.

Jag kan icke inse, att länet behöfver något sigill innehållande ett vapen.

Vapenbilder taga sig onekligen ganska väl ut vid festliga anordningar, men äfven om man bortlägger länevapnen, behöfva derföre icke de dekorativa vapenbilderna falla bort. Man kan ju mer än väl använda sköldarne för de landskap, som utgöra eller ingå i länet. Inom Hallands län använder man landskapets vapensköld. Inom Stockholms län, Upplands och Södermanlands sköldar o. s. v. Man behöfver dervid icke göra en särskild sköld för hvart landskap, utan man kan förena de olika landskapens vapen i en sköld. Att sätta i två fält jämte hvarandra ett så litet föremål som riksäpplet och ett så högt som gripen, ser icke riktigt bra ut, men man kan med fördel använda den gamla metoden att dela skölden i fyra delar och då låta Upplands vapen intaga fälten 1 och 4, Södermanlands fälten 2 och 3. När tre landskap ingå i länet, kan man dela den gemensamma skölden i tre fält, såsom redan blifvit gjordt i Örebro läns vapen.

Någon olägenhet uppstår, när man t. ex. vill inom Malmöhus län pryda en fest med anbringande af sköldar. De skulle, efter den grundsats som jag förfäktar, icke innehålla annat än Skånes vapen d. v. s. sköldarne skulle hafva samma utseende som i fall festen firades i Kristianstads län. Men jag kan icke inse, att denna olägenhet har någon verklig betydelse, ty de som äro samlade till festen

torde icke behöfva af vapnen hemta upplysning om, i hvilket län de befinna sig. Denna olägenhet uppväges för öfrigt fullt af den, som de rådande förhållandena medföra. Vid en fest inom Kristianstads län kan man icke af vapnet se, om festen firas af länet eller af landskapet Skåne — landskapets och länets vapen äro ju identiska.

Man skulle ock, när flere län ingå i ett landskap och landskapets vapen derför skulle användas inom alla dessa län, möjligen få gripa till en annan utväg. Jag anser det nödigt, att vid en fest inom Göteborgs och Bohus län låta äfven Vestgötavapnet komma till heder, men man kunde derjämte med fördel använda Göteborgs stads vapen. Man kunde äfven i andra fall låta hufvudortens vapen uppträda jämte landskapsvapnet, för att antyda den del af landskapet, i hvilken man befinner sig. I Jönköpings län skulle man då dekorera med Smålands och Jönköpings vapen, i Kronobergs län med Smålands och Vexiö vapen. I Kristianstads län skulle man således använda Skånes och Kristianstads vapen, men i Malmöhus län skulle endast ett vapen kunna användas, eftersom landskapet lånat staden Malmös vapen. Inom Kalmar län borde man använda Smålands och Ölands vapen. Då länet nämnes efter hufvudorten, kunde man till dem foga stadens vapen.

Fullt god vill jag visserligen icke kalla denna metod, men den kan dock ej med fog stöta nutiden, då redan en hufvudorts vapen, Göteborgs, fått ingå i ett länsvapen.

Om vid festligheter inom länet landskapsvapen användas, antingen ett i hvar sköld eller två eller flere förenade i en sköld, bör man, då här är fråga om *landskapens* vapen, öfver sköldarne sätta den hertigliga kronan. Men om man skulle i en sköld förena ett landskaps och en stads vapen, är det obefogadt att öfver den gemensamma skölden sätta en hertiglig krona. Det är likaledes obefogadt att öfver sköldarne med de nu brukliga half-

officiela länevapnen sätta en hertiglig krona, hvilket dock ofta sker, ty detta innebär, att landshöfdingen har rätt att föra hertigtitel, hvilket ju icke är händelsen.

Om Hushållningssällskapen icke kunna å sina belöningsmedaljer undvara vapen, kunna de välja dem i öfverensstämmelse med de förslag jag gjort med afseende på de vapen, som skola användas som festdekorationer.

För öfrigt kunna dessa sällskap liksom länen, för att få en beteckning, låna ur vederbörande landskapsvapen bilderna och använda dem som dekorativa motiv. De påminna dermed om det historiska landskapet, men de göra dermed intet nytt vapen och taga sig således ej någon heraldiskt otillåtlig frihet. Detta sätt att gå tillväga vore nog det bästa.

Jag har i det föregående antydt, att länevapnen synas hafva tillkommit utan något regeringsbeslut.

I vissa fall kan dock regeringen hafva åtminstone indirekt gifvit upphof till länevapen, nämligen i de fall, då standar gafs åt ett regemente, hvilket hade namn efter ett län. Jag vill här genomgå de fall som förekomma i den ofta åberopade urkunden af år 1686.

I Skåne funnos den tiden två kavalleriregementen, det norra och det södra. Båda skulle i standaren föra landskapsvapnet, och detta upptogs helt oväntadt för norra Skåningarne, under det att det södra Skånska regementet å sina standar fick fältet halft blått, halft guld (i stället för endast guld). Det uppgifves uttryckligen att denna förändring gjordes, för att införa en åtskilnad.

Skaraborgs läns infanteriregementes fanor visade Vestergötlands vapen oförändradt. Elfsborgs läns infanteriregementes fanor förde tre svarta och tre gula strimmor med ett blått rundt fält i midten samt i detta ett springande förgyldt krönt lejon, hållande i högra framfoten en värja i hugg, i den venstra foten en blå sköld med tre kronor i, bakom lejonet i blåa fältet tre strimmor.

Midtfältet hade således lånat vapnet från det i närheten af Elfsborg liggande Göteborg. Vestgötadals regemente förde i hvita fanor en röd oxe, alltså landskapet Dals vapen.

Kronobergs regemente förde i sina fanor det oförändrade Smålandsvapnet, Jönköpings regemente förde i sina fanor ett fält med tre röda och tre gula räta strimmor samt Jönköpings stads vapen, Kalmar regemente förde röda fanor med Smålandsvapnet i en midtrundel.

I dessa fall var således en skilnad införd och måste göras, för åstadkommande af skiljemärken mellan regementena. Men att dekretera sådana skilnader mellan länen synes vara fullkomligt obehöfligt.

Pl. 1—3 efter denna uppsats visa de landskapsvapen, som äro tecknade i den ofvan omtalade handskriften af Laurentii Petri krönika. Pl. 4 visar de afvikande vapenbilder, som förekomma i den handskrift, som omtalas å nästa sida.

Bihang 1.

Sedan början af denna uppsats redan hade blifvit satt, har jag fått göra bekantskap med »Fru Margareta Grips book», en handskrift tillhörig arkivet på Sjö gods i Uppland. Denna fru Margareta, gift med hr Sten Baner, afled år 1586. I boken hafva anteckningar blifvit gjorda af hennes efterlefvande make, hvilken halshöggs i Linköping år 1600 samt af flere senare personer. De senare anteckningarna hafva blifvit införda här och der, hvarest något tomrum fanns, hvadan innehållet visar det brokigaste virrvarr.

S. 253—255 i denna bok upptagas af aderton landskapsvapen, ganska väl tecknade och färglagda, de flesta allenast helt lätt. Dessa teckningar äro tydligen utförda under 1500-talet och antagligen under fru Margaretas lifstid: hon egnar i boken mycken uppmärksamhet åt Bo Jonsson och hans slägt, meddelar i sådant sammanhang många adliga vapen och kunde deraf lätt ledas äfven till att i sin bok upptaga teckningar af landskapsvapnen. Fru Margareta började begagna boken under sitt gifte med hr Sten Baner och således torde dessa vapen vara tecknade under något af åren 1570—1586. Här förekomma följande:

1. *Småland.* Ett upprätt ställdt armborst, såväl bage som skaft har delvis röd färgläggning. — Denna teckning visar således öfverensstämmelse med A och B.

2. *Öland.* En mot höger vänd hjort, springande, med gyllene horn.

3. *Vestergötland.* Skölden delad, högra fältet guld, det venstra svart; ett mot höger gående rödbrunt lejon med röd tunga; i hvartdera öfre hörnet en silfverstjerna.

4. *Dal.* En stående, mot höger vänd oxe med snedlagdt hufvud. Ingen färgbeteckning.

5. *Vermland.* En stående mot höger vänd bäfver, gråsvart, med röd tunga; framför bäfvern en snedt liggande trästam. — Alltså här öfverensstämmelse med A och B, afvikelse från C.

6. *Vestmanland.* Ett berg omgifvet af gyllene flammor och nedtill, synes det, en bädd af rök; mellan lågorna små gyllene rundlar, som antagligen skola föreställa gnistor.

7. *Dalarne.* Två korslagda pilar, i öfre vinkeln en gyllene krona. Pilarne äro gyllene utom sjelfva spetsarne, som äro af silfver.

8. *Helsingland.* En stående mot venster vänd bock, som synes vara gyllene.

9. *Angermanland.* Ett tvärt öfver större delen af skölden spändt nät med tre och tre gyllene sänken; bakom nätet en snedställd lax, röd, vänd åt höger. — Här råder således också öfverensstämmelse med A och B, afvikelse från C.

10. *Östergötland östan Stång.* Ett stående mot venster vändt lejon, med röd tunga.

11. *Östergötland vestan Stång.* En mot höger vänd gyllene drake med röd tunga.

12. *Närike.* Två korslagda pilar, gyllene skaft, hvita fjädrar och spetsar; i hvar vinkel en hvit ros med röd midt.

13. *Södermanland.* En upprätt mot venster vänd grip, delvis röd, i guldfält.

14. *Uppland.* Ett gyllene riksäpple.

15. *Södra Finland.* I rödt fält en gyllene krönt hjelm och två korslagda silfverspjut, hvilkas korsningspunkt döljes af hjelmen. En upprätt svart spjutstång synes nedtill, döljes af hjelm och krona, synes åter upptill samt höjer sig öfver skölden; ofvan skölden uppbär

den en silfverspets och en fladdrande, åt venster riktad tretungad fana, röd med ett gult kors. Tillägget af detta spjut, som bär fanan, fanans frånvara å de två korslagda spjuten samt fanans grundfärg utgöra således afvikelser från såväl A och B som C.

16. *Norra Finland.* Skölden delad, upptill svart, nedtill guld, en upprätt åt venster vänd, icke krönt björn, hållande ett svärd, hvilande öfver högra skuldran; i öfre fältet två silfverstjernor.

17. *Österbotten.* Ett åt höger vändt uppstigande fyrfota djur (mård?) med svarta fläckar. Detta vapen svarar tydligen mot beskrifningarna i A och B.

18. *Vesterbotten.* En mot venster gående ren med gyllene horn.

Nederst å s. 255 finnes antecknadt:

19. »Nülandh förer enn bewebnett arm med en zabbell udi handen.»

Nylands vapen, sådant det här beskrifves, afviker således helt och hållet från det år 1599 kända vapnet. Förmodligen föreligger här en förvexling med Karelens vapen.

Alltså finnas verkligen de i A och B förekommande vapen, som i hufvudsak skilja sig från vapnen i C, åtminstone en gång återgifna i teckning. Dessa afvikande vapen äro här efter fru Margareta Grips bok återgifna pl. 4.

Sedan ofvanstående skrefs har jag haft tillfälle att se ännu en serie af svenska landskapsvapen. Uti den Rålambska donationen af handskrifter, som blifvit år 1886 införlifvad med k. Biblioteket, finnes en laghandskrift med nr 151, som främst har ett porträtt af k. Johan III och ini först riksvapnet, derefter landskapsvapnen ordnade å båda sidorna af ett uppslag. Dessa äro: Uppland,

Vestergötland, Småland, Södermanland, Östergötland (ett vapen, en drake), Reval, Storfurstendömet Finland, Södra Finland, Norra Finland, Karelen, Dalarne, Narva, Tavastland, Helsingland, Medelpad, Öland, Österbotten, Ångermanland, Åland, Dal, Vesterbotten, Savolax och Närike.

Österbottens vapen visar sex hermeliner, stälda två och två.

Öland har en hjort, Åland två rådjur, och lemnar således äfven denna handskrift ännu ett bevis, att denna fördelning af de två vapnen är den rätta, och att således Ölands nuvarande vapen tillkommit genom ett misstag.

Det enda, som i öfrigt må särskildt framhålles är Medelpads vapen: ett åt höger gående långsträckt djur, hvilket, då teckningen är ganska liten, det är svårt att namngifva. Det skall tydligen vara järfven, som omtalas i A och B.

Dessa vapen äro färglagda, men bifigurerna i allmänhet utelemnade.

Bihang 2.

Kongl. Maj:ts förordning om huruledes estandarer och fanor och vapen blifva gjorde, af den 17 mars 1686.

Cavalleriet.

Kongl. Maj:ts lifregemente.

Lifestandaret hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen under en förgylt kongl. krona emellan 2:ne med kongl. kronor krönte förgylte lejon på både sidor. Och kommer uti detta lifestandaret intet nagot provincevapen

som vid de andre regementer, alla zirater af borduren 4 finger eller tvärhand bredt, som ock dubbla frantsar och qvastar blifva af purt guld och lika på begge sidor.

De öfrige 11 estandarerne blifva sammaledes hvita med Kongl. Maj:ts inbundne namn och krona öfver af purt guld samt en guldbord rundt omkring å båda sidor, och till skillnad kommer provincievapnet i öfre hörnet vid stången på hvart standar, såsom den provincien förer, hvaruti compagnierne äro belägne. Hvilka estandarer i lika måtto med dubbla af pur guld frantsar och qvastar sammanhäftas och beziras.

Adelsfanan i Sverige, Finland och Skåne.

Lifestandaret hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen på båda sidor. Här kan intet provincievapnet införas i hörnet, efter detta compagnie består af åtskilliga landskaper. Borduren samt frantsar och qvastarne af storlek och fason lika som för lifregemetet, och lika på båda sidor, allenast de sammanblande med guld och silfver.

De öfrige estandarerne blifva sammaledes hvita borderade med en kongl. guldkrona samt Kongl Maj:ts namn, nemligen C: R: S: kommandes *C:* å en sida, *R:* oppöfver och *S:* å andra sidan vid kronan stående. Dess zirat blifver en silfver- och guldbordering samt silfver- och guldfrantsar och qvastar af storlek och fason lika som för lifregementet.

Adelsfanan uti Estland, Lifland och Ingermanland.

Lifestandaret hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen på samma sätt och vis såsom för adelsfanan i Sverige beskrifves. Ziraterne af guld och silfver.

De öfriga estandaren blifva blå, hvaruti borderas en kongl. guldkrona med C: R: S:, kommandes *C:* å den ena

sidan neder vid kronan, *R:* oppöfver och *S:* å den andra sidan att stå, och till zirat göres å båda sidor en silfver- och guldbordering med dubbla guld- och silfverfrantsar och qvastar[1].

Vestergötlands regemente.

Lifestandaret blifver hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen på begge sidor under en kongl. krona och emellan 2:ne krönte förgylte lejon, samt vestgötavapnet, som är ett springande, halft gult och halft svart lejon i öfversta hörnet vid stången utan fält, item en bord af guld och silfver rundt om å båda sidor, hvilket med dubble guld- och silfverfrantsar och qvastar sammanhäftas.

De öfriga estandarerne föra vestgötavapnet på svart och gult, skuret ifrån nedersta hörnet vid stången, snedt upp till öfversta och yttersta hörnet af estandaren, så att det gula blifver under och det svarta öfver. Derpå sättes ett springande lejon, hvars öfre halfdel gult och den nedre delen svart, samt midt i linien eller durchschnitten komma 2 stjernor, en framföre nederåt, och den andra efter uppåt, å den ena, och Kongl. Maj:ts inbundna namn med kongl. krona öfver emellan 2:ne palmqvistar på den andra sidan. Dock utan bord eller bigierning allenast med dubble guld i svart och gule silkesfrantsar och qvastar sammanhäftade och bezirade.

Åbo och Björneborgs län.

Lifestandaret hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen samt bordering af guld och silfver jemte frantsar och qvastar, item storfurstendömet Finlands vapnet i öfverste hörnet utan fält å båda sidor lika såsom om vestgötalifestandaret förmält är.

---

[1] Den 12 december 1695 Kongl. Maj:t nådigst resolverat att den uti Bremen stående adelsfanan skall också föra standar, som skall blifva blå med lika zirater som desse.

De öfriga sju estandarerne röda med storfurstendömet Finlands vapen å ena sidan, som är ett upprätt gående krönt förgylt eller gult lejon i rödt fält, hållande i den venstre ramen en sabel nederåt och i den högra framfoten, som är klädd med harnesk eller armskenor en huggvärja uppåt, beprydt med nio hvita rosor omkring, nemligen: fyra rosor framföre, fyra efter och en ros ofvanföre; och å andra sidan Kongl. Maj:ts inbundne namn samt med guld i silfver och röda silkesfrantsar och qvastar zirade utan någon bigierning eller bordure lika som för Vestgötha regemente beskrifves.

Smålands regementet.

Lifestandaret hvitt, med lika zirat af guld och silfver borderadt såsom Vestergötarnes, och provincevapnet i öfversta hörnet vid stången.

De öfriga sju estandarerne på gul botten, ett rödt lejon med uppräckt hufvud fattandes med framfötterne en upprest spänd stålbåge med pålagd skäkta å den ena, och å den andra sidan Kongl. Maj:ts inbundne namn och krona öfver emellan 2 palmqvistar, och sammanhäftas med dubble guld i silfver och silkesfrantsar och qvastar.

Tavastehus och Nyland.

Lifestandaret hvitt, på samma sätt beziradt och gjordt såsom vestgöthernas med Södra Finlands vapen upp i öfverst hörnet vid stången, dock utan fält.

De öfriga 7 estandarerne karmosinröda med Söder-Finlands vapen å en side, som är en krönt hjelm eller casquett, hvarigenom 2:ne blå klufna eller dragounefanor korsvis äro dragne, som hafva i sig midtuti ett gult kors hvardera, och å den andra sidan Kongl. Maj:ts inbundne namn, allt likasom för ofvanbemälte regementer omrördt är, jemväl frantsar och qvastar af guld, silfver och karmoisinrödt silke.

Östergötlands.

Lifestandaret hvitt med lika zirat, som förbemäldt är, dock att i öfre hörnet föres allenast östgötagripen med fyra blå rosor, dock utan fält.

De öfrige estandarerne blifva incarnat röde med östgötavapnet å den ena sidan, som är en förgyld eller gul grip, gåendes upprest i rödt fält, med flygande vingar och utspärrade klor, samt 4 st. blå rosor, nemligen 2 ofvantill å båda sidor vid hufvudet och 2 neder vid fötterne och å den andra sidan Kongl. Maj:ts namn samt annan zirat som förr omrördt är, item frantsar och qvastar af guld, silfver och rödt incarnat silke.

Carelens och Viborgs läns regemente.

Lifestandaret hvitt och på lika sätt borderadt såsom om vestgötiske lifestandaret förmäles med carelske vapnet upp i öfverste hörnet vid stången, dock utan fält.

De öfriga estandaren karmoisinröda med 2:ne armar, nemligen: en harneskklädd arm och värja i handen uti hugg uppåt till höger och en blåklädd arm till venster med en sabel i handen också uti hugg uppåt, vändandes begge armbågarne emot hvarandra, likasom de der fäkta, samt en öppen förgylt krona ofvanför händerne å den ena, och å den andra sidan Kongl. Maj:ts namn, såsom det tillförene beskrifvet är, med guld, silfver och silkesfrants och qvastar.

Skåniske det Norra regementet

under öfverst Gyllenstierna.

Lifestandaret hvitt och med bordering ziradt, såsom för de föregående regementen är mentioneradt, kommandes i öfverhörnet vid stången ett rödt örnehufvud och halsen, som är skånske vapnet, dock utan fält.

De öfrige estandarerne på gult med ett rödt örnhufvud och hals, som sin tunga utsträcker, hafvandes på

hufvudet en furstlig krona å den ena, och å andra sidan Kongl. Maj:ts namn, såsom vid föregående regementer fins beskrifvet. Qvastar och frantsar af silfver, guld och silke.

Bohus och Halland eller **Hennes Kongl. Maj:ts Riks Enkedrottningens lifregemente.**

Lifestandaret hvitt med Kongl. Maj:ts och riksens vapen samt ziradt lika som de andra regementerne; guld och silfver och hallandske hvita lejonet upp i öfre hörnet vid stången, dock utan fält.

De öfriga estandaren föra hallandsvapnet å den ena sidan, som är ett upprätt stående hvitt lejon i blått fält och Kongl. Maj:ts namn å andra sidan, ziradt med silfver och blå silkesfrantsar och qvastar.

Skåniske det södra regementet
under öfverste Gyllenpistol.

Lifestandaret göres såsom för de föregående allenast att provincevapnet, som är ett rödt örnehufvud med hals, införes i öfversta hörnet vid stången, uti ett halft gult och blått fält. Till åtskilnad emellan det norra regementet.

De öfriga estandaren, på half gul och half blå botten, ett rödt örnehufvud med halsen, krönt med en furstlig krona å ena, och Kongl. Maj:ts namn å den andra sidan såsom de föregående regementerne. Qvastar och frantsar blifva af guld, silfver så ock rödt och blått silke.

Estnische eller **Hennes Kongl. Maj:ts Drottningens lifregemente.**

Lifestandaret hvitt med Hans Kongl. Maj:ts och Hennes Maj:ts Drottningens vapen borderadt å båda sidor under en konglig krona. All bordering, frantsar och qvastar blifva af pur guld.

De öfriga blå med Hennes Maj:ts Drottningens inbundne namn i guld lika som öfverste Modei fanor och en bigierningsbord omkring alle estandaren samt med frantsar och qvastar af guld och silfver.

Jemtlandscompagniet.

Emedan ingen uti Jemtland vet berätta af hvad färg skölden eller fältet af landsvapnet vara skall, ty blifver den efter den målning på rikssalen gjord är, blå, hvaruti en gående ren med en på ryggen spännande örn och emot bröstet en springande varg, såsom sjelfva det landskapets sigill indigiterar, å den ena, och Kongl. Maj:ts namn likasom på de andre regementsestandaren å den andra sidan. Frantsar och qvastarne i silfver och blått silke utan någon bord.

Dragouner.

I Finland

äro dragounerne för tiden understuckne under alla 3 regementer kavalleri i Finland; dock der de skulle sammandragas till ett regemente, föra de liffanan hvit och tveklufven med Kongl. Maj:ts och riksens vapen å båda sidor samt storfurstendömet Finlands vapnet uti öfversta hörnet maladt, och intet borderadt, och med guld och silfver i hvita silkesfrantsar och qvastar exorneradt; men de öfrige fanorne röda, hvaruti de föra stora Finlands vapen måladt och till zirat med röda silkesqvastar och frantsar omkringsatte.

Bohuslän.

Dragouneliffanan hvit med Kongl. Maj:ts och riksens vapen å både sidor måladt samt guld och hvita silkesqvastar och frantsar omkring, med Bohusvapnet upp i öfversta hörnet vid stången.

De öfriga dragounefanorne blifva sammaledes hvita; deruti målas ett muradt torn med 2:ne öppna portar och ofvan uppå skjuteangler på högra sidan om tornet ett upprest gult lejon standande emot tornet, på venstra sidan ett bart eller utdraget svärd med udden uppverts, å båda sidor lika och zirade med samma färg silkes frantsar och qvastar.

Infanteriet.

Alla fanor för lifcompagnierne blifva hvita med Kongl. Maj:ts och riksens vapen på båda sidor och till ett kännemärke sättes i öfversta hörnet vid stången den provinciens vapen, der regementet står uti; dock utan färg af dess fält och derjemte till att i akt taga att rundtom på alla fanor (förutan liffanorne) kommer en loorbärskrants[1] kring om vapnet, att det alltid således göres, att krantsen sticker af mot sjelfva couleuren af taftet i fanan, jemväl och att hädanefter målas intet mera några fyrkulor i hörnen af fanan, som härtill skedt är.

Kongl. Maj:ts lifguardie.

Förer alla fanorna hvita, målade midt uti med Kongl. Maj:ts namn CC inbundet, som hålles af 2 upprest stående lejon under en stor kongl. krona samt fullkastade och omkringströdde med kongl. kronor, hafvandes dessutom hvar fana sin devis å båda sidor lika[2].

Kongl. Maj:ts tyska lifregementes.

Liffanan blifver såsom liffanorna till de andra regementena. Men de andra gera kompanifanorna äro blå, midt uppå fanan Kongl. Maj:ts inbundne namn ofvan

[1] Loorbärsfanor kommer intet på alla.

[2] Dilectumque Deo Nulla Ruina Premit.

öfver namnet en kongl. krona såsom ock 4 st. kongl. kronor, en uti hvardera hörnet på fanan[1].

Upland.

Förer karmossinröda fanor, hvaruppå Uplands vapen, som är ett guldäple med förgylt kors uti, rödt fält, målas in uti en loorbärskrans.

Skaraborgs län.

Förer dess fanor af svart och gult snedt öfverskuret och afdeldt ifrån nedre hörnet ifrån stången upp till yttre hörnet af fanan. Blifvandes således öfre delen svart och nedre delen gult med ett springande lejon, halft förgylt eller gult och halft svart vändande sig emot stången. I linien eller skilnaden på det gula och svarta fältet kommer 2 hvita stjernor en framför och en hinderverts med loorbärskrans utzirad.

Åbo läns regemente.

Hafver någon tid fört svart och nu för tiden hafver det fueille-morte färgade fanor och standarer, men af ålder hafver storfurstendömet Finlands vapen haft ett rödt fält, hvarföre detta regementets fanor hädanefter böra blifva röda eller incarnat med bemälte vapen, som är ett förgylt eller gult med en öppen krona krönt lejon, hafvandes i den venstra ramen nederåt en sabel och i den högra, som är klädd med harnesk en huggvärja uppåt vänd samt 9 st. hvita rosor, nämligen: fyra framföre och fyra efter, samt en ofvanföre, och lika zirat i det öfriga som förbemäldt är.

Södermanland.

Förer gula fanor med provincens vapen, som är en svart flygande grip i förgylt eller gult fält, dess zirat blifver lika som vid föregående regementen beskrifves.

[1] Anno 1695 den 6 november gjort projektet härtill.

Kronobergs län.

Förer gula fanor med provinsens vapen, som är ett rödt stående lejon och hafver en upprest spänd stålbåga med pil uppå, dess zirat, som är loorbärskrans, lika som de föregående.

Jönköpings län.

Hafver dess fanor uti tre incarnat röda och tre gula räta strimmor fördelt och med Jönköpings vapen måladt, som är ett hvitt stadstorn med en port nederst och 3 portar ofvan uppå, ståendes uppå en grön vall, och i det öfriga zirade såsom de föregående.

Björneborgs län.

Hafver uti half blå och half gul botten en brunaktig björn på 2:ne fötter uppstigande, hafvandes en öppen krona på hufvudet och en blottad sabel i den högre ramen, samt 2:ne hvita stjernor, nämligen en på hvardera sidan om hufvudet, ziraten lika med de förre; öfre delen af fanan är blå och nedre delen gul.

Daleregementet.

Förer mörkblå fanor, der uppå två förgylte dalepilar i kors, hvaröfver en öppen förgylt krona upp emellan begge uddarne; ziraten är lika som de förre.

Östergötland.

Förer incarnat röda fanor med en gul grip gåendes upprest med utflächtande vingar och utspärrade klor och fyra blå rosor såsom vid estandaren är måladt; och i det öfriga lika ziradt som de förre omtalde fanor.

Tavastehus län.

Skall hafva karmoisinröda fanor, hvauppå ett fläckjot lodjur efter sin naturlige färg med 3:ne hvita stjernor

öfver och 3 hvita rosor under sig, samt zirat lika som de föregående.

Helsingland.

Hafver fordomtid fört en förgylt bock i svart fält och sedermera i fanor fört en hvit försilfrad springande bock i svart och hvitt fält uti fyra rutor; ty skall hädanefter regementet föra en gul springbock, såsom det af ålder gjort och skall fanan delas i fyra rutor hvitt och svart korsvis ifrån alla fanornas 4 hörn eftersom Gestrikland hafver sitt vapen i hvitt och Helsingland i svart fält; ståendes också detta regemente i ofvanbemälte begge provincer. Och hafvandes i det öfriga samme ornat såsom ofvanbemälte regementer.

Elfsborgs län.

Förer dess fanor uti tre stycken svarta och tre stycken gula strimmor; midt uppå fanan ett blått rundt fält, uti blå fältet ett springande förgylt krönt lejon, hållandes i högra framfoten en värja i hugg, i venstra foten en blå sköld med 3 kronor uti, bakom lejonet i blå fältet 3 strimmor.

Vestgötadals regemente.

Förer hvita fanor med 4 svarta och 4 gula flammor, en röd oxe midt på fanan[1].

Viborgs län.

Förer karmoisinröda fanor målade med en harneskklädd arm och värja i handen uti hugg uppåt till höger

[1] Ofvanstående har blifvit insatt i stället för följande:

Hafver en tid fört i gula fanor en röd oxe, men som rätta dalvapnet är en röd oxe i hvitt fält, ty blifva fanorne helt hvita, hafvandes en röd oxe, till ett tecken att detta regemente hörer till Vestgötadal så kommer utur alla hörnen svarta och emellan dem gula flammor.

och en blåklädd arm till venster med en sabel i handen uti hugg uppåt, vändandes begge armbågarne emot hvarandra samt en öppen förgylt krona ofvanföre händerne etc.

Savolax eller Nyslotts län.

Förer Savolax, som är en spänd eller uppdragen gul flitsbåge med pålagd silfverskäkta, uti ett svart rundt fält midt i fanan. Det öfriga af fanan blifver aurora, hvaruti 8 st. svarta flammor, nämligen en ifrån hvart hörn och en deremellan[1].

Vestmanland.

Förer hvita fanor med 8 blå flammor; midt i fanan 3 blå brinnande berg[2].

Vesterbotten.

Förer en ren uti en lagerbärskrants uti helt blått fält samt omkringströdde tretton hvita stjernor.

Kalmare län.

Förer röda fanor och 8 gula flammor, midt på fanan ett gult rundt fält med Smålands provincevapen, ett upprest rödt lejon hållandes i framfötterna ett uppspändt armborst[3].

---

[1] N. B. Är sedermera resolverat af Hans Kongl. Maj:t, att blifva seteronegula i stället för aurora, som nya projecterna finnas afmålade.

[2] Ofvanstående har blifvit insatt i stället för följande:

Hafver fordom fört i vapen 3 blå brinnande berg uti hvitt fält, och nu förtiden förer denna provincien 3 blå brinnande berg i grönt fält, men hädanefter skola dessa fanor blifva hvite med tre blå brinnande berg som vapnet af ålder varit.

[3] Ofvanstående har blifvit insatt i stället för följande:

Förer ett rödt upprätt stående lejon, hafvandes en upprest spänd stålbåga emellan ramarne med pil uppå, uti rödt och gult fält, i 4 rutor etc.

Nylands regemente.

Hafver nu för tiden sine fanor af tre karmoisinröda och tre gula strimmor med Söder Finlands vapen, som är en krönt förgylt hjelm eller kasquett med derigenom dragne två blå tveklufne fanor, som hafva hvardera ett gult kors midt uti. Men hädanefter bör detta remementet emedan det en del står i Tawastehus och en del i Söder Finland fördenskull föra Finlands vapen, som bemäldt är, uti helt rödt fält eller karmoisinröda fanor.

Nerike och Vermland.

Förer tvänne förgylta skäktor i kors emellan fyra hvita rosor uti karmosinrödt fält eller fanor.

Österbotten.

Förer blåa fanor eller blått fält deruti dess vapen, som äro sex stycken hermeliner eller lekeattor och icke räfvar, som här tills abusive skedt är.

Jemtland.

Förer en hvit ren uti blått fält med en spännande örn på ryggen och emot dess hals en springande varg.

Detta vara lika lydande med sjelfva conceptet attesterar undertecknad. Datum, Stockholm den 23 februari 1688.

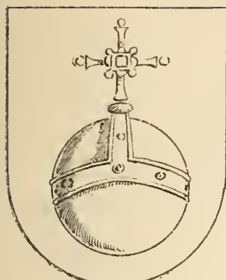
Paul Swaart.

På en särskild lapp finnes antecknadt.

Lifflands provincevapen är en hvit grip i rödt fält hållandes i högra framfoten ett slagssvärd eller pallas, midt i bröstet en furstlig krona och C. R. S. under kronan.

Öselska provinsvapnet är en flygande örn i rödt fält.

Estlands provinsvapen är 3 st. blåa lejon öfver hvarandra i gult fält.

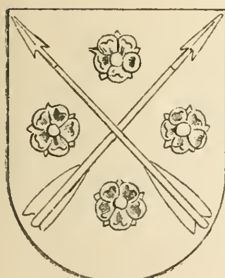
Vplandh

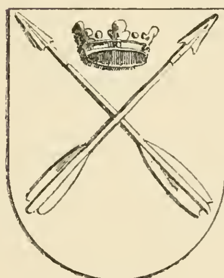
Södermannelandh.

Westmannelandh.

Nárike

Dalerne.

Östergótlandh.

Smálandh

Olandh

Westergótlandh.

Daall

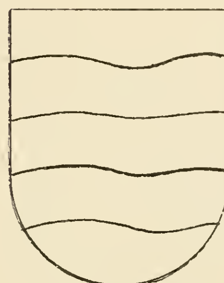
Wermelandh

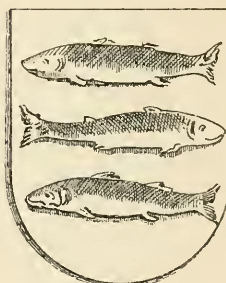
Gestrikelandh.

Helsingelandh.

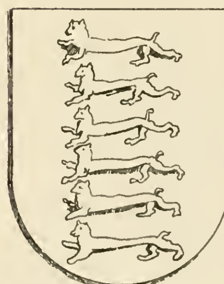
Medelpada.

Angermannelandh.

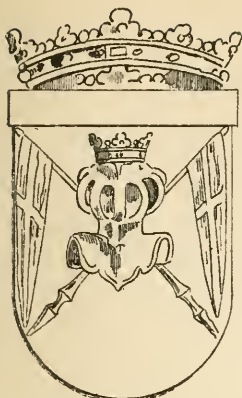
Westrebottnen.

Östrebottnenn

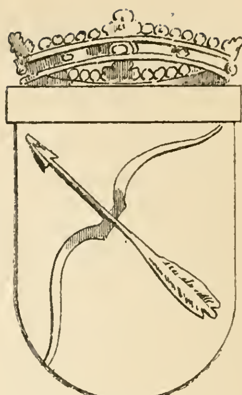
Norre finlandh

Söder Finlandh.

Tawastelandh.

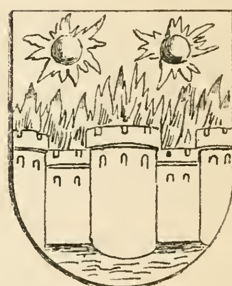
Savolax.

Ålandh.

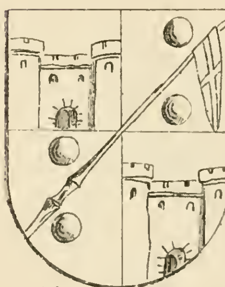
Carelenn.

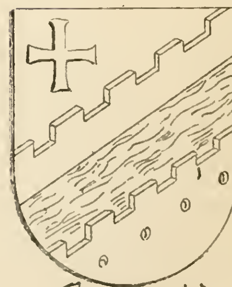
Kexholm.

Lifflandh.

Narffwen.

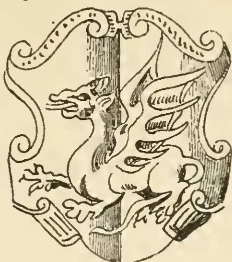

Iwanegård

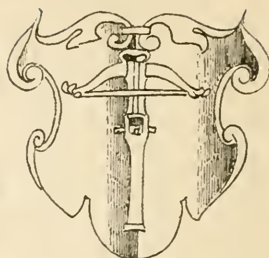
Östergotlands östensting

Östergotlands vestensting

Smålands

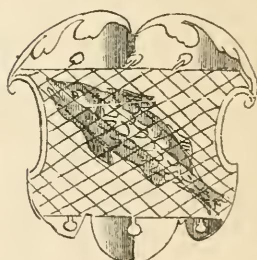
vestergöttlands

wärmelands

Angermanlands

vesterbättne

Österbättne

Söder Findlands

Runologiska och arkeologiska undersökningar på Öland sommaren 1884

af

Sven Söderberg.

För min verksamhet under den resa, som jag, med anslag af k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien, sommaren 1884 företog på Öland, får jag härmed aflemna följande redogörelse.

Det mig af Riksantiqvarien meddelade uppdraget omfattade i främsta rummet undersökning af öns runstenar; men jag borde derjämte egna min uppmärksamhet åt andra fornlemningar och hade äfven tillstånd att företaga grafundersökningar, ifall omständigheterna tilläto sådana.

Jag uppehöll mig på ön från midten af juli till augusti månads slut och egnade af denna tid tillsammanlagdt mer än fem veckor åt runstenarna. Den öfriga tiden användes på grafundersökningar; för de fynd, som gjordes vid dessa senare, lemnas längre ned redogörelse. Om ett par iakttagelser, som påkallade omedelbara åtgärder, sände jag redan under resan rapport till Riksantiqvarien.

Af runstenarna eftersökte jag med Liljegrens *Runurkunder* och Ahlqvists *Ölands Historia och Beskrifning* som vägvisare alla dem, som tidigare voro kända från området mellan Mörbylånga och Hulterstad i söder och Alböke i norr. Icke få i äldre tider inom detta område kända runstenar saknades på Ahlqvists tid; af dessa har

jag icke återfunnit en enda. Deremot anträffade jag fem, som icke förut äro omtalade i literaturen, nämligen *en* i Hulterstad, *en* i Gärdslösa, *två* i Köping och *en* på gränsen mellan Köping och Alböke.

De af mig undersökta runstenarnas antal uppgår härigenom till 17. Af dessa blefvo 10 aftecknade. Då jag nämligen snart nog fann, att den tid, som var åt resan anslagen, icke skulle räcka till för att afteckna alla öns runstenar, utvalde jag dem, som erbjödo de största svårigheterna, och uppsköt de öfrigas aftecknande till ett kommande besök. Genom detta tillvägagående förlorades ingenting, då jag ändock hade varit nödsakad resa samma väg en andra gång, för att revidera teckningarna af de svårare inskrifterna. Det är i allmänhet endast genom upprepade undersökningar man kan komma till full visshet i läsningen af svårare runinskrifter.

Vid afteckningen af de med invecklade slingor prydda runstenarna i Resmo och Hulterstad hade jag god hjelp af min vän ryttmästaren Karl Follin från Helsingborg, som i tre veckors tid var mig följaktig på resan. Efter hans hemresa var jag hänvisad uteslutande till min egen tecknareförmåga.

En af de öländska runstenarne, nämligen den vid Gardby kyrka, fick jag tillfälle besöka tvänne gånger; och då jag förvissat mig om att min teckning är riktig, meddelar jag densamma här jämte ett försök till tolkning af den i flere afseenden märkliga inskriften. De öfriga teckningarna kan jag icke nu aflemna. Jag anser det likväl lämpligt att redan nu meddela mina läsningar af alla de undersökta inskrifterna, med angifvande af de vigtigaste punkter, hvari jag skiljer mig från mina föregångare. Till runornas form tager jag härvid ingen hänsyn, emedan sådant skulle leda till alltför stor vidlyftighet och runformerna dessutom icke kunna fullständigt åskådliggöras utan teckningar.

Vid inskrifternas anförande följer jag i hufvudsaken den ordning, i hvilken de blifvit af mig undersökta, och vid dem som aftecknats sättes * efter numret.

1*. Karlevi, Vickleby socken.

Liljegren nr 1323. Afbildningar finnas i *Bautil* under nr 1071 samt i Ahlqvists *Ölands Hist. och Beskr.* I[1]. Den skada, som stenen lidit derigenom att ytan på ett ställe vittrat samt en större skärfva blifvit afslagen öfverst på ena sidan, förefans redan i 17:de årh., såsom man finner af teckningen i B. Den del af inskriften, som innehåller versen, är dock fullkomligt oskadad samt äfven förut rätt läst utom på ett enda ställe.

a) Versen:

+ᚠᚢᛚᚴᛁᚿ : ᛚᛁᚴᚱ : ᚼᛁᚿᛋ : ᚠᚢᛚᚴᚦᚢ :
ᚠᛚᛅᛁᛋᛏᚱ · ᚢᛁᛋᛁ : ᚦᛅᛏ : ᛘᛅᛁᛋᛏᛅᚱ :
ᛏᛅᛁᚦᛁᚱ : ᛏᚢᛚᚴᛅ : ᚦᚱᚢᚦᛅᚱ :
ᛏᚱᛅᚢᚴᚱ : ᛁ : ᚦᛅᛁᛘᛋᛁ · ᚼᚢᚴᛁ :
ᛘᚢᚾᛅᛏ : ᚱᛅᛁᚦ : ᚢᛁᚦᚢᚱ : ᚱᛅᚦᛅ :
ᚱᚢᚴ : ᛋᛏᛅᚱᚴᚱ · ᛁ · ᛏᛅᚿᛘᛅᚱᚴᚢ :
ᚢᚾᛏᛁᛚᛋ : ᛁᛅᚱᛘᚢᚾ · ᚴᚱᚢᚾᛏᛅᚱ :
ᚢᚱᚴᚱᚨᚿᛏᛅᚱᛁ : ᛚᚨᚾᛏᛁ

Första ordet i 3:dje versraden är ᛏᛅᛁᚦᛁᚱ och läses så äfven hos Ahlqvist och i Bautil. Hvarifrån Rafn hemtat läsningen ᛏᛅᛁᚦᛅᚱ (*Inskriften i Piræus* s. 178) känner jag icke; förmodligen är det en af honom sjelf gjord korrektion. Första ordet i 7:de versraden har förut lästs ᛚᛁᚾᛏᛁᛚᛋ (Bautil) och ᚦᚨᛏᛁᛚᛋ (Ahlqvist). Liljegren (se *Scand. Litt. Selskabets skrifter* 1820 sid. 392 ff.) har gissat *Vantils*.

---

[1] Dessutom fins en teckning, utförd af Hilfeling 1797, i Pehr Thams »Bref till några Lärda Herrar i Köpenhamn». Denna teckning har jag ej sett, ty i det exemplar af brefvet, som fins på härvarande univ. bibliotek, saknas teckningen. Enligt Sjöborg. *Samlingar* del. 3 s. 122 är Ahlqvists teckning en reviderad upplaga af Hilfelings.

Inskriften har ᚢᚾᛏᛁᛚᛋ. Första runan har erhållit en mycket bred och oregelbunden form på grund af en remna, som förefans i stenen redan då inskriften inhöggs; kännestrecket är inhugget tvärs öfver denna remna, så att runan kommit att likna ett ᛚ, hvars kännestreck utgår från stafven något nedanför toppen, + ett halft ᛁ[1]. Min läsning ᚢᚾᛏᛁᛚᛋ, hvilket uttalats Yndils, styrkes deraf att versen fordrar ett ord, som börjar med vokal samt rimmar med det följande ordet och begynnelseordet i den 8:de versraden[2].

b) Den i vanlig ordställning affattade delen af inskriften är nu på grund af de ofvannämnda skadorna ofullständig. Den består af tre rader, hvilka, liksom den föregående delen af inskriften, läsas bustrofedon. Jag läser följande:

+ᛋᛏᛅ — — — — — — ᛋᛅᛏᚱ · ᛅᛁᚠᛏᛁᚱ · ᛋᛁᛒᛅ

— — (ᚠᚱ)ᚢᚦᛅ · ᛋᚢᚾ · ᚠᚢᛚᛏᛅᚱᛋ · ᛁᚾᚼᚭᚴᛋ ·

ᛚᛁᚦᛁ · ᛋᛅᛏᛁ · ᛅᛏ · ᚢ · ᛏᛅᚢᛋᛅ — — —

De tre första runorna äro säkra, men derefter har ytan vittrat på ett stycke, så stort, att plats finnes för 7 eller 8 runor. Midt på det skadade stycket finnes skilje-

[1] Den halfva stafven är i B. origtigt tecknad såsom utgående från det öfre i st. f. från det nedre gränsstrecket.

[2] Formen Yndill är, såsom jag tror, en sidoform till det af Liljegren förmodade namnet *Vandill,* eller *Vęndill* och utgår från de böjningsformer, som en gång hade accenten på ändelsen, t. ex. dat. **Undlé*, af **Vandlé*, af ännu äldre **Vųndlé* med vokaliskt *ų*. Till dat. **Undlé* bildades en ny nmt. **Undill*, som genom omljud blef *Yndill.* Äfven folkslagsnamnet Vandaler hör otvifvelaktigt hit eller rättare *Vęndill* betyder egentligen en Vandal (*Vandall*, om vokalvexlingen i suffixet, se Noreen, *Altisl. Gram.* s. 63). Till denna ordstam räknar Förstemann (*Namenbuch* I, s. 1255) äfven namnet *Vindill.* Detta synes oss fullkomligt rigtigt, och vi kunna i dessa vexlande former spåra en tid, då vi i dylika ord hade samma på accenterna beroende afljudsskiften, som ännu bibehållits i en del af de starka verben (finna, fann, funno).

tecken, bestående i en punkt, och lemningar synas af några af runorna. I samma rad är det sista ordet ᛋᛁᛒᛆ, hvars alla runor äro afstympade nedtill, derigenom att en större skärfva blifvit afslagen; den sista runan ᛆ är afslagen längs kännestrecket[1]. Skadan sträcker sig öfver de två följande raderna, så att början af den andra och slutet af den tredje saknas. De första säkra runorna i andra raden äro ᚢᚦᛆ; framför dessa finnas lemningar af runor, hvilka jag förmodar varit ᚠᚱ. Framför (ᚠᚱ)ᚢᚦᛆ har troligen varit plats för ännu ett ord ᚼᛁᚾ. De två följande orden äro ᛋᚢᚾ · ᚠᚢᛚᛏᛆᚱᛋ. Den sista runan har icke varit rätt läst: midten af runan är mycket grundt huggen, men både den öfversta och den nedersta delen äro tydliga. Det sista fullständiga ordet i inskriften är nu ᛏᛆᚢᛋᛆ. Den första runan kan läsas både som ᛏ och som ᛚ, ty kännestrecket till venster utgöres af ett litet hål efter en bortsprängd skärfva, och denna skada kan möjligen vara tillfällig och icke uppkommen vid huggningen. Till slut finnas spår af tre stafvar, hvilka det är omöjligt supplera.

Karlevi-inskriften är den enda af Ölands runinskrifter, som är inhuggen i granit. Alla de öfriga runstenarna på ön äro tunna hällar af Ölandskalksten.

2*. Resmo.

Från Resmo anför Liljegren fyra runstenar 1321—2, 1588—9. De två förstnämnda sägas hafva blifvit sönder-

[1] På teckningen i Bautil läses ᛋᛁᛒᛁ och alla runorna äro fullständiga, och äfven radens gränsstreck är utdraget förbi ordet. Men teckningen är tydligtvis här konstruerad, ty kännestrecket i ᛆ har varit ganska djupt, så att, om runan varit fullständig, hon svårligen skulle blifvit läst ᛁ. — För öfrigt gifver teckningen i B. i sin helhet en mycket origtig föreställning om inskriftens utseende. Stenen är fyrsidig och halfva östra sidan, hela norra och en del af den vestra äro täckta af inskriften, som omöjligt kan fullt tydliggöras med mindre än tre teckningar.

slagna och inmurade i kyrkans torn. Försvunnen är nu också 1589, som hört tillsammans med 1588. Den sistnämnde ligger som golfsten framför altarringen i kyrkan. Det är en tillhuggen kalkstenshäll, prydd med talrika, väl utförda ormslingor i upphöjdt arbete. Inskriften, som följer stenens kanter, är nu ofullständig, på grund deraf att större delen af venstra kanten, på hvilken inskriftens början varit inhuggen, blifvit afslagen. Det qvarvarande läses:

— — — ᚦᛁ · ᚦᛆᛁᛦ ᛚᛁᛏᚢ · ᚱᛆᛁᛌᛆ ⁝ ᛌᛏᛆᛁᚿ[ᛆ]⁝ ᛆᚠᛏᛁᛁ'
ᚱᛆᚽᛏᚢᛁ ⁝ ᛘᚭᚦᚭᚱ ᛌᛁᚿᛆ

Denna läsning skiljer sig från den af Liljegren anförda i följande punkter. I början har L. framför ᚦ ännu en bokstaf *a*. Spår finnas nu af tvenne stafvar, men intet kännestreck är synligt.

I st. f. *litu* har L. *liti*.

L. har *stain*, *aftiʀ*, *sina*; de runor, som här blifvit tagna som *a*, äro stungna ı, tydligt skiljaktiga från de ᛆ, som förekomma i inskriften.

L. har *stain*. Vid slutet af detta ord är stenen skadad, men efter ᚿ synes före skiljetecknet spår af ytterligare en staf, hvilken jag förmodar varit ᛆ, så att stenen haft pl. *steina*, syftande på både denna och den förlorade stenen.

3*. Hulterstad.

I Hulterstads gamla kyrka fans en runsten, L. 1568, hvilken för längesedan försvunnit. Men en hittills okänd sten med runskrift hittades 1869 på kyrkogården vid upptagandet af en ny graf. Gräfvarne stötte sönder stenen och tre bitar upptogos samt blefvo af kantor Lindgren i Hulterstad inlagda i kyrkans materialbod, men ett fjerde stycke blef qvarlemnadt i grafven. Enligt kantor L:s uppgift satt detta stycke ännu qvar i grafvens ena vägg, då han tjenstgjorde vid begrafningen. Det eftersöktes af mig,

men utan resultat. — De tillvaratagna tre styckena, som noga passa ihop, utgöra tillsammans öfre delen af stenen och tillika större delen af det, som varit ofvan jord, då stenen var rest. Det är en tillhuggen kalkstenshäll af ljusgrå färg. Den bevarade delen har en längd af nära en meter; bredden är vid öfre ändan blott 20 cm, men tilltager nedåt, så att den vid fragmentets nedre ända är nära 35 cm. På ena sidan är uthugget ett fyrfotadjur med långsträckt kropp, omgifven af talrika ormslingor, allt i upphöjdt arbete. På den likaledes upphöjda kanten, som bildar en ram omkring ornamenten, är inskriften inhuggen. Den går uppåt den venstra sidan och nedåt den högra; början har funnits på det saknade stycket, men slutet synes vara bevaradt:

— — ᚠᚱ ᛫ ᛚᛁᛏ ᛫ ᚱᛅᛁᛌᛅ ᛫ ᛌᛏᛅᛁᚿᛅ ᛫ ᛅᚠᛏᛁ ᛫ ᛌᛅᚢᛅᚱ ᛫ ᚠᛅᚦᚢᚱ ᛫ ᛌᛁᚿ ᛫ ᚠᛆᚦᛅᚿ ᛫

Stenen påminner om den nyss omtalade Resmostenen både genom sina ornament och genom inskriftens form, äfvensom deri, att den, såsom man finner af plur. *steina*, varit den ene af två sammanhörande resta stenar.

I Stenåsa, annexförsamling till Hulterstad, fans ännu i Ahlqvists tid (se *Ölands Hist. och Beskr.* II 2, s. 78) en runsten, liggande på kyrkogården (L. 1309, B. 1068 och 1075), men den har sedan blifvit förstörd.

4 och 5. Sandby.

De två runstenar, som äro afbildade i B. 1066 och 1067, äro nu resta bredvid hvarandra på Sandby kyrkogård. Inskrifterna äro tydliga och lättlästa samt, om man bortser från runformerna, rätt återgifna i B., med följande undantag.

1066. Det tredje namnet är ᚼᛆᚼᛁᛦ, icke ᚼᛅᚼᛁᛦ, som teckningen i B. har. Sista runan i ᛘᚤᚦᚴᛁᚾᛁ är i B. felaktigt tecknad med ett kännestreck ofvantill, så att den liknar ᛚ.

1067 har ᛒᚱᚤᚦᚱ med ᚤ icke ᚢ. Stenen har ᚴᚢᛒᛚ × ᚦᛁᚾ, icke ᚦᛁᛆ, såsom det är tecknadt i B. Vidare är första runan i præp. *eftiʀ* på begge ställena, der den förekommer, ᛂ, icke ᛁ. Alla dessa fel finnas också hos Liljegren (1587 och 1586)[1]. Deremot har Ahlqvist (a. a. II 2, s. 36 f.) de rätta läsarterna utom i ᛒᚱᚤᚦᚱ, som han återgifver med *brudr*.

6. Dröstorp, Sandby socken.

Dröstorp kallas ett litet hemman, hvilket ligger som en oas midt ute på Allvaret, mer än tre kilometer från närmaste by, Skarpa Alby i Sandby socken. Strax öster om detta hemman och ute på Allvaret, utanför hemmanets hägnad, fins en runsten, som fordom skall hafva varit rest vid en liten grafhög (Ahlqvist a. a. II 2, s. 37). Grafhögen är utgräfd och af stenen fins qvar endast ett fragment, utgörande öfre delen. Den sidan, på hvilken inskriften är inhuggen, är mycket ojämn och runorna besta af smala, grunda streck, till följd hvaraf de äro svårlästa. Vid ett kort besök på stället lyckades jag få ut endast följande tecken:

ᚱ × ᚱᛁᛏᛁ × ᛌᛏᛅᛁᚾ × ᛂᚠᛏᛁ × ᛅ (?) ᛁ (?) — — —

Det femte tecknet är ᛁ, icke runan för *a*, såsom man finner uppgifvet hos Liljegren (1308) och Ahlqvist[2].

[1] Dessutom har L. följande nya fel i 1568 (= B. 1067): *þair* för *þeir* och *Afiriþi* för *Afriþi*. — Bautils *Kubl þin* gör L. till *Kubl þini* i det han läser första runan i det följande *iftiʀ* två gånger.

[2] Af namnet, som börjat inskriften, fins nu endast sista runan qvar. När Ahlqvist meddelar hela namnet, har han afskrifvit en äldre källa, ty fragmentet var på hans tid ej större än nu.

7*. Gårdby.

På Gårdby kyrkogård, strax sydost om kyrkans kor, är en runsten rest, hvilken först är omtalad af Linné i hans *Öländska och Gotländska resa* sid. 102. Den intog på Linnés tid samma plats som nu. Då stenen är en af öns prydligaste runstenar och är rest på ett bemärkt rum invid en kyrka, som ligger invid allmänna landsvägen, förefaller det underligt, att den icke är afbildad i Bautil och icke heller anträffas bland de 29 teckningar af öländska runstenar, som 1634 togos af A. Rhezelius och som nu förvaras i Stockholms bibliotek. Man ledes af denna omständighet till en förmodan, att den tidigare funnits någon annanstädes inom Gårdby socken och först någon tid före Linnés besök (1741) blifvit uppstäld på sin nuvarande plats. Men härom torde nu ingen säker upplysning kunna vinnas. Gårdbystenen blef först afteeknad 1797 af Hilfeling, hvars teckning är återgifven i Sjöborgs *Samlingar för Nordens Fornälskare* II fig. 231. På grundvalen af Hilfelings teckning har Sjöborg lemnat en temligen fantastisk tolkning af inskriften, samma del s. 58 f. När Sjöborg här säger om Gårdbystenen, att »den har åtminstone den förtjensten att vara bland nya upptäckter», finner man att han ej känt Linnés *Öländska resa*. — Inskriften granskades ånyo af Ahlqvist, som meddelat resultaten af sin granskning i *Ölands Hist. och Beskr.* II 2, s. 48. Liljegren återgifver inskriften under nr 1307 efter Hilfeling.

Gårdbystenen, som är här afbildad i 1/10 af naturliga storleken, är en tunn, blott 11 cm tjock kalkstenshäll af brun färg. Ahlqvist uppgifver stenens höjd till 2 alnar 11 tum = 1.46 meter, hvilket ungefär motsvarar afståndet mellan det nedersta inristade strecket och stenens öfversta kant. Nu är den öfver marken synliga delen af stenen blott 1.20 meter, hvilket beror derpå, att vid en för några år sedan företagen planering af kyrkogården fyllning på-

fördes omkring stenen, hvarigenom en del af ristningarna höljdes. Stenens största bredd är 1.26 m. Inskriftsidan, som vänder mot norr, är, utan att vara tillhuggen, temligen jämn och glatt. Endast på ett par ställen finnas ojämnheter, som försvåra läsningen af inskriften. Dessa ojämnheter förefunnos dock redan då inskriften inhöggs och med visshet kan det sägas, att stenens yta sedan den tiden icke undergått någon förändring. — Inskriften är inhuggen dels i en enkel slinga längs stenens kanter, dels inom fotstycket af det utsmyckade kors, som pryder midten af stenen. Den förra delen af inskriften kallar jag i det följande *a*, den senare *b*.

Inskriften *a*, hvilken börjar nederst till venster, är tydligt och kraftigt inhuggen. Runornas längd vexlar mellan 10 och 7 cm. Tre runor, hörande till det sista ordet, hvilka icke fått rum i slingan, äro inhuggna utom densamma, stödda på inre gränsstrecket.

Inskriften *a* lyder:

ᚼᛅᚱᚦᚱᚢᚦᚱ × ᚱᛅᛁᛋᛏᛁ × ᛋᛏᛅᛁᚾ × ᚦᛁᚾᛋᛅ ×
ᛅᛁᚠᛏᛁᛦ × ᛋᚢᚾ × ᛋᛁᚾ × ᛋᛘᛁᚦ × ᛏᚱᛅᚴ × ᚴᚢᚦᛅᚾ ·
ᚼᛅᛚᚠᛁᛏᚱᚭᚾ × ᛒᚱᚢᚦᛁᛦᛅᚾᛋ × ᛋᛁᛏᚱ × ᚴᛅᚱᚦᚢᛘ

Såsom skiljetecken mellan orden är ett litet kors användt. På två ställen mellan nära sammanhörande ord (HALFITR — AN och BRUþIʀ — ANS) saknas skiljetecken. Beträffande de enskilda runorna märkes följande. I attonde ordet har i andra runan ᛘ hela stycket mellan qvistarna vid huggningen sprungit af. — I det tionde ordet har Hilfelings teckning första runan ᚴ och Ahlqvist återgifver runan med *g*, men jag har icke kunnat finna att runan är stungen, hvilket också är osannolikt, då stungna runor icke annars förekomma i inskriften. — I det elfte ordet äro de tre första runorna starkt hopträngda och kännestrecket i den mellersta runan (ᛅ) är mycket kort; det ser ut som om runristaren först glömt den mellersta runan

och sedan inklämt den mellan de redan ristade ᚼ och ᚿ. Den sjunde runan från nyssnämnda ᚼ läses på Hilfelings teckning som ᛁ, men är runan *a*, ehuru runan skiljer sig från öfriga ᛅ i inskriften derigenom att kännestrecket ej når längre än till stafven. Ahlqvist återgifver runan rätt med *a*. — I sista ordet (KARþUM) är första runan hos Hilfeling tecknad som en binderuna, i det att ett kännestreck för ᛅ blifvit fogadt till öfre delen af stafven i ᚴ, men något dylikt kännestreck har jag ej kunnat upptäcka och Ahlqvist återgifver runan med *k*. Slutligen har Hilfeling uteslutit skiljetecknet framför KARþUM, hvaremot han har ett skiljetecken, som icke fins på stenen, mellan BRUþIʀ och ANS.

Inskriften *b* är mera svårläst. Runorna äro stälda i en bugtig rad och läsas nedifrån och uppåt. De äro grundt inhuggna samt af mycket vexlande storlek. De längsta stafvarna äro 7 cm, de minsta knappt 3 cm. Jag läser inskriften *b* på följande sätt:

ᛒᚱᛅᚾᛏᚱ × ᚱᛁᛏᛁ × ᛁᛅᚴ ᚦᚢ ⁞ ᚱᛅᚦᛅ × ᚴᛅᚾ

Skiljetecken är äfven här ett litet kors, som på ett ställe ersättes af ett ornament. Mellan IAK (jag) och þU (du) saknas skiljetecken. I Hilfelings teckning äro inga skiljetecken här utsatta[1]. — Första runan är på Hilfelings teckning ᚼ och återgifves af Ahlqvist med *o*; runan liknar verkligen vid första påseendet os-runan, ehuru med qvistarna annorlunda stälda än hos Hilfeling. Runan är ᛒ, men de från stafven nedåt rigtade strecken äro mycket grunda och knappt märkbara för ögat. De från stafven uppåt rigtade strecken äro deremot fullt tydliga och in-

---

[1] Hilfelings teckning lemnar äfven i andra afseenden mycket öfrigt att önska i afseende på noggrannhet. Den återgifver mycket illa ristningarnas utseende. Slingan är för regelbunden och ändornamenten äro origtiga. Vidare står korset för upprätt och de vinglika ornamenten äro icke i detalj utförda, hvarjämte i inskr. *b* runorna äro tecknade lika stora och stälda i en rät linie.

taga en sådan ställning till stafven, att det ej kan komma i fråga att läsa annat än ᛒ. — Andra ordet läses hos Hilfeling ᛚᛁᛏᚱ och återgifves af Ahlqvist med *liti.* — Första runan är emellertid ᚱ, men mellersta delen af kännestrecket har icke kommit fram vid huggningen på grund af en här befintlig ojämnhet i stenen; den sista runan i ordet är ᛁ med ett derefter följande skiljetecken. — Den näst sista runan i inskriften liknar ᚼ; då emellertid sammanhanget fordrar ᛅ, är det ena tvärstrecket väl betydelselöst, ehuru det ser ut som om det vore hugget.

Sedan nu läsningen af inskriften blifvit faststäld, skall jag försöka tyda densamma[1].

Inskriften *a* innehåller två särskilda meningar, af hvilka den första omfattar 10 ord, den andra de återstående 6.

Orden HARÞRUÞR RAISTI STAIN ÞINSA AIFTIʀ SUN SIN SMIÞ TRAK KUÞAN torde hafva uttalats: *Hęrþrúþr ręisti stęin þensa ęftiʀ sun sinn Smiþ, dręng goþan* = Härtrud reste (lät resa) denna sten efter sin son Smed, en god man. HARÞRUÞR uppfattar jag som kvinnonamnet *Hęrþruþr*, i det jag tager ᛅ som tecken för i-omljudet af *a*, liksom i det följande TRAK = *dręng*. I ordet AIFTIʀ *ęfter* är samma ljud betecknadt med *ai*. *Hęrþruþr* förekommer i forntiden på Island, se Vigaglums saga kapp. X och XI (= *Islenzkar Fornsögur* I sidd. 31 och 35). Det är sammansatt af *hęrr*, här, och *þrúþr* 1) styrka, 2) Thors dotter. Andra sammansättningar med *þrúþr* träffas på svenskt område: *Gęirþrúþr*, allmänt, *Gunnþrúþr* (KUNÞRUÞR L. 261), *Ragnþrúþr* (RAKNÞRUÞR L. 926 = Boije *Manadsbladet 1884* sid. 32,

[1] Hvad Sjöborgs öfversättning beträffar anser jag det tillräckligt att här ordagrant anföra densamma: »Hårdrudr reste denna sten efter sin son Smidr, en bra karl. Hans halfbroder sitter i gården. Oranter lät hugga stenen af en rådig och kunskapsfull man (eller: lät hugga och anordna stenmonumentet).» Denna öfversättning upprepas af Ahlqvist med obetydliga förändringar, a. st.

planschen)[1]. Då *þrúþr* är en i-stam (jfr ags. *ðrýð*), har det en gång haft i-omljud i nmt. sing. Om runristaren ännu sagt *Hęrþrýþr* kan icke afgöras[2].

I præp. AIFTIʀ, *ęftiʀ*, är sista runan ⅄, som senare förekommer i inskriften i BRUÞIʀ, *bróþiʀ*. I begge orden står ⅄ för ett urspr. *r* i strid mot denna runas ursprungliga bestämmelse, som är att beteckna ett af *s* uppkommet *ʀ*. Tvärtom finna vi i inskriften runan R, som egentligen är tecken för ett ursprungligt *r*, använd som ett tecken för ett af *s* uppkommet *r*-ljud i orden *Hęrþrúþr*, *Hallfindr*, *sitr*, *Brandr* (se längre ned). Förklaringen till detta förhållande är gifven af dr Wimmer, som visat att R (⅄) redan tidigt genom analogien erhållit ett utvidgadt område, sålunda att detta ljud, som vanligast förekom i ordens slut, inträngt i många ord, som ändades på ursprungligt *r*, medan omvändt R (⅄) omkr. år 900 öfvergått till *r* (R) efter dentaler. Se *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed i Aarene 1876—78* s. 16 ff.[3]

[1] Namnet på Gårdbystenen kan, såsom prof. George Stephens i bref till mig påpekat, också läsas *Harpþrupr*, hvilket under formen *Harttrudis* anföres af Förstemann s. 607 från en frankisk urkund från 9 årh. Jag anser det likväl sannolikast att den på stenen omtalade personen hetat *Hęrþrúþr*, då detta namn förekommer på andra ställen i Norden, under det *Harpþrúþr* är här okändt.

[2] *Þrúþr* hör till de få fem. i-stammar, som bevarat *r* i nmt. sing., och det har på grund deraf i fno. liksom fno. *brúþr* öfvergått till ja-stamböjning. Se min *Forngutnisk ljudlära* s. 11.

[3] Undantag från de af Wimmer funna reglerna äro sällsynta i svenska och danska inskrifter tillhörande 10 och 11 årh. Märkligt är det derför, att vi på Karlevistenen, hvars inskrift tydligen tillhör hedna tiden, finna endast R (*r*), under det former, i hvilka ⅄ kunnat användas, förekomma på flere ställen i inskriften. Jag vet icke att förklara detta förhållande på annat sätt än att runristaren, som säkert icke varit Öländing, talat en dialekt, i hvilken de två r-ljuden redan sammanfallit. I de norska inskrifterna finna vi icke Wimmers regel vara tillämpad.

Smiþr såsom namn har jag icke funnit någon annanstädes; ty ett SIMIÞR, som förekommer i en Södermanländsk inskrift (B. 1126) bör kanske annorlunda uppfattas.

Tydningen af den återstående delen af inskriften *a* HALFITRAN BRUÞIʀ ANS SITR KARÞUM erbjuder större svårigheter. Runorna före det första skiljetecknet innehålla tydligen ett namn, till hvilket BRUÞIʀ ANS, *bróþiʀ (h)ans*, är apposition. Men de nio tecknen ᚼᛆᛚᚠᛁᛏᚱᛆᚿ kunna svårligen gifva ett nordiskt namn, huru man än tyder hvarje särskild runa. Vi måste antaga att dessa nio tecken innehålla mer än ett ord. De sju första gifva ett namn af en antaglig form: *Hallfindr*, motsvarande ett fno. *Hallfinnr*, af *hallr*, sten, och *Finnr*. Något sådant namn förekommer visserligen icke, men vi hafva andra sammansättningar med Finnr, hvilka äro fullkomligt synonyma: *Bergfinnr*, Gunnlaugs S. kap. 2, och *Stęinfinnr* (*-fiþr*), som citeras af Egilsson i *Lex. poet.* s. 172 a. Någon betänklighet att antaga ett namn *Hallfindr* kan sàledes icke förefinnas. Men hvad skola vi göra af de två återstående tecknen AN? Jag förmodar att detta är pron. *hann*, i hvilket *h* blifvit utelemnadt liksom i det efter *bróþiʀ* följande ANS = hans. Vi träffa ofta, i synnerhet i gutniska inskrifter, subjektet på detta sätt upprepadt genom ett pronomen[1], och här har *hann* blifvit tillagdt af en särskild anledning: den som författat inskriften, har velat bringa orden i versform och genom inskjutande af det för meningen öfverflödiga *hann* har han erhållit både en behöflig stafvelse och en tredje rimstaf.

---

[1] Se Säve, *Gotlands Runinskrifter* (*Gutn. Urkunder* s. 39 ff.): 104 (= *Ann. f. Nord. Oldk.* 1852 pl. VII b) Juan i Grenium *han* gaf þissa krunnu etc.; 138 (= L. 1856) Botmuntr kullans *han* lit gera etc.; 71 (= L. 1736), 122 (= L. 1763), 124 (= L. 1765), 147 (= L. 1855) m. fl. Om dylika uttryck i isl. bokspråk se Lunds *Ordföjningslære* § 186: 2.

Hallfindr hann
bróþir hans

bilda ett par trestafviga versrader[1]. Hvad som bekräftar, att dessa ord afsigtligt blifvit fogade i versform, är att de två efterföljande orden *sitr garþum* äfven bilda en trestafvig vers och att konstruktionen med blott dat. *garþum* här tydligen blifvit vald för rytmens skull. Dessa ord kunna svårligen ordagrannt betyda annat än *sitter i gårdarna* och det naturliga och regelbundna uttrycket härför hade varit *sitr í garþum*, som otvifvelaktigt hade blifvit valdt af runristaren, om han icke velat sätta orden i versform. Vi hafva emellertid i Eddan ett exempel, som visar att i mycket gammal tid verbet *sitja* kunde förenas med blott dat. på frågan hvarest?, nämligen Rigsþula vers 47 (Bugges upplaga):

(Þá) kváð þat kráka
sat kvisti ein.

Att här står blott dat. *kvisti* kan icke bero på ett afskrifvarefel, emedan genom en præpositions insättande versen blir felaktig. Jag förmodar, att den ovanliga konstruktionen med ensam dat. vid *sitja* här såsom i Gårdbyinskriften blifvit vald för versens skull[3].

---

[1] Det ser visserligen egendomligt ut, att två af rimstafvarne äro i *skriften* utelemnade. Men i *talet* kunde de icke saknas och de voro dessutom lätta att supplera för den med tidens skrift och språk förtrogne. Ett sådant utelemnande af *h*, som förekommer i andra landskaps folkspråk, är okändt i öländskan. Det är möjligt, att runristaren uteslutit dessa lätt tilltänkta tecken och skiljetecknen, som borde stå framför dem, blott af hänsyn till rummet, som mot slutet af slingan började blifva knappt.

[2] Beträffande reglerna för den fornnordiska versläran få vi hänvisa till Sievers epokgörande *Beiträge zur Skaldenmetrik*, i Pauls u. Braunes *Beiträge*, b. VI, VIII och X samt *Proben einer metrischen Herstellung der Eddalieder*, Tübingen 1885 (program).

[3] Professor Wisén fäste min uppmärksamhet på det anförda exemplet i Eddan, då jag april 1885 redogjorde för Gårdbyinskriften

Sista delen af inskriften *a* betyder således: »Hallfinn, hans broder, sitter i gårdarna». Men hvad menas med uttrycket »sitter i gårdarna? Innan jag kan gifva svar på denna fråga, måste jag behandla inskriften *b*.

BRANTR RITI IAK ÞU RAÞA KAN har uttalats: *Brandr rítti jak, þú ráþa kann(t)*. RITI får läsas med två *t* och långt *í*, af *ríta*, rista. Detta verbum är ursprungligen starkt, men tydlig stark böjning förekommer i runinskrifterna blott ett par gånger; deremot har man ofta præt. RITI, som visar, att ordet blifvit öfverfördt till svaga konjugationen. Första pers. præt. ändas här på *i* och var således på runristarens tid (midten af 11 årh.) i fsv. lik tredje pers. Den ursprungliga betydelsen af *ríta* är skrapa, raspa, sarga (jfr fht. *rīzan*) och häraf förklaras, att det nästan alltid på runstenarna förekommer med sten till objekt. Det heter regelmässigt *ríta stein*, men *rísta runar*, jag har träffat få undantag från denna regel. I denna inskrift är obj. *sten* utelemnadt af särskild anledning, som senare skall omtalas. Det kunde lätt underförstås.

Þú ráþa kann betyder: du kan tyda. *Kann* (3:dje pers.) står för *kant* (2:dra pers.), hvilket förmodligen är föranledt deraf att verbet är genom ett ord skildt från sitt subj.

Öfversättningen af inskriften *b* blir således: »Jag Brand ristade, du kan tyda». Frågan är nu: hvarpå syftar runristaren med tillägget: du kan tyda? Det synes mig klart att detta uttryck måste hafva afseende på någon dunkel-

i Lunds Filologiska sällskap. Jag hade då icke observerat, att orden i slutet af inskriften *a* voro stälda i versform, och antog, att runristaren utelemnat præpositionen framför *garþum* antingen för det knappa rummets skull eller ock för att göra uttrycket tvetydigt, i det jag förestälde mig såsom en möjlighet, att betydelsen blefve olika, om man supplerade præp. *á* eller *í*. Jag är nu öfvertygad att *sitja* blifvit konstrueradt med ensam dat. för versens skull. Jag har för öfrigt icke funnit något bevis för att man kunnat säga *á garþum* på frågan hvarest? I fno. heter det alltid *í gorþum*.

het i den föregående inskriften. Liknande hänvändanden till läsaren att bruka sitt skarpsinne förekomma i två andra runinskrifter, på en runsten i Södermanland (L. 947) och på en dopfunt i Bohuslän[1] och begge inskrifterna äro svårbegripliga dels på grund af runors utelemnande, dels på grund af deras hopfogande till mångtydiga bindrunor. Det dunkla i Gårdbyinskriften, på hvilket runristaren syftar, är utan tvifvel uttrycket *sitr garþum*, som är tvetydigt. Dessa ord kunna nämligen enligt min mening öfversättas både »vistas i Gardarike eller Ryssland» och »vistas i Gårdby». Att de kunna hafva den förra betydelsen behöfver jag ej här orda om, då det är välbekant, att Nordbornas äldsta namn på Ryssland var »*Garþar*» (dat. fsv. *Garþum*, fno. *Gǫrþum*). Gårdby socken på Öland kallades visserligen redan i 14 årh. *Gardby* (Styffe, *Skandinavien under unionstiden*, 2 uppl. s. 215), men att orten i ännu äldre tid hetat *Garþar* är ju redan a priori antagligt och bevisas enligt vår tanke af den närvarande inskriften. *Garþar* hette i forntiden en gård på Island, hvilken omtalas i sagorna (*Scripta hist. Isl.* XII, s. 178), och på Gotland fins ännu en socken med namnet *Garda*, äldre *Garþa(r)* (Styffe, a. arb. s. 348). Namnet har ursprungligen varit appellativum och betydt »de inhägnade åkrarna» i motsats till de ohägnade utmarkerna. När den gård och socken, som ursprungligen hette *Garþar*, senare kallas *Garþabyr*, *Gardby*, *Gardby*, har namnet undergått samma utveckling som det af våra förfäder brukade namnet på Ryssland. I den fno.-isl. skaldepoesin heter Ryssland alltid blott *Garþar* (dat. *Garþum*, *Gǫrþum*), men senare utvidgades detta till *Garþaríki*, som är nästan uteslutande brukligt i den isl. bokliteraturen. I en så gammal text som Ágrip heter det dock ännu *Garþar* (se Dahlerups uppl. s. 44). Jag tror, att det ej kan råda något

[1] I Kareby kyrka. Om denna inskrift se Boije. *Bohusläns runinskrifter*, i *Bidrag till kännedom om Bohusläns fornminnen* 1884 s. 271.

tvifvel om att uttrycket *sitr garþum* hade begge de nämnda betydelserna. Runristaren har i inskriften skolat meddela Hallfinns vistelseort, men genom valet af ett dubbeltydigt uttryck gifver han i sjelfva verket läsaren ingen säker upplysning derom, och det är härpå det syftas med det gäckande tillägget: *þá ráþa kann(t)*.

När jag för ett års tid sedan meddelade professor George Stephens min här framstälda uppfattning af Gårdby-inskriften, förklarade han sig ej kunna gilla densamma. Uttrycket *sitr garþum* kan efter prof. Stephens' mening här hafva endast en betydelse »vistas i Gardariki». Prof. S. resonnerar på följande sätt: Härtrud var en enka, som lät resa stenen öfver sin aflidne son Smed. Men hon hade en annan son, hvarför deltog han ej i stenens uppresande? Derför att han satt långt borta, som väring i Gardarike. Rigtigheten af denna mycket skarpsinniga slutsats kan jag så mycket snarare erkänna som jag sjelf kommit till ett liknande resultat genom ett annat betraktelsesätt. Det fins omkr. 60 runstenar, som äro resta öfver i utlandet fallna nordbor. Dessa tillhöra otvifvelaktigt alla vikinga-tiden. Om vi betänka att den stora massan af runstenar tillhör tiden efter vikingatiden, finna vi, att det ofvan-nämnda antalet måste utgöra en mycket betydlig procent af samtidiga runstenar. När de hemmavarande så ofta reste minnesvårdar öfver sina utomlands fallna slägtingar, tror jag att de gjorde detta icke så mycket för att hedra de aflidna som kanske snarare för att hedra sig sjelfva. Vi böra besinna att de utvandrade krigarna tillhörde sam-hällets högsta klasser samt att det att deltaga i en be-römd vikingahöfdings färder eller såsom väl aflönad väring tjena en mägtig utländsk furste förlänade en man ett så högt anseende hos hans landsmän, att hela slägten der-igenom vann i betydenhet. Den man eller kvinna, som på en runsten kunde angifva sig som slägting till en fallen viking eller väring, angaf dermed också sin egen

höga ställning i samhället. Om derför, när Härtrud lät resa en minnesvård öfver sin aflidne son Smed, hon hade en annan son, som intog en framstående ställning som väring i Ryssland, hade hon all anledning önska, att detta framhöllls i inskriften, då hon deremot icke haft någon anledning låta omtala hans vistelseort, i fall han sutit hemma i Gårdby. Vi kunna således af hvarjehanda omständigheter sluta, att uttrycket *sitr garþum* på Gårdbystenen verkligen har afseende på Ryssland. Men jag måste likväl fasthålla min åsigt att sjelfva uttrycket är tvetydigt. Runristaren, som såg detta, kunde icke afhålla sig från att skämta med efterverlden och tillade derför de ofta omtalade orden midt på stenen. Men härvid har han troligen varit ledd af ett annat motiv; han synes hafva varit mycket angelägen visa att han var icke blott en runkunnig, utan också en verskunnig man; ty orden:

Brandr rítti jak,
pá rúþa kann(t),

bilda ett regelbundet verspar i versslaget *kriþuháttr*. Att versformen är åsyftad, bevisas både genom utelemnandet af obj. till *rítti* och genom ordens ordning, som ej är den för prosa naturliga.

Inskriftens ålder kan temligen noga bestämmas. Den kristna symbolen, som är inristad midt på stenen, visar att stenen ej kan vara äldre än midten af elfte århundradet, i synnerhet om vi betänka, att de östliga delarna af vårt fädernesland voro de, som sist blefvo kristnade. Men den kan ej heller vara yngre, då den är rest efter en man, hvars broder tjente som väring i Ryssland. Ty väringafärderna till detta land upphörde just vid denna tid; 1043 är det sista år väringarna omtalas som hjelptrupper i den ryska hären[1]. Vi kunna således tryggt

[1] Se Wilhelm Thomsen, *Ryska Rikets grundläggning genom Skandinaverna, öfversatt af Sven Söderberg*, s. 109. (Nr 30 i *Ur vår tids forskning*).

bestämma inskriftens ålder till omkr. 1050, och, så vidt jag kan se, fins ingenting i språket eller runformerna, som motsäger denna tidsbestämning.

8. Runstens kyrka.

Det fragment af en runsten, som är afbildadt B. fig. 1056 (= L. 1303), låg förr på Runstens kyrkogård; nu fins det i kyrkan, inmuradt i sakristians norra vägg, sålunda, att inskriften är blottad. Af inskriften fins följande kvar:

ᛆᚢᚦᛒᛁᛆᚱᚾ : ᛚᛁᛏ : ᚱᛅᛁˈᛆ : ˈᛏᛅᛁᚾ : (ᛁ — — —
— — — — ᚼᛁᛆᛚᛒᛁ ˈᛁᛆᛚᚢ : ᚼᛆˈ

I Bautils teckning är den felaktighet, att diftongen i *reisa* och *stein* blifvit tecknad ᛆᛁ i st. f. ᛅᛁ.

9*. Bjärby, Runstens socken.

Runstenen i Bjärby är rest invid landsvägen på höger hand för den, som kommer söderifrån. Inskriftsidan vänder från landsvägen mot öster. Stenen är på två ställen afbildad i B., 1055 och 1079. Såsom man af dessa teckningar finner, var stenen redan på 1600-talet skadad, i det att ett större stycke blifvit afslaget till venster. På den motsatta kanten har stenen senare också blifvit skadad, på sätt som längre ned skall beskrifvas. Oaktadt ytan är mycket ojemn, är inskriften i allmänhet lättläst:

ᚼ[ᛆ]ᚱᚠᚱᛁᚦ[ᚱ] — — [ᚴ] × ᚢᛁᚦᛒᛁᚢᚱᚾ × ᛚᛁᛏᚢ × ᚱᛆᛁᛋᛆ ×
ᛋᛏᛆᛁᚾ × ᚦᛁᚾᛆ × ᛆᛏ × ᚠ — [ᛋ]ᛏᚢᛚᚠ × ᚠᛆᚦᚢᚱ ᛋᛁᚾ
ᛋᛁᚴᛚᛆᚢᚴ × ᛚᛁᛏ ᚱᛆᛁᛋᛆ · ᛆᚠᛏᛁᛦ · ᛒᚢᚾᛏᛆ × ᛋᛁᚾ · ᚼᛆᚾ ×
ᛁᛆᛦ × ᚴᚱᛆᚠᛁᚾ × ᛁ × ᚴᛁᚱᛁᚴᛁᚢ ×

Andra runan i första ordet är till följd af stenens vittring alldeles oläslig[1]. — Efter ᚦ i samma ord synes spår af stafven till det ᚱ, hvarpå namnet tydligen slutat[2].

[1] I B. läses runan på den ena teckningen ᛁ, på den andra ᛅ. Jag förmodar att den varit ᛆ.

[2] Jfr ofvan s. 13.

På det bortslagna stycket har varit plats för runorna ᛅᚢᚴ; spår af den sista stafven finnes ännu. — Af första runan i det följande ordet saknas öfre delen, men läsningen ᚢ är likväl säker. — Namnet på den, till hvars minne stenen är rest, läses fullständigt i B. ᚠᛅᛋᛏᚢᛚᚠ. En tunn flisa har senare fallit af här, så att af ᛅ intet spår finnes, af ᛋ fins kvar endast nedersta delen och i ᛏ saknas kännestrecket till venster.

Första ordet i inskriften är origtigt på begge teckningarna i B., hvilka också i senare delen af inskriften origtigt hafva ᛁᚠᛏᛁᛦ i st. f. ᛅᚠᛏᛁᛦ. — Vidare äro på begge teckningarna åtskilliga runor stungna; jag har öfvertygat mig om att inga sådana runor finnas i inskriften. För öfrigt är inskriften rätt återgifven i dessa teckningar, om man undantager de öfverflödiga punkter, som på 1055 blifvit tillsatta på begge sidor om andra runan i namnet ᛋᛁᚴᛚᛅᚢᚴ. — I den läsning af inskriften, som meddelas L. 1306, träffar man många felaktigheter.

10*. Lerkaka, Runstens socken.

När man söderifrån nalkas Lerkaka by i Runstens socken, träffar man på venster hand, strax innan man kommer fram till byn, den stora runsten, som är afbildad B. 1054; den ligger på marken helt nära landsvägen med inskriftsidan uppåt. Stenens historia är känd ända sedan 1500-talet (Ahlqvist, *anf. arb.* II, 1 s. 259). Den var redan då sönderslagen, men inskriften var fullständig. I detta skick befann stenen sig ännu, då den för Bautil begagnade teckningen togs (slutet af 1600-talet). Senare har ytan på öfre fjerdedelen till höger sprungit sönder i tunna flisor. På Ahlqvists tid lågo de flesta af dessa fragment ännu kvar på stenen, men när jag besökte denna, voro de alla borta. Genom att söka i en närstående, af lösa kalkstensflisor uppförd mur återfann jag ett stycke, som märkligt nog var det, som saknades på Ahlqvists tid. —

Om den delen af inskriften, som står i den inre slingan, säges det (L. 1305), att den »redan 1634 var otydlig»; otydligheten har säkerligen berott derpå, att stenen varit öfvervuxen med lavar. Ty när jag undanskaffat den vegetation, som liksom ett tätt skinn betäckte stenens yta, befans den bevarade delen af inskriften vara fullt tydlig. — Teckningen i B. synes mig alltför osäker, för att man med tillhjelp af den skulle kunna uppkonstruera hela inskriften. Jag inskränker mig derför här till att meddela det, som jag läst på de kvarvarande styckena:

ᚬᛚᛅᚠᛦ × ᛅᚢᚴ × ᚴᛅᛘᛅᛚ × ᛅᚢᚴ · ᛋᛅᚴᛋᛁ × ᚱᛅᛁᛋᛏᚢ ᛁ
ᛋᛏᛅᛁᚾ × ᚦᛁᛅᚾ × ᛅᚠᛏᛁᛦ — — ᚠᛅᚦᚢᚱ — — — ᛦᚢᛁᛚᛁᛏ × ᛅᛏ ×
ᛒᚬᚾᛏᛅ × ᛋᛁᚾ × ᚼᛁᛅᚱ[1]ᛋᚢ[2]ᚴᚢᛒᛚᚦᛋᛁ × ᚴᛁᛅᛦᚢᚾᚬᛚᛅᚠᛦᚼᛁᚠᚾᛏ[ᛁ]
— — — [ᛚ][3]ᛁᚢᚾᚼᛁᛅ — — — — ᚠᛅᚾᛒᚢ.

Runorna ᚠᛅᚦᚢᚱ och ᛚᛁᚢᚾᚼᛁᛅ stå på det lösa stycket, som hittades i muren.

11*, 12*. Bägby, Gärdslösa socken.

Vid Bägby bro i Gärdslösa socken finnas två runstenar, den ene söder, den andre norr om bron, begge afbildade i B. 1060 och 1059. Den förre har en tydligt inhuggen inskrift:

ᛋᚢᛅᛁᚾ · ᚴᛁᛅᚱᚦᛁ × ᛁᚠᛐᛁᛦ × ᛂᚾ × ᚠᛅᚦᚢᚱ × ᚢᛁᚴᛅᚱ ×
ᚤᚾ × ᛅᛁᚾᛁᚴᛁ · ᛂᛅᛚᚠᛦ × ᚱᛅᛁᛂᛐᛁ × ᛂᛐᛅᛁᚾ

Den andra runan i åttonde ordet läses i B. som ᛏ. Öfversta delen af runan är visserligen nu borta, i det en skärfva i kanten af stenen fallit af; men det är dock så mycket kvar, att jag tror mig med visshet kunna påstå

[1] Denna runa skulle också kunna läsas ᚢ.

[2] Efter detta ᚢ förekommer ett inristadt streck, som är fogadt till hålet efter en utfallen orthoceratit, så att det hela får utseendet af ett ᚴ, i hvilket det inristade strecket utgör kännestrecket. Det är möjligt att detta senare skall blott vara ett ornament.

[3] Af denna runa är endast kännestrecket kvar.

att runan varit ᛁ. Formen ᛏ förekommer för öfrigt ej i inskriften, endast ᛐ.

Runstenen vid norra sidan af Bägby bro har den mest svårlästa inskrift jag träffat på någon öländsk runsten. Stenen är alldeles oskadad, men inskriftsidan är så skroflig och ristningarna så grunda, att man i början betviflar att något är inhugget. Det lyckades mig att läsa följande:

ᚴᚢᚦᛒᚱᛅᚾᛏᚱ · ᛅᚢᚴ ᛋᚢᛅᛁᚾ ᚱᛅᛁᛋᛏᚢ ᛋᛏᛅᛁᚾ ⁝ ᛅ · ᚦᛁᚾᛅ ᛅᚠᛏᛁᚱ ᛒᚱᚢᚦᚱ ᛋᛁᚾᛅ ᚴᚢᚦᛅ · ᛅᛋᚢᛅᛚᛏ ᛅᚢᚴ

Ordet *auk* står inom halfkretsen ofvanför den punkt, der slingans ändar förenas[1]. Inom samma halfkrets fins plats för ytterligare två runor och jag har tyckt mig kunna läsa ett ᛡ, bestående af mycket breda och grunda streck, men hvilken runa, som fyllt det återstående rummet eller om der ens funnits någon, kan jag ej afgöra. Utanför halfkretsen, ett stycke till höger läses ett mycket tydligt ᚴ; framför detta fins något som liknar ett oregelbundet ᛚ och efter ᚴ har jag funnit ᛅ. Om allt detta vore riktigt, skulle den andre broderns namn vara Helge, men endast ᚴ är fullt säkert.

13. Gärdslösa kyrka.

I Gärdslösa kyrka fins ett runstensfragment, som förut ej varit kändt och som blef mig anvisadt af kapten Sidén i Borgholm. Det ligger som golfsten under hvalfbågen emellan kyrkans hufvudskepp och norra tvärskeppet. Stenen i sin helhet har varit en tillhuggen kalkstenshäll, hvars höjd och bredd kunna beräknas till två meter. Fragmentet

[1] Se teckningen, 1059. i B. Denna teckning återgifver inskriften rätt till och med ᛋᛁᚾᛅ. Inom halfkretsen är teckningen blank. — Ahlqvist har ej kunnat läsa något alls af inskriften, ty han meddelar (II. 1. s. 230) såsom inskrift på denna sten den inskrift, som fans på en nu förlorad runsten, som äfven varit rest vid Bägby bro (= B. 1057).

har en höjd af 120 cm och bredd af 112 cm och har utgjort något mer än fjerdedelen af hela stenen, bildande dennes öfre stycke till höger. Hufvudinskriften har varit inristad i en enkel ormslinga, som varit anordnad på samma sätt som slingan på stenen i Runstens kyrka (B. 1036); ormens hufvud fins vid nedre kanten af fragmentet. En annan inskrift, som omtalat runristaren, har varit inhuggen midt på stenen. — Ytan är mycket skadad genom tramp, några runor äro till följd deraf svårlästa, på ett ställe är ett helt ord bortnött. Af inskriften i slingan är följande läsbart: ᚴᚱ : ᚠᛁᛚ : ᚠᛅᚦᚢᚱ : ᛁᛁᚾ — — — — ᚴᚬᚦᛅᚾ. Emellan ᛁᛁᚾ och ᚴᚬᚦᛅᚾ fins rum för fem runor, men stenen är här så nött, att det fins ej ens spår af ristning. Efter *goþan* är inristadt ett tecken liknande ett månggrenadt ᛘ (med två kvistar på hvarje sida). Innanför slingan, under ordet *sin* läses ordet ᛋᛏᛅᛁᚾ, hvars sammanhang med inskriften nu ej kan utrönas.

Af den midt på stenen inristade inskriften är följande kvar:

ᛏᚢᛅᚱ ᚱᛁᛋᛏᛁ ᚱᚢᚾᛅᛦ

De två sista runorna i ᚱᛁᛋᛏᛁ äro otydliga.

14*. Köping.

Den statliga runhäll, som är afbildad B. fig. 1078, är rest på en låg ås ett par hundra steg sydost om Köpings kyrka. Inskriftsidan är mycket skroflig, men runorna äro rätt tydliga utom på ett enda ställe:

ᚦᚢᚱᛁᛦ · ᛅᚢᚴ · ᚦᚢᚱᛋᛏᛅᛁᚾ : ᛅᚢᚴ : ᚦᚢᚱᚠᛅᛋᛏᚱ : ᚦᛅᛁᛦ : ᛒᚱᚢᚦᚱ : ᚱᛅᛁᛋᛏᚢ : ᛋᛏᛅᛁᚾ : ᛅᛏ : ᚴᚢᚾᚠᚢᛋ : ᚠᛅᚦᚢᚱ : ᛋᛁᚾ : ᚴᚢᚦ : ᚼᛁᛅᛚᛒᛁ : ᛋᛁᚢᛚ : ᚼᛅᚾᛋ.

I inskriften är allt tydligt, utom ordet *faþur*. Vid detta ord är stenen i hög grad skroflig och en djup spricka har försvårat inhuggningen. Första runan ᚠ är tydlig; i den andra ᛅ har kännestrecket ej kommit fram

på grund af sprickan. Den tredje runan ᚦ är mycket svagt inhuggen; nedre delen, både af stafven och kännestrecket, är knappt märkbar. Fjerde runan är ett oregelbundet ᚢ. Sista runan i ordet är af misstag också bildad som ᚢ, kännestrecket är mycket kraftigt inhugget utan den minsta krök på midten. Men runristaren har sjelf antydt, att här bör läsas ᚱ och icke ᚢ, derigenom att vid midten af kännestrecket två korta, något uppåt rigtade streck blifvit tillagda, ett på hvardera sidan.

I ordet ᚴᚢᚦ är första runan på ett egendomligt sätt stungen, ett litet tvärstreck är fogadt till stafven nedanför kännestrecket.

15*, 16. Köpings kyrkogård.

På Köpings kyrkogård fann jag två hittills okända runstenar. De voro nedsjunkna i jorden, så att endast deras öfverkanter stucko upp i jordytan.

Den ene är blott ett fragment. Det har varit en mindre sten, som afsmalnat uppåt. Inskriften har varit inhuggen i en enkel slinga, som följt stenens kanter. Då öfre delen af stenen saknas, finnas nu endast inskriftens början och slut kvar. Detta är att beklaga, ty inskriften synes icke hafva varit affattad i den vanliga formeln. Det, som kan läsas, är detta:

ᛚᛁᛏᛁᚴᚢᚦ · ᛋᛆ — — — — ᛆᛏᛁ · ᛋ

Spår finnas af ännu några runor, hvilka dock ej kunna till sitt värde bestämmas.

Den andre stenen är fullständig, men olyckligtvis är stenarten mycket lös, till följd hvaraf ytan starkt medtagits af förvittring. Stenen är tillhuggen och har ungefär samma form som den af Montelius i *Sveriges Historia* första bandet s. 336 afbildade Hablingbostenen på Gotland. Begge sidor äro prydda med smakfulla ormslingor i upphöjdt arbete och på den jemväl upphöjda kanten på ena

sidan har runinskriften funnits, men af denna äro nu blott enstaka runor läsbara.

17. Alböke.

När jag för arkeologiska undersökningar uppehöll mig i Dalby, som är nordligaste byn i Köpings socken, berättade man att i den närmast liggande gården, i Unnestads by af Alböke socken, en runsten skulle ligga. Uppgiften befans rigtig. Det var en tillhuggen rektangulär grafsten af 0.65 meters längd och 0.32 meters bredd. Den hade i många år legat som broläggningssten vid brunnen, der boskapen vattnades, och var derför mycket nött och illa faren. Till utseendet var den hel, men när den skulle upptagas, befans öfversidan vara spräckt i tunna skärfvor, som föllo isär. De flesta styckena voro dock så stora, att de kunde tillvaratagas, och sedan de blifvit rengjorda och åter hopfogade, erhölls en någorlunda fullständig föreställning om ristningarnas utseende. De bilda ett likarmadt kors med prydliga utsirningar vid fot och topp. Öfver midten af korset är en 4 cm bred ring inristad, i hvars nedre hälft runorna stå. Endast början har jag kunnat läsa: ᚼᛁᚱ : ᛚᛁᚴᚽᚱ : ᛍᛚᚽ : Slutet är nästan alldeles utnött.

En gammal kvinna i Unnestad berättade att för omkring 30 år sedan socknemännen i Alböke kommit öfverens, att sig emellan dela alla på kyrkogården befintliga grafstenar, till hvilka inga kända egare funnos, och antagligen har den i fråga varande stenen vid detta tillfälle blifvit bragt från Alböke kyrkogård till det ställe, der den af mig anträffades. Stenen fördes af mig till Kalmar och inlemnades till museet på Kalmar slott, att der förvaras till dess k. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien finner godt att annorlunda förordna.

Af denna redogörelse framgår, att af 17 inom det besökta området anträffade runstenar 7 äro så skadade, att de helt och hållet eller till större delen förlorat sitt värde. Om vi till dessa 7 lägga 18 runstenar[1], som tidigare varit kända från det nämnda området, men som nu äro försvunna, finna vi att de förluster, som språkvetenskapen här lidit, omfatta mer än två tredjedelar af alla härifrån kända stenar med runinskrift. Till en del förklaras ödeläggelsen af att inskrifterna blifvit inhuggna i ett så bräckligt material. Men till en stor del är skulden utan tvifvel att söka i befolkningens brist på vördnad för fornminnena. För att spara sig den ringa mödan att bryta sig en ny häll ur den öfver allt lätt åtkomliga kalkgrunden, har man vid förefallande behof ofta hellre tillgripit en redan färdig häll utan att fästa något afseende vid de dyrbara minnen, som kunnat vara förbundna med densamma. Jag såg på flere ställen präktiga likstenar använda som trappstenar. I en kyrka, i hvars torn jag kom upp, voro ramarna i tornöppningarna förfärdigade af grafstenar med ovanligt rika ristningar. På samma sätt har mången runsten, enligt hvad man med visshet vet, blifvit använd till att fylla ett ringa rum i en kyrkas mur; om åtskilliga andra runstenar, som försvunnit vid kyrkornas ombyggnad, men om hvilkas öde ingenting är uppgifvet, kan man förmoda, att de fått göra samma tjenst. Men den misshandling, för hvilken minnesstenarne varit utsatta, öfverträffas af den förödelse, som öfvergått ett annat slag af fornminnen, nämligen grafvarna. Ingen annan del af vårt land torde ega en så stor mängd graffält från jernåldern som Öland. Den omständigheten att dessa vanligen finnas på ofruktbara grusmarker, har gjort

[1] I Algutsrum 1, i Resmo 3, i Mörbylånga 4, i Hulterstad 1, i Stenåsa 2, i Runsten 1, i Gärdslösa 2, i Repplinge 1, i Köping 3. Härtill kommer en förlorad runinskrift, som funnits på en kyrkdörr i Hulterstad.

att de blifvit skyddade för plogen. Men i stället hafva de blifvit offer för skattsökares och fornsakskrämares vinningslystnad. Jag har på Öland genomvandrat månget stort graffält utan att kunna upptäcka en enda grafhög, som icke burit tydliga spår af att hafva varit utsatt för plundring. Af det rika arkeologiska material, Öland egt i sina många forntidsgrafvar, är numer blott en ringa del fullt brukbar för den vetenskapliga forskningen.

Grafundersökningar verkstäldes af mig på Öland sommaren 1884 vid Karlevi i Vickleby socken, vid Hulterstads by i den liknämnda socknen samt vid Dalby i Köpings socken. Vid undersökningarna på de två först nämnda ställena biträddes jag af ryttmästare Follin.

Karlevi by ligger vid foten af Ölands vestra landborg[1] en mil söder om det midt emot Kalmar belägna öfverfartsstället Färjestaden. Uppe på sjelfva landborgen midt framför byn finnes en mängd fornlemningar. Dessa äro af fyra slag:

1) Stensättningar och ensamt stående resta stenar.

2) Runda grafhögar. Den största af dessa har en lodrät höjd af $^{2}/_{3}$ m. de öfriga äro mycket små.

3) En egen art fornlemningar, bestående i rektanglar, som äro bildade genom i jorden på kant nedstuckna hällar eller flisor af kalksten. Dessa rektanglars längdrigtning är alltid norr och söder; de kantstälda flisorna höja sig obetydligt öfver jordytan; de stå i allmänhet temligen glest och rektangelns södra sida är alltid öppen. Det genom flisorna begränsade rummet höjer sig icke öfver den omgifvande marken. De flesta af dessa rektanglar hafva en bredd af omkr. 2 meter, men en, som utmärkes derigenom

[1] Om betydelsen af denna benämning se Ahlqvist, *Ölands Hist. och Beskr.* I s. 330. Landborgen har här en betydande höjd med fri utsigt öfver Kalmar sund.

att en kalkstenshäll af nära 2 meters höjd öfver jordytan och 2.5 meters bredd är rest vid norra sidan, har en bredd af öfver 4.5 meter. Denna senare rektangel är orörd, men nästan alla de öfriga bära spår efter i dem företagna gräfningar.

4) En aflångt fyrkantig, låg jordhög, hvars gränser likaledes voro utmärkta genom i jorden nedstuckna kalkstenshällar; dessa hällar stodo ganska glest och höjde sig högst ett par handsbredder öfver marken.

Denna senare fornlemning blef af oss undersökt.

Högen hade en längd i öster och vester af 13.5 m. Till större delen låg den på alldeles jemn mark, endast vestra ändan låg på mark, som sakta sluttade mot sydvest. Högens yta var kullrig, den största höjden öfver den omgifvande marken var omkr. 40 cm. Vid norra sidan funnos tre kantstälda hällar, den ene stod helt nära nordvestra hörnet och var 1/2 meter lång, den andra stod en half meter från denne och hade en längd af 0.7 m; den tredje stod 3 1/2 m längre i öster och hade en längd af 0.8 m. Derefter var ett öppet rum af öfver 6 m ända till östra gränsen, som utmärktes genom en 0.8 m lång häll, som stod i nordöstra hörnet. I vestra sidan fans en mindre, kantstående häll, men i stället var här gränsen på ett 2.3 m långt stycke utmärkt genom på hvarandra i tre hvarf horisontelt lagda hällar (se fig. 1).

I högens yta syntes hällar, som stodo vinkelrätt mot högens längdrigtning och hvilka delade högen i tre afdelningar. Det visade sig genom undersökningen, att dessa afdelningar voro särskilda fyrkantiga grafhögar, hvilka blifvit lagda så in till hvarandra, att de till det yttre bildade ett sammanhängande helt. Den vestligaste afdelningen eller fyrkanten hade en bredd af 3.5 meter och skildes från den mellersta genom två hällar, af hvilka den ene stod upp till norra gränsen och var 0.6 meter lång; den andre stod ungefär i högens midtlinie och hade

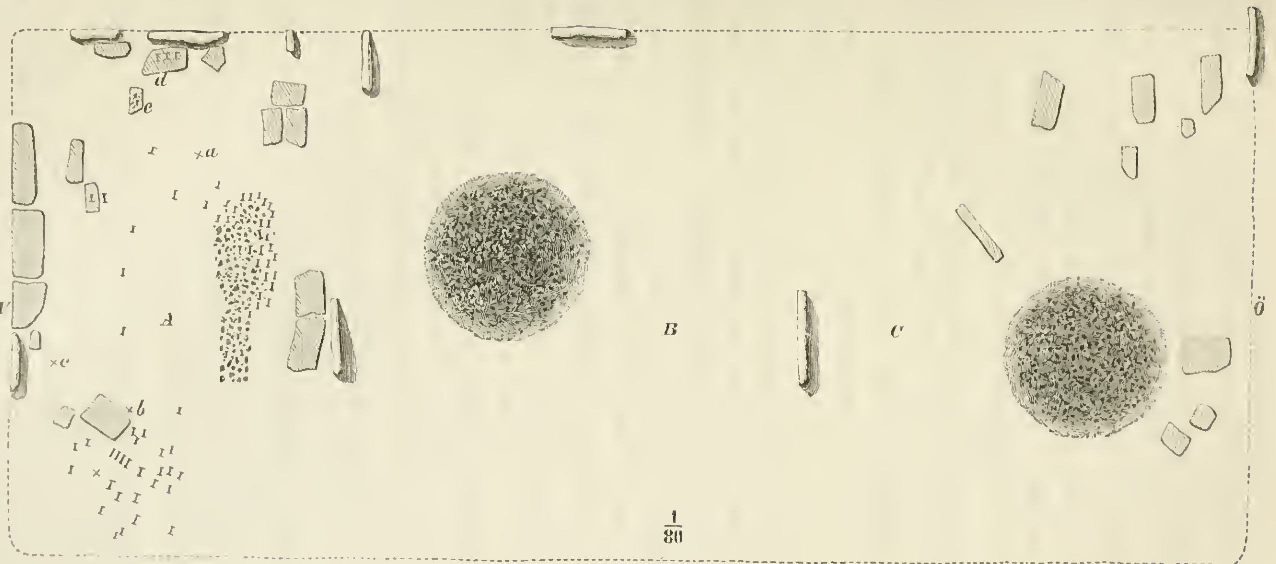
en längd af 0.8 meter. Som planteckningen visar, stod den förre något litet längre i öster än den senare. Den mellersta afdelningen hade en bredd af nära 5 meter och dess gräns i öster var utmärkt genom en meterslång häll, som stod i högens midtlinie. Den östligaste afdelningen hade likaledes en bredd af 5 meter[1].

A. *Den vestligaste afdelningen af högen* undersöktes först. När den sandmylla, hvaraf högen bestod, undanskaffades, visade sig spår af likbränning. Bottnen betecknades öfver allt af ett svart lager. Detta lager blottades fullständigt, i det fyllningen i högen kastades utanför grafven. Det visade sig då, att platsen blifvit planerad före likbränningen. Marken sluttade, såsom förut är nämndt, mot sydvest. I den sydvestra delen utgjordes grafvens botten af den lösa sandmylla, som fans i jordytan; men i de högre liggande delarna hade det öfre jordlagret bortschaktats och bottnen utgjordes här af den packade sand, som fans under myllan. Det svarta lagret utgjordes af sot eller rättare af med sot blandad sand; det var mycket tunnt, kol fans icke deri och alla de föremål, som hittades i grafven, lågo öfver, icke i detsamma. Öfver det svarta lagret lågo ock åtskilliga hällar, som anträffades nära grafvens kanter; dessa hällar hade således blifvit nedlagda efter likbränningen.

I grafven hittades kol, brända ben, ett obrändt ben, 130 klinknaglar och 10 spikar samt en jernklump.

I södra delen af grafven, i grafvens midtlinie samt vester derom, träffades några och tjugo klinknaglar spridda i ett lager af aska. Detta asklager utbredde sig

[1] Högens läge på graffältet kan noggrant angifvas på följande sätt: den lag längs norra kanten af den väg, som för från byn rakt ut på Allvaret; 34 steg i sydost är en domarering med 20 stenar, 20 steg i nordost fins en annan domarering, af hvilken 13 kantstenar och 1 midtsten finnas kvar.

1.

från kanten omkring halfannan meter in åt grafven. I detsamma förekommo kol. Klinknaglarnas läge utprickades på planteckningen öfver grafven och det visade sig, att de lågo någorlunda jemnt kringspridda inom ett område, som hade formen af en triangel med spetsen i grafvens södra kant; endast en klinknagel låg något litet utanför detta område. Ibland klinknaglarna hittades några få brända ben af fogel.

I den öfriga delen af grafven fans ingen aska; kol, brända ben och klinknaglar förekommo här hufvudsakligen samlade på ett ställe. Ett stycke öster om grafvens centrum voro kol och brända ben i ganska stor mängd hopade på ett område af halfannan meters längd från norr till söder och en half meters bredd. Kolen utgjordes nästan endast af större stycken; det största var ett förkoladt stycke af en rund stång af 4 centimeters tjocklek. Kol träffades för öfrigt här och hvar i grafven, men ytterst sparsamt. Några få brända ben voro kringspridda söder om grafvens centrum. Klinknaglar träffades dels bland de hopade kolen och brända benen dels omedelbart norr och öster derom; mer än ³/₄ af alla ur grafven upptagna klinknaglar samt alla spikarna hittades här, de lågo på ett stycke så tätt, att sanden var brun af oxid. På andra ställen i grafven hittades blott enstaka klinknaglar. Vid norra kanten förekommo tre klinknaglar liggande tillsammans, men de voro med särskild omsorg nedlagda här; de lågo nämligen inbäddade i en liten hög af kalkgrus och en häll var lagd öfver. Strax söder härom träffades några större kol, som på samma sätt blifvit förvarade bland grus under en häll[1].

Jernklumpen, som har en längd af 4 cm, hittades på ett ställe i norra delen af grafven.

---

[1] Gruset hade blifvit särskildt nedlagdt, ty sådant förekom icke i marken på detta ställe.

Brända fogelben hittades, såsom förut är nämndt, bland klinknaglarna i södra delen af grafven; några sådana träffades något litet längre i norr. De hafva blifvit undersökta af läroverksadjunkten dr E. Neander härstädes, men bitarna äro för små för att kunna bestämmas. Af de öfriga brända benen, som träffades i grafven, voro de flesta af menniska, men några voro tydligen af djur och dessa hafva af dr Neander blifvit bestämda som ben af en någorlunda stor hund. — Det obrända benet, hvilket träffades nära vestra kanten af grafven, har på härvarande zoologiska museum blifvit undersökt och befunnits vara ett stycke af öfversta halskotan af ett nötkreatur.

Af klinknaglarna voro en del så förtärda af rost, att de vid beröring gingo sönder. Af dem, som kunde hela upptagas, äro de flesta omkr. 4 cm långa, några 3 cm, och några få blott 2 cm långa. De äro alla temligen grofva med stora, runda eller kantiga hufvud.

På den frågan, huru klingnaglarnas närvaro i grafven bör förklaras, synes oss svaret icke vara svårt. Det är klart, att de måste hafva tillhört något föremål, som varit med på bålet, och man kan då svårligen tänka på något annat än en båt, i hvilken den döde blifvit bränd. Klinknaglarnas antal i förening med deras storlek och form synes oss icke medgifva någon annan rimlig förklaring. Det är numera genom talrika fynd både från Sverige och Norge konstateradt, att det under senare delen af jernåldern, till hvilken tid det i fråga varande fyndet hör (se nedan), icke var ovanligt att för grafläggningen en båt eller ett skepp användes[1]: ett fynd som visar att detta

[1] Grafvar med båtar äro funna i Sverige vid Ultuna (*Teckningar ur Statens Hist. Museum* I), på Björkö (3 båtar, *Svenska Fornminnesföreningens tidskrift* IV s. 178) och vid Vendel i Upland (11 båtar, *Antiqvarisk Tidskr. f. Sverige* VIII). På alla dessa ställen voro båtarna obrända. Men i Norge, hvarifrån man nu känner många graf-

begrafningssätt varit användt kan derför icke längre väcka förvåning, i synnerhet om det anträffas i närheten af hafvet, och Karlevi ligger knappt mer än 2 kilometer från Kalmar sund. — Båten har naturligtvis varit uppstäld i grafvens längdrigtning med för och akter i norr och söder. De i södra delen hittade klinknaglarna intogo ett läge, som så väl motsvarade den spetsiga ändan af en båt, att jag antager ingen rubbning här hafva egt rum efter förbränningen. I den öfriga delen af grafven hade deremot ordningen efter förbränningen blifvit störd. Man synes hafva gått tillväga på följande sätt: När bålet var nerbrunnet och släckt, har man sammanskyfflat lemningarna. Askan och det finare kolstoftet hafva frånsållats och kastats för vinden eller gömts någonstädes utanför grafven. De större kolen, de brända benen och klinknaglarna hafva deremot åter blifvit nedlagda i grafven på de ställen, der de vid undersökningen anträffades.

B. *Inom den andra (mellersta) afdelningen* af högen hade äfvenledes likbränning egt rum. Men här hade bålet stått på den ursprungliga jordytan och lemningarna hade blifvit hopskyfflade i en rund hög af 1.6 meters diameter och 0.25 meters tjocklek. Denna hög, som träffades ungefär i midten af fyrkanten, bestod af ett fint stoft, liknande sot, samt kol och brända ben. Af de större benen voro de flesta af menniska, men två voro tydligen

---

fynd med fartyg, har åtminstone en grafhög blifvit undersökt, hvilken med visshet var uppkastad på platsen, der en död blifvit bränd i sitt skepp, vid Møklebust i Bergenshus amt. Bevisen voro här fullt tydliga; alla metalldelar, som tillhört fartyget, anträffades i det läge, som de kommit att intaga, när bålet brunnit ned. Se Lorange, *Samlingen af norske Oldsager i Bergens museum*, s. 153 ff. På åtskilliga andra ställen i Norge har man i yngre jernåldersgrafvar med brändt lik funnit klinknaglar i så stort antal, att man kunnat förmoda, att den döde blifvit bränd i en båt. Angående detta ämne se för öfrigt prof. Ryghs afhandling *Om den yngre jernalder i Norge*, s. 52 ff., 77 ff. (= *Aarbøger for Nord. Oldk.* 1877, sidd. 152, 177).

af djur. Dessa senare hafva blifvit undersökta af dr Neander, som funnit det ena vara ett fotben (astragalus) af en temligen stor hund; det andra är en skärfva af kanonbenet af får eller möjligen get[1].

Bland bål-lemningarna hittades följande saker af metall:

a) Två bitar af två små ringar, som haft alldeles samma utseende som ringen i den 'ringnål' som är afbildad i Montelii *Atlas* fig. 550. Originalet till denna figur är också hittadt på Öland, i Torslunda socken, som är socknen närmast norr om Karlevi[2].

b) Bitar af ett rembeslag af papperstunnt jernbleck.

c) 5 spikar af jern.

C. *I den tredje (östra) afdelningen* af högen befunnos förhållandena vara likartade med dem i den mellersta: ett bål hade stått på jemna marken och lemningarna, bestående af fint kolstoft, kolbitar och brända ben, hade blifvit hopkastade i en rund hög, som hade en diameter af halfannan meter och en tjocklek af 0.15 m. Denna hög träffades ett stycke sydost om fyrkantens centrum. De brända benen tycktes alla vara af menniska.

Bland bål-lemningarna hittades följande föremål:

a) Bitar af två ringar, lika dem under B *a* beskrifna.

b) Ett stycke af ett af elden försmält bronssmycke, hvars utseende nu ej kan bestämmas.

---

[1] Get uppräknas icke bland de djurslag, af hvilka dr Stolpe funnit lemningar i Björkögrafvarna. Se *Grafundersökningar på Björkö*, i *Tidskrift för Antropologi* I, s. 8.

[2] Af de i högen funna bitarna utgör hvardera omkring en tredjedel af en hel ring. Men att de ej äro bitar af samma ring, bevisas af bronsens utseende. Den ene består af mörkröd brons och är nu beklädd med klart grön erg; den andre består af ljus brons och ergen, som nu betäcker den, är grågrön.

c) Sölja af brons (fig. 2) med vidhängande rembeslag af tunnt bronsbleck. Söljan är gjuten och öfversidan är prydd med slingor, flätade in i hvarandra; hela mönstret skall troligen föreställa ett djur, hvars nos man ser i bågens spets och hvars klor gripa om den stång, kring hvilken tornen roterat[1]. — Beslaget har en bredd af 22 mm.

d) Två små vigter af brons. De hafva formen af kuber med afskurna hörn. Den ene kuben har en kant af 9 mm; den andre är något mindre. En dylik vigt är afbildad M. fig. 643. På denna senare äro ytorna prydda med punkter och små cirklar; troligen hafva de i grafven hittade haft liknande prydnader; nu ser man dem icke på grund af bronsens oxidering.

2.

e) En vigt af jern, kulformig, med två små tillplattningar, den ene midt emot den andre. Kulans diameter är 25 mm. Spår af ornering ses på den ena plana ytan (jfr M. fig. 644).

f) och *g)* Två vigter af jern, lika föregående, men mindre, den ene med 20, den andre med 15 millimeters diameter; prydnader ser man nu endast på den mindre; den ena plana ytan på denna är prydd med concentriska cirklar. — När dessa kulor (e g) hittades, hängde klumpar af jernslagg vid dem.

h) En sölja af jern, nästan förstörd af rost.

i) En 35 mm lång spik af jern, lik de nu brukliga lassömmen.

Om tiden, till hvilken den undersökta fornlemningen är att hänföra, gifver grafgodset säkra upplysningar. Redan fyndet af klinknaglarna i den första grafven, der

[1] Jfr *The industrial arts of Scandinavia,* by Hans Hildebrand (London 1883), s. 98. Söljan, som är hårdt angripen af erg, gick vid upptagandet sönder och den ena armen smulades. Af tornen, som varit af brons, är blott en liten del bevarad.

intet annat grafgods fans, häntyder på en senare del af jernåldern, ty klinknaglar hafva ännu aldrig i större antal blifvit funna i någon graf från den äldre jernåldern. Till den yngre jernåldern eller vikingatiden måste söljan C c på grund af sin ornamentik hänföras. Om, såsom jag förmodat, de små bronsringar, af hvilka fragment hittades, tillhört 'ringnålar', lika M. 550, hänvisa dessa också till den yngre jernåldern, ty 'ringnålar' förekomma blott i fynd från denna tid och från medeltiden, men aldrig i äldre fynd. Sådana vigter som de ofvan beskrifna förekomma också i fynd från den yngre jernåldern. Den lilla bronsvigt, som är original till M. 643, tillhör fynden från den svarta jorden på Björkö och är funnen tillsammans med en annan sådan[1].

Om det ofvan beskrifna grafskicket förekommer på Öland endast i grafhögar från den yngre jernåldern och således äfven hänvisar till denna tid, kan icke afgöras, då öns arkeologiska förhållanden ännu icke blifvit systematiskt undersökta.

Söder om Hulterstads kyrkoby, på östra sidan af Öland, fins ett vidsträckt graffält, med runda och fyrkantiga högar[2]. Alla högarna äro låga, men somliga hafva en rätt stor omkrets. Nästan alla visa spår af skattsökares framfart. Graffältet är på vestra sidan begränsadt af landsvägar, på den östra af en stenmur. Utanför denna mur fans en enda hög. Man berättade för oss, att bymännen i Hulterstad af myndigheterna begärt tillstånd att hemta grus på det ställe der den sistnämnda högen låg. Vi beslöto derför att undersöka densamma.

Högen, som hade en omkrets af 38 steg och en lodrät höjd af $^2/_3$ meter, var omgifven af en fotkedja, bestående af 16 rätt stora granitblock, hvilka voro jemt och

[1] Stolpe, *Grafundersökningar på Björkö*, s. 11.

[2] Graffältet är omtaladt af Ahlqvist, a. arb. II 2, sid. 61.

nätt synliga i jordytan. Dessa stenar voro så lagda, att de bildade en kvadrat med en sida, den åt söder, öppen.

Skattgräfvare hade svårt hemsökt högen. Från södra sidan gick en tre meter lång, djup grop in i högen; lemningarna af denna stodo som en vall kring gropen. Men grafplundrarna hade här användt sin möda förgäfves, ty det visade sig, att grafgodset icke, såsom de förmodat, blifvit nedlagdt i midten af högen, utan vid ena sidan, der det ännu var i behåll. I vestra kanten af högen, som hufvudsakligen bestod af mylla, fans en samling stenar, af hvilka de största voro så stora som ett menniskohufvud. Under stenhopen låg på jemna marken en samling brända ben med en ringa inblandning af kol; aska och svart jord förekom alls icke i högen. Den dödes bål har således stått på ett annat ställe. Bland benen hittades följande föremål: en liten ring af brons, 2 smälta bitar af samma metall samt bitar af ett rembeslag af tunnt jernbleck. Ringen har en inre diameter af 2 cm, är slät, men liknar i öfrigt ringen i 'ringnålen' M. 550 samt har otvifvelaktigt tillhört en sådan nål; de försmälta bronsbitarna äro förmodligen lemningar af nålen. Äfven ringen är något skadad af elden. — Då, såsom förut är nämndt, 'ringnålar' icke äro anträffade i fynd äldre än vikingatiden, är således grafhögen att hänföra till denna period.

En annan rund hög, belägen inne på sjelfva graffältet, undersöktes. Denna hög företedde ett grafskick, som var helt olika med det i den nyss beskrifna högen, men som deremot väsentligen öfverensstämde med grafskicket i de grafvar, som jag undersökte vid Dalby i Köpings socken. Jag anser det derför lämpligast att beskrifva denna grafhög i sammanhang med de senare.

Söder om Hulterstads by, men något längre i norr än nyssnämnda graffält samt på den motsatta (vestra) sidan af landsvägen fins en grusås, som sträcker sig i norr och

söder[1]. Kort före vår ankomst till Hulterstad hade man i ett grustag i vestra sidan af denna ås påträffat en hällkista med obrändt skelett. Kistan var inbygd i sluttningen af åsen strax under ytan. Dess längdrigtning var norr och söder. Vid grushemtning hade vestra väggen af kistan blifvit blottad och rasat ned; men de öfriga väggarna och taket sutto ännu orubbade kvar i brinken, så att man kunde göra sig fullständig föreställning om kistans utseende. Den var lagom stor för en fullvuxen menniska och bygd af tunna kalkstensflisor, som slöto tätt tillhopa, så att sand förhindrades att rinna in i grafven. Något särskildt golf var icke lagdt, utan detta utgjordes af sand; endast i norra ändan var en mindre flisa lagd i bottnen. Skelettet, som var af en vuxen menniska, hade legat med hufvudet i norr; de större benen voro uttagna, men de mindre lågo ännu kvar på sina platser. Om något annat än skelettet blifvit funnet i grafven, derom kunde den, som gaf oss anvisning på densamma, icke lemna någon upplysning; icke heller lyckades vi få reda på hvem som först hittat grafven[2].

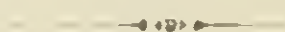
Kapten Sidén i Borgholm, som för Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens räkning förtecknat alla Ölands fasta fornlemningar, gaf mig anvisning på ett graffält vid Dalby by i norra delen af Köpings socken, hvilket enligt kapten S. skulle vara det mest storartade på ön. Från byn sträcker sig i sydostlig rigtning en låg ås,

[1] Denna ås är en del af den s. k. östra Landborgen, se om denna Ahlqvist, *anf. arb.* I, s. 330.

[2] På åsen finnas åtskilliga små grafhögar, af hvilka en ligger så, att han med sin kant når ända till den plats, der hällkistan hittades, men något samband mellan högen och kistan förefinnes förmodligen icke. Hällkistan är sannolikt att hänföra till den äldre jernåldern; alla de öländska grafvar af detta slag (= hällkistor med obrändt skelett), som omtalas i noterna till Montelii *Atlas*, tillhöra denna tid. Se nr 267, 279, 282, 291, 309, 348, 386.

hvilken på en betydlig längd är alldeles öfversållad af grafvar af olika form och storlek. Här finnas runda kalkstensrösen, från dem, som föga höja sig öfver den omgifvande marken, till dem, som äro sina 4 meter höga, fyrkantiga och triangulära rösen, små runda rösen, omgifna af triangulära stensättningar, små runda grafhögar. Det är emellertid ej blott genom sin utsträckning och sin rikedom på grafvar detta graffält utmärker sig, det skiljer sig också från alla andra graffält jag sett på ön, derigenom att det aldrig blifvit hemsökt af grafplundrare; alla grafvarna äro fullkomligt oskadade. Jag undersökte ett triangulärt röse, ett rundt röse, omgifvet af en triangulär stensättning, samt två andra runda rösen. I de två förstnämnda hittades ingenting. I de två sistnämnda hittades obrända skelett. Begge grafvarna hade samma byggnadssätt: röset, som föga höjde sig öfver marken, fylde en skålformig fördjupning i jorden; i en aflång försänkning i bottnen af denna fördjupning låg liket med hufvudet i vester. Som grafgodset icke lemnade någon säker upplysning om åldern, ämnar jag fortsätta undersökningarne på detta ställe och uppskjuter derför den detaljerade beskrifningen.

Lund, januari 1886.

GÅRDBY KYRKOGÅRD
ÖLAND

1/10

Nogle Oplysninger om svenske og danske Faner, Flag og Felttegn i det 16:de Århundrede

af

R. Mejborg.

Om Faner i Almindelighed.

Fane-Indvielse, således som vi kender den, var ikke i Brug i det 16:de Århundrede[1]. Derimod var det Skik, at Fanerne blev höjtidelig overleverede til Fanebærerne. Når denne Ceremoni skulde udföres, sluttede de menige Soldater Kreds om Befalingsmændene. Efter at Trommehvirvler havde påbudt Tavshed i Rækkerne, greb en af Officererne — en Capitain eller en Oberst — Banneret og overrakte det til den udvalgte Fanebærer, idet han fremsagde en Formular, som var forskjellig i de forskjellige Tidsrum. I *Gustav Vasas* og *Christian den Tredjes* Tid löd den som oftest kort og godt: »Jeg giver dig denne Fane og befaler dig at före den som en Dannemand, således som dine Formænd har gjort det för din Tid.» Undertiden var Formularen dog mere pathetisk, og da hed det: »Jeg betror dig denne Fane, således som Christus, da han hang på Korsets hellige Træ, betroede Marie til St. Johannes. Du skal være villig til at ofre Livet for Fanen; selv i Döden må du ikke slippe den»[2]. I *Erik*

[1] Den omtales heller ikke i Kjöbenhavns Garnisons-Protokoller fra Frederik den Tredjes Tid eller i Ceremonialia fra Christian den Femtes og Frederik den Fjerdes Tid. (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[2] *Gl. Kgl. Saml. N:o 185. 4:to »Kriegs Memorial»* (Kgl. Bibl. Kjöbh.). Denne Bog er et elegant udstyret Manuscript. På Bindet står skrevet: »Thenne bog gaff kong frederick then anden hanns

den Fjortendes og *Frederik den Andens* Tid indförte fremmede Hærförere nyere Skikke[1]. Ifölge disse sagde den Officer, der overleverede Banneret til Fanebæreren, omtrent som fölger: »Jeg betror dig denne Fane, fordi jeg ved, du er en ærlig og modig Mand. Du skal före den, som det sömmer sig en trofast Kriger. Du skal værge den, som en Dannemand værger sin Ægtehustru. Du skal svinge den over ærlige Folk og ikke lade den vaje over Forrædere. Under Marsch og på Vagt, under Storm og i Strid skal du stå som et Mönster for tapre Soldater. Ingensinde må du vige, aldrig må du give Anledning til, at Hæren bliver modlös og flygter. Skulde det ske, at en Fjende afhugger din höjre Hånd, skal du gribe Fanen med den venstre. Mister du begge Hænder, skal du slå Tænderne i Fanen. Du skal værge den, sålænge du lever og ånder. Må du opgive Kampen — det Gud forbyde — skal du vikle dig i Flaget og dö»[2].

I Datidens Krigs-Regler indskærpes det idelig, at kun den måtte sættes til Fanebærer, hvis Mod og Tapperhed var anerkendt[3]. Fanebæreren skulde, så at sige, være Troppernes Samvittighed. Standsede Soldaterne ved et Vandlöb eller et ilde berygtet Pas, da skulde han gå foran

---

may. tienere, mig, holger rosennkrantz, og hauede werit hanns kong. her faders sallig och höyloulig ihukomelsse anno LXII.»

[1] Den danske Hærs Knæfald og Bön för Slaget ved Svarterå og den daværende svenske Anförers hånende Udtalelser er opfattede som Udtryk for Gudsfrygt og Ugudelighed. Denne Opfattelse er næppe korrekt. Det var nemlig en ny tysk Skik at knæle og bede, för Slaget begyndte, og denne var rimeligvis ikke nået til Sverrig. — Datidens Krigere bad også om Guds Velsignelse, når de drog ud for at plyndre, skænde og brænde.

[2] Bertholden v. d. Beke (Christian den Fjerdes Krigsråd og Oberst), *Soldaten Spiegel*, Frankfurt am Mayn 1605.

[3] *Gl. Kgl. Saml. N:o 185 4:te »Kriegs Memorial»* (Kgl. Bibl. Kjöbh. Joachim Arentsehe, *Ein Buch* o. s. v. Kph. 1578. Bertholden v. d. Beke, *Soldaten Spiegel*. O. fl.

og vise Vej; blev de modlöse under et Slag i åben Mark eller ved et Angreb på en Fæstning, skulde han bryde igennem de få Række af Soldater, som var foran ham, og gå lös på Fjenderne. Under sådanne Forhold gjaldt det såmeget mere om at se Faren dristig under Öjne, som Fanebæreren var våbenlös. Han måtte ikke være bevæbnet, fordi han ikke måtte fristes til at blande sig i Håndgemænget; hans Opgave var det rolig og besindig at före Banneret fremad. »Selv om en Fanebærer kunde fælde hundrede Mand med et Slag», hedder det, »skal han dog holde Fanen i Vejret; thi når Fanen mangler, ved ingen, hvorhen han skal vende sig»[1]. Særlig blev hans Trofasthed sat på Pröve, når Slaget var tabt, og Kammeraterne faldt eller flygtede rundt omkring ham; da gjaldt det at ofre Livet for Fanens Ære. Der er mere end ét Exempel på, at en Fanebærer forstod det Bud bogstavelig, som blev givet, da Fanen blev ham overrakt. På Stangen af en Fane, som hænger i Ridderholmskirken i Stockholm, står der: »Kejserlig fana i hvilken en fänrik insvepte sig efter en förlorad batalj och låtit sig mörda af nit för katolska religionen». — Den omtalte Fane hidhörer fra Trediveårs-Krigen[2]. For os Danske er det af særlig Betydning at vide, at da Danebrogs-Fanen gik tabt i Slaget ved Hemmingsted, da var det en sönderhugget, blodsudlet Dug, der faldt i Ditmarskernes Hænder. Den, der förte Banneret, var en Udlænding, Tyskeren Hans Ahlefeld, men blev dog det Löfte tro, han havde givet den danske Hærförer. Da Garden var opreven, da störste Parten af Ridderne var fældede eller druknede, og Kongen og Hertugen paa Flugt, svöbte Hans Ahlefeld Fanedugen om sin Krop, og de Våben, der gav Fanebæreren Dödsstödet, måtte följelig flænge Banneret. Sagnet siger,

[1] *Gl. Kgl. Saml. N:o 185. 4:to* Kgl. Bibl. Kjöbh.

[2] F. W. Ekström. *Riddarholmskyrkan*, Stockholm 1886 (9:de Opl.). S. 26.

at det i Tidens Löb var blevet gråt af Ælde, men at Hans Ahlefelds Blod gengav det den friske, röde Farve[1].

Det Påbud, at Fanen kun måtte vaje over ærlige Folk og ikke over Forrædere, hentyder til en Ceremoni, som fandt Sted ved Voteringen for Spydretten[2]. Når denne skulde tage sin Begyndelse, sammenrullede alle tilstedeværende Fanebærere deres Flag og stak Fanestængerne i Jorden, idet de sagde: »Kære Krigsfolk, kære Brödre! I har hört Profossens svare Anklage, som han har fört over Misdæderen. Nu har vi rullet vore Faner sammen og stukket Fanestængerne i Jorden. Vi vil ikke lade vore Bannere flyve, för der er faldet Dom i denne Sag, og vi formaner derfor Soldaterne til at dömme retfærdig. Når Dommen er fældet, skal vi atter udfolde Fanerne og i alle Måder skikke os, som det sömmer sig for ærlige Krigsmænd og Fanebærere.» — I Overensstemmelse hermed lod Fanebærerne atter Bannerne flyve, når menig Mand havde afsagt Dommen, og samtidig takkede de, fordi der var gjort Ret og Skjel. — Iövrigt blev Fanen et Fredstegn under Udförelsen af Spydrettens Dödsdom; thi når den domfældte begyndte sit Löb imellem de to Rækker af Våben, der skulde massacrere ham, löb en af Fanebærerne ham i Möde fra den anden Ende af Rækkerne og strakte Banneret imod ham; kunde disse to komme hinanden så nær, at Forbryderen kunde gribe fat på Fanen, var han benådet. — I gamle Beretninger tilföjes, at dette skete sjælden eller aldrig.

Tabet af en Fane blev anset for en stor Skam. Derfor udslyngede *Erik den Fjortende* den Trusel imod Soldaterne, som i Året 1564 belejrede Lyckå og Aghaskär i Bleking, at såfremt de ikke erobrede disse Slotte, skulde de lide den Spot og Vanære, at Fanerne blev tagne fra

[1] C. Paludan Müller, *Sagnet om den himmelfaldne Danebrogsfane* (*Fra Videnskabens Verden* 1874). S. 11.

[2] Joachim Arentsehe, *Spieszrecht*. Kph. 1578.

dem[1]. Derfor hörte det med til en hæderlig Afmarsch fra en erobret Fæstning, at Tropperne drog bort med flyvende Faner[2], og derfor tryglede en Besætning, som måtte overgive sig på Nåde og Unåde, om Tilladelse til at sönderrive deres Bannere og bortföre Kludene[3].

Den Fanebærer, som var Skyld i, at en Fane gik tabt, blev dömt til Döden. Da man aldrig kunde være sikker for, at en eller anden Kompan blandt de hvervede Tropper vilde stjæle Fanen og overgive den til Fjenden, måtte Fanebæreren træffe særlige Sikkerheds-Foranstaltninger. Under Syvårskrigen blev der nedsat en Krigsret, fordi en Soldat var beskyldt for et Forsög på at stjæle en Fane. Det fremgår af Aktstykkerne, at Fanebæreren havde viklet Flaget om sig, för han havde lagt sig til at sove, og det er vel muligt, at dette Exempel betegner en almindelig Skik og Brug i åben Lejr[4].

En særegen Ceremoni fandt Sted, når et Compagni skulde oplöses. Knægtene blev da trommede sammen og commanderede i Kreds for sidste Gang. Efter at en af de överste Befalingsmænd havde takket Soldaterne og bedet dem om, at de atter vilde samle sig om ham, når de — med Guds Hjælp — snart igen hörte Trommeskindet rumle, tog han Fanen fra Fanebæreren og rev Dugen fra Stangen. Hermed var det tilkendegivet, at Tropperne var löste fra deres Ed. Da det var almindeligt, at de aftakkede Soldater dannede Röverbander, foretrak man at före de samlede Compagnier til Lande-Grænsen og först der rive Fanen fra Stangen[5].

---

[1] *Regist. 13 Octbr. 1564.* (Rigs Ark. Stockh.)

[2] Om Afmarsch. Se Blom, *Christian den Fjerdes Artilleri.* S. 81.

[3] *Regist. 15 Sept. 1564.* (Rigs Ark. Stockh.)

[4] *Afl. f. Krigsminist.* F. II. (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[5] Rördam. *Historiske Kildeskrifter* II R I B. S. 610; »*Kriegs memorial*» *Gl. Kgl. Saml. N:o 185. 4:to;* Joachim Arentsehe, *Kriegs Empter;* Bertholden v. d. Beke, *Soldaten Spiegel.*

Störste Parten af de gamle Faner blev altså ödelagt, når der sluttedes Fred, og det er derfor naturligt, at Oplysninger om dem hovedsagelig må hentes fra Billeder og skriftlige Efterretninger[1].

Ceremoni-Faner og andre Hof-Faner.

De fyldigste Oplysninger om Ceremoni-Fanerne få vi af det Billed-Materiale, der foreviger Höjtidelighederne ved *Frederik den Andens* og *Johan den Tredjes* Ligfærd. Det danske Billede foreligger i Kobberstik[2]; det svenske er en vel udfört Pennetegning[3]. Begge Afbildninger er samtidige med de Begivenheder, de forestiller. De to Processioner, som her er fremstillede, er ens i Hovedtrækkene. Foran Kongernes Båre ser man en Række af Håndheste og foran hver Hest en Fanebærer. Såvel Fanerne som Hestedækkenerne er smykkede med Våbenskjolde. Da disse er Rangskjolde, er de ordnede efter Grundregelen for Hofskik. Ifölge denne Regel er de fornemste Pladser nærmest Kongen. I den forreste Halvdel af en Procession, hvori Kongen indtager Midtpunktet, er den efterfölgende Plads fornemmere end den foregående; i den bagerste Halvdel er Forholdet omvendt. På Billederne af de omtalte Ligprocessioner, hvor Våbenskjoldene findes i den forreste Del af Optoget, er disse altså ordnede i stigende Rangfölge. Derfor er henholdsvis det danske og det svenske Rigsvåben de sidste i Rækkerne. Valget og Ordningen af de övrige Våbner er foretaget efter samme Princip

---

[1] I Kjöbenhavns Töjhus-Inventarium for 1593 omtales ikke en eneste Fane. I Bremerholms samtidige Inventarium forekommer derimod 192 Skibsflag, 256 Bolsaner (Vimpler) og 119 Merskläder. *Afl. f. Marineminist.* (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[2] Müllers *Pinakothek* (Kgl. Bibl. Kjöbh.)

[3] *Fragment af Konung Johan III:s Begrafnings-Process i Upsala d. 1 Febr. 1594.* (Rigs Ark. Stockh.)

i begge Lande. Forskellighederne i Inddelingen af det danske og det svenske Rigsskjold og i Sammensætningen af *Frederik den Andens* og *Johan den Tredjes* Titler har dog været Årsag til nogle Afvigelser i Arrangementet og har medfört, at det danske er blevet mindre indviklet end det svenske.

På det danske Billede er det Rigsskjoldets enkelte Mærker, som hver for sig er anbragte i et særligt Skjold. Da största Parten af disse Skjoldmærker repræsenterer Lande og Landsdele af forskellig Rang, har det været forholdsvis let at bestemme Fanernes Rækkefölge i Processionen[1]. I og for sig gentager alle de særskilte Våbenskjolde kun, hvad Rigsskjoldet er Sindbillede for; men ved denne Gentagelse bliver den afdöde Konges Værdighed dog i höjeste Grad iöjnefaldende. Det er Symbolerne for *Frederik den Andens* Titel, der bæres foran hans Båre.

Da de förste Vasa-Kongers Skjold ikke var nær så sammensat, og deres Titel langtfra var så omstændelig som de samtidige danske Kongers[2], måtte Svenskerne skabe et nyt Reglement, for at Rækken af Processions-Fanerne kunde blive tilbörlig imponerende. Idet de tog deres Udgangspunkt fra Rigsskjoldet og oplöste dette, måtte de undlade at benytte Hjærteskjoldet, fordi Vasa-Våbnet ikke hidrörte fra et fyrsteligt Rangskjold. De havde da kun

---

[1] Der er fremstillet 16 Våbenfaner, som bærer fölgende Skjoldmærker: Osels, Delmenhorsts, Oldenborgs, Femerns, Ditmarskens, Stormarns, Holstens, Slesvigs, Islands, Gullands, Venders, Goters, 3 Kroner, Norges, Danmarks, Rigsvåbnet.

I gamle danske Våbenböger fra Slutningen af det 16:de og Begyndelsen af det 17:de Århundrede, hvori Mærkerne i det danske Rigsvåben er fremstillede i særskilte Skjolde og forsynede med Påskrifter, står der »Sverrig» over de tre Kroner. Tör man lægge nogen Betydning heri, må man vel slutte, at Påstanden om, at de tre Kroner kun var et Minde om Unionstiden, ikke havde Rod i den almindelige Bevidsthed.

[2] *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige*, 7 nr 1. S. 38 o. fl., S. 58—60.

de to Våbenbilleder i Hovedskjoldet til Brug, og med disse alene kunde der selvfölgelig ikke paraderes. Derfor optoges ved *Johan den Tredjes* Ligfærd först Vendernes Våben i Henhold til den daværende svenske Konge-Titel, dernæst Storfyrstendömmet Finlands og endelig samtlige svenske Landskabsvåbner[1]. Idet Landskaberne betragtedes som Fyrstendömmer, blev deres Våbner til Rangvåbner, og således var der sket Etikettens væsentligste Fordringer Fyldest. Ordningen af Landskabsvåbnernes indbyrdes Rangfölge fremböd dog endnu en Vanskelighed. Denne synes man ingensinde at være kommen udover. Yngre svenske Fremstillinger viser, at der vel gentagne Gange er dannet forskellige Grupper, men også, at Grupperingen ingensinde har vundet Hævd.

Foran Våbenfanerne ser man såvel på den svenske som på den danske Afbildning en Fane, der ikke har noget Mærke. Den svenske Fane har til Overskrift »Blodfahnen». Der er en til Vished grænsende Sandsynlighed for, at den danske Fane også er en Blodfane, eftersom en sådan i senere Tid var den forreste i de danske Kongers Ligtog[2]. Selvfölgelig har disse Blodfaner haft symbolsk Betydning.

De omtalte Billeder frembyder iövrigt nogle Forskelligheder, som ikke kan begrundes. Alle de danske Faner er Split-Faner. Af de svenske er kun Blodfanen og Rigsfanen Split-Faner; de övrige er firkantede. Ingen af de

[1] De 31 Våbenfaner, der — foruden Rigsbanneret — er fremstillede på den svenske Håndtegning, er forsynede med hosstående Overskrift: »Sawlax, Åland, Ghestrikeland, Medelpada, Ångermanneland, Osterboten, Daal, Westerbotn, Oland, Wärmeland, Näriche, Helsingeland, Narfwen, Kexholm, Refle, Tawast, Carelen, Sudre Finland, Norre Finland, Dalerne, Westmanneland, Sudermanneland, Ostergotland Westenstung, Ostergotland Ostenstånng, Westergötland, Småland, Vpland, Storfurstendömet Finland, Wendhes, Göthes wapn, Sweriges wapn. (Sml. *Svensk Historisk Tidskrift* 1885. S. 282.)

[2] R. Mejborg, *Christian den Femtes Hof.* S. 122.

danske Faner har Indskrift. Af de svenske bærer derimod Blodfanen, Fanen med Finlands Våben og Rigsfanen Bogstaverne J R (Johannes rex); den sidste bærer desuden *Johan den Tredjes* Valgsprog: »Deus protector noster»[1].

Blodfanerne var röde. Våbenfanerne har rimeligvis været sorte[2].

Henrik Normans Beretning om, at der i sin Tid i *Gustav Vasas* Gravkapel hang 24 Faner med svenske Våbner, »hvilka hvart och ett beteckna ett furstendöme», antyder, at der ved denne Konges Jordefærd har været

---

[1] *Antiqvarisk Tidskrift för Sverige*, 7 nr 1. S. 58 o. fl.

[2] Ved det danske Hof anvendte man sorte Sörgefaner til henimod Midten af det 18:de Århundrede.

I Kongelige Ordre af 8 Septbr 1700 og 18 Octbr 1730 omtales sorte Sörgeflag med hvide Kors, som vajede på Kronborg, Nyholm, Sö-Batterierne og Kjöbenhavns Red. (Garde, *Den danske og norske Sömagt* II B. S. 68, III B. S. 173.) Ved Flag-Reglementet af 15 Maj 1743 blev det befalet, at Danebrog ikke oftere måtte ombyttes med Sörgeflag. (*Anf. Skr.* III B. S. 349.) Dette Reglement fastsætter Bestemmelser for Flagning på halv Stang. At denne Skik ikke tidligere har været indfört, ses af Kobberstik fra Slutningen af det 17:de og Begyndelsen af det 18:de Århundrede, som gengiver Sörge-Processioner ved Dödsfald i Kongehuset (Müllers *Pinakothek XXV B. Ligtalen over Ulrik Christian Gyldenlöve).* Rimeligvis har Skikken sit Forbillede i »Sætning» af Topsejl (delvis Nedfiring), der er en Variation af den ældste bekendte Hilse-Måde tilsös, som bestod i Strygning af Topsejl.

I Frederik den Femtes Tid blev de Faner, som anvendtes ved Ligtog, udstyrede med lange Sörgeflor. De blev bårne under venstre Arm, sammenrullede med Spidsen nedad. Fanebæreren lagde höjre Arm om på Ryggen og fattede Fanen med höjre Hånd *(Gl. Kgl. Saml.* 1867. 4:to).

Der synes at foreligge et Vidnesbyrd om, at også Menigmand har benyttet Sörgefaner ved Ligtog og på Gravsteder; thi i *Manuscriptet N:o 717. Fol.* i Gl. Kgl. Saml. findes en Tegning fra 1659 af Kjerteminde Kirkegård, hvor en Del af Gravstederne er forsynede med små Sörgefaner.

Processions-Faner, som har lignet dem, vi kende fra Billedet af *Johan den Tredjes* Ligfærd.

De Ceremoni-Faner, som anvendtes ved Lenshylding, har særlig Interesse. Såfremt Lenene var personlige, anvendte man kun Våbenfaner; var de derimod arvelige, anvendte man tillige Blodfaner, og disse sidste var da Hovedbannerne.

Ved Lenshyldingen i Odense den 3 Maj 1580, hvor *Frederik den Andens* Farbrödre *Hans den Ældre* og *Adolph*, og hans Broder *Hans den Yngre* blev höjtidelig forlenede med Slesvig og Femern, blev der anvendt tre Splitfaner. Den ene af disse var en Blodfane, de to andre var Våbenfaner, som bar de pågældende Landsdeles Mærker. Den slesvigske Fane var gul med to blå Löver, den femerske blå med en gylden Krone. Tör vi fæste Lid til Billedet hos Resen[1], da er disse Faner mærkelige, idet de er de yngste bekendte danske, som gengiver Skjoldmærker, der ikke er omsluttede af Skjoldrand[2]. Om Brugen af disse Faner skal anföres, at på Hyldingsdagen ordnede Hertugerne deres Fölge, der bestod af 2000 Hestfolk, i tre Afdelinger, hver under sin Fane. Fyrsterne selv red under Blodfanen. Disse Afdelinger drog ind i Byen og op til Torvet ved St. Knuds Kirke, hvor der var bygget en Tribune — »et Palads». — Efter at Kongen var kommen til Stede og havde taget Plads på Tribunen, trådte Hertugernes tre »Lendragere» frem og begærede Slesvig og Femern til Len i deres Herres Navn. Da disse havde modtaget Svar, blev Fanerne förte op på Tribunen. Den Fanebærer, som förte Blodfanen, stillede sig midt for Tronen, de to, der bar Våbenfanerne, tog Plads en på hver Side af ham. Efter at Hertugerne havde stillet sig under Blodfanen, greb Kongen denne og hævede den i Vejret.

[1] *Frederik den Andens Krönnike.*

[2] Billedet hos Resen er for så vidt fejlagtigt, som Holstens Neldeblad er sat i Stedet for Femerns Krone.

Nu tog Hertugerne fat på Fanestangen, og dernæst greb deres Lendragere og Kongens Lendrager om samme Fanestang. Da Kongen havde fremsagt Hyldings-Formularen, overgav han Blodfanen til en af Herolderne, som slyngede den ud i Folkemængden, hvor den efter gammel Skik blev sönderreven i en vild Kamp, idet enhver, som kunde komme til, stræbte at bemægtige sig en Stump af Fanedugen. Våbenfanerne blev ligeledes kastede i Grams og delte så Skæbne med Blodfanen[1].

Der synes ikke at være anvendt Processions-Bannere ved de övrige Festiviteter, som i Slutningen af det 16:de Århundrede fandt Sted ved de nordiske Hoffer. I Beskrivelsen af *Erik den Fjortendes* Kroning[2] omtales kun Trompet-Faner og Pauke-Faner. På Kobberstikkene, som gengiver Optrin af *Frederik den Andens*[3] og *Christian den Fjerdes*[4] Kronings-Fester, er ingen andre Faner afbildede.

Trompet-Fanen var fæstet til Trompet-Röret. Den bestod af et Stykke Silketöj, der var omtrent en Alen på hver Led; den var bræmmet med Frynser og udstyret med Snore og Kvaster. De Trompet-Faner, som anvendtes ved det danske Hof, havde samme Farver som det kongelige Livré. Derfor var de hvide og violette — »violbrune» — i Begyndelsen af *Frederik den Andens* Tid[5].

---

[1] Jacob Krüger, *Historie von dem herlichen Triumph-Leben-vnd Ehren-Tage* o. s. v. Ulssen 1581. Resen, *Frederik den Andens Krönnike* S. 319 o. fl. Ved samme Hylding var den slesvigske Fane slået galt på Stangen, så Löverne vendte Benene i Vejret; Hertugerne måtte standse udenfor Byen, for at Fanen kunde blive taget af Stangen og slået rigtig på. Desuden skete det, da Optoget standsede foran Tribunen, at en Hvirvelvind sammenrullede den slesvigske Fane, så Fanebæreren havde svært ved atter at få den til at flyve. Disse Omstændigheder anså det forsamlede Folk for et meget ilde Varsel.

[2] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885.

[3] Müllers *Pinakothek* (Kgl. Bibl. Kjöbh.).

[4] *Kobberstik Samlingen* i Kgl. Bibl. Kjöbh.

[5] *Rentem. Regn.* År 1556, 72. (Gehejme Ark. Kjöbh.)

og derfor blev de röde og gule, da denne Konge gjorde de oldenborgske Våben-Farver til Livré-Farver[1]. Når Kongehuset havde Sorg, blev de brogede Faner ombyttede med sorte[2]. Rigsvåbnet i Guld og Farver var anbragt på begge Sider af Fanerne. I Regelen var det malet, undertiden var det broderet[3]. Ved *Erik den Fjortendes* Kroning var Trompet-Fanerne af blåt Silketöj[4].

En marscherende Trompeter, som ikke blæste, bar sit Instrument over Skulderen, og Fane-Dugen hang da ned og dækkede hans ene Arm.

Brugen af Trompet-Faner hidrörer muligvis fra den Omstændighed, at Hærförere i ældre Tid anvendte Trompetere som Stafetter; thi disse måtte selvfölgelig have et iöjnefaldende Kendetegn, der — ligesom Nutidens Uniformer — kunde vise, hvem de tilhörte. Omkring År 1600 synes Trompet-Fanen at have været uadskillelig fra Instrumentet, eftersom den ikke alene benyttedes af de Trompetere, der var ansatte ved Hoffet og ved Hæren, men også af dem, der gjorde Tjeneste på Herregårdene.

Pauke-Fanerne var sömmede til den överste Rand af Paukerne og hang ned omkring disse. På en dansk Pauke var der kun én Fane, og denne lignede en Trompet-Fane[5]. I Sverrig kunde der være mange Faner på samme Pauke. Således var en af de Pauker, som benyttedes ved *Erik den Fjortendes* Kroning, udstyret med små blå og gule Silkefaner, hvorimod de övrige havde blå Faner[6].

---

[1] *Rentem. Regn.* År 1576, 77.

[2] *Anf. Sted.* År 1571.

[3] *Anf. Sted.* År 1556, 57, 59, 68, 72, 76.

[4] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885. S. 272.

[5] *Rentem. Regn.* 1565, 66, 77, 94, 95.

I Töjhus-Regnskaberne for Året 1686 nævnes et Par Pauke-Faner, hvorpå Christian den Fjerdes Dronning, Anna Catarina, havde broderet det danske Våben. Meddelt af Oberst Otto Blom.

[6] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885. S. 271—72.

Når Paukeslageren ikke var tilhest, måtte han have en Paukedrager til at bære Trommerne. På gamle Billeder gör denne Paukedrager en ynkelig Figur, idet han går foroverböjet og har Trommerne hængende på Hofterne i Snore, der går op over Skuldrene. Paukeslageren er derimod afbildet som en martialsk Person, der går knejsende og dundrer.

Pauke-Fanerne benyttedes ligesom Trompet-Fanerne såvel ved Hof-Festerne som i Krigene.

Militaire Faner og Flag.

Det var sikkert et ikke ubetydeligt Antal af danske og svenske militaire Faner og Flag, som *Erik den Fjortende* og *Frederik den Anden* gensidig erobrede. Da sådanne Trophæer altid har været skattede, kunde man vente, at en Del var bevarede til vore Dage; men det er dog ikke Tilfældet. — I Kjöbenhavns Töjhus findes en i höj Grad medtagen Levning af en stor blå og hvid Silkefane i Rudeværk, der rimeligvis hidrörer fra *Erik den Fjortendes* Skibs-Regiment[1]. Mere har Danmark ikke at fremvise. — Blandt de 259 Fane- og Standart-Stænger fra *Gustav den Förstes*, *Erik den Fjortendes* og *Johan den Tredjes* Tid, som er opstillede i det Gustavianske Gravkor i Ridderholmskirken i Stockholm[2], er der selvfölgelig ikke få danske; men da de tilsvarende Fane-Duge for lang Tid siden er smuldrede hen, er her egentlig heller ingen Er-

[1] Dette Mönster dannes af Rhomber, der er ordnede således, at deres længste Diameter står lodret. Sml. Bernhard Olsen, *Vore egne Vinduer* (*Ude og Hjemme*, 4 B. S. 191). Ifölge Carl Adlersparres Afhandling om *Svenska Krigsmagtens och Krigskonstens tillstånd ifrån K. Gustaf I:s död till K. Gustaf Adolphs anträde till Regeringen* i K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del. III, S. 305, var det Skibs-Regimentet, der havde sina Faner i Rudeværk.

[2] F. W. Ekström, *Riddarholmskyrkan*, 9:de Opl., S. 12.

faringer at göre. Vi må derfor hente vore Oplysninger på anden Hånd.

Det fremgår af svenske og danske Regnskaber, at Hestfolkets Faner var finere end Fodfolkets[1]. Rytter-Fanerne var Split-Faner; de var i Regelen af tykt Silketöj, og de var som oftest bræmmede med Frynser og udstyrede med forgyldte Bogstaver og Tal[2]. Fodfolkets Faner var firkantede; de var af tyndere Silketöj og savnede de ovennævnte Prydelser[3].

En udateret Optegnelse giver fölgende Oplysninger om Indskrifter og Mærker på sex af *Erik den Fjortendes* Rytterfaner: »N:o 1. Indskrift: *Spero (!) invidum.* Notits: »Diese fahn ist rot, und darinnen thet Schwedisch und Herzog Erichs Wappen». N:o 2. *Utrum libet.* »Diese fahn ist weis, und steht darinnen ein geharnischter Arm aus

[1] K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del. III, S. 270, 305—6. *Rentem. Regn.* 1562, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69. (Gehejm. Ark. Kjöbh.) Som bekendt var Hestfolkenes Våben langt kostbarere end Fodfolkenes, og det var derfor Formuesomstændighederne, der særlig var afgjörende, når en Mand skulde vælge den Våbenart, han vilde tjene i. Derimod blev der dengang endnu ikke lagt så megen Vægt på Standsforskellen. I det Hele taget var Grænsen mellem adelige og uadelige langtfra så skarp i det 16:de Århundrede, som i de to påfölgende. Rige Bönder tjente til Hest (*Tegn. A. L. 26 Aug. 1565*, Gehejm. Ark. Kjöbh.), og fattige Adelsmænd lod sig hverve som Fodfolk. Det fremgår endogså af Erik den Fjortendes Brev af 28 April 1565 (*Regist.* Rigs. Ark. Stockh.), at de finske Adelsmænd, som ikke havde Råd til at udruste Heste, fik Befaling til at tjene til Fods »såsom andra Landsknechter». Som Regel forudsatte man, at de adelige var bedre bevæbnede og mere övede end de uadelige, og de havde derfor forlods Ret til at kæmpe i de forreste Rækker, hvor Faren var störst. Dette var dog ikke alene en Forret til at indtage Hæderspladser, thi de Soldater, der stod på de farligste Poster, havde den höjeste Sold. (I Arentsche, *Kriegs Empter*, Kjöbh. 1578.)

[2] K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del. III, S. 290. *Rentem. Regn.* 1562, 64, 68, 69. (Gehejm. Ark. Kjöbh.)

[3] *Anf. Sk.* S. 305. *Anf. Regn.* 1562, 63, 64, 65, 66, 67.

einer wolcke mit zugethane faust.» N:o 3. *Invitus mordens evr mordeor.* »Diese fahn ist blau, darinnen steht ein weis Ross.» N:o 4. *Ex drris gloria.* »Dies fahn ist braun, weis und rot, darinnen ist ein dornstrauch, darauff wachsen rosen.» N:o 5. *Dominrs provideret (!).* »Diese fahn ist braun, weis, grün, was darinnen steht ist mir vergessen.» N:o 6. *Infracta vnitas.* »Die sechste fahn aschenfarb, gelb, blau, darinnen ein bundt reyss»[1]».

Johan den Tredje lod samtlige svenske Faner forsyne med et gult Kors, og således fik disse allerede i det 16:de Århundrede et fælles Rigsmærke[2]. Denne Foranstaltning er dog kun en conseqvent Gennemförelse af en Skik, som delvis var indfört tilforn; thi allerede under *Erik den Fjortende* havde nogle af Fodfolkets Faner været prydede med det gule Kors[3].

Under Krigen 1563—70 var störste Parten af de svenske Faner tvefarvede[4]. De danske var derimod trefarvede[5]. *Erik den Fjortende* havde indfört visse Hoved-

[1] Meddelt af Stabschef, Capitain S. A. Sörensen.

[2] *Anf. Sk.* S. 306 Bilag XII. — Som bekendt, blev dette Mærke ikke bibeholdt af hans nærmeste Efterfölgere og er heller ikke optaget på ny af de senere Konger. I Danmark fik Faner og Standarter et fælles Rigsmærke kort efter Enevældens Indförelse, idet Frederik den Tredje lod sætte et Danebrogs-Mærke i det överste Hjörne ved Stangen. Dette Mærke blev först afskaffet 1842, da samtlige Faner blev Danebrogsfaner.

[3] Adlersparre er af den Formening, at det kun var tredje Regiments hvide Fane, som var smykket med Kors-Mærket (K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del. III. S. 305); men i dette Punkt har han vistnok Uret, da der i en Beretning om Faner, som faldt i de danskes Hænder, omtales en hvid og grå Fane med et gult Kors (Rördam, *Historiske Kildeskrifter* II R. I B. S. 41).

[4] K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del III, S. 305—6. Braun, *Theatrum urbium*. Et særligt Bind, der har tilhört Frederik den Anden (Kgl. Bibl. Kjöbh.). *Manusc. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml. 273 Fol.* (Kgl. Bibl. Kjöbh.).

[5] *Rentem. Regn.* 1562, 63, 65, 66. Braun. *Theatrum urbium* anf. B. *Manusc. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml. 273 Fol.*

regler for Fanernes Udseende, i Fölge hvilke hvert Regiment fik sit særskilte Mönster. Förste Regiment havde stribede Faner. Andet Regiment havde firdelte Faner, hvor henholdsvis förste og fjerde, andet og tredje Felt havde samme Farve. Tredje Regiment havde et Kors i Fanen, og dennes fire Felter var da i Regelen af en og samme Farve. Skibs-Regimentet havde Faner i Rudeværk. — Rytteriet havde dels stribede, dels firdelte, muligvis også ensfarvede Faner[1]. — *Frederik den Anden* synes derimod ikke at have anvendt noget System, der kunde antyde en Inddeling af Hæren. Större Parten af de danske Faner var stribede[2]; undtagelsesvis forekom Danebrogsfaner[3]. — Såvel i de svenske som i de danske Bannere var Striberne vandrette[4].

Valget af Farver var overladt til Officererne; disse lod undertiden Tilfældet råde for Udseendet af Compagni-Fanerne, idet de lod Skrædderen eller Teltmageren, som syede dem, bestemme Farve-Sammenstillingen[5]. De irregulære Forhold, som herskede i de hvervede Hære, gav sig altså også tilkende i de almindelige Faner.

---

[1] K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens *Handlingar*, del. III. S. 305—6. *Manusc. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml. 273 Fol. Afl. f. Krigsminist.* F. II. (Gehejme Ark. Kjöbh.). Adlersparre synes at have misforstået Optegnelserne om de Faner, der var firdelte som et Skjold, idet han har anset dem for Faner med et firdelt Skjoldmærke.

[2] Braun, *Theatrum urbium.* Anf. B. *Manusc. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml. 273 Fol.*

[3] *Anf. Manusc.* Mejborg. *Hvad är på Tapeten* i Samfundet för Nordiska Museets främjande. 1885.

[4] *Theatrum urbium. anf. B. Anf. Manusc.* Oluf Nielsen, *Det ældste Prospect af Kjöbenhavn.* (*Ude og Hjemme* II B. S. 221.) Hans Kniepers Tapeter. (Oldn. Museum, Kjöbh.)

[5] Georg Holle bestiller således: »Sechs newe Fendlin vnd zwo Reutterfanen — — dass kein blaw oder grün Farb dar zu komme«. *Afl. f. Krigsminist. F. II.* (Gehejme Ark. Kjöbh.).

De höjere Officerer havde derimod Faner med constante Farver. I ansete Familier, hvis Medlemmer ofte indtog fremragende Stillinger, synes Anförer-Bannere at være gåede i Arv fra Slægt til Slægt. Uagtet der ikke er bevaret mange Oplysninger om sådanne Enkeltheder, kender vi dog *Clas Christerson Horns*, *Daniel Rantzaus* og *Frants Brockenhuses* Faner. Den förstnævnte omtales i en Spejderberetning, der er indsendt til *Frederik den Anden* 1563[1] og går ud på, at »de svenske lader elleve Faner flyve, deriblandt en, som er dannet af idel blå og hvide Striber, som de kalder Sejr. Om den har de samlet de Knægte, som er bedst stafferede og udrustede». Denne Fane vil blive nærmere omtalt under Beskrivelsen af Orlogsflagene. *Frants Brockenhuses* og *Daniel Rantzaus* Bannere kender vi dels fra de danske Rentemester-Regnskaber, dels fra Afbildninger[2]. Det förstnævnte var hvidt, gult og rödt, det sidstnævnte hvidt, gult og blåt. I Fölge et Billede af Rantzauernes Stamtræ[3], der rimeligvis er udfört under Tilsyn af den lærde *Henrik Rantzau*, har Slægten benyttet dette Banner i alle de Slag, den gik i Spidsen for i det 16:de Århundrede, og under det har de danske Hære altså vundet deres berömte Sejre i det omtalte Tidsrum.

Det 16:de Århundredes Konge-Bannere var smykkede med Rigsskjolde og lignede de allerede beskrevne Processions-Bannere. — Da Regenten ikke længere var den selvskrevne Hærförer, var det egentlig det fornemste Hof-Banner, som blev Hærens Hoved-Banner, når Kongen tog Ophold i Lejren. — Selvfölgelig var Konge-Banneret også Rigs-Banner.

I det omtalte Tidsrum havde Sverrig og Danmark

---

[1] *Afl. f. Krigsminist. F. II A.* (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[2] *Rentem. Regn.* 1562, 66 (Gehejme Ark. Kjöbh. Braun, *Theatrum urbium, anf. B.*

[3] Braun, *Anf. Sk.*

desuden flere andre Rigs-Bannere, dels de bekendte Kors-Bannere, dels stribede Bannere med Våben-Farver.

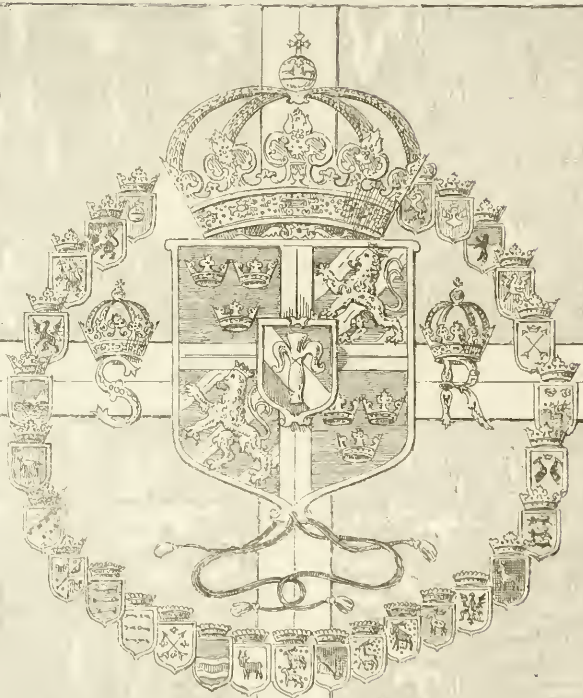
Disse Bannere er nöje knyttede til Middelalderens Rigs-Bannere[1].

I Livrustkammeret i Stockholm hænger et Konge-Banner (Fig. 1), som hidrörer fra det korte Tidsrum, da *Sigismund* regerede i Sverrig. Det er et blåt Silkebanner, som er firdelt ved et smalt, forgyldt Kors og har forgyldte Kanter. Rigsvåbnet er malet midt på Fane-Dugen mellem

[1] Om nordiske Bannere fra Middelalderen se: G. L. Baden, *Historiske Afhandlinger* III B. I; J. J. A. Worsaae, *Om Danebrog;* E. C. Werlauff, *Om Danebrog og Danebrogsordenen;* C. Paludan-Müller, *Sagnet om den himmelfaldne Danebrogsfane* (*Fra Videnskabens Verden* I. R.). A. D. Jörgensen, *Danebroges Oprindelse* (*dansk Historisk Tidsskrift* IV R. V); E. Löffler, *Bidrag til Bedömmelse af Danebrogs-Sagnets historiske Værd* (*dansk Historisk Tidskrift* V R. II); Henry Petersen, *Et dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck* (*Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1882); Hans Hildebrand, *Heraldiska studier: I. Det svenska riksvapnet* (*Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* 7 nr 1). A. D. Jörgensen, *Undersögelser vedrörende Danebroge og det danske Kongevåben* (*dansk Historisk Tidsskrift* VI R. I); Henry Petersen, *Et Billede af Hellig Knud Hertug i en jydsk Kirke. (Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1882).*

De ældste kendte Rigsbannere havde samme Farver og Mærker som Rigsskjoldene. Fölgelig fremviste det danske tre blå Leoparder i gul Dug, det ældre svenske en gylden Löve og tre hvide Snedbjælker, det yngre tre gyldne Kroner i blå Dug. I Anledning af de svenske og danske Korstog fremstod nye Hoved-Bannere: St. Eriks-Banneret med rödt Kors i gul Dug og Danebrog med hvidt Kors i röd Dug. Disse to Bannere var oprindelig et Slags Reliqvier og skulde altså ikke eftergöres. St. Eriks-Banneret blev stadig betragtet som en Helligdom, og fölgelig blev det ikke anvendt i profane Krige. Danebrog kom derimod til at göre Tjeneste som Rigsbanner. Efter at Valdemar Atterdag havde optaget Danebrogs-Mærket i sit Våben, var Danebrog ikke længere udelukkende en Korstogs-Fane, men tillige et Våben-Banner; fölgelig kunde den mangfoldiggöres og undergå de Forandringer, som skiftende Tider krævede. At Danebrogsfanen virkelig har undergået samme Forandring som andre Våbenfaner, ses af Billeder fra Middelalderen. På Erik af Pommerns Majestæts-Segl er

I.

KUNG
SIGISMUNDS
BANER

Bogstaverne S. R. (Sigismundus rex), i en Krans, der dannes af Provinsvåbner. Såvel Rigsvåbnet som Bogstaverne er forsynede med lukkede Kroner; de övrige Våbner har derimod åbne Kroner[1]. Dette Banner synes at være det eneste bevarede nordiske, som med fuldstændig Sikkerhed kan föres tilbage til det 16:de Århundrede.

Erik den Fjortendes Hoved-Banner omtales i et Kongebrev af 26 Juli 1565[2] og nævnes desuden gentagne Gange i de svenske Rentekammer-Regnskaber[3]. I Brevet, som er stilet til Statholderne i Stockholm, siges der, at det Hoved-Banner, Kongen har med sig, er »endeliss förflugett», og at der snarest mulig skal göres et nyt »efter samme sätt och maneer, som i fiordh senest giordess, och wij nu här hoss oss hafwe, giortt ärh, ther om i Dominicus Målere skolle tillseye». Af Regnskaberne ser vi, at Dominicus Maler har fået 160 Mark for at male og forgylde et Hoved-Banner. Da denne Sum efter Datidens Forhold er betydelig, må vi drage den Slutning, at det omtalte Malerarbejde har været omstændeligt. Den Formodning ligger da nær, at *Erik den Fjortendes* Banner har lignet Kong *Sigismunds*.

Gamle svenske Afbildninger viser os, at den blå Fane med det gule Kors har været i Brug ved Midten af det 16:de Århundrede. Fölgelig har *Gustav Vasa* anbragt Korset såvel i Rigs-Banneret som i Rigs-Skjoldet.

De ældste Billeder af Fanen findes i Statens Historiska Museum i Stockholm på et Tapet, som er udfört 1554 for *Gustav Olofsson Stenbock* og hans Hustru *Brita Eriksdotter*

den fremstillet som en almindelig Kors-Fane, på Titelbladet i Christiern Petersens Udgave af Saxo er den afbildet som en ensfarvet Fane med et Danebrogs-Skjold.

[1] Om Våbnerne se: Hans Hildebrand, *Det svenska riksvapnet* og *de svenska landskapens vapen* (*Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* 7 nr 1 og 9 nr 1).

[2] Bilag VI.

[3] 19 Juli og 16 Septbr 1564, 10, 14 Aug. og 30 Septbr 1565 (Kammararkivet Stockh.).

Lejonhufvud. Tapetet forestiller: »Frälsaren, som efter uppståndelsen uppenbarar sig för sin moder»[1]. De herværende Split-Faner bæres af to Engle, der er i Fölge med Christus. — Andre Fremstillinger fra det 16:de Århundrede har vi på Vasa-Monumentet i Upsala Domkirke og i et Manuscript i det Kongelige Bibliothek i Kjöbenhavn[2]. På förste Side i denne Bog findes et udmærket smukt illumineret Rigsvåben (Fig. 2). Her er Vasa-Mærket og Sverrigs to Rigs-Mærker afbildede hver for sig på tre sammenstillede Skjolde. Som Skjoldholdere er anbragt to kronede Löver, der stötte Hovedskjoldene med den ene Forpote og holder hver sit tresidede Kors-Banner i den anden. Eftersom et Stamtræ, der er afbildet på det fölgende Blad, bærer Navnene *Erik Rex* og *Johannes Rex* på de yderste Skud, må Billedet utvivlsomt henföres til den sidstnævnte Konges Tid[3]. Fremstillinger, som er lidt yngre end de foregående, findes i Livrustkammeret i Stockholm på det pragtfulde og fortrinlige Juveler-Arbejde, der har været Beslag på *Carl den Niendes* Kronings-Sadel. Disse er firkantede Faner udförte i Emaille.

På danske Billeder fra 1585 forekommer to blå og gule Rigs-Bannere, som ikke er Kors-Bannere. Det ene er en Rytterfane, det andet en Bolsan. De er begge to delt vandret i ovennævnte Farver[4].

[1] Gustaf Upmark, *Tapetväfveriet i Sverige under de första vasakonungarne* (*Meddelanden från svenska slöjdföreningen* 1886. S. 28).

[2] *Gustavi primi Krönike korteligen forfattet af S. Rasmus Lodvigson* (Gl. Kgl. Saml. 1184 Fol.).

[3] Det er ikke sikkert, at Billedet oprindelig er bestemt for Bogen. Det er nemlig udfört på en anden Slags Papir og har oprindelig haft et noget större Format end Manuscriptet. Derfor er det så meget mere at beklage, at såvel Våbenbilledet som andre Illustrationer, der er udfört på samme Ark, har lidt ved Indbindingen af Bogen. Et Skriftbånd med Årstal er overskåret. Det bærer endnu Tallene 1 og 5; men de to påfölgende Chiffre er borte.

[4] *Manuscripter af Rudtolff von Deuenther. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml. 273 Fol.* (Kgl. Bibl. Kjöbh.).

Fig. 2.

Der er stor Sandsynlighed for, at *Gustav Vasas* nærmeste Efterfölgere har anvendt Skjold-Mærket i Faner og Kors-Mærket i Flag. Desuden ser det ud, som om Korsflaget kun har vajet på de Skibe, der benyttedes af Kongehuset. Da den spanske Gesandt, *Francisco de Eraso*, nærmede sig til Stockholm, sendte *Johan den Tredje* ham en Galej imöde. Om dette Skib bemærker Gesandten i sine Depescher: »Konungen brukar ofta företaga lustfärder på detta skepp, som *för den skull* är mycket utmåladt i ljusgult och blått och med flaggor och vimplar af taft i lika färger»[1]. En Udtalelse, som forekommer i Beretningen om den pommerske Statholder *Henrik Normans* Rejse til *Erik den Fjortendes* Kroning[2], kan give Anledning til den Formodning, at Skibsflaget med Kors-Mærket hidrörer fra *Johan den Tredje*[3]. Der siges nemlig, at den Galej, hvorpå *Hertug Johan* rejste fra Stockholm til Finland, »var prydd med en blå fana, i hvilken stod ett gult kors». Da der forud er omtalt en Mængde andre Flag, uden at noget af disse er beskrevet som Korsflag, ligger det nær at göre den Bemærkning, at hvis Korset i *Hertug Johans* Flag ikke havde været et særegent Mærke, der adskilte hans Skib fra Kongehusets övrige Skibe, havde der ikke været Grund til at fremhæve dette ene Skibsflag.

Nogle Oplysninger om Flagföring får vi af en Håndtegning, der forestiller en Kamp mellem et svensk og et dansk Orlogsskib (Fig. 3)[4]. Som det ses af Tegningen,

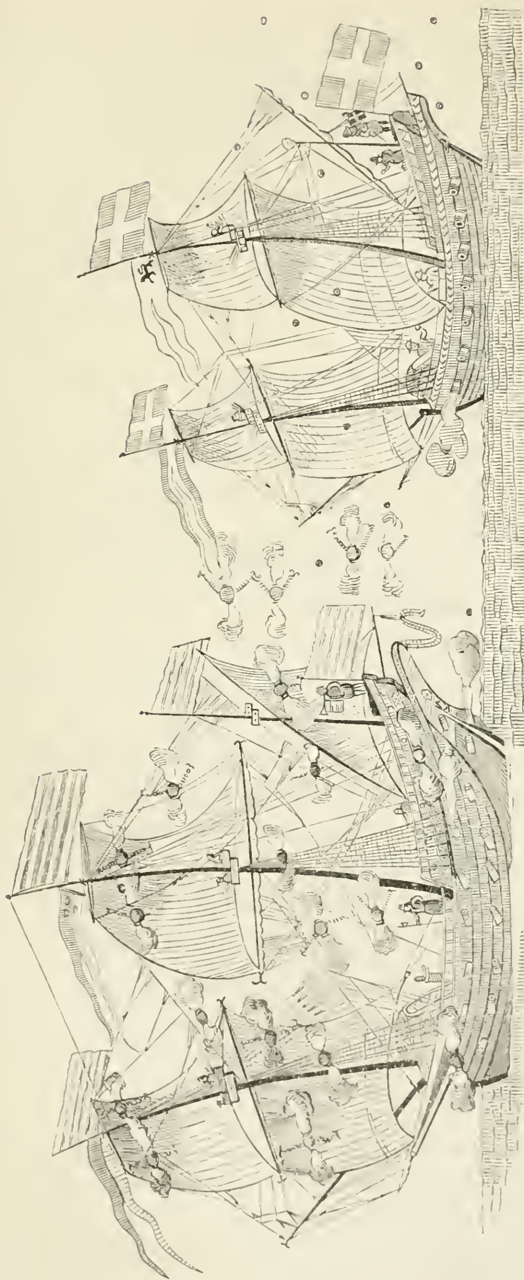
---

[1] Svensk *Historisk Tidskrift* 1886 *(Johan III och Filip II)*. S. 12.

[2] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885. *(Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561.)* S. 292.

[3] Saml. denne Konges Ordre om Korsmærket i Fanerne. Bilag XIV.

[4] *Manuscript af Rudtolrff von Deventher, tilegnet Frederik den Anden. Ny Kgl. Saml. 101 Fol.* (Kgl. Bibl. Kjöbh.). — Det er betegnende for Datiden, at Kampen er fremstillet således, at alle danske Kugler rammer, og alle svenske går forbi. Havde Billedet været udfört for Erik den Fjortende, havde Forholdet sikkert været omvendt.

Svensk. Dansk.

Fig. 3. Orlogsskibe fra Slutningen af det 16:e Århundrede.

har det svenske Skib tre Master, der alle er flagsmykkede; desuden er der et Flag i Bagstavnen og et på Trompeterens Instrument. På Fortoppen vajer en Bolsan, som er blå og gul, på Stortoppen en blå og röd Bolsan, der er udsmykket med tre gyldne Kroner. De övrige Flag er stribede af blåt og hvidt. — Den blå og gule Bolsan var sikkert et Nationalitets-Mærke, og rimeligvis har samtlige Skibe i den svenske Flåde fört en sådan Vimpel. Bolsanen på Stortoppen med de tre Kroner i den blå og röde Dug var vistnok et særegent Mærke for det Skib, som her er afbildet. Det er sandsynligt, at hvert af Orlogsskibene har haft sit særegne Billede i Bolsanen, at dette Billede har været det samme, som var fremstillet på Agterspejlet, og at begge som oftest har betegnet Skibets Navn[1]. De to Bolsaner er formodentlig de såkaldte Felttegn eller Sötegn[2]. De blå og hvide Flag må uden al Tvivl have været Commandantens Mærker. Det er en Selvfölge, at når en af Frederik den Andens Undergivne[3] vilde smigre Kongen med at vise, hvorledes et dansk Skib tilrakkede et svensk, valgte han et fremragende Skib i den fjendtlige Flåde, rimeligvis selve Admiralskibet. Som det ses, stemmer disse blå og hvide Flag overens med den Fane, der omtales i den ovennævnte, danske Spejderberetning som de svenskes fornemste Banner. Såvel Fanen som Flagene må derfor henföres til en Officer, der i Begyndelsen af Krigen var Anförer for Hæren og senere hen

---

[1] Se Beretningen om Prins Johan, der lod de tre Kroner bryde af Agterspejlet på det danske Orlogsskib, som kom til Stockholm kort för Gustav Vasas Död. Baden, *Afhandlinger* III. B. S. 62. Celsius, *Konung Gustaf den förstas historia.* S. 772.

[2] Benævnelsen Felttegn, som jo ikke er correct, når der er Tale om Skibe, er almindelig både i Sverrig og Danmark. I Erik den Fjortendes Instrux for Admiralen Clas Christerson Horn af 22 April 1565 forekommer Ordet «Sötegn».

[3] Ifölge Meddelelse af Oberst Blom var Rudtolvff von Deuenther Töjmester i Kjöbenhavn 1585—87.

fik Commandoen over Flåden. Fölgelig må vi antage, at de er förte af *Clas Christerson Horn.*

På Magogs-Tapetet[1], som er udfört for *Erik den Fjortende*, har de afbildede Krigsskibe et rödt Flag med en hvid Krone på Fortoppen og et blåt Flag på Stortoppen[2].

Såvidt vides, existerer der ikke flere Billeder af flagsmykte svenske Skibe fra det 16:de Århundrede[3].

På de danske Vande er Rigsbanneret af gammel Dato. Vi genfinder Danebrog rundt om på Afbildninger af Skibe fra det 15:de og 16:de Århundrede. Der kan næppe være Tvivl om, at det »Banderium regni», som omtales under *Erik af Pommern*, er Danebrog[4], og der er Sandsynlighed for, at dette Flag allerede kan have været Rigs-Flag i Valdemar Atterdags Tid[5].

---

[1] Se Gustaf Upmark, *Tapetväfveriet i Sverige under de första vasakonungarne* (*Meddelanden från svenska slöjdföreningen* 1886. S. 31).

[2] Meddelt af Herr C. A. Ossbahr, Amanuensis ved Lifrustkammaren i Stockholm.

[3] Blandt de svenske Documenter i Gehejmearkivet i Kjöbenhavn findes to — ikke fuldstændige — *Fortegnelser over Sverigs Flåde 1565*, som indeholder Navne, der ikke forekommer i Fortegnelsen for Årene 1566 og 1567 (Bäckström, *Svenska flottans historia*). Der nævnes efterfölgende 45 Orlogsskibe: »Sancte Erick, Svenske Hector, Hercules, Finske Suanen, Engelen, Sancte Christoffer, Gyllenn Leann, Troilus, Baggenn, Biörnann, Stockholms Hjorte, Danske Hjorten, Bös Leanenn, Dauidh, Morianen, Gyllen Duffuann, Lybiske Suanen, Brune Leanenn, Röde Leanenn, Lybiske Hiortenn, Sancte Iören, Röde Gripenn, Lybiske Christoffer, Danske Hector, Finske Höckenn, Store Råboiorten, Hermestaren, Calmar Barken, Westeruickz Barcken, Nykiöpingz Barcken, Elzborgz Barcken, Rosen, Lille Råboiorte, Gripenn, Losmans Pinckan, Lybiske Boiorte, Flygande Draken, Maria, Hamborg Bojan, Elgen, Samson, Haffruen, Miserkartt, Blamannen, Springehualen. (*Danske Kongers Historie.* Fasc. 53.)

[4] Henry Petersen, *Et dansk Flag fra Unionstiden i Maria-Kirken i Lübeck* (*Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie*) 1882. S. 49.

[5] Under alle de Forandringer, der foregik med Hærens Faner i de påfölgende Århundreder, vedblev Danebrog at vaje på Orlogsskibene. Såvidt vides, har det kun en Gang veget Pladsen for andre Flag. Da

På det ovennævnte Billede fra *Frederik den Andens* Tid förer det danske Orlogsskib Danebrog på Fortoppen, på Stortoppen og i Agterstavnen. Såvel fra Fortoppen som fra Stortoppen vajer en Bolsan; den på Fortoppen er röd med en hvid Midterstribe, den på Stortoppen er gul med en blå Löve. Idet jeg henholder mig til min tidligere Udtalelse om Overensstemmelse mellem Billedet i Sötegnet og Skibets Navn, antager jeg, at det Skib, som her er afbildet, er »Blå Löve»[1].

I Fölge Rentemester-Regnskaberne[2] og Bremerholms Regnskaber[3] var Orlogs-Flagene dels af Silketöj, dels af

---

Christian den Femte overförte sin Hær til Skåne, var der givet Befaling til, at Regimenternes Flag skulde vaje fra Stortoppen af de Skibe, hvorpå Obersterne befandt sig. C. L. v. Lövenskjold, *Den Kgl. Livgarde til Fods.* S. 52.

[1] »Blå Löve» eller »Löven» förte 16 Kanoner, »Röde Löve» derimod kun 6. Garde, *Den danske og norske Sömagt*, I. B. S. 75.

I Bremerholms Regnskaber for 1593—94 *(Afl. f. Marineminist.)* findes en Fortegnelse over påmönstrede og afmönstrede Skibe, der er langt fyldigere end de samtidige, som foreligger trykte. Der nævnes efterfölgende 46: Fortuna, Gideon, Raphael, Dansk Vildmand, Blå Löve, Michael, Gabriel, Barakings, Falk v. Bergen, Papagöjen (»Po-Pegaien»), Hvide Rose, Musen, Hollandsk Iomfru, Unge Hjort, Engelen, Hector, Skotte Skibet, Gammel Hjort, Engelske Christoffer, Uglen, Högen, Grå Falk, Hanen, Hinden, Hvide Due, Engelske Ionas, Gother, Dragen, Iosva, Prinse-Barken, Iosaphat, Lybske Vildmand, Hvide Falk, Hercules, Gullands Grib, Norske Engel, Danskes Pris, Koen, Engelske Grib, David Galej, Salomon Galej, Iakob Galej, Rollandts Esping, Volhers Esping, Dronningens Iagt, Århus Iagt, Iesper Vintappers Iagt.

Se iövrigt Garde, *Den danske og norske Sömagt* I D. S. 28, 38, 55, 59, 62, 75. Samme Forfatter, *Den danske og norske Sömagts Historie 1535—1700.* S. 33, 53, 61, 107. *Danske Magazin* III R. V B. S. 272—74.

[2] 1558, 62, 63, 73. År 1558 anföres: »1132 Alen Peckelin og stettinsk Lærred, Laurids Maler formalede til Bolsaner og Standere til Kongl. Majst. Orlogsskibe.» (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[3] 1593. *Afl. f. Marineminist.* (Gehejme Ark. Kjöbh.)

Hårdug, dels af malet Lærred[1]. De var undertiden af enorm Störrelse. Der var Lærredsflag, som var over 100 Fod lange, og Silkeflag, som bestod af henimod. 200 Alen Schellert[2]. Som Regel förte de större Skibe 4 Flag og 6—8 Bolsaner. År 1593 blev der udleveret til Hector, Gideon og Victor henholdsvis 6, 7 og 12 Flag, 10, 10 og 21 Bolsaner[3].

Også Mers-Klæderne på de danske Skibe var Danebrog. De var dels af malet Lærred, dels af rödt Klæde med Kors af fint hvidt Lærred; for Soliditetens Skyld var de sidste underforede med Peckelin[4]. I Regelen var der ét Mers-Klæde på hver Mast, undertiden må der have været flere; thi i Året 1593 blev der udleveret til Gideon, Hector og Victor henholdvis 5, 6 og 10 Mers-Klæder[5].

Lige så almindeligt som Danebrog var på Flåden, lige så sjældent var det i Hæren. Det er os ikke bekendt, at Kong *Hans* har anskaffet en ny Danebrogsfane, efter at den gamle var gået tabt på Toget i Ditmarsken, og vi har heller ingen samtidige Efterretninger om, at de tre påfölgende Kongers Hære har kæmpet under Danebrog. Fra *Frederik den Andens* Tid har vi derimod tre Afbildninger af Danebrogsfaner. To af disse er fremstillede på et af Hans Kniepers Tapeter[6]. Den ene er en Rytterfane — Split-Fane — den anden en Fane for Fodfolk. Da disse to Danebrogsfaner findes på et Billede, der skal gengive en Scene af en Kamp i *Erik den Ottendes* Tid, kunde man være tilböjelig til at tro, at Fremstillingen skyldes Traditionen om Middelalderens Danebrog. Overfor en

---

[1] Sml. *Årböger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1882. S. 2.

[2] *Rentem. Regn.* 1562, 73.

[3] *Bremerholms Regnskaber 1593.*

[4] *Rentem. Regn.* 1562, 63.

[5] *Bremerholms Regn. anf. År.*

[6] R. Mejborg, *Hvad är på Tapeten* (Samfundet för Nordiska Museets främjande, 1885).

sådan Gisning kunde ganske vist den Indvending göres gældende, at såfremt det havde været Kunstnerens Opgave at forherlige det gamle Flag, havde det været rimeligst, at dette var blevet anbragt på *Valdemar den Anden Sejrs* Tapet; men vi turde dog ikke tage disse Fremstillinger til Indtægt for *Frederik den Andens* Tid, hvis der ikke havde været endnu en samtidig Afbildning af Danebrog på et Bataille-Billede, der uimodsigelig skal gengive et Optrin af Krigen mellem denne Konge og *Erik den Fjortende*[1]. Sidstnævnte Fane er en Rytterfane, som udmærker sig ved, at dens hvide Længdestribe er klövet og fört ud til Spidserne af begge Dugens Splitter.

Ligesom de svenske havde blå og gule Rigsbannere, der ikke var Korsbannere, således havde de danske også röde og hvide Bannere, der ikke havde Kors-Mærke. — Desuden havde *Frederik den Anden* en Rytterfane, der var vandret delt i rödt og gult; disse Farver hidrörte sikkert fra det oldenborgske Skjold-Mærke[2].

På Kjöbenhavns Töjhus findes en Levning af et meget gammelt Hovedbanner, der muligvis hidrörer fra det 16:de Århundrede. Det er en sönderreven, röd Split-Fane, som har været udstyret med et påsyet Våbenskjold. Selv om dette Banner kan henföres til det omtalte Tidsrum, giver det dog kun tarvelige Oplysninger, og vi må derfor henvende Opmærksomheden på en gammel Afbildning, der findes i *Christian den Tredjes* ovennævnte Manuscript[3]. Det Banner, som her er fremstillet, er en röd Split-Fane

---

[1] *Manuscript af Rudtolrff von Deuenther. Thottske Saml. 273 Fol.* (Kgl. Bibl. Kjöbh.)

[2] *Manuscripter af Rudtolrff von Deuenther. Ny Kgl. Saml. 101 Fol. Thottske Saml, 273 Fol.* (Kgl. Bibl. Kjöbh.)

I Töjhus-Regnskaberne for 1686 nævnes tre gule og röde Silkefaner udstyrede med det danske Rigsvåben og Christian den Fjerdes Valgsprog: *Regna firmat pietas.* Meddelt af Oberst Otto Blom.

[3] *Kriegs Memorial. Gl. Kgl. Saml. 185. 4:to* (Kgl. Bibl. Kjöbh.).

af mönstret Stof. Våbenskjoldet, som er anbragt på Dugen, fremviser de tre Leoparder; Tegneren har ombyttet Våbenfarverne, og fölgelig er Löverne gule og Feltet blåt[1].

Blandt Signal-Faner og -Flag indtog de blodfarvede en fremragende Plads. De anvendtes både tillands og tilsös. De Tropper, som skulde indlede en Kamp i åben Mark eller gå i Spidsen for et Stormlöb på en Fæstning, kæmpede under en Blodfane; de belejrede, som opdagede, at Fjenden nærmede sig, stak en sådan Fane ud fra Vagttårnet og lod denne pege i den Retning, hvorfra Fjenden nærmede sig. I hvert Fald i en senere Tid var det Skik, at de Orlogskibe, som stævnede mod hinanden, förte Blodflag[2]. — I det 16:de Århundrede anvendte man iövrigt ikke Benævnelsen »Signal-Fane». Derimod brugte man Ordet »Kende-Fane» — en Fane, hvormed man giver noget til Kende. Det fremmede Ord er ligesom så mange andre kommet herind i det 17:de Århundrede.

Flag-Decorationer.

Flagsmykte Huse så man sjældent i det 16:de Århundrede. Ved festlige Lejligheder var Façaderne i Regelen smykkede med Kranse af Löv og Blomster. Intet

[1] Forvexling af Våbenfarver i danske og svenske Rigsskjolde er ingenlunde sjælden. Rimeligvis hidrörer den så godt som stadig fra Ukyndighed eller Sködeslöshed. To svenske Faner fra Carl den Tolvtes Tid i Kjöbenhavns Töjhus fremviser Rigsvåbner med det pfalziske Hjerteskjold. I disse Våbners Hovedskjold er Löverne röde, Snedbjælkerne blå, Feltet gyldent. I en samtidig Fane er Mærkerne i i förste og fjerde Felt ombyttede med dem i andet og tredje. I en dansk Våbenbog fra det 16:de Århundrede (*Kallske Saml. 125 Fol.*) er Danmarks Leoparder hvide på röd Grund. I det omhandlede Tidsrum er heraldisk Regellöshed i de danske og svenske Rigsskjolde utænkelig; Uregelmæssighederne kan kun tilskrives de pagældende Malere.

[2] Garde. *Den danske Sömagt*. II B. S. 312.

af de danske Billeder, der gengiver Festiviteter i dette Århundrede, fremviser Huse, som er pyntede med Flag. Kun på et Par Prospecter af Kronborg i forskellige Udgaver af *Theatrum urbium* finder vi Faner anbragte på Slottet. Det var de fire Löver, der smykkede Hovedtårnets Balustrade, som var indrettede til at være Fanedragere. Derfor er det så meget mærkeligere, at der siges i Beskrivelsen af Henrik Normans Rejse til *Erik den Fjortendes* Kroning, at Husene i Stockholm var smykkede med Flag, da Kongen kom tilbage fra Upsala den 11 Juli 1561[1].

Hvor vi anvender Faner som Decorationer, anvendte Datiden Skjolde, således som det ses på gamle Billeder af Æreporte og Tribuner. Vilde man hædre en fornem Gæst, anbragte man hans Skjold over Porten på det Hus, hvor han skulde bo; var han Gesandt, ophængte man desuden hans Landsherres Skjold. Som Vidnesbyrd kan anföres Billedet af Freds-Forhandlingen i Rostock 1564[2] og Beretningen om, at da det rygtedes i Stockholm den 18 Juli 1561, at Kongen af Polens Gesandt, Grev *Joannes* af *Tenczin*, nærmede sig til Byen, blev der opslået to Våbner over Porten til det Hus, hvor han skulde bo; det ene var Kongen af Polens, det andet Legatens, og derover stod skrevet: *Illustris et Magnificus dominus Joannes Comes a Dantzin S. R. Majestatis Poloniæ legatus*[3].

---

[1] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885. S. 284.

[2] Resen, *Frederik den Andens Krönnike.*

[3] Svensk *Historisk Tidskrift* 1885. S. 288. — Fra det foregående og det efterfölgende Tidsrum foreligger heller ikke Vidnesbyrd om flagsmykte Huse. Ved Kristiern den Förstes Kroning og Bryllup 1449 var Husene i Kjöbenhavn »behængte med Kranse« (O. Nielsen, *Kjöbenhavns Historie og Beskrivelse*, II D. S. 45). Under Christian den Femte og Frederik den Fjerde var det almindeligt, at man ved större Festiviteter halede Orlogsskibe ind i Nyhavn, for at de kunde ligge der og paradere med deres flagsmykte Rejsning; denne Foranstaltning omtales hyppig i *Ceremonialia* fra disse Kongers Tid, og Udsmykningen kender vi fra samtidige Billeder. Derimod hörer vi aldrig

Hærens Felttegn.

I ældre Tid, da Hærene bestod af indfödte, var det unödvendigt at forsyne Menigmand med Kendetegn, der angav, hvor han hörte hjemme, eftersom Folkedragterne i og for sig var Uniformer[1]. Da Tropperne kom til at bestå af hvervede Soldater, hvis Påklædning rettede sig efter ny udenlandske Moder, blev det nödvendigt at forsyne Dragterne med særlige Mærker, ved hvilke man kunde skælne Venner fra Fjender. Disse Mærker, de såkaldte Felttegn, var dels regulære, dels tilfældige. De regulære bestod som oftest af Fjerbuske, der blev fæstede i Hattene, og af Axelskærf eller Halsbind af Silketöj. De tilfældige blev dannede af Halmviske, Grankviste og andet deslige. De sidstnævnte anvendtes dels når Tropperne savnede regulære Felttegn, dels når to indbyrdes fjendtlige Afdelinger havde ens Felttegn.

Regulære svenske Felttegn er afbildede på en Fane, der findes i Kjöbenhavns Töjhus og efter al Sandsynlig-

Tale om Flag på Husene. I det 16:de og 17:de Århundrede vajede vistnok i Danmark i Fredstid kun to Flag på Landjorden, et på Kronborg og et på Holmen (Sml. Frederik IV:s ovennævnte Forordning af 8 Septbr 1700). Det var först under Krigen 1848—51 og umiddelbart efter denne, at det blev almindeligt, at bosiddende danske havde Flag.

[1] I visse Egne af Sverrig synes Befolkningens Klædedragt og Bevæbning endnu i Slutningen af det 16:de Århundrede at have lignet Oldtidens. En Hær af Dalakarle, der var klædt i Fåreskind og væbnede med hjemmelavede Buer og Spyd, må have haft et meget gammeldags Præg.

Særlig interessant er det, at Forhold, der minder om Oldtiden, också gjorde sig gældende ved Erik den Fjortendes Hof. Det fremgår nemlig af Rentekammer-Regnskaberne fra 1564, at de kongelige Drabanter var forsynede med gyldne Hals- og Arm-Ringe. Af et Kongebrev af 14 Maj 1563 (Bilag I.) ser vi, at der blev uddelt lignende Smykker til de Soldater, som havde udmærket sig på Toget i Finland.

hed hidrörer fra *Carl den Tiendes* Tid. De består af et blåt Axelskærf med smalle Guld-Striber og en Plumage af hvide, blå og röde Fjer. Så vidt vides, foreligger der ingen ældre colorerede Fremstillinger.

De danske Felttegn er afbildede på flere af *Frederik den Andens* Portraiter: således ses de både på et af Hans Kniepers Tapeter og på flere Malerier, blandt andre på det, der hænger i National-Museet i Stockholm. De bestod af en röd og hvid Plumage samt af et folderigt Axelskærf, der dannedes af én Bredde rödt og én Bredde gult Silketöj, som var syede sammen på langs og bræmmede med gyldne Kniplinger.

Farverne i de omtalte svenske og danske Felttegn hidrörer fra Rigernes Våbenskjolde. For Sverrigs Vedkommende har Axelskærfet samme Farver som Hovedskjoldet i Rigsvåbnet, medens Plumagen har Farver, der hidrörer fra Vasaættens Hjærteskjold. For Danmarks Vedkommende er Forholdet omvendt. Her har Axelskærfet sine Farver fra det oldenborgske Felt i Hjærteskjoldet, Plumagen sine fra Danebrogskorset i Hovedskjoldet[1].

I de fire sidste Decennier af det 16:de Århundrede havde alle bekendte danske Felttegn de omtalte Farver[2]. I samme Tidsrum skiftede de svenske derimod gentagne

[1] Det fremgår såvel af svenske Rentekammer- og danske Rentemester-Regnskaber som af andre samtidige Efterretninger, at det svenske Kongehus gennemgående anvendte Rigsskjoldets blå og gule Farver som Hoffarver, medens det danske allerede i Frederik den Andens Tid indförte Liberier, som var röde og gule og altså var i Overensstemmelse med Farverne i det oldenborgske Ætskjold.

[2] De danske Felttegn omtales gentagne Gange såvel i Rentemester-Regnskaberne som i forskjellige Kæmner-Regnskaber. Af Helsingörs Komune-Regnskaber for 1583 fremgår, at Fanebærernes og Trompeternes Felttegn smykkedes med Posamentmager-Arbejde. — Se iövrigt: *Nyt Historisk Tidskrift.* I B. S. 190 og 225. Rördam, *Historiske Kildeskrifter*, I R. II B. S. 395—96, 398, 437, II R. I B. S. 72. *Rentem. Regn.* 1559, 65, 66.

Gange, Farver, og disse er næppe blevne constante för i Slutningen af det 16:de Århundrede eller Begyndelsen af det 17:de Århundrede.

Regulære Felttegn synes at være indförte omtrent samtidig i Danmark og Sverrig. Den ældste Bestemmelse findes i et dansk Reglement for Landsknægte fra 1559[1], hvor det hedder: »Item es sol ein ieder an seiner Kleidung, ader vber seiner Harnisch eine rotte — vnd gelbe — Binden ader Veldtzechen haben. Wo aber einer ader mher wehren, die es nicht hetten, die sollen als Feindt gehalten werden». — Ordene »vnd gelbe» er tilföjede i Marginen[2]. — For Sverrigs Vedkommende foreligger der et Kongebrev til *Clas Christerson Horn* af 13 Juli 1562[3], hvor *Erik den Fjortende* skriver: »Hwadh Fäldttecknn belanger äre wij helst tilsinnes att haffue Guldtt, efftter thz Korss, som fördeler wår Wappen, åhr och guldhtt».

Som det ses af de medfölgende Bilag, er der ikke få Breve fra *Erik den Fjortendes* Tid, som angår Felttegn. I disse Breve får vi Oplysning om forskellige Kendemærker, som denne Konge benyttede under Krigen 1563—70; særlig får vi Underretning om Axelskærfenes vexlende Farver. Den 11 Juli 1564 blev der givet Befaling til at göre Felttegnene gule; men allerede den 1 September samme År kom der Ordre til at anskaffe röde; den 5 August 1565 forlanger Kongen grönne Felttegn; den 13 Januar 1568 vil han atter have röde. Om Grundene til disse Forandringer foreligger der destoværre ingen Oplys-

---

[1] *Bestallings-Registre, anf. År.* (Gehejme Ark. Kjöbh.)

[2] De lybske Hjælpetropper, som aflagde Ed til Frederik den Anden den 25 Juli 1563, forpligtede sig til at ombytte de röde og hvide lybske Felttegn med danske, som var röde og gule. I Aktstykkerne, som angår denne Overenskomst, siges der, at de svenske havde röde Felttegn. Meddelt af Stabschef, Kapitain S. A. Sörensen.

[3] *Regist. anf. År.* (Rigs. Ark. Stockh.) K. Vitterhets Historie och Antiqvitets akademiens *Handlingar*, del. III. S. 376 o. fl.

ninger. Man kan opstille den Formodning, at den röde Farve hidrörer fra Vasaættens Hjærteskjold; men man kommer da i Forlegenhed med den grönne, og på dette Område kan Gisninger næppe före til et Resultat, der er nogenlunde tilfredsstillende[1].

Det fremgår af de svenske Rentekammer-Regnskaber fra 1567, at de Felttegn, *Erik den Fjortende* personlig benyttede, var lige så pyntelige som de, vi kender fra Frederik den Andens Portraiter. På Grund af, at Sverrig hyppig var afspærret fra Forbindelse med Udlandet under Krigen med Danmark, måtte de svenske Tropper derimod nöjes med Felttegn, der var betydelig ringere end de danskes. Således anvendte Kongen Klæde og Lærred til Axelskærf i Stedet for Silketöj[2], Ræve-Haler og Egern-Haler i Stedet for Plumager[3]. Da det viste sig, at der heller ikke kunde tilvejebringes tilstrækkeligt af disse Surrogater, fandt Kongen en anden Udvej, idet han forskrev Tusinder og atter Tusinder af Bægere og små Hankestob fra Nörre-Finland og benyttede disse som Felttegn[4]. Så ejendommeligt som dette Påfund er, er det dog et af de mangfoldige Beviser på *Erik den Fjortendes* Snildhed; thi de finske Drikkekar har efter al Sandsynlighed været

---

[1] I Almindelighed anses den grönne Farve ikke for at være Våbenfarve; som Regel forekommer den ikke i Våbenskjolde, der er ældre end forrige Århundrede. At den kunde forekomme i Middelalderen, fremgår dog af *Didriks Saga*, som skriver sig fra det 13:de Århundrede. Se *Arböger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1879. S. 52.

Ifölge Meddelelse fra C. A. Ossbahr forekommer grönne Vasar på Beslagene til Carl IX:s Kroningssadel, men disse Vasar er ikke anbragte i Skjolde. Regulære Vasaskjolde med grön Farve kendes ikke. Sml. Hans Hildebrand, *Heraldiska Studier: I. Det svenska Riksvapnet.* (*Antiqvarisk Tidskrift för Sverige* 7 nr 1. S. 57.)

[2] Bilag II, IV, VII, VIII, IX.

[3] Bilag III, IX, XI.

[4] Bilag V, VII, VIII, IX, X, XI.

af Birkebark, og fölgelig har de ikke været tungere, end at Soldaterne med Lethed kunde bære dem på Hatteskyggen. Tilmed havde de det store Fortrin, at fjendtlige Soldater ikke kunde udstaffere sig med lignende og udgive sig for svenske[1].

[1] Der foreligger gentagne Vidnesbyrd om, at svenske Lejetropper förte dansk Felttegn. Efter al Sandsynlighed har de danske ikke været ærligere. Falsk Felttegn benyttedes fortrinsvis på Rövertog, hvor Tropper, der skulde samme Vej tilbage, skånede Bönderne på Udmarschen, for at Tilbagevejen ikke skulde gå igennem Egne, der var blottede for Proviant. Se Rördam, *Historiske Kildeskrifter* I R. II B. S. 395—96, 398, 437, II R. I B. S. 72.

BILAG.

Bilag[1].

I.

14 Maj 1563.

Till Her Carolus de Mornai, atth hann vthdeler ibland Krijgzfolcket, the såsom sigh wäll bewijseth haffue, the Halzringer och armebond, K. M. til Pernou förskickett haffuer. Dat. Stocholm thenn 14 Maij.

Effther thet N: N: wij gunsteligen äre tillsinnes ath betenckie wårt krijgzfolck, som sigh troligenn och manligen bewijseth haffue för Vittennstenn och Pernow, vpå thet the sigh enn annenn tiidh thess wällwilligere schole lathe befinne, och wij dog icke wete huru monge och hwilche the äre, som ther till förtient haffue; Therföre förskicke wij eder med thenne breffwijsere, Oluff Helssingh, 100 St:r Armbond och 50 St:r Halzringer, och wele wij, ath i effther hwars och ens Förtienist schole them dele och vtskiffthe både ibland Ryttere och Knecter, som sigh wäll bewijst haffue, och them wår gunst och nåde tilseije.

II.

11 Julij 1564.

Till Erich Olsson, att han annamer utaff Borgernne i Wadzsthena enn Hoop läreffth och förskicke thet till lägret, thett man kann bruke för Feldtecken. Dat. Lynköpingh 11 Julii Anno 64.

Wår Gunst etc. Effther thet Erich Olsonn till wårt Krijgzfolkz behooff, som oss på thette Tugh skall bliffwe

[1] *Regist.* Rigs Ark. Stockh.

följgafftigdt, behöffwes enn sthoor Hoop Felteckun, them mann nu här i Rijket icke kan till köpz bekomme vthenn måsthe ther till bruke annet; Therföre är wår wilie och befalningh, atthu tigh beflijther till at vptage aff borgernne ther i Wadzstene till ähnn Tutusenndh alner passeligit grannt läreffth, för hwilkit wij med thet allerförsthe wele lathe giffwe them betalningh, effther som thu warder med them ther vm förhandlenndes. Och wele, atthu samme lärefft skall vthenn all försummelsse lathe ferge gult, förhandlendes ther vm med Målernne ther i Stadhenn, thesligs andre, som ther medh kunne vmbgå, så at thet ingelunde bliffwer försummedt, wedh wår ogunst.

Udi like måtte wele wij och haffwe enn heel hoop både stoore och små gåsefiedrer färgedhe rödhe, them wij och wele bruke iblanndh wårt Krijgzfolk. Therföre är wår ändelige wilie, atthu tigh ther vm winlegge skall, så at samme fiedrer så well som Läreffteddt måtte bliffve tilredhe giorde, och effther wij förnummit haffwe, att Michel Persons Hustru skall sådent kunne göre, wele wij för then skuldh, atthu med henne ther vm förhandler, så at honn wille tage sigh thz omaak opå, och förskaffe henne andre Hustruer ther i Stadhenn til Hielp, thesligs och Nunnerne ther i Clostret, så at thette ingeledes måtte bliffwe försummedt, och så snart thet bliffwer alt tilredhe, atthu dhå gennum natt och dagh lather thet bliffwe till oss förskicket. Ther vm wij oss till tigh fulkomligenn försee, atthu här vm så bestellendes warder.

III.

3 Aug. 1564.

Swar till Stådthållerne på Stocholm.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ytterligere, effther thet wij moste och haffwe till ähnn trettie tusendh st:r felteckun vtaff the förmålede

fiädrer, som Dominicus fiedermakere är befalet at tilrede göre, therföre ähr wår wilie och alffwarlige befalningh, at alle the fäldtecknn, som rede äre, måtte och genum natt och dagh sendis till wårt fäldtläger; ithem, at hann håller opå ähnnu at förarbete, hwadt i förbe:te Summe schall. Och ligger icke lagh opå, vm the bliffwe icke så vtstofferede allesamens, som the, ther allrede hijt kompne äre, al then stundh, ther will myckinn tijdh till, vthenn at han eliest pinter them så, at twå longe fiädrer måtte sätties tilsamens, och the, som åther smerre äre, till 3 eller 4 i hoop, så at the något tecknn kunne göre ifrå sigh, när man them bruker; menn hwar mann icke kann komme så monge fiädrer åstadh, dhå wele wij, at i sende hijt ned till lägredt the meste Ikorne och Räffweromper, som i kunne kome til wäge.

IV.

1 Sept. 1564.

Till Stådthållerne på Calmare.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Wijdhere, effther thet wij moste nu alle dager ruste oss ther opå at schermytzle med fienderne, och oss fattes fäldteckn till at vtdele iblandh wårt Krijgzfolk, therföre är wår alffuarlige wilie och befalningh, at ther som något rödt klädhe wåre förhondhenn udi Calmare, atti medh theme Breffwijsere sände oss tu stycker ther aff vthen all försumelse. Men hwar ther till ingenn annen rådh finnes, dhå befale wij edher, atti schole lathe wandtmakeren hålle opå och lethe så myckit utaff thet Clädhe, som är kommit ifrå Rostock, och seden vthen all förtögningh schynde thet till oss, så frampt i wele göre thet, oss är behageligit, och vndwijke wår högzste ogunst.

V.

19 Maj 1565.

Til Hr Niels Boye.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Thernest, effther wij för några synnerlige orsaker schuldh wele haffwe beställtt enn heel hoop Träbegere, som pläge göres och tillpynnthes vdi Norrefinnlanndh, besynnerligenn vdi Nyeekyrke och Letale, thesligés och the anndre nästhvmliggendes sochner, therföre ähr whår willie och gunstige befallningh, atti medh thett allerförste beställe schole medh Fougderne vdi for:de Norrefinnelandh, så att the vpkiöpe och lathe göre genom natt óch dag tu eller trytusende knipper, recknendes etthundredt i hvar Knippe, aff för:ne Begere, leffrerendes dhem dhenne Breffwijsere tillhanndhe, hwilcke hann seden genom natt och dag hijt till Osz schall framfordre, och ehwre edher synes thette rinnge ware, Szå wele wij lickwäll, atti vthenn all förtögrinng och medh thet allerförste så beställe schole, såsom wij nu befalet haffwe.

VI.

26 Juli 1565.

Till Statthollerne på Stocholm vm Banerer. Datum Fälttlägrett Hofwa then 26 Julij 65.

V. s. G. o. N. t. Effther thett, trogne Män och tienere, att thett Hofwudh Banere, som wij här hooss Oss hafwe på togett, ähr nu endeliss förflugett, så att thett icke wäll länger bruckess kan; Terföre ähr wår gunstige willie och befalning, att i uthan all försumelse lathe giöre ett annatt igen effter samme sätt och maneer, som i fiordh senest giordess och wij nu här hoss oss hafwe, giortt ähr, ther om i Doḿinicus Målere skolle tillseije, att

han medh all flijtt holler ther opå att giöre thett tilredhe, och att i sedhan så lagett, att dett måtte medh dett allerförste till oss forskickett blifwe, ther medh giöre i dett, som oss ähr behageligett. Gudh befalendes.

VII.

1 Aug. 1565.

Till Statthållarener på Stocholm belangandes Krigzsakerne och elliest om vndersåthernes oförmögenhett, datum Skara then förste Augustii 65.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Wij hafue och några reser befalett eder, besynnerligen tigh Kruse, att tu skulle förskaffe till Lägret ähn 30 eller 40 tusend träbegare eller och små Hancke stoop, teslickest några 1000 alner fyrskafftt Lärftt, huilckett wij icke häller hafwe bekommit — — — — — — — —

VIII.

5 Aug. 1565.

Swar till Ståtthollaren på Stocholms Slott om förfordring till Krigs Munition, så och en förmaning, huru dett ryske zendinge skall beledsages. Datum Felttlegrett Hofwa then 5 Augustii 65.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Wijdere, sosom i gifwe tilkenne, besynnerligen tu Kruse, huruledes beställtt ähr om the Parttzeler, som till Fältteckn ähre förordnade till wårtt Krigzfolck, och begerer wette wår willie om dett fergade Lerfftt, som nu ähr på wägen åstadh skickett nedh till oss, så hade wij heller sedtt, att tu hade latitt ferge samme Lerftt på grönnt, huilckett wij ännu ändeligen welle hafe beställtt, och effther inthe twifuell ähr, att Spantzgröntt och annen

ferga, som tiener till gröntt, skall wåre kommen till Stocholm medh the Skepp, som tilföring giortt hafe, zå ähr wår alfwarlige willie, att tu skaltt lathe hemptte samme gultt Lefrtt (!) tillbake igen och medh dett förste latett lettatt gröntt, förskickandess oss seden ther af så myckitt, du mäst kan komme tilwäge, på dett att dett måtte någott förslå. Tislikest hvar tu icke kunne komme så myckitt Lerftt åstadh, att wij doch thessmere motte bekomme af the Träbegare och Hankestoop, effther thett icke will longtt tillreckie, som här till ähr åstadh skickett.

IX.

13 Januar 1568.

Zedula.

Till Ståthållerne på Stocholm.

Ytterligere will och behöffues the partzeler, som man kan bruke till Fäldteckn, när man achter sökie fienderne. Ähr för then skuldh wår willie, atti medh thet förste sände Oss till Nyköpingh någhre tusendh alner både Sindell, Sayen, Macheyer, Arnisk, Setterny medh rödh färge, Thesligest någre twsendh alner rödt färgedt Läreftt, och på thet man måtte haffue thess bättre rådh och lägenheet att göre någen förandringh medh samme Fäldteckn, när så behoff ähr, och wij försee Oss, atti effther wårför:ne befalningh haffue, eenn heel hoop aff the Träbegere och Finnestoop beställte och wederrede, therföre wile wij, atti sände them vdi lijke måtte oss tilhåndhe medh thet andre, som förberört ähr; men hwar man sådent icke kan bekomme, wore dhå gott, att någon ahnseenligh hoop aff the Räfue och Ikorne Swantzer, som wij haffue tilförenne befaledt beställes skulle, måtthe i thenn stadh medh thet andre, som till Fäldtteckmn ährnedt ähr, bliffue leffreredt.

Widere ähr ock wår wilie, atti lathe förhöre medh Isensniderne på Mynthet, vm ther finnes några stämpler, som tiäne till att giffue poleet vth medh i Lägret, anthen Saluator, Wasen heller annedt sådent, och hwar ther inthet finnes tilrede, måtte i lathe M. Willem göre enn eller twå ther till och förskicke them Oss oförsumeligen tilhånde.

X.

11 Febr. 1568.

Till Ståthållerne på Stocholm.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Widere, effther såsom wij några reser tilförenne haffue latidt edher tilschriffue vm några Tusend Begere och Hanckestop, som i till wårt Fäldtläger skulle skicke, them wij till Fäldtteeken achte bruke, så är ännu wår alffuarlige befalningh, atti thet så beställe wile, att hervdinnen inghen försumelse måtte företages, vthen alle sådanne Begere och Hanchkestoop, som i mäst kunne bringe tilwäge, måtte medh thet allerförste hijt nedh till för:de wårt Fäldtläger förskickes, Thesligeste thet mäste Sindell och Silcke, som till Fänicker tiänligitt ware kan.

XI.

16 Febr. 1568.

Till Ståthållare på Stocholms Slott.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Vidare, efter såsom wij några reser tilförenne hafue latid eder tilskriffue om några tusen begare och hanckestop, som i till wårt fältläger förskicke skulle, så ähr ännu wår alfuarlige befalning, at i thet så bestelle wele, at

herwtinnan ingen lenger försumelse måtte företagas, wthen alle sådenne begäre och hanckestop, som i mest kunne bringe tiluäga, måtte med thet allerförste hidt till for:de fältläger förskickes; men ehuar ther icke kan finnes rådh, måtte i tå förskaffe hitt i then Stadh så månge Räffuesuantzer och Ikornerumpor, som i mest kunne komme tiluäga med, Tesligeste thet meste sijndall aff allahånda slag, som i kunne komma till wäga medh.

XII.

16 Aug. 1577.

Till Herman Fläminghi:

Zedel.

Effter såsom i och vdi eder schriffwelse beröre om några Ryttere och Knechte Fenicker, att the måtte med thette bud bliffwe eder tillstälte; Såå haffwe wij icke annedt wetedt, änn att the allerede schulle ware eder tillschickede, effter wij länge sedenn haffwe befalett wår köpman i Stocholm ther om bestelle, och lathe wij nw effter eder begärenn med thenne breffwisere eder förskicke Carteeck till Sex Ryttere Fhaner och Sindell allehande Ferge till tiugu knechte fennicker. Och wele wij ändeligen, atti så bestellett, att när samme fennicke bliffwe giorde, ehwad ferge the kann ware till, och huru fergerne helst bliffwe fördelte, anthen vdi Tärninge wijss eller annedt sätt, att doch altidt ett guldt korss måtte bliffwe både genom Ryttere och knechte fenniker effter thett sätt och maner, som wij haffwe befalet wår tro mann och Secreterer, Erich Mattsonn, eder ytterligere tillkenne giffwe.

XIII.

14 Febr. 1579.

Till Hr Henrich Claeson.

Zedel.

Efther thett Her Henrich Claessonn wij wele, atth alle Fenicker, så wäll Ryttere som Knechte fhaner, schole medh Ett gultt Kårs mitth på Fenickenn ware förtecknedt, Dherföre befale wij eder här medh gunsteligen, atth i lathe förandre alle the Fänicker, som icke efther thett sätth äre giorde, efther som wij thett och ofthe tillförenne haffuer befalett.

XIV.

31 Maj 1579.

Till Anders Larson köpman vdi Stocholm.

Efter thett Anders Larsonn wij ändeligen wele, att wårtt krigzfålck både Ryttere och Knechter, som nw äre förordnede vdöffuer till Findlandh och Lijfflandh, schole bekomme nye fhaner och Fänicker; Dherföre är wår wilie och befalningh, att thw schaltt vptage så myckitt Cartek, som till några Ryttere fhaner will behöffwes. Tesliges altt thett Sindel, som i Stocholm står til (att) bekomme, aff allehonde slagz Färghe till thett mindste så myckitt, som till änn fem eller sex och Trettije Fänicker behöffues. Och ehwadh Färghe, såsom till Fänickerne brwkes, så wele wij dogh, att ändeligenn så myckitt guldt schall ware ther ibland medh, att ett gultt Kårss kann göres gennom hwar Fänicke.

INHOLD.

Den svenska medeltidens brakteater.

Af

Hans Hildebrand.

Den svenska mynthistorien kan uppvisa två sådana kontraster som 1600- och 1700-talens stora, grofva och tunga myntplåtar af koppar och medeltidens små, tunna brakteater af silfver. Båda grupperna hafva emellertid den likheten, att de endast å en sida äro präglade — jag ser härvid bort från de senare tillkomna stämplar, som förekomma å baksidan af vissa myntplåtar, de hörde icke till den ursprungliga myntningen. Men den tjocka myntplåten har undersidan slät, låt vara att man vanligen kan å baksidan skönja konturen af åtsidans stämplar. Silfverbrakteaterna deremot visa å undersidan i fördjupadt skick framsidans upphöjda bild.

Ordet brakteat, *bracteatus nummus* (brakteatmynt), härleder sig, enligt Du Cange, från *bractea*, som betecknar en mycket tunn skifva eller plåt af guld eller silfver. En del vetenskapliga termer hafva att uppvisa en egendomlig historia. Än har man från början, innan man fullt kunde sätta sig in i hvad en ny vetenskap innebar, åt denna gifvit ett namn, som var alldeles för trångt, än har man åt ett uttryck, som omfattade ganska mycket, i och med dess upptagande som en vetenskaplig term, gifvit en helt godtycklig inskränkning. Så har äfven skett med termen brakteat; redan den omständigheten att ordet användes som förkortning af uttrycket brakteatmynt, röjer en sådan inskränkning. Ordet *bractea* betecknar en tunn skifva af ädel metall. Men namnet brak-

teat — något som består af en tunn skålla — har från början icke gifvits åt annat än en tunn silfverskålla, som tjenstgjorde som mynt, som i regeln, såsom mynten pläga vara, hade en rund omkrets, som var präglad på det sätt som nyss antyddes d. v. s. så att samma bild visar sig på båda sidor, upphöjd å den ena, fördjupad å den andra. Allt detta ingår i det numismatiska begreppet brakteat. Huru mycket har icke här blifvit lagdt till den ursprungliga betydelsen!

Benämningen brakteat har dessvärre äfven upptagits i den nordiska arkeologiens terminologi. Jag säger 'dessvärre', emedan man i detta fall — liksom i många andra — fäst sig vid en sida af saken, som icke var den ursprungliga, och derigenom har vållats en förryckning af begreppet. Den arkeologiska termen brakteat betecknar ett rundt föremål, som är på ena sidan slätt, å den andra har en bild. Föremålet behöfver icke vara tunnt — är det för öfrigt så godt som aldrig — och tunnheten ingår dock såsom det väsentliga i begreppet *bractea*. Den runda konturen är en tillfällighet, likaledes bilden å den ena sidan. *Bractea* var en tunn metallskålla, brakteaten var ett mynt, som bestod af en sådan, den numismatiska brakteaten — den första som omtalats — var i regeln rund, och hade, såsom nyss nämndes, å båda sidor samma bild, upphöjd eller fördjupad[1]. Den arkeologiska brakteaten består icke af en tunn metallskålla, den har icke bild på båda sidor. Derföre är den arkeologiska termen brakteat i högsta grad olämplig. Men den har dock vunnit häfd och det är i närvarande stund så godt som omöjligt att helt och hållet aflysa den.

Den kom först till för att beteckna en särskild grupp af föremål. Under den tid, då den nordiska kulturen i viss mon var beroende af den klassiska, tillverkade man

[1] Fyrkantiga brakteater förekommo visserligen, men sådana präglades aldrig i Sverige.

i Norden kopior af de guldmedaljonger, som de romerska kejsarne låtit prägla och skänkte, bland andra, till höfdingarne öfver de germanska stammar, som uppehöllo sig invid det romerska rikets gränser och som man derföre ville göra riket väl bevågne. Dessa medaljonger voro präglade som mynt, men större än mynten. Som mynten hade de å båda sidor upphöjda bilder. De voro ämnade till hederstecken och skulle som sådana bäras, derföre försågos de med en ögla och till den präglade medaljongen fogades ofta en ram, för att med ökadt omfång gifva den större glans. De tidigaste kopiorna, som hittats i Norden, hafva bilder å två sidor, ram och ögla, men bilderna äro barbariska. Sedan nöjde man sig med bildlig framställning å den ena sidan, den andra fick vara slät. Öglan hörde till hvad man kallat guldbrakteater, vanlig var ock en omslutande ram. När en sådan fanns, hafva vi att skilja mellan den runda midtbilden, för hvilken måste hafva graverats en stämpel — midtbilden är präglad alldeles som bilden på myntet — och ramen, som pryddes med radvis ordnade ornament, inslagna med punsar — här tillkommer således ett element, som var för myntpräglingen främmande[1]. Den platta, på öfre sidan ornerade ramen kunde stundom få ganska betydande mått[2].

För dessa gyllene hängsmycken[3] är namnet guldbrakteater nu så allmänt, inom och utom Norden, antaget, att det icke gerna är möjligt att aflägsna det. Alla arke-

---

[1] Hvad ofvan blifvit sagdt häfves icke genom den omständigheten, att å antikens mynt inskrifterna stundom inslogos med punser.

[2] Om de nordiska s. k. guldbrakteaternas sammanhang med de romerska guldmedaljongerna jfr min uppsats i *Månadsbladet* nr 13 (år 1873). En guldbrakteat med mycket vid ram är afbildad i *Månadsbladet* nr 130—132 (år 1882).

[3] Det är oriktigt, när Dannenberg, *Grundzüge der Münzkunde* (1891) s. 202, säger, att guldbrakteaterna voro 'snarare smycken än mynt' — de voro aldrig mynt.

ologer fästa vid namnet guldbrakteat ett visst begrepp. Af den föregående framställningen torde dock framgå, att namnet tillkommit genom missbruk af en tidigare term, tillhörande en annan vetenskap. Vi få måhända anse missbruket framkalladt derigenom, att grundläggaren af den vetenskapliga nordiska arkeologien, dansken Thomsen, var i främsta rummet numismatiker.

Sedan termen brakteater en gång hade blifvit upptagen i den nordiska arkeologiens språk, fick den dessvärre ökad användning. Med fullkomligt bortseende från den ursprungliga betydelsen af ordet brakteat skapade man för uttrycket ett alldeles nytt begrepp: ett rundt eller i hufvudsak rundt föremål med bild å framsidan och slät baksida. Guldbrakteaterna voro åtminstone kopior af mynt. Nu var det ej längre något sammanhang med mynt.

I främsta rummet gaf man då namnet brakteater å de runda af guldplåt tillverkade hängsmycken, som ofta blifvit funna på Gotland och helt visst äro på denna ö tillverkade, smycken, hvilka än hafva, inom en vid, med punsar bearbetad ram, en rund, präglad midtbild, som icke har det ringaste samband med de romerska medaljongerna, utan i stället visar ett förkrympt element hörande till den germanska ornamentiken, tre från midten utgående djurhalsar med hufvud, än hafva en alldeles ny dekorering, åstadkommen genom fastlödning af kantställda guldribbor samt af guldkorn, omslutna af guldtrådar. Dessa senare sakna ej heller en djurbild af germansk typ, men denna förekommer icke i midten, utan är i filigran utförd å en genom pressning uppdrifven yta närmast under öglan. Äfven för dessa två grupper synes det vara omöjligt att undvika det häfdvunna namnet brakteater. Af guld äro de icke alla, ty af den förra gruppen äro ganska många exemplar funna, som bestå af förgylld brons.

Namnet brakteater har äfven gifvits åt runda häng-

smycken af guldplåt — i dessa fall är plåten ganska tunn — som förekomma i tre gotländska fynd från medeltiden. Plåten är ganska vid, vissa delar äro, genom drifning, upphöjda, ytan är rikt dekorerad med filigranornament, bland hvilka liljan spelar ett framstående rum. För dessa endast på Gotland funna hängsmycken synes namnet brakteater kunna med fördel afläggas.

Med ännu mera skäl bör benämningen brakteater bortläggas för runda hängsmycken af brons, ganska tjocka, gjutna och derefter ciselerade, som än visa ornament höjda öfver en slät bottenyta, än sakna sådan och således äro genombrutna.

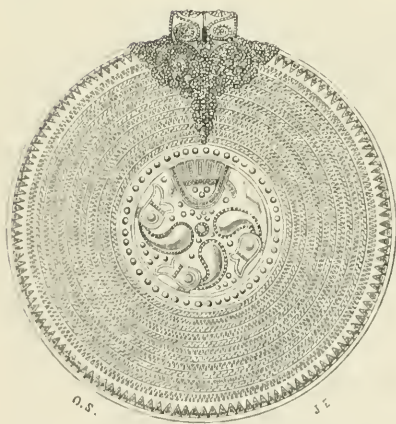
Här hafva vi således flere grupper af föremål, som blifvit kallade brakteater. År 1857 utgafs i Köpenhamn en *Atlas for Nordisk Oldkyndighed*, hvartill texten trycktes i *Annaler for Nordisk Oldkyndighed* årgången 1855. Der omtalas alla de ofvan nämnda grupperna utom de gotländska hängsmyckena från medeltiden. Dessa jämte de öfriga finnas upptagna i den redogörelse för fynd inom Norden af brakteater — i arkeologisk mening — som dr Montelius år 1869 meddelade i sitt arbete *Från jernåldern*. Fig. 1—6 visa, hvilka fornsaker man år 1869 betecknade som brakteater. En blick på figurerna uppenbarar, huru många skiljaktiga grupper man ännu nämnda år sammanfattade under det usurperade namnet. Dr Montelius följde i sitt angifna arbete det rådande beteckningssättet. Jag inlade då ingen gensaga deremot, men jag minnes mycket väl, huru jag just genom sammanställningen i dr Montelii verk fick ett ytterst lifligt intryck deraf, att heterogena element voro sammanförda till ett. Derpå att namnet brakteat var olämpligt inom den arkeologiska terminologien tänkte jag icke då.

Brakteater äro mynt. Fornsaker, som efterhärma sådana, finnas, men de böra icke kallas brakteater — de likna brakteater. Det är allmänt bekant, att österländska

mynt i stort antal kommo till Gotland och det öfriga Sverige under vår hedna tids slutperiod. De anlände i så stort antal, att de förekommo i bruk, såsom smycken, med vidfäst ögla, långt efter den tid, då importen af de österländska mynten egde rum, ända in i vår medeltid.

1.

2.

3.

Då uppkom seden att gifva mynten ökad glans genom förgyllning; förgyllda arabiska mynt äro hittills aldrig sedda i något fynd, som tillhör den hedna tiden. Så mycket var man under början af medeltiden fäst vid de arabiska mynten, att man kopierade dem för att få hängsmycken, och dessa kopior voro ensidiga, med framsidans fram-

ställning återgifven i fördjupadt skick å baksidan[1] (fig. 7). Dessa smycken kunna derföre med fullt skäl kallas brak-

4.

5.

6.

---

[1] En annan typ förekommer, hvars sammanhang med den ofvan nämnda är tydligt, men som icke bevarar något spår af inskriften på fältet. Ett exemplar af denna typ är här återgifvet fig. 8.

teatliknande. Brakteater voro de icke, ty de voro icke mynt, utan endast smycken. Såsom sådana användes de ända in i 1300-talet.

När man i utlandet hade börjat prägla brakteater och således hade fått förkärlek för tunna silfverskållor med upphöjda bilder, använda som sådana äfven för att pryda ytor å hvarjehanda föremål. Metallskållan fästes

7.

8.

9.

då vid dessa och bilden häfde ytans enformighet. En sådan brakteatliknande bild är här återgifven fig. 9; originalet är funnet i Vallstena sn på Gotland. De ojämna kanterna visa, att bilden stått i sammanhang med en större skålla, som tvifvelsutan varit afsedd att betäcka en yta på ett föremål af metall eller trä. Brakteatliknande föremål användes äfven för att fästas på kläderna. Sådana

finnas afbildade i *Teckningar från Statens Historiska Museum*, häft. 2.

Jag har icke kunnat underlåta att här omtala de föremål, som genom felaktig användning fått namnet brakteater, då flere nordiska myntsamlare i sina samlingar upptagit sådana s. k. guldbrakteater, som äro kopior af de romerska medaljongerna.

Förvexligen mellan den ursprungliga numismatiska termen och den genom missbruk framkallade arkeologiska benämningen har inverkat äfven på utländska författare.

Den mycket framstående franske numismatiken Schlumberger har i sitt förträffliga arbete *Des bractéates d'Allemagne* på följande sätt redogjort för termen brakteater. De innefatta 1. de nordiska guldbrakteaterna, 2. mynt med ensidig prägel, upphöjd på den ena, insänkt på den andra, 3. sådana mynt under en viss tid slagna inom vissa delar af det tyska riket och några dess grannstater (Böhmen, Polen, Danmark, Sverige, Norge). Denna gruppering är uppenbart felaktig. Så snart det talas om brakteater i ordets vanliga mening, tänker man på de tyska och efter tysk förebild präglade ensidiga mynten, men detta innebär icke något berättigande att göra skilnad mellan grupperna 2 och 3. Så snart mynten slogos mycket vida och i följd deraf tunna, riskerade man, att de båda sidornas präglar skulle på hvarandra utöfva en störande inverkan eller ock kunde man af annat skäl, t. ex. för besparing i arbete och kostnad, nöja sig med en ensidig prägling. Alla sådana fall, som förekomma före 1100-talet, äro tydligen att anse som föregångare till den brakteatprägling, som från och med 1100-talet blef inom vissa områden herskande. Mellan de tidigare ansatserna och deras slutliga fullbordan får man icke uppdraga någon skarp gränslinie. Gruppen 1 omfattar, såsom förut blifvit framhållet och såsom Schlumberger mycket riktigt anmärker, inga mynt, utan endast prydnader. Då dessa

prydnader endast genom ett missbruk erhållit namn af brakteater, borde de helst ha lemnats utom räkningen.

Vi öfvergå nu till de verkliga brakteaterna.

Det har blifvit framhållet, att dessa äro tunna mynt, som hafva allenast en prägel, upphöjd å den ena sidan, insänkt å den andra. Namnet *bracteati* (med underförstådt *nummi*) och dess tyska motsvarighet *hole pfennige*[1] förekomma i en urkund af år 1368, utfärdad af erkebiskopen af Mainz Gerlach von Nassau och gällande myntningen i Dieburg, en ort i Hessen, der de mainziska erkebiskoparne utöfvade mynträtt. Urkunden är således utfärdad efter den tid, då i vissa tyska områden brakteater voro det enda mynt som förekom, hvilken period slutade med utgången af 1200-talet eller under början af 1300-talet. I den nuvarande tyska numismatiska terminologien gör man en mycket skarp skilnad mellan brakteater och hålpenningar: brakteater kallar man de 'håle penningar', som icke slogos — inom landet — samtidigt med tvåsidiga mynt, 'håle penningar' kallar man deremot de brakteater, som slogos — inom landet — samtidigt med tvåsidiga penningar och då utgjorde skiljemyntet. Den skilnad man sålunda skapat mellan de två slagen af brakteater är fullkomligt konstgjord: i båda fallen är det fråga om brakteater. Jag kommer icke att i det följande upprätthålla denna skilnad, hvilken jag måste ogilla. Detta hindrar icke att jag med de tyske myntforskarne förstår med brakteattiden inom ett land den period, då man uteslutande präglade ensidiga mynt. Den åberopade urkunden visar för öfrigt, att man efter midten af 1300-talet gaf namnet brakteater åt ensidiga mynt, som förekommo i rörelsen vid sidan af tvåsidiga.

---

[1] 'Hole penningar' förekommer äfven i svenska urkunder från medeltiden. Brakteaterna hafva fordom i Tyskland kallats *blechmünzen*, emedan de voro präglade i silfverbleck, i tunna silfverstycken.

Vidare gör man i den nuvarande numismatiska terminologien skilnad mellan brakteat och denar, då man med den senare benämningen betecknar det tvåsidiga myntet. Äfven detta är olämpligt, ty brakteaten var under den rätta brakteattiden just — en denar, d. v. s. en penning, den under större delen af medeltiden förekommande enheten för silfvermyntet. Jämte denna kände man då endast *oboler* d. v. s. halfva penningar. Det finnes för öfrigt brakteater, som genom inskrift betecknas som denarer[1].

Då brakteaterna under brakteattiden voro denarer, de enda som i landet präglades, saknade man all anledning att i tidens urkunder beteckna dem som brakteater. Denna term är uteslutande af tekniskt intresse, men detta spelade för brakteattidens menniskor ingen rol: de hade icke andra mynt än brakteater och dessa betecknade man derföre helt naturligt endast som mynt. Först när man åter hade upptagit präglingen af tvåsidiga mynt, men derjämte gaf det minsta myntslaget brakteatform, kunde det komma i fråga att genom en särskild benämning framhålla olikheten i tekniskt hänseende mellan de två myntslagen. Derföre omtalas brakteater i den åberopade urkunden af år 1368. För en erkebiskop af Mainz låg det för öfrigt ganska nära att tänka på skilnaden mellan en- och tvåsidiga mynt, alldenstund erkebiskoparne af Mainz under brakteattiden slogo brakteater i vissa orter (t. ex. i Erfurt), tvåsidiga i andra.

Bland de tyska brakteaterna finnas ganska många, som äro stora och visa väl utförda bilder, enstaka eller sammanförda i grupper. De äro så väl utförda, att man icke ett ögonblick tvekar att anse dem vara verkliga konstverk — de äro ypperliga vittnesbörd om tidens konstnär-

[1] Sådana inskrifter äro: *moneta hallensis*, *moneta in Honorere*, *cicensis moneta*, *moneta sancti Galli*, *nummus rodensis*, *denari merodius*, *denarius sum*, *denarius est*, *denarius ego*, o. s. v.

liga smak och tekniska skicklighet. Men det är obestridligen något svårt att finna sig i den föreställningen, att dessa vida, tunna, bräckliga silfverskållor med — under den bästa tiden — fina, upphöjda, derigenom särskildt ömtåliga bilder skola hafva gjort tjenst som mynt — under vandringen ur hand i hand måste bildernas fägring löpa fara att nötas bort, man kan icke tänka sig, att så bräckliga mynt släpptes ned i en pung, der det ena skafde det andra[1]. Man har ock dragit sig för att i brakteaterna se mynt, man har sökt förklara dem på flere olika sätt. Man ansåg en tid ganska allmänt, att de voro prydnader, ämnade att fästas vid kläderna — brakteatliknande beslag hafva, såsom redan blifvit antydt, förekommit under medeltiden — eller att de voro kapslar afsedda att omsluta hostian. En sådan uppfattning låg ganska nära till hands.

Å ena sidan olikheten med den form för mynt, som under århundraden och årtusenden funnits lämplig, å den andra finheten i bilderna å de bästa brakteaterna hafva framkallat — och äfven detta måste vi finna förklarligt — den föreställningen, att brakteaterna voro hvad man på nutidens språk kallar medaljer, *schau-*, *denk-* och *prachtmünzen* d. v. s. myntliknande föremål, som icke voro afsedda för handel och vandel. Men mot detta antagande hafva framställts flere fullt befogade invändningar. En medalj är afsedd att för långa tider bevara minnet af en person eller en tilldragelse. Huru skulle man för en så tunn medalj som brakteaten kunna påräkna någon varaktighet? När man slår en medalj till bevarande af något minne, sörjer man helt naturligt för att å medaljen må tydligt ses, hvilket minne den skall hugfästa, och detta ändamål vinnes lättast genom den inskrift, som anbringas

[1] Fynden visa, att man gerna förvarade brakteater af samma slag ordnade i staplar, så att framsidans upphöjda bild fyllde insänkningen i baksidan af det närmast öfver liggande myntet.

å medaljen, men å brakteaterna äro inskrifterna skäligen sällsynta och ingen af de få kan sägas innehålla sådana upplysningar, som man väntar af en medaljinskrift[1]. Vid sidan af de stora, konstnärligt utförda brakteaterna förekomma andra, som äro helt små och derföre hafva en helt liten bild, hvilken icke kan på minsta sätt göra anspråk på konstnärlighet, eller en sinnebild, heraldisk eller af annan art, eller en bokstaf, och vidare andra, som väl äro stora, men ytterligt groft utförda — i sådana brakteater kan man dock icke se några medaljer. Men mellan de väl och de illa utförda brakteaterna kunna öfvergångar uppvisas, det är icke fråga om två skilda grupper, utan om ett sammanhängande helt, inom hvilket begynnelsen var god, men ett förfall i smak och skicklighet småningom vann inträde — till följe af detta sammanhang måste tron på de bästa brakteaternas egenskap af medaljer i ytterlig mon försvagas, till och med häfvas. Och å andra sidan: medaljer i ordets nuvarande mening voro under 1100- och 1200-talen, till hvilka de väl utförda brakteaterna höra, något alldeles okändt[2], sådana medaljer kommo icke till stånd förrän under inflytande af den tidigare renässansens kultur i Italien, under loppet af 1400-talet. Vidare bära somliga brakteater inskrifter, hvilka beteckna dem såsom *denarius*, *nummus* eller *moneta* d. v. s. rätt och slätt mynt, och vid vittnesbördet af sådana inskrifter är skäl att fästa mycken vigt. Slutligen: i de områden, inom hvilka brakteater hittas, äro de funna i så stort

[1] På en stor och vacker brakteat läses en inskrift, som klingar något medaljmessig: *o hildenesemensis heroum sanctorum chorus* (o du de helige hjeltars skara i Hildesheim). Inskriften har afseende på bilden och innebär intet annat än att brakteaten har tillkommit i Hildesheim.

[2] Man har väl trott sig kunna i bilder och inskrifter å vissa mynt (äfven å brakteater) finna antydningar om historiska tilldragelser. Men mellan mynt af sådan art och verkliga medaljer är dock skilnaden ganska stor.

antal, att man icke kan tänka sig, att man åstadkommit skådemynt i sådan myckenhet, och inom dessa områden äro för den tid brakteaterna tillhöra, inga tvåsidiga mynt kända — i dessa trakter skulle således under denna tid hafva funnits medaljer, men inga mynt, hvilket är orimligt. För öfrigt är det förtjent af uppmärksamhet, att man icke sällan finner halfva och fjerdedels brakteater. Att klippa ett mynt i två eller fyra delar var i forna tider en vanlig form för vexling af ett större mynt i smärre. Att brakteaterna förekomma på sådant sätt klippta vittnar äfven det derom, att de varit använda som mynt. — Ungefär så framställdes i Tyskland redan mot slutet af förra århundradet skälen mot antagandet att brakteaterna voro medaljer, för antagandet att de voro mynt, och dessa skäl äro afgörande.

Men om brakteaterna äro för tunna och bräckliga för att vara medaljer, hvilka dock kunde omsorgsfullt förvaras, äro de då icke äfven för tunna och bräckliga för att kunna hafva varit utsläppta i rörelsen såsom mynt? Då de nyss anförda skälen otvifvelaktigt tala för att brakteaterna voro mynt, få vi åt denna fråga gifva denna lydelse: huru skola vi kunna förklara det förhållandet, att man slog mynt, som med skäl förefalla oss så föga praktiska? Svaret härpå blir följande. I Tyskland, brakteaternas hufvudland, slogos mynten icke blott för smärre områden, utan ock för korta perioder, högst för ett år, ofta för ännu mindre. Så snart ny myntning företogs, fingo mynten ett mer eller mindre förändradt utseende och den närmast föregående emissionens mynt, som ännu voro i omlopp, måste inlemnas i myntlmset, för att, innehafvaren till förlust och myntherren till vinning, utbytas mot den nya sortens mynt. För helt korta omloppstider voro brakteaterna användbara som mynt.

Att man slog mynt af sådan beskaffenhet som brakteaterna berodde ock på särskilda förhållanden: det gällde

att komma ifrån mynt af den dåliga beskaffenhet, att den ena sidans prägel störande inverkar på den andras, så att man å dem kunde se så godt som intet.

De antika mynten voro i regeln ganska tjocka, ett minne från den tid, då myntet icke var annat än en metallklump af viss vigt, som var försedd med intryck af en stämpel, hvars närvara innebar garanti för godheten af halt och vigt. Under kejsartiden började mynten förtunnas, dock utan att man kan säga dem vara för tunna. I de germanska stater, som uppkommo efter folkvandringstidens slut, slogos mynt efter romerskt mönster, äfven med den tjocklek, som plägar förekomma hos de romerska mynten, men i vissa af dessa stater finna vi benägenhet att göra mynten tunnare. De vestgotiska guldmynt t. ex., som slogos i Spanien, äro temligen tunna; tunnheten framträder särskildt i förhållande till omskrifternas stora och breda bokstäfver. Det var guldmyntfoten, som från början lånades från kejsarriket. Men de Germaner, som icke hade kommit i alltför nära beröring med den romerska kulturen, synas hafva haft förkärlek för silfret. Med karolingerna blef silfvermyntningen den rådande, det ordinarie silfvermyntet kallades *denarius* eller penning. De karolingiska silfvermynten äro i allmänhet tunnare än de romerska, men ändock icke så tunna, att deraf någon olägenhet kunde uppstå.

Denarernas storlek vexlar. De kunna vara mindre och tjockare eller vidare och då med nödvändighet tunnare — annars hade de vållat myntherren förlust. I vissa orter hade man förkärlek för det förra slaget, i andra för det senare. När den alltför mycket ökade vidden medförde en alltför stor tunnhet, var den väg beträdd, som ledde till brakteatpräglingen.

Väl kända mynttyper blefvo imiterade. De som härmade kände sig icke alltid bundna af den för originalen faststälda vigten. Man var angelägen att behålla typen,

men man kunde hafva fördel af att nedsätta vigten. Äfven på detta sätt kom man att prägla ytterst tunna mynt, och dessa behöfde ej vara af någon ovanlig vidd. Äfven på denna väg kom man således till brakteatpräglingen. Man tillgrep denna, då mynten hade blifvit så tunna, att man å hvardera sidan såg jämte de denna tillhörande linierna i bild och bokstaf märken (håliga) af den andra sidans framställning. På ingendera sidan sågos bild och inskrift (ifall sådan fanns) tydliga, och detta kände man som ett fel af betänklig art: det var ju på bild och inskrift, som man skulle känna igen mynten, skulle vinna visshet, att de voro af rätt art. Två möjligheter funnos att borttaga felet. Den ena — men den valde man i allmänhet icke — var att återgå till tjockare mynt. Den andra, som man antagligen af förkärlek för en vid yta hos myntet valde, var att undvika förvrängningen af båda sidornas bilder genom att använda endast en stämpel. Då hade man kommit till brakteaterna. Dessas föregångare, de tunna mynten, å hvilka båda sidornas bilder störa hvarandra, har man i nyare tid kallat *halfbrakteater*. Präglingen gick, när utvecklingen var normal, genom följande stadier: tvåsidiga, lämpligt tjocka mynt — tvåsidiga, tunna halfbrakteater — ensidiga, tunna brakteater. När man, i följd af missbruk, tröttnade vid brakteaterna, ersatte man dem med tjockare mynt med tvåsidig prägel. Utvecklingen behöfde icke allestädes vara normal, man kunde i ett område, der mynten ej voro oskäligt tunna, begynna prägla brakteater, derföre att sådana präglades i ett annat område och man hade lärt sig tycka om dem. I detta fall saknades inom det ifrågavarande området det öfvergångsstadium, som betecknas af halfbrakteaterna. Men om i ett land halfbrakteater präglades, så intaga de platsen närmast före brakteaterna.

Tidigt uppenbara sig brakteaterna i Italien. Mycket små och tunna, nästan skålformiga silfvermynt finnas, som hafva i fältet bokstäfverna PER (de två första bokstäfverna

förbundna); de anses tillhöra den longobardiske konungen Pertarik, som regerade 671—686. Förutsättningarna för dessa brakteater känna vi icke, vi kunna icke uppvisa deras inhemska föregångare i halfbrakteater och ännu tidigare mynt af större tjocklek, ej heller kunna vi uppvisa ett annat område, hvars på normal väg tillkomna brakteater utöfvat inverkan på Pertariks myntning. De följande longobardiske konungarne, Kunipert (688—700) och Liutprand (712—739) slogo visserligen icke brakteater, men deras guldmynt äro ganska tunna: de visa å ena sidan en bröstbild, å den andra en framställning af erkeengeln Mikael. De följande konungarne slogo mynt af ordinär tjocklek. Här hafva vi således snarast ett tillbud till brakteatprägling, som ej ledde till något varaktigt resultat.

Tvänne århundraden senare märka vi åter i Italien en benägenhet för tunna mynt. Guido af Spalato, som var kejsare 891—894, och hans son Lambert, som innehade samma värdighet 894—898, slogo i Italien mycket vida och tunna mynt, den senares äro så tunna, att de måste kallas halfbrakteater: hvar bildsida verkar störande på den andra. Äfven detta fall var ett tillbud, som ej ledde till någon varaktig påföljd.

Halfbrakteater, något yngre, förekomma icke sällan i svenska fynd från den senare delen af 900-talet, i de yngsta skatterna af uteslutande orientaliska mynt eller i sådana, som jämte dessa innehålla enstaka exemplar af vesterländska mynt. Vi hafva här för oss alster icke af en ursprunglig, utan af en härmad myntning. Förebilder voro de mynt, som Karl den store lät slå i Dorestad, en ort inom det nuvarande Nederland; hvardera sidan har tvärt öfver fältet en tvåradig inskrift af stora bokstäfver, på ena sidan ses Karls, på den andra myntstadens namn. De tunna härmade mynten, halfbrakteater, visa enstaka element af dessa inskrifter (fig. 10). Jämte dessa half-

brakteater hittas andra, som icke kunna ledas tillbaka till någon känd förebild (fig. 11).

Myntfynden med enstaka vesterländska mynt inblandade med de orientaliska aflösas af fynd, i hvilka de två elementen äro ungefär jämspelta, och dessa af en tredje grupp, hvars fynd innehålla uteslutande eller i det närmaste uteslutande vesterländska mynt. I dessa myntskatter äro de tyske kejsarne representerade från Ottonerna till och med Henrik V, de engelska konungarne från Edgar till och med Wilhelm (den förste, kanske äfven den andre), i ett fynd finnes ännu något yngre mynt, af k. Henrik I, † 1135. Slutperioden för dessa myntskatter och dermed för införseln af de i dem förekommande mynten sammanfaller med den tid, då kristendomen blef

10. 11.

rotfast i vårt land. Vore det sannt, hvilket af allmänheten antages, att ifrågavarande myntskatter äro det direkta resultatet af vikingarnes plundringståg i främmande land, är det lätt att förklara, hvarföre myntens slutperiod infaller just då: de genom kristendomens antagande mildrade sederna gjorde slut på vikingatågen. Men förklaringen är icke så enkel. Det framgår otvetydigt ur fyndens egna vittnesbörd, att det är i främsta rummet handelsförhållandena, som fört dessa skatter till vårt aflägsna land och bestämt deras spridning inom detta — om de engelska mynten kunna synas påminna om vikingatågen, kan dock detsamma icke sägas om de tyska mynten, de talrikaste i våra fynd, bland hvilka äfven de sydtyska äro allmänna. Vi måste derför gå djupare in i förhållandena, för att finna förklaringen för upphörandet af denna myntimport.

Här behöfva vi emellertid icke inlåta oss på denna fråga.

De tyska mynten i dessa fynd äro denarer och, ej lika ofta, oboler, hela och halfva penningar. Storleken af denarerna vexlar och med denna tjockleken. I de yngsta fynden förekomma så stora och tunna denarer, att de närma sig till halfbrakteaternas grupp. I de allra yngsta fynden förekomma enstaka halfbrakteater. Deras präglingstid börjar samtidigt med slutperioden för de tyska myntens öfverförande till Sverige.

Halfbrakteaterna tillhöra i främsta rummen Sachsen, i dess forntida utsträckning, hvilken icke omfattade det nuvarande konungariket af detta namn. De uppenbara sig tidigast i Magdeburg (1102—1107), Goslar (1106—1111), Halberstadt (1106—1123). Under de angifna åren styrdes Magdeburgs erkestift af Henrik I, grefve af Asle. Hans företrädare slog mynt, som äro mycket illa präglade, bilderna, ännu mera inskrifterna äro i hög grad förvirrade. För Henrik äro endast halfbrakteater kända, likaså för hans efterträdare Adelgot (1107—1119). För de två närmast följande erkebiskoparne äro inga mynt kända; för den tredje, Konrad (1134—1142), känner man såväl tvåsidiga mynt som brakteater. Goslar var en betydande myntort, tack vare de i närheten förekommande silfvergrufvorna. Bland de der präglade mynten förekomma halfbrakteater, hvilkas inskrift talar om en 'konung Henrik', med hvilken ingen annan kan förstås än Henrik V, hvars konungsdömes tid ligger emellan åren 1106 och 1111, då han erhöll kejserlig värdighet. För honom äro äfven kända tvåsidiga mynt, hvilka icke förtjena namnet halfbrakteater — alltså kom man i Goslar till det stadium af myntförsämring, som representeras af halfbrakteaterna, just under åren 1106—1111. I Halberstadt slog biskop Reinhard (1106—1123) först tvåsidiga mynt med hvardera sidans prägel ostörd af den andras, sedan halfbrakteater.

Sådana slogos äfven af hans efterträdare Rudolf, som styrde stiftet 1136—1149. I ett förråd af halfbrakteater, som hittats mellan Halle, Merseburg och Naumburg, förekomma några, som torde tillhöra en biskop i den sistnämnda staden i början af 1100-talet, sannolikt Walram, som afled år 1111; andra halfbrakteater i detta fynd hafva ansetts vara biskopsmynt från Merseburg. Alltså uppenbara sig halfbrakteaterna inom det sachsiska området under 1100-talets första årtionde, d. v. s. under en tid, hvilken motsvarar i Sverige k. Inge d. ä:s regering.

Utvecklingen från de tunna mynten till de för tunna, d. v. s. halfbrakteaterna, har således samtidigt försiggått i flere sachsiska mynthus. Vi kunna icke hänföra denna öfvergång till något särskildt initiativ, till en bestämd afsigt att införa något nytt. Det var den naturliga utvecklingen från ett stadium till ett annat, en sådan utveckling försiggick å flere orter, der enahanda förutsättningar funnos.

Ansatser till prägling af halfbrakteater och verkliga brakteater förekomma äfven i sydvestra Tyskland, i Baiern, i Schwaben, i det tyska Schweiz. Dessa områden ligga emellertid för långt bort från Sverige, för att deras myntning under 1100-talet skulle kunnat på vår utöfva något inflytande, om än under den föregående tiden mynt från dessa områden i rätt stort antal kommo till Sverige.

Man kunde, såsom jag nyss sade, ej stanna på halfbrakteaternas stadium — de voro alltför dåliga. Det var prägeln, som gjorde det runda, till halt och vigt normerade metallstycket till ett mynt, men skulle man kunna hafva tillit till myntet, måste prägeln vara tydlig, i annat fall kunde man icke veta hvart myntet hörde hem. När man, för att rädda sig från halfbrakteaternas elände, icke återgick till de mindre och tjockare denarerna, torde detta i ganska hög grad[1]) hafva berott på den rika blomstring i

[1]) Till förkärleken för de vida och tunna mynten torde. såsom

konst och konstslöjd, som egde rum i Tyskland under början af 1100-talet. När man var utledsen vid de förvirrade framställningarne, ville man ersätta dem med goda, verkligen konstnärliga, men då man för sådana behöfde så stora ytor som möjligt, kunde man icke tänka på en återgång till de mindre och tjockare denarerna. De tidigare brakteaterna, som också voro de bästa, äro äfven verkliga konstverk, goda i uppfinningen, fina i utförandet. Figg. 12 och 13 må tjena som prof. Ännu finare finnas.

12.

13.

Brakteaterna följde icke på halfbrakteaterna genom en nödvändig fortgång i en och samma riktning. Väl kunde det hända, att vid sidan af halfbrakteaterna brakteater uppträdde genom en tillfällighet, derigenom att man under den brådska, som så lätt vidlådde myntningen under medeltiden, af slarf kom att vid präglingen använda endast en stämpel. Detta slarf kan emellertid icke hafva i det hufvudsakliga spelat någon annan roll än att det möjligen framkallat insigten derom, att man kunde komma ifrån de förvirrade framställningarna å mynten genom att lägga bort den ena stämpeln. Öfvergången till brakteatpräglingen förutsätter en medveten afsigt. Det är ju möjligt, att

---

med skäl framhållits, hafva medverkat den lätthet, med hvilken det präglade stycket klipptes ut ur den tunna metallplattan.

man ungefär samtidigt kom till denna medvetna afsigt på flere orter, det är lika möjligt, att brakteaterna allra först kommo till stånd i följd af en endas initiativ. Huru härmed förhåller sig, torde aldrig blifva klart, då det är föga sannolikt, att någon urkund eller anteckning skall komma i dagen, som härom meddelar upplysning.

De äldsta brakteater, för hvilka en noggrann tidsbestämning kan gifvas, tillhöra följande orter och personer:

Meissen	Henrik den unge	1106—1127.
Naumburg	Udo I	1126—1148.
Thüringen	Ludvig I	1130—1140.
Hildesheim	Bernhard	1131—1153.
Brandenburg	Albert björnen	1133—1170.
Magdeburg	Konrad	1134—1142.
Halberstadt	Rudolf	1136—1149.
Quedlinburg	Meregard	1137—1138.
Erfurt	Adalbert II af Mainz	1138—1141.
Braunschweig	Henrik lejonet	1139—1195.
Brandenburg	Jakza	1142—1156.
Arnstein	Walter	1148—1168.
Pegau	Henrik I	1150—1168.
Merseburg	Johan I	1151—1171.
Mühlhausen	Fredrik barbarossa	1155—1190.

De vigtigaste af dessa styrelseperioder äro de som slutat först, således markgrefve Henriks af Meissen, † 1127, och abbedissan Meregards af Quedlinburg, † 1138. På grund af dessa år äro vi berättigade till påståendet, att brakteatpräglingen började inemot år 1130 och blef kort efter detta år ganska allmän. De sachsiska områdena gå fortfarande i spetsen för rörelsen. Omkring år 1150 slogos de vackraste brakteaterna.

Med afseende på tekniken för brakteatpräglingen vill jag endast framhålla, att man måste hafva användt ett något när mjukt underlag, som genom det mot fram-

sidan riktade slagets kraft kunde drifvas in i baksidan och låta dennas fördjupade bild i minsta detaljer återgifva framsidans upphöjda bild.

Då de första tyska brakteaterna — de första, med undantag af Pertariks, hvilka blefvo utan all betydelse för framtiden — slogos vid pass år 1130, är det lätt att fälla en dom öfver de tidigare svenska myntforskarnes försök att datera vår tidigare medeltids mynt, försök, som i främsta rummet voro dikterade af det patriotiska begäret att låta Sveriges mynthistoria gå så långt tillbaka som möjligt.

De äldsta svenska mynt, som kunna med full säkerhet bestämmas till tiden äro Olof skotkonungs, hvilka bära myntherrens och myntstadens namn. Dessa mynt höra således till början af 1000-talet. Jag har ansett mig kunna för Sverige vindicera en tidigare myntning, den under inflytande från Dorestad i den betydande handelsstaden på Björkö utöfvade, hvilken utgör endast en förberedande episod, utan inflytande på framtiden. Om jag sålunda sökt framställa en myntning äldre än Olof skotkonungs tid, är det naturligtvis för mig omöjligt att påstå, att derföre att våra äldsta mynt, som kunna med full säkerhet bestämmas, tillhöra Olof skotkonung, inga mynt kunnat före hans tid präglas i vårt land. Men äfven om jag medgifver den teoretiska möjligheten häraf, måste jag med synnerlig skärpa framhålla, af praktiska skäl, osannolikheten af en sådan tidigare myntning — den på Björkö undantagen. Först och främst måste vi besinna, att ett folk måste hafva hunnit en viss grad af utveckling, innan det börjar att slå mynt, och den grad af utvecklingen hann man icke i Sverige förrän i sammanhang med kristendomens införande och det derigenom framkallade medvetna arbetet för intagandet af samma ståndpunkt, som utlandet hade att uppvisa. Björkömyntningen står i sammanhang just med det tidigare försöket att i våra bygder

införa kristendomen och utlandets sed. Björköstadens stora betydelse för handeln, framhållen af Rimbert och Adam af Bremen, torde hafva kraftigt medverkat till myntningens upptagande. Med Dorestad, hvars mynttyp efterbildades, stod Björköstaden bevisligen i ganska nära förbindelser. Det ansgariska omvändelseförsöket gick i hufvudsak om intet och i sammanhang dermed upphörde myntningen, så mycket snarare som Björköstaden blef ödelagd.

Vidare, om andra mynt i Sverige präglats före Olof skotkonungs dagar, borde de åtminstone i enstaka exemplar hafva blifvit bevarade. Jag är visserligen den förste att medgifva, att man drifvit mycket ofog med bevisning från frånvara i fynden, men i detta fall torde en sådan slutledning vara tillåtlig. Man var i Sverige äfven före den nämnde konungens dagar visserligen icke obekant med mynt; sådana präglade i utlandet voro i stort antal i omlopp i Sverige, många skatter af sådana mynt hafva kommit i dagen — skulle, om egna mynt den tiden präglats i Sverige, icke ett enda hafva kommit in bland de utländska? Under en tid var det de orientaliska mynten, arabiska och, i vida mindre antal, byzantinska, som voro i omlopp. De senare voro väl för få för att locka till efterbildningar och de arabiska mynten, utan bilder, kunde ej gerna inbjuda till härmning[1]). När de vesterländska mynten kommo in, voro de visserligen i detta afseende lämpligare, men samman med dem hittas utom Olof skotkonungs och konung Anunds mynt inga, som kunna räknas som svenska, utom några barbariska efterbildningar af angelsaksiska mynt, hvilka efterbildningar lära saknas i de engelska fynden, men förekomma i de danska och svenska och på grund deraf torde få anses vara tillverkade i Danmark eller Sverige. Men förebilderna till dem

[1]) Hängsmycken, som äro härmningar af arabiska mynt, förekommo senare; jfr ofvan fig. 7.

äro konung Etelred II:s mynt och ej ens dessa mynt kunna således föra oss tillbaka bortom Olof skotkonungs tid.

Det är fyndens vittnesbörd om sammanhörighet, äfvensom jämförelsen mellan de mer eller mindre olika myntgrupperna, som måste bestämma fördelningen på tider och regenter af de svenska mynt, som ej genom utsatt namn å myntherren göra en diskussion om åldern öfverflödig. Våra tidigare myntforskare hafva försummat att gifva akt på såväl det ena som det andra och derigenom blef det dem möjligt att komma till resultat, som vår tids forskning måste kalla vidunderliga. Jag har tidigare såsom exempel anfört det sätt, på hvilket de bekanta mynten af år 1354, med folkungarnes lejon å den ena sidan, en bokstaf eller ett tecken mellan tre kronor å den andra, blifvit fördelade på olika konungar och tider. De olika arterna af dessa mynt förekomma regelbundet samman i fynden och de äro hvarandra så lika, att de måste höra till samma tid. Det oaktadt hafva de af Brenner tilldelats Anund Jakob, Filip (år 1080), Ragnvald knaphöfde, Sverker I, Erik den helige, Knut Eriksson, Johan, Valdemar, Magnus ladulås och Birger, d. v. s. tio konungar[1]) fördelade på trenne århundraden. Att man under konungarne Anunds och Birgers tider skulle hafva tillverkat mynt, som äro så lika hvarandra, är en orimlighet — när konstens och slöjdens alster under de tre århundradena i öfrigt hade undergått så grundliga förändringar, kunde icke mynten allena hafva stått stilla på den ursprungliga ståndpunkten. Då såväl känsla för likhet och olikhet i stil som insigt om vigten att gifva akt på fyndförhållandena saknades hos det karolinska tidehvarfvets myntforskare, kunde de icke reda sig ens med en så enkel och klar grupp som ifrågavarande folkungamynt. Ännu mindre hafva vi anledning

[1]) Bland de tio konungarne förekommer komiskt nog icke den, hvilken dessa mynt verkligen tillhöra, nämligen konung Magnus Eriksson.

att fästa någon lit vid deras försök att bestämma brakteaterna, af hvilka för öfrigt flere, upptagna å Elias Brenners planscher, icke äro äkta, andra deremot väl äkta, men icke svenska.

Om vi se bort från 1300- och 1400-talen, då brakteater, för öfrigt lätt skilda från de tidigare, förekommo som småmynt vid sidan af större tvåsidiga mynt, och likaledes från de korta perioder, som bildade öfvergången från halfbrakteaternas tid till brakteaternas och återgången från brakteaternas till de tvåsidiga myntens, måste vi, på grund af de förhållanden, under hvilka brakteatpräglingen tillkom och utvecklade sig, framhålla som en omöjlighet, att för den egentliga brakteattiden tilldela en och samma konung såväl tvåsidiga mynt som brakteater. Den föregående framställningen, ehuru kortfattad, torde vara tillräcklig för att göra detta klart. Det måste derför genast väcka betänklighet, när vi finna Brenner för tiden innan utgången af 1200-talet tilldela båda slagen af mynt åt konungarne Björn (år 818), Olof skotkonung, Anund, Ragnvald knaphöfde, Sverker I, Erik den helige, Knut Eriksson, Johan, Erik läspe, Valdemar[1]).

Om vi på grund af de tyska förhållandena uppställa vid pass år 1130 såsom den första möjliga tid för prägling af brakteater — vi förutsätta således, att Sverige ögonblickligen upptog den i Tyskland på grund af der rådande omständigheter tillkomna nyheten —, så är det tydligt, att ingen tidigare svensk konung kan hafva präglat brakteater. Men brakteater hafva af Brenner tillerkänts konungarne Olof trätälja, Björn, Erik segersäll, Olof skot-

[1]) Han upptager båda slagen af mynt äfven för konung Magnus ladulås, men som dennes regeringstid ligger åtminstone inemot tiden för återgången från brakteaterna, finnes möjlighet, att denne konung präglat först brakteater, sedan tvåsidiga mynt. Det enda af senare slag, som Brenner tilldelar konung Magnus ladulås, tillhör för öfrigt konung Magnus Eriksson.

konung, Anund, Filip och Ragnvald knaphöfde, hvilka alla tillhöra den föregående tiden, och måste således alla dessa Brenners bestämningar betecknas som felaktiga.

Såsom förut framhållits är det icke rimligt att antaga, att en så tidig konung som Olof trätälja har slagit mynt. Jag vill icke hålla på namnet Björn ('omkr. år 818'), men om Brenner velat säga mynt vara präglade under den ansgariska missionsverksamhetens tid, så kan jag naturligtvis icke hafva någon invändning att uppställa deremot, men brakteater kunde icke den tiden slås i Sverige och de tvåsidiga mynt, som Brenner tilldelar konung Björn, höra, enligt fyndens vittnesbörd, till en långt senare tid. Om Olof skotkonung bevisligen slog mynt, ligger naturligtvis en myntning utöfvad af hans fader Erik segersäll ingalunda utanför rimlighetens område, men brakteater kunde han icke tänka på att slå[1]).

Det mynt, som Brenner tilldelar konung Filip (år 1080), tillhör konung Magnus Eriksson. Af de tre, som han tilldelar k. Ragnvald, synes ett, brakteaten med ett stort R mellan tre kronor, vara falskt[2]), af de båda öfriga tillhöra, enligt fyndens vittnesbörd, det ena slutet af 1100-talet, det andra midten af 1300-talet. De tre mynt, som han tilldelar k. Sverker I, äro alla slagna af Folkungaregenter. Alltså finnes i sjelfva verket en lucka mellan k. Anunds myntning och k. Erik den heliges regering, och denna lucka har ej sedan Brenners tid kunnat fyllas — intet af de många svenska myntfynden har innehållit ett enda mynt, som med ringaste skymt af skäl kunnat hänföras till denna tid. Om konungarne af den Stenkilska ätten hafva myntat, så hafva alla deras mynt gått förlorade. Då under denna ätts tid oroligheter af allvarlig art

---

[1]) Af de tre brakteater, som Brenner tilldelar konung Erik segersäll, torde två vara norska.

[2]) De tre kronorna förekomma första gången i ett konung Magnus ladulås' sigill.

förekommo i landet och då man den tiden, i händelse af oroligheter, hade sed att i jorden söka gömsle för de dyrbarheter man ville undandraga fienden, vore det en märklig otur, att man aldrig har funnit en enda svensk penning i de myntskatter, som då gömdes. Mig synes det sannolikast, att man den tiden icke slog mynt i Sverige. Ej heller finnes i närvarande stund något, som kan göra en myntning under k. Sverker I:s tid sannolik.

Jag tror visserligen ej heller, att k. Erik den helige slog mynt, men då mynt förekomma med konungsnamnet Erik och måste tilldelas någon konung af Eriks ätt, kommer jag att i det följande framställa de skäl, som förmå mig att hänföra dem till k. Erik den heliges efterträdare.

Frihetstidens och den gustavianska periodens myntforskare stannade i hufvudsak vid de åsigter, som Brenner har uttalat. Ziervogel ansluter sig år 1749[1]) fullständigt till Brenners mening, att »de äldsta penningar i hedendomen äro på ett mycket enfaldigt sätt allenast på en sida stämplade». Berch utgår från samma uppfattning i sin *Beskrifning öfver svenska mynt och k. skådepenningar*, likaså Modéer i sitt arbete *Om svenska mynt och skådepenningar*. En och annan brakteat hänfördes till nya regenter, det är så godt som hela arbetet under detta århundrade för utredande af brakteaterna. Berch har tydligen icke funnit tid att egna dem något grundligare studium eller hyst hopp att ett sådant skulle kunna leda till något resultat. Han nöjer sig med att uppställa brakteaterna i hufvudsak på samma sätt som föregångarne, men kan ej afhålla sig från att i vissa fall göra en kritisk anmärkning. Det yppersta exemplet på den kritiklöshet, med hvilken man behandlade brakteaterna är Modéers nyss anförda arbete, i hvilket brakteaterna hänföras till olika konungar så godt som uteslutande på grund af lösa

---

[1]) *De re nummaria ejusque in historia Svio-gothica usu.*

hugskott. Betecknande för tiden är, att man ansåg det lämpligt att citera Modéers infall och derigenom visa sig vid dem fästa vigt.

Under innevarande århundrade har talet om mynt äldre än Olof skotkonung förstummats, intill dess jag framhöll Björkömynten, och dermed gjordes ock ända på påståendet, att brakteaterna voro Sveriges äldsta mynt: först af alla stodo nu Olof skotkonungs och Anunds denarer. Brakteaterna förlades till tiden efter deras myntning. Med undantag af en och annan uppsats i *Månadsbladet*, som behandlar enstaka brakteatgrupper, har icke någon närmare uppmärksamhet egnats brakteaterna, och man finner dem derför vanligen i de enskilda samlingarna och i katalogerna öfver dem sammanförda i grupper, som ej alltid hafva någon inre sammanhållning. Medvetandet, att man i grunden icke visste något riktigt om brakteaterna, har gjort, att man icke brydde sig om att samla dem. Då den enda möjligheten att lösa frågan om deras grupperande är att hålla sig till fynden och till de rika serierna, kan denna lösning icke verkställas annat än i k. Myntkabinettet, och jag har derföre kännt det vara min pligt att egna mig åt denna uppgift. Jag fick särskild anledning att icke dröja med mina undersökningar deri, att jag skulle i mitt arbete *Sveriges medeltid* meddela en systematisk öfversigt af det svenska myntväsendets utveckling. Hur svårt det var att på ett något när tillfredsställande sätt lösa uppgiften har jag i rikt mått erfarit. Alltför många gånger har jag fått upptäcka, att mycket redan gjordt arbete var i sitt hufvudsyfte lönlöst, emedan de resultat jag kommit till ej uthärdade en närmare pröfning. För kapitlet om myntet har utgifningen måst för en längre tid afbrytas. Nu är emellertid myntkapitlet tryckt: äfven om vissa deri förekommande uttalanden äro beledsagade med frågetecken, vågar jag hoppas, att jag i hufvudsak träffat det rätta.

Ehuru i *Sveriges medeltid* kapitlet om mynten svällt ut till tio ark, har jag der ej kunnat fullständigt redogöra för de undersökningar och betraktelsesätt, som varit för min uppställning de bestämmande. För att afhjelpa denna olägenhet har jag för den afdelningen, som var den mest svårlösta, den om brakteaterna, velat här lemna en utförlig redogörelse, till hvilken jag ock der hänvisat. Äfven dess utarbetande har kräft tid, alldenstund jag i månget fall, då jag funnit nog för bildande af eget omdöme, ansett mig behöfva, för att öfvertyga andra, öka styrkan af min bevisning. I *Sveriges medeltid* måste jag hålla mig, så mycket ske kunde, till det hufvudsakliga; här får jag tillfälle att ingå djupare i en del detaljer.

Jag kommer i det följande att behandla hvar grupp af brakteater för sig och ordna hvar grupp på det sätt, som jag anser vara det riktiga. Först derefter ingår jag i den allmänna redogörelsen för gruppen och i motiveringen för min uppställning af densamma. Jag anser denna anordning af afhandlingen blifva den mest praktiska, för den som vill studera och samla mynt den mest angenäma. Det är väl möjligt, att nya fynd och nya undersökningar skola komma att rubba åtminstone i vissa delar min bevisföring, men intill dess detta skett torde det befinnas bäst att ordna mynten i samlingarne efter de anvisningar, som jag i det följande kommer att lemna. Det blir åtminstone en systematisk anordning, hvilken bör med fördel kunna antagas i stället för den tidigare systemlösheten.

Jag är i tillfälle att belysa min framställning med en rikedom af figurer. För de oftast inskriftlösa, i hög grad varierande brakteaterna är detta en nödvändighet. Men jag skall icke låta tillfället att hänvisa till figurer hindra mig från att i detaljbeskrifningarna sträfva efter utarbetandet af en noggrann terminologi. Vår numismatiska litteratur lemnar i detta afseende mycket öfrigt att önska.

Före redogörelsen för de svenska brakteaterna lemnar jag en öfversigt af de danska och norska brakteaterna. Vi lära oss lättare förstå våra svenska brakteater genom att jämföra dem med andra, i främsta rummet med grannstaternas.

2.

Äfven för Danmark torde en myntning före den egentliga myntningen, en ansats, som icke ledde till någon vidare påföljd, hafva förekommit, något som svarar mot Björkömyntningen i Sverige. När jag första gången framhöll denna, år 1886[1]), antydde jag, att halfbrakteaterna, som hafva sin upprinnelse i de karolingiska Dorestadsdenarerna, kunna vara af dansk upprinnelse. I en uppsats, insänd till 1891 års internationela numismatiska kongress i Bruxelles, har den danske numismatikern Hauberg upptagit detta ämne till behandling, och vindicerat dessa halfbrakteater för Danmark. De hafva tidigare kallats polska, men härför finnes, mig veterligen, intet bindande skäl.

Den egentliga danska utmyntningen började samtidigt med den egentliga svenska, liksom denna under direkt inflytande från England. Samme angelsaksiske myntare, Godwine, arbetade för Sven tveskägg och Olof skotkonung. Som Knut den store och Hardaknut herskade både öfver England och Danmark, är det naturligt, att det engelska inflytandet på det danska myntväsendet var starkt under deras tid. Äfven sedermera, intill slutet af 1000-talet, gaf det engelska inflytandet karaktär åt de danska mynten, ehuru under den sista tiden för de danska mynten ej kunna uppvisas samtida engelska förebilder.

Under förra hälften af 1100-talet visa de danska mynten en helt annan karaktär. Under k. Olof hungers tid (1086—1095) började mynten blifva vida och, i nödvän-

---

[1]) I *Månadsbladet* nrr 163—165.

digt samband dermed, tunna. Sådana fortforo de att vara under konungarne Erik eiegod, Nils, Erik emune, Erik lam, d. v. s. under perioden 1095—1147. K. Sven grate (1147—1157) följde till en början sina företrädares exempel, men bröt tvärt af och upptog brakteatpräglingen. Han kan sägas hafva brutit tvärt af, ty de föregående danska mynten voro väl tunna, men i allmänhet icke så tunna, att de kunna få namn af halfbrakteater. Den typ, som användes för Sven grates brakteater, står ej heller i samband med de föregående myntens typer.

De brakteater, som slogos för k. Sven och hans samtida k. Knut V, hafva en diameter af 16 mm och visa ett ganska väl utfördt konungshufvud, sedt från sidan och beledsagadt af konungens namn. Andra brakteater med enahanda hufvud finnas, som ersätta konungsnamnet med namnet på någon jutsk stad. Dessa brakteater måste, på grund af likheten, höra till samma tid. K. Sven slog äfven simplare brakteater, af ungefär samma diameter, med ett kors och i dettas vinklar bokstäfverna af hans namn.

Ett år 1860 vid Bjergsted[1]) på Jutland träffadt fynd gaf en oväntad ökning till kunskapen om de danska brakteaterna. Fyndets tid angifves af de förut okända brakteater, som bära k. Valdemars namn — någon annan konung än Valdemar I kan det icke vara tal om. Brakteaterna med hans namn äro af två slag: det ena, mycket litet (myntets vigt 0,11 gr.), visar ett hufvud med en beklädnad, som mera liknar en biskopsmössa än en krona, det andra, större, visar ett kors med ett finare kors lagdt öfver vinklarna. En brakteat, med staden Viborgs namn, har samma hufvud, som förekommer på Sven grates och Knuts mynt. I öfrigt uppvisa brakteaterna i detta fynd en mångfald af ganska enkla bilder, hvilka dock stundom te sig vanslägtade: två

[1]) Bjergstedfyndet är beskrifvet af den utmärkte veteranen bland Nordens myntforskare C. F. Herbst i *Aarböger for Nordisk Oldkyndighed* 1866.

Keramiska fornsaker funna i Nicaragua 1882—1883.

Af

Carl Bovallius.

Under min vistelse i Central-America 1882—1883 hade jag flera tillfällen att vid sidan af de zoologiska studier, hvilka utgjorde det egentliga ändamålet för min resa, sysselsätta mig med arkeologiska undersökningar. Den vestliga delen af den nuvarande republiken Nicaragua, det gamla hemmet för en blomstrande civilisation af mexikanskt ursprung, lockade i synnerhet till sådana studier till följd af det rika material den erbjöd för kännedomen om den ännu oskrifna historien om de folkstammar, hvilka vid den spanska invasionen år 1521 bebodde landet och redan hunnit ett högt bildningsstadium. Så hastigt, ja snart sagdt med ett enda slag, tillintetgjordes denna kultur genom Spaniorernas »kolonisation», att vi om densamma ega blott få och af religionsfanatism ytterligt förvrängda notiser. Först under de sista årtiondena hafva forskare sökt sprida ljus deröfver på den enda väg, som nu återstår oss, gräfningar i jorden och röjningar i de urskogar som till följd af det rikt alstrande klimatet åter tagit herraväldet på de platser der fordom stora städer och välskötta odlingar gåfvo vittnesbörd om ett högt bildadt och arbetsamt folk.

Det är resultatet af systematiska gräfningar på några af centralpunkterna för denna civilisation, jag här önskar framlägga för att i någon mån bidraga till lösningen af

en eller annan af de många och invecklade frågor, som stå i sammanhang med historien om detta af naturen så utomordentligt rikt begåfvade land.

De föremål, som här nedan omtalas och afbildas, anträffades till största delen vid gräfningar på öarna *Ometepec* och *Zapatera*, belägna i vestra delen af den stora Nicaraguasjön, Central-Americas största vattenbäcken. Dessa begge öar hafva, så mycket vet man af de samtida spanska krönikeskrifvarnas berättelser, varit två af hufvudpunkterna för den befolkning som vid Spaniorernas ankomst innehade sydvestra delen af det nuvarande Nicaragua. Detta folk kallades *Niquiraner*, och var säkerligen af mexikanskt ursprung. Den berömde amerikanske resanden *Squier's* undersökningar jemförda med uppgifterna hos *Oviedo, Cerezeda* m. fl. ådagalägga detta och visa att en stor del af de nuvarande indianska innevånarne i landet äro Niquiranernas afkomlingar. Särskildt gäller detta om indianerna på Ometepec, det ordförråd, som Squier derifrån hopsamlat, visar nemligen en mycket stor öfverensstämmelse med aztekiska dialekter. Detta deras språk är visserligen nu i utdöende, men det lyckades mig dock någon gång under min vistelse på ön förmå några af de äldsta indianerna att citera meningar och ord ur detsamma; den yngre generationen tycktes deremot vara alldeles likgiltig för förfädrens språk och nöjde sig med en hjelplig spanska. Äfven i åtskilliga ortsnamn finnas minnesmärken af samma språk, ja sjelfva öns namn Ometepec är rent aztekiskt. Ön Zapatera, som fordom haft en mycket stor och rik befolkning, (det bestyrkes äfven af fornlemningarna derstädes), har under det sista århundradet varit alldeles obebodd och först under senaste tider har derstädes uppstått en liten koloni af kreoler från fastlandet.

Norr om Niquiranerna bodde Choroteganerna, delade i fyra hufvudstammar, om äfven dessa voro af mexikanskt

ursprung eller om de voro beslägtade med det stora Yucatan. Guatemala och Honduras beboende Mayafolket är en fråga, för hvars afgörande ännu tillräckligt vetenskapligt material saknas. Den närmast Niquiranerna boende stammen af Choroteganer, Dirianerna hade ett språk som var mycket olika de kända mexikanska dialekterna. Emellertid stodo äfven dessa stammar på en mycket hög bildningsståndpunkt, och det är visserligen ej omöjligt att ett eller annat af de keramiska föremål, som här nedan omtalas. förskrifver sig från dem, då man vet att en liflig samfärdsel och byteshandel egt rum mellan dem och Niquiranerna. Hufvuddelen af samlingen torde man emellertid kunna vara berättigad anse härstamma från dessa senare, alldenstund fynden från begge öarna visa ganska stora öfverensstämmelser.

På ön *Ometepec*, der jag uppehöll mig längre än en månad, verkstäldes åtskilliga gräfningar; från fem af dessa stationer har jag hemfört och här afbildat föremål, hufvudsakligen keramiska.

Den *första stationen* på vestsidan af ön nära stranden, var en omkring 1/2 meter hög kulle, som bar tydliga spår af att vara menniskoverk; den bildade en symmetrisk oval ungefär 30 meter lång och 20 meter bred. Den bestod af lavabildningar, stenblock och sand, vid två meters djup anträffades ett fastare lavalager. Här funnos en liten med lineära ornament på hvitgul botten prydd skål af terra cotta (1), åtskilliga fragment af lervaser och fat, fötter och handtag till dylika (2). Här fans äfven en liten statyett af gul metall, troligen föreställande Johannes Döparen (75), den fans i det öfversta sandlagret 1/2 meter från ytan och var säkerligen en lemning från den första spanska tiden.

Den *andra stationen* var den lilla byn *Los Angeles*, äfven den på öns vestsida, ungefär 2 kilometer öster om den första stationen; der funnos fragment af lerkärl, men så sönderkrossade att det var omöjligt att göra sig en föreställning om deras ursprungliga form. Vid samma station uppmättes och afbildades tvänne statyer, klumpiga efterhärmningar af menskliga figurer. De voro af tiden, klimatet, och åverkan så illa medfarna, att man ej kunde få något klart begrepp om deras ursprungliga utseende. Fragment af en, med ingraverad slinga ornamenterad, urna från denna station är här nedan afbildad (3).

Den *tredje stationen* var stranden af en liten vik på öns nordkust. En hög genomgräfdes här och under rötterna af ett af storm kullslaget fikonträd funnos såväl lerkärl och fragment af sådana som ock några stenredskap. Af lersakerna tillvaratogos handtag och fötter af fat och vaser (4—9) af olika form, af stenföremålen bitar af en »metate», en »molidor» (68), ett instrument att krossa majs och andra frön, likt en mortelstöt, af andesit, och tvänne mejslar af diabas.

Den *fjerde stationen* var äfven belägen på öns nordsida men längre från stranden vid foten af den majestätiska vulkankäglan, ungefär en kilometer från den lilla staden *Alta Gracia*. I en stensamling, som synbarligen var en lemning efter en större byggnad, anträffades åtskilliga föremål af fint malad terra cotta, såsom en sittande liten menniskofigur (10) målad i fyra färger, ett aphufvud i hautrelief (11), utgörande en del af sidan af en vas; dessutom åtskilliga fragment af trefotade fat och vaser.

Den *femte stationen* utgjordes af en liten ravin på den vestliga sluttningen af sjelfva vulkanen, ungefär 400 meter öfver sjöns nivå. En nästan klotformig urna med

lock, målad i mörkröd färg med hvita och svarta ornament och två olika upphöjda handtag (12), utgjorde det förnämsta fyndet derstädes. Dessutom funnos åtskilliga fragment af urnor och vaser af särdeles tunt lergods.

Ön *Zapatera* var under en månad mitt hem och lemnade mig, jemte de angenämaste minnen af gästvänskap från den lilla koloniens sida, ett rikt arkeologiskt utbyte. Der anstäldes flerfaldiga gräfningar dels på tre hufvudstationer på sjelfva ön, *Punta del Sapote*, *Punta de las Figuras* och vid *Bahia de Chiquero*, dels på den lilla ön *Ceiba* liggande tätt invid nordosthörnet af Zapatera. På de två förstnämnda stationerna anträffades och afbildades ett större antal statyer, hvilka på annat ställe äro beskrifna[1]; på Ceiba ett stort antal väl utförda och väl bibehållna hällristningar.

Den *första stationen* eller *Punta del Sapote* utgjordes af Zapateras nordvestligaste del, hvilken bildade en oval landtunga, i midten upphöjd till en platå. På denna platå funnos sex olika stora ovala stensamlingar, hvilka utan tvifvel voro lemningar efter tempel eller likartade byggningar; den omständigheten att en af dessa stensamlingar, den största, ännu vid mitt besök på platsen befans omgifven af i marken stående statyer, tyckes nemligen berättiga till en sådan tolkning af stensamlingarnas natur. (Se vidare *Nicaraguan Antiquities* p. 13). I alla dessa funnos vid der anstälda gräfningar fornsaker af lera och sten. De lerkärl som der anträffades äro af desto större intresse som de delvis visa former, hvilka förut ej äro beskrifna från central-amerikanska fyndorter. Bland dessa vill jag påpeka de här vid den första stationen eller Punta del Sapote funna fragmenten af vaser, af tjockt lergods

[1] *Nicaraguan Antiquities by Carl Bovallius.* Stockholm 1886. Fol. (Utgifven af Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi.)

ornamenterade på ett särdeles enkelt men på samma gång mycket effektfullt sätt (13—20). På yttersidorna af dessa bägarlika vaser voro nämligen smala band af lera pålagda, bildande symmetriska vinkliga figurer; dessa band voro med fingret eller en pinne intryckta på jemna afstånd, så att banden erhållit ett vågigt utseende. De fält, som inneslötos af dessa band, voro prydda med små tilltryckta lerkulor eller noppor, påsatta utan allt för strängt iakttagande af symmetri, men det hela bildade dock ett ganska smakfullt mönster. Alla dessa vaser, vexlande i höjd från en tredjedels meter till en meter, voro målade i mörkrödt, med en tjock, jemn, glänsande färg. De erbjödo dessutom en annan märkvärdighet, hos alla voro nämligen bottnarna genomborrade af ett rundt hål af 2—3 cm. diameter och undre sidorna af bottnarne urhålkade liksom om vaserna varit placerade på ett rör eller på en jemnt afrundad stång. Af samma slags gods som föregående anträffades ock en rund urna af egendomlig form (21) med handtag i form af en pelare omfattad af en menniskohand. Vidare funnos der fragment af vaser och urnor, och handtag till dylika i form af djurhufvuden, flera af dessa väl och smakfullt formade och alla målade i brunt, rödt, gult, hvitt eller svart, somliga af dem i flera af dessa färger (23—38). Fötter till fat och trefotade vaser voro talrika, dels i form af djurhufvuden dels enkla, spetsiga eller runda, likaledes målade (39—42). I somliga af dessa fans en liten lerkula innesluten i den ihåliga foten. De voro alla försedda med lufthål. Dessutom funnos på denna station lock till urnor (41 och 42) och en liten menniskofigur (43) lik den från Ometepec station omtalade. En liten klotrund skål med två öron (40) tycktes vara af gröfre tillverkningssätt än de öfriga föremålen. Af stensaker funnos der ett djurhufvud, utgörande en del af sidan af en vas, särdeles väl arbetadt, af mörkgrå dolerit, något förvittrad före bearbetningen, af luftens

inverkan har det erhållit en brun färg (69); ett annat djurhufvud, som tjenat till fot för ett fat, af starkt vittrad dolerit, med djup vittringszon efter bearbetningen (70); en fil eller rasp, af gröngrå andesit, med blåsrum och håligheter (71), och en mejsel eller liten yxa (72), af köttröd porfyrisk felsit, bestående af en tät grundmassa med mörkbruna fältspaturskiljningar.

Den *andra stationen*, *Punta de las Figuras* var likaledes en landtunga, utskjutande på öns nordkust. Äfven den var rik på statyer eller delar af sådana och visade åtskilliga stensamlingar likartade med stensamlingarna på Punta del Sapote (se *Nic. Ant.* p. 43). Der anträffades åtskilliga lerföremål såsom handtag till vaser, urnor och fat i form af menniskohufvud (45), djurhufvud (46—50), fötter till vaser och fat, en liten lerflaska (51).

Den *tredje stationen*, stranden af *Bahia de Chiquero*, lemnade endast några groft utförda lerkärl, såsom en flat skål med inre sidan tätt försedd med små skarpkantiga gropar (56), troligen i ändamål att deremot söndermala peppar eller smärre frön.

Den *fjerde stationen* var den lilla ön *Ceiba*, belägen tätt utanför nordöstra hörnet af Zapatera, nästan tillslutande Bahia de Chiquero. Ön var särdeles rik på hällristningar (se *Nic. Ant.* p. 42). Vid der anstälda gräfningar anträffades en statyett föreställande en menniskofigur, af lera, målad i svartbrun färg (57); handtag och fötter till vaser i form af djurhufvud (58—62); en liten vacker skål på fot, af ovanligt tjockt och tungt lergods (63); en låg skål utan fot, med graverad bård (64) m. m. Af stensaker funnos der ett väl arbetadt papegojhufvud, af qvartz och hvit fältspat i medelgroft kornig blandning (74), handtag till en större urna, och en mejsel, af något vittrad diabas (73).

Nr 76 visar en liten Mariabild af silfver troligen från trakten af staden Rivas, på isthmen mellan Nicaraguasjön och Stilla hafvet.

Af de ofvan nämnda fornsakerna tillhöra nri 1, 2, 4, 5, 8, 10, 12—16, 19—24, 26, 27, 29—31, 34, 37—44, 46—60, 62, 63, 65—69, 71—73, 75 och 76 Naturhistoriska Riksmusei Etnografiska Afdelning; nri 7, 33, 45 och 70 tillhöra Friherrinnan Hedvig Lagerbrings samling och nri 3, 6, 9, 11, 17, 18, 19, 25, 28, 32, 35, 36, 61, 64, 66 och 74 Etnografiska museet i Dresden.

Vid de mineraliska bestämningarna har jag haft välvillig hjelp af docenten Hjalmar Sjögren. Anmärkningsvärdt är att *stenverktygen* äro förfärdigade af bergarter alldeles liknande dem, som utgjort materialer för åtskilliga svenska stenvapen och verktyg.

Detaljbeskrifning (på franska) af de funna föremålen jemte afbildningar förekomma i denna del nr 7.

Grafundersökningar på Gotland

af

Gabriel Gustafson.[1]

VII.

Graffälten å Vallstenarum i Vallstena socken.

Sedan K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien den 18 juni 1879 tilldelat mig ett anslag af 200 kronor för fortsatta undersökningar på Gotland och tilllika uttryckt den önskan, att det bekanta graffältet å Vallstenarum i Vallstena socken måtte blifva föremål för sommarens undersökningar, afreste jag i midten af juli månad till Vallstena.

Detta stora, men nästan alldeles utplundrade graffält består som bekant af tvenne helt och hållet åtskilda grupper, den ena belägen på »rummets» södra (eller rättare sydöstra) del, vanligen kallad Nygårdsrummet efter den närbelägna gården Nygårds, den andra och större utbredd öfver rummets nordligaste del närmast söder om Vallstena kyrka.

På Nygårdsrummet räknade jag uppemot 70 grafvar, de flesta omgifna af en fotkedja och, på ofta ganska stort afstånd från denna, en ytterring som någon gång är dubbel. I de åt NV tillstötande åkrarna finnas ungefär 12 rösen, så att hela antalet grafvar i denna flock varit omkring 80. Midt ibland dem ligger en nu mycket skadad krets, eller snarare fyrkant af 3—4 rader ganska stora

[1] Fortsättning från del VIII: 4, 6.

gråstenar, ungefär 25 steg i tvärmått. Stenarna äro dock mycket rubbade och ena sidan nästan helt och hållet borta, möjligen den ursprungliga anordningen. Inom denna fyrkant var jorden svartbränd och blandad med kol. Troligen har denna plats haft sammanhang med begrafningsceremonierna, en förmodan som vinner styrka däraf, att två af stenarna i norra hörnet (där stenarna äro mycket stora) äro försedda med *skålformiga insänkningar;* den yttersta stenen har på en sluttande yta 16 eller 17 sådana fördjupningar, omkring 6 cm. i diameter och 2 cm. djupa, den därnest liggande har (på planyta) 10 eller 11 stycken, af hvilka en, med en diam. af 5 cm., är omgifven af en cirkel, 18 cm. i diam. — Närmast omkring denna egendomliga stensättning äro grafvarna lägre, en del nästan omärkliga, men tilltaga i höjd och storlek ju längre bort de äro belägna, så att de största finnas längst i SO. Några af dessa rösen äro undersökta af kapten Ulfsparre sommaren 1875, de flesta öfriga voro af de här svårliga grasserande skattgräfvarne upprifna, så att endast några få, isynnerhet bland dem som lågo tätt intill allmänna landsvägen, hvilken stryker här förbi, voro i orubbadt skick. Af mig undersöktes här tillsammans 7 grafvar, af hvilka 4 innehöllo skelett och 3 brända ben; af de af kapten Ulfsparre 1875 undersökta 7 grafvarna innehöllo 3 obrändt, 4 brändt lik. Båda begrafningssätten hafva sålunda användts lika mycket och samtidigt, men de brända grafvarna äro, som ofta är fallet, fattigare på fornsaker. Egendomligt nog hafva ej de af kapten Ulfsparre och undertecknad anträffade 7 skeletten legat åt samma håll; det vanligaste har varit NO—SV (4 st.), ett har legat med hufvudet åt NV, men ett har haft det i Ö och slutligen ett i SV.

Det norra (nordvästra) graffältet eller det egentliga Vallstenarum har en mycket större utbredning än det södra och har omfattat flere gånger så många grafvar. I

norra kanten ute vid landsvägen ligger en liten stuga tillhörig en arbetare Nygren, en af dem som här idka skattletning (d. v. s. grafplundring) som en lönande binäring. Rundt omkring denna stuga har legat en hel mängd grafvar och i synnerhet på södra sidan hafva de varit talrika — hafva varit, ty förödelsen är här så stor, att knappast en enda sten blifvit lämnad orörd och grafvarnas form sålunda nu är alldeles oigenkännlig; troligen hafva dock de flesta varit kretsar af satta stenar, och att döma af de benbitar som öfverallt märkas i den uppkastade jorden hafva de flesta innehållit brända lik. I några hafva dock funnits obrända lik. Bland dem må anföras den graf, där det rika fyndet Statens Historiska Museum inv.-nr 6295 (svärd med fäste af brons, silfver och guld med granater m. m.)[1] gjordes; den innehöll ett människo- och ett hästskelett, liggande tämligen djupt mellan väldiga gråstensblock, så stora att de blott med starka häfstänger och en hel mängd arbetares förenade krafter kunnat lyftas åt sidan.

Bland dessa grafvar har man hittat en bildsten af ovanlig form och med ovanliga figurer, troligen en föregångare till de under yngre järnåldern vanliga bildstenarna.[2]

V. om stugan ligga flere större rösen, af hvilka ett par haft eller hafva på toppen en större rund gråsten; några af dessa rösen torde vara orörda. Bland dem märkas några alldeles runda och regelbundet formade gropar i jorden, af ungefär samma storlek som rösena; kanske har ur dem det grus tagits som behöfts för uppförande af högarna (?). V härom ligger »Brunnshagen» med sin samling af rösen. Åt S fortsättes graffältet med flere rösen, af dessa några ganska stora, ett par stora fyllda

---

[1] Se *Teckningar ur Statens Historiska Museum*, tredje häftet, s. 8 ff.

[2] Beskrifning och afteckning af denna märkliga sten är af mig till Kungl. Akademien inlämnad i augusti 1879.

ringar med vackra kantkedjor af stora stenar, af hvilka en innehållit en kista, som nu är upprifven. Här vidtager en samling små grafkistor med hällarnas kanter i jordbrynet och för öfrigt af samma beskaffenhet som de vid Bjärs i Lärbro socken af mig undersökta; denna samling sträcker sig långt åt söder och in öfver ett par tillstötande åkerstycken (angående den ena af dessa »Kättåker» och dess samling af rösen och andra grafvar, se nedan). Några grafkistor märktes äfven N eller NV om Nygrens stuga. De flesta kistorna voro upprifna. Slutligen sträcker sig söderut rätt långt öfver fältet en samling smärre rösen. Öfverallt på fältet har grafplundring ägt rum och de flesta grafvarna torde nu vara mer eller mindre fullständigt uppgräfda af skattsökare, ehuru det visserligen ofta är svårt att bestämma, om en graf varit rörd eller icke, något som ock gjorde, att många dagar af mig användes till undersökningar af sådana, som det tycktes orubbade eller mindre noggrant genomgräfda grafvar — undersökningar som voro utan resultat och därför här i berättelsen icke upptagits.

Af de i grafvarna påträffade fornsaker framgår, att det södra graffältet är äldst, kanske från den del af äldre järnåldern, som ligger närmast före den egentliga romerska tiden. Jag tänker härvid närmast på trenne här funna fibulor, 2 = M 311 (jfr Ulfsparres berättelse för 1875, graf 13), och den af mig funna (jfr här nedan graf nr 6), hvilka ju ovillkorligen stå i nära samband med de förromerska fibulorna, isynnerhet genom frånvaron af en särskild genom spiralläggningen gående tvärstång. Sedan har man öfvergifvit detta fält och fortsatt på det norra, som omfattar den romerska tiden (jfr här nedan det rika fyndet i graf nr 19), Hildebrands 2:a spännegrupp (jfr de små grafkistorna och några lerkärl) samt Hildebrands 3:e spännegrupp (till hvilken höra en hel mängd rika fynd), och sålunda sträcker sig ända ned mot yngre

järnålderns början. Efter dessa allmänna anmärkningar öfvergår jag till en redogörelse för de af mig verkställda undersökningarna; dock vill jag först anmärka, att jag med afseende på den grafplundring, som här hänsynslöst och i stor skala bedrifvits, gjort allt mitt till för att söka stäfja densamma, genom att underrätta folket om det oriktiga i deras åsikt att sådant vore deras rättighet, samt genom att vidtala ortens länsman om saken.

A. Södra rummet (Nygårdsrummet).

Graf nr 1.

Låg grafkulle med vacker fotkedja af ganska stora gråstenar (ursprungligen ungefär 26) *samt ytterring*[1] af mindre stenar. Belägen alldeles ute vid landsvägen och är den andra man påträffar af de på öppna fältet liggande, då man färdas på landsvägen åt Gothem. Landsvägen har afskurit en liten del af fotkedjan och ungefär $^1/_3$ af ytterringen. Diameter 5 m., höjden obetydlig, afståndet mellan fotkedjan och ytterringen omkring 5 m. Kullen bestod af stora gråstenar, jord och grus; vid 40—45 cm. djup påträffades ett lag små, tjocka *kalkhällar*, lagda jämte hvarandra som betäckning öfver ett *skelett;* det var tydligen icke en större häll som brustit, utan ursprungligen lagdt så. Den norra hällen (öfver skallen) sluttade starkt neråt. Sedan dessa hällar borttagits, anträffades skelettet, bättre bibehållet än de öfriga af mig här funna, men dock mycket murket; till och med lårbenen brusto sönder vid upptagandet, deras ledknölar föllo af o. s. v.

Skelettet låg på vänstra sidan med knäna något upp-

[1] *Fotkedja* benämner jag den ring af stenar, som är lagd omedelbart vid rösets eller högens kant, *ytterring* däremot den som är placerad alldeles fritt på större eller mindre afstånd från kullens kant; jfr fig. 54 nedan.

dragna, högra armen utsträckt, något krökt, den vänstra uppböjd med handen nära ansiktet; bägge nyckelbenen lågo ofvanpå hvarandra vinkelrätt mot ryggraden; hufvudet, hvilande på vänstra sidan, var alldeles platt-tryckt, och när den inuti liggande jorden hälldes ut, föll allt i bitar. Öfver högra knäskålen låg en liten bronshylsa och öfver högra fotens tår tvenne mindre sådana. Vid vänstra tibian låg ett järnstycke. Ofvanför hufvudet stod ett lerkärl, som krossats i bitar, men likväl hade bibehållit sin form, så att det sedan med lätthet kunnat hopsättas. Här anträffades således:

1. *Två järnfragment*, möjligen till en liten järnknif.

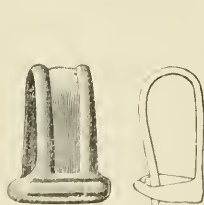

Fig. 1. 1/1.

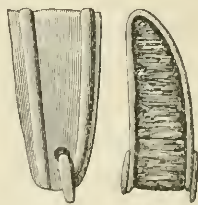

Fig. 2. 1/1.

2. En *bronshylsa* (fig. 1), hittad vid knäet och vid hittandet ännu omgifvande ett stycke trä; hylsan består af en 8 mm. bred och mycket tunn bronsskifva, som är prydd med upphöjda ränder längs kanterna och omböjd. Från ena ändan utgå åt sidorna smala stycken, som äro nerböjda och omböjda under den undre skållan, hvarigenom hylsan sammanhålles. Längd 17 mm. Dessutom höra hit två små *bronsbucklor* med långa flikar af samma slag som den i fig. 3 afbildade.

3. Tvenne något liknande *bronshylsor*, anträffade vid fötterna; den ena afbildad fig. 2. Bronsplattan, som på samma sätt som föregående är ornerad med upphöjda linier i kanterna och på samma sätt omböjd samt omfattande något föremål af trä, hvaraf lämningar ännu finnas, är dock icke här jämnbred, utan bredast där den

är omböjd och afsmalnande åt ändarna, hvilka här sammanhållas af en nit, hvars ändar äro omböjda. Här funnos äfven några små *bronsbucklor* med långa flikar, den ena (fig. 3) ännu kvarsittande i en träbit, samt ett fragment, som det tyckes en del af en tredje *hylsa*.

4. Ett vackert svart orneradt *lerkärl* utan öra af samma form som M 395. Omsorgsfullt orneradt med djupa skarpa och tydliga linier. Kring halsen eller något nedan löper en upphöjd rand och nedanför denna en rad rätt stora intryckta dubbelcirklar. Mellan denna rand och en nedanför bukens vidaste del gående rand gå sneda streck i grupper af 3 och 3 med hvarandra parallela, af hvilka de två äro sammanhängande, men den tredje af-

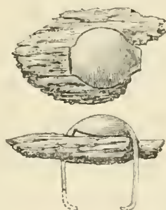

Fig. 3. $^1/_1$.

bruten och bestående af små korta streck efter hvarandra. Kärlets höjd 12,2, diameter i mynningen 10,8, i vidaste delen 16,0 och i bottnen 7,5, allt cm.

5. *Skelettet*, af hvilket dock intet kunde medtagas. Ungefärliga mått togos af ett öfverarmben, 30 cm. långt, ett lårben 40 cm. och en tibia ungefär 33 cm.

Graf nr 2.

Litet lågt röse, utan fotkedja, diameter något öfver 5 m., men *med ytterring*, otydlig, 4 m. från kullens kant. Belägen närmast intill föregående, men ej så långt ute mot vägen, så nära att ytterringarna nästan tangera hvarandra; 100 steg rakt i N från älfstenen i den ofvan omnämnda stora fyrkanten. — Kullen bestod af ett lager

ganska stora gråstenar; ofvanför (strax under torf- och jordhöljet) och mellan dessa hittades i högens midt *obrända djurben.* Under stenarna på ett djup af 30 cm. från ytan låg ett brändt lager med svart jord och sparsamt med *brända benbitar,* utbredt på en yta af nära 2 m. diameter. Intet annat anträffades.

Graf nr 3.

Låg grafkulle eller fylld stenkrets *med ytterring,* belägen alldeles intill landsvägen, som bortskurit en del af ytterringen, omkring 65 steg S (eller SO) från föregående; diameter 4 m., afstånd mellan fotkedjan och den ej fullt cirkelrunda ytterringen omkring 2,50 m.

Ungefär 30 cm. under kullens yta anträffades tunna *kalkhällar,* ställda i snedt lutande ställning, så att de i midten djupt nere och alldeles ofvanpå skelettet tangerade, men upptill sträckte sig vidt ifrån hvarandra; lodräta höjden 35 cm. Detta egendomliga läge kan ej bero därpå, att hällarna i senare tid ha spruckit långs midten, ty de kunde då omöjligen sedan hafva sjunkit så djupt, utan man får väl antaga att detta varit den ursprungliga anordningen, ehuru det är svårt att inse, både hur det varit möjligt att få hällarna i sådan ställning utan uppstående kanthällar eller annat underlag för ytterkanterna, och hvad anledningen kunnat vara till en så besynnerlig och (då hällarna måste med ena kanten hafva lagts omedelbart på den döda kroppen) äfven stötande anordning. Sedan hällarna upptagits (deras sammanlagda längd var 1,90, deras bredd tvärt öfver öfverkanterna 0,60 m.) visade sig *skelettet,* som dock var så murket (föga underligt då en stor del af slätten här om vårarna lär stå under vatten) och för öfrigt af trycket skadadt, att föga kunde inhämtas angående dess läge. Så mycket syntes dock, att det legat utsträckt på högra sidan med hufvudet i NNO och knäna något uppdragna, bäckenbenen lågo ej i samma

plan, utan bildade vinkel mot hvarandra, i det det vänstra stod på kant; dock svårt att tydligt bestämma läget. Vid dessa ben hittades en järnring samt några järnfragment (se nedan); kring fötterna en hartstätning till träkärl, liggande i bred oval, hvars största diameter var 35 cm. Inom denna oval en järnknif. På hufvudet märktes paljetter af brons, hvarför hela skallen upptogs i en klump; den var alldeles hopplattad och ingenting kunde antecknas angående formen m. m. af den hufvudbonad, på hvilken halfpärlorna suttit fästade; emellertid förvaras hela klumpen i såvidt möjligt orubbadt skick, hvadan möjligen ytterligare iakttagelser kunna göras. I afseende på grafvens anordning, skelettets läge och de nedlagda fornsakerna öfverensstämmer denna graf helt och hållet med närmast följande; denna senare är endast litet rikare utrustad (lerkärl m. m.) Här anträffades:

1. *Halfklotformiga paljetter (»halfpärlor») af brons* som M 362, i underkanten försedda med 2 små hål. Af något varierande storlek. Några som äro lösa, hålla 9—10 mm. i diam.

2. *Järnknif*, liten, simpel, eneggad, med spår af trä ännu kvarsittande omkring tången; ryggen något böjd; längd nu 9,5 cm.

3. Några *järnfragment*, som anträffades vid bäckenbenen, däribland en liten *ring* (nu sönderfallen i två bitar) med vidhängande *rembeslag*, bestående af på undersidan en smal, på öfversidan en rundad skifva, hvilka ytterst varit förenade med en nit (nu bortfallen), som på öfversidan afslutats med ett större halfklotformadt hufvud öfverklädt med en bronsskålla; vidare en annan likadan *ring*, hel, med märke efter dylikt rembeslag, ett dylikt *nithufvud* med vidhängande *järnstycke*, samt några smärre *fragment*. Ringarnes yttre diameter ungef. 2,8 cm., remhållarens (troligen fullständig) längd 3,6 cm. Jfr. ringen med rembeslag M 300, där nithufvudet är bortfallet.

4. En mängd bitar af *hartstätningen till ett träkärl*, af hvilka flera kunnat hopsättas till ganska långa stycken (två öfver 40 cm. långa). Deras genomskärning är tresidig, den inre sidan slät, de båda yttre med intryck af träets fibrer; dessa intryck äro på den ena, kortare sidan parallela med kärlets rundning, men på den andra och längre visserligen parallela sinsemellan, men ej med rundningen, d. v. s. de bilda i förra fallet buktiga, i det senare räta linier, hvaraf väl får slutas, att den förra sidan slutit intill kärlets sidor, den senare intill dess botten, ehuru visserligen formen, som dock helt visst är vanställd genom hopkrympning, talar däremot. Vidare förekommer ett, nu hopsatt, stycke af annan beskaffenhet; det är bredt och platt, fast nu omböjdt och förvridet. Det har tydligen suttit lodrätt som tätning på det ställe där kärlets sida varit hopfogad (af fibrernas riktning synes att fogen ej gått lodrätt utan något snedt); märken synas efter den inre skifvans kant (träskifvan som hopböjd bildat kärlets sidor har att döma af detta aftryck varit ungefär 6 mm. tjock) samt efter de parallelt med fogen gående vidjeband, hvarmed hopfogningen skett. Som detta stycke är omkring 20 cm. långt, har kärlets höjd varit minst så stor. Dessutom finnas en mängd smärre bitar. Kärlet har varit af oval form, ungefär 35 cm. långt, kanske 25 cm. bredt, möjligen 25 cm. högt.

5. *Skelett*, murket, af hvilket intet annat kunde medtagas än skallen med dess beklädnad af pärlor.

Graf nr 4.

En *mycket låg grafkulle* (eller fylld stenkrets) med ordentlig *fotkedja* samt *ytterring*, belägen alldeles intill landsvägen, så nära att en del af ytterringen blifvit afskuren, 48 steg från föregående. Diameter 4 m., afståndet mellan fotkedjan och ytterringen 3,80 m. Ett bredt hål upptogs i midten och vid 50 cm. djup påträffades en platt

liggande *kalkhäll*, ganska tjock (8—10 cm.) och intill denna norråt *en annan* af så väldig tjocklek (15—18 cm.) att den icke kunde hel upptagas utan först måste sönderslås. Sedan dessa bägge blifvit upptagna, började jag försiktigt gå ner igenom det hårdt sammanpackade, grofva och med knytnäfstora stenar blandade kalkstensgruset.

Snart märktes lerkärlsbitar, som af spaden afslagits, och efter mycken möda lyckades jag få fram ur det hårdt hoppackade gruset ett ganska stort vackert lerkärl utan öra men på buken försedt med 4 utsprång; ett större järnstycke låg under kärlet med spetsen in under denna. Kärlet stod under ett mellanrum mellan midthällen och *den tredje*, ännu icke upptagna *södra hällen*, hvilket förklarar att det icke blifvit krossadt genom tyngden af takhällarna, som icke hvilade på några sidohällar, utan voro lagda direkt på det med grus öfverhöljda *skelettet.*

Jag gräfde vidare nedåt och anträffade i norra ändan paljetter af brons. Med yttersta försiktighet undersöktes stället nogare, och snart fann jag, att det var skallen som var betäckt med ett lager bronspaljetter; jag kringgräfde därför hela stycket och lyckades få upp en större sammanhängande grusklump, inom hvilken skallen med dess mössa låg. Denna klump medfördes hem, befriades där från kringsittande grus, alla de iakttagelser, som kunde göras, antecknades (se nedan), hvarefter allt inpackades. Det visade sig, att skallen var alldeles hopplattad, ej underligt, då den tunga och tjocka norra hällen hvilat däröfver. Sedan äfven den södra hällen upptagits, anträffades på ungefär 90 cm. djup från ytan eller ungefär 40 cm. under hällarna det öfriga skelettet, men i så murket tillstånd (isynnerhet voro bäckenbenen sönderfallna) och så svårt att klargöra från grus med inblandade stora stenar, att endast en högst fragmentarisk plan af dess läge kunde åstadkommas (fig. 4). Det framgick dock, att

liket varit nedlagdt hvilande på högra sidan med ryggen något krökt och knäskålarna något uppdragna; hufvudet hvilande på högra tinningen. Armarnas läge svårbestämligt; vänstra armen var utsträckt, den högra hopböjd, som det tycktes liggande under den vänstra. Omkring fötterna låg en hartstätning till ett träkärl, af hvilken i anseende till den för undersökningen högst ogynnsamma

Fig. 4.

jordmånen endast smärre bitar kunde erhållas. Där invid låg en liten bronshake och inom tätningen öfver tårna en järnknif. Skulle således träkärlet varit ställdt omedelbart ofvanpå fötterna? eller tvärtom fötterna hvilat på kärlet? Mellan högra höften och armbågen ofvannämnda lerkärl och en järnring. Här hittades alltså:

1. Den ofvannämnda *hufvudbeklädnaden*, besatt med en stor mängd kullriga *paljetter af brons*. Som nämndt hemfördes hela skallen med omgifvande större grusklump, hvilket sedan försiktigt afskrapades, hvarvid dock delar

af skallen med paljetter bortföllo. Sedan skallen, som var hopplattad och sprucken, blifvit någorlunda rensad från grus, gjordes vidstående afteckningar (fig. 5), som äro ämnade att ge en föreställning om dåvarande utseendet. Af själfva mössan fanns kvar här och där spår af ett slags stoppning bestående af bandtång. Mössan har öfver främre delen af hufvudet varit beklädd med ett enkelt lager af paljetter, som varit fastsatta med en genom två hål i deras underkant dragen tråd, hvilken ännu ofta finnes kvar; den har räckt ner i pannan ända till 3—3,5 cm. öfver ögonhålan och tyckes hafva varit påsatt något snedt, så att den gått något längre ner i pannan på

Fig. 5.

vänstra sidan. Härifrån sträcker den sig upp öfver hufvudet 14 cm. och slutar med en tvärt öfver hjässan gående upphöjd kam (ungefär 2 cm. hög), mycket rik på paljetter, som här anträffades i flera lager och liggande mot hvarandra, så att tyget måste varit hopvikt eller krusadt. Öfversta delen af bakhufvudet har varit obetäckt på en rund fläck af ungefär 7 cm. diameter (dock ovisst hur långt ned i nacken den räckt), hvarigenom förmodligen håret utfallit i lockar eller uppfästadt i en knut. Ofvanför hufvudet på högra sidan utskjuter en sammanbakad kant med fina trådar och paljetter. Det föreföll i början, som skulle detta varit en dylik upphöjd kam, men gående längs med hufvudet och midt öfver detsamma, ehuru den nu genom läget och trycket nedfallit på sidan. Detta är väl dock icke förhållandet, utan troligen har

mössan haft ett på ena sidan nedhängande påsformigt bihang, som då vid gåendet skramlat af den rika paljettbesättningen. Möjligt är slutligen, att det utskjutande stycket helt enkelt består af paljetter, som glidit ner från de högre delarna af hufvudet. Paljetterna äro af något varierande storlek och höjd: diameter 8, 9, 10 och 11 mm. En del som affallit förvaras särskildt.

2. *Järnknif*, eneggad, simpel, med tånge; hela knifvens nuvarande längd 13,6 cm.

3. *Järnring* af trind, nu förrostad järnten, diameter invändigt 2,6 cm.

Fig. 6. 1/3.

4. *Järnstycke*, hoprostadt med grus o. s. v., till formen liknande skafthålken till en spjutspets, men hålet, som finnes i den tjockare ändan, tyckes icke gå djupt in; längd nu 14,3 cm.

5. En liten *hake af brons*, bestående af en liten tunn bronsplatta med ett smalt utskjutande, hakformigt omböjdt stycke i hvardera ändan; längd 15, bredd 6—7 mm., den ena haken skadad.

6. Stycken af en *hartstätning till träkärl;* genomskärningen tresidig som vanligt, utan något utsprång som

förråder, huru bottnen varit insatt; åtminstone ett stycke finnes, som bär intryck af fogen på kärlets sida. Detta träkärl tyckes ha varit nästan cirkelrundt, med en diameter af ungefär 20 cm.

7. Ett helt, ganska stort, vackert *lerkärl* (fig. 6) utan öra, af samma form som M 395, men inböjningarna vid halsen och foten äro här djupare, så att buken är mycket plattare. Orneradt kring halsen med ett upphöjdt band mellan 2 rader instuckna punkter samt därnedanför en rad små inslagna cirklar. På buken finnas 4, två och två midt emot hvarandra sittande, skifformiga, treflikiga utsprång. Kärlets höjd 14,3, diam. i mynningen 12,2, i vidaste delen 17,3 och i bottnen 7,3 cm.

8. *Skelettet*, af hvilket intet utom skallen kunde medtagas.

Graf nr 5.

Liten låg grafkulle eller fylld stenkrets med vacker *fotkedja* af delvis ganska stora gråstenar, men utan ytterring, som dock förekom kring de flesta rösen härstädes; belägen nära intill landsvägen, 112 steg från föregående; diam. nära 4 m.

I midten ganska stora gråstenar, som endast med svårighet kunde uppbrytas; omedelbart under dessa vidtog ett lager kalkgrus med några brända benbitar, och därunder det egentliga *graflagret*, sträckande sig öfver en yta af 1 meters diameter med här och där svartbrända fläckar med kol (rätt stora stycken), brända ben och fornsaker.

Vid ungefär 50 cm. djup vidtog gult orördt bottengrus. Här hittades:

1. En mycket liten, eneggad *järnknif*, spetsen afbruten vid upptagandet; ryggen något böjd, eggen rak, ännu ganska hvass; hela längden nu 8 cm.

2. En liten, mycket rostig *remsölja af järn*, aflångt

fyrkantig, utan bakstycke; bredd 2,6, längd (= nålens längd) 1,7 cm.

3. *Brända benbitar* af litet barn (?), hvaribland flera tänder; — *kol.*

Graf nr 6.

Liten låg, nästan omärklig, *grafkulle* eller ring *med fotkedja och ytterring* af småstenar, bägge fragmentariska. Belägen på motsatta sidan af graffältet, från landsvägen räknadt, invid gärdesgården nära Malmqvists stuga, 27 steg rätt i V från stora stensättningens västra hörn. Kullens diameter ungefär 1,50 m., afståndet från fotkedjan till ytterringen 1 meter. Omkring 20 cm. under jordytan anträffades en högst *simpel kista* af kantställda, murkna kalkhällar, hvars västra sida var någorlunda bevarad, men den östra sönderfallen och delvis nedfallen öfver skelettet; den tycktes icke haft någon betäckning, dock var detta svårt att afgöra, möjligen hafva smärre flata stenar varit lagda öfver. På kistans botten ungef. 40 cm. under hällarnes öfverkant ett mycket bristfälligt och af väta o. s. v. illa medfaret *skelett*, liggande på ryggen, något vridet åt höger, med hufvudet åt SV, fötterna åt NO och knäna något uppdragna. Benen voro så murkna, att de vid första beröring gingo sönder, och det var högst svårt att få någon ordentlig reda på deras läge. Högra handens ben anträffades under högra bäckenbenet och vid dem en spelbricka af ben, kanske ursprungligen hållen i handen. Vid halskotorna låg en liten bronsfibula, vid högra höften stod ett litet lerkärl. Benen nedlades åter, då de voro för murkna att kunna medföras.

Här hittades:

1. En liten *fibula af brons* lik fig. 3 å sid. 122 i *Svenska fornm.-fören:s tidskrift.* V. Bågen bred, utvidgar sig ovalt med en ovalformig upphöjning begränsad af insänkta linier. Nålen är spirallagd två hvarf

åt hvar sida och omböjd under bågen samt saknar tvärstång; nålen nu afbruten. Nertill afsmalnar fibulan till en smal kant, som öfvergår till nålhållare och slutar med en rätt uppstående spets. Längd 36 mm.

2. En *sländtrissa af ben* (caput femoris af oxe); diam. 4 cm.; afb. fig. 7.

3. Ett litet koppformigt simpelt *lerkärl* (fig. 8) utan öra eller sirater, men med en mycket svag insänkning strax nedanför öfverkanten, som är inifrån afspetsad. Höjd 6 cm., diameter i mynningen 7,8, i bottnen ungef. 3,5 cm.; ett stycke af ena sidan bortfallet. Kärlet var fylldt med jord och småsten.

Fig. 7. 1/2.

Fig. 8. 1/2.

4. *Skelettet;* det enda fullt bibehållna benet, en tibia, var 28 cm. långt. Mellan bäckenbenets ytterkanter var 30 cm. (noggrant mått taget i benens orubbade läge).

Graf nr 7.

Närmast NV om det öppna Nygårdsrummet är en åker vid Malmqvists stuga, i hvilken förekomma 6—8 rösen, de flesta troligen rörda. Närmast därintill ligger en annan åker, i hvars sydöstra del finnas 5 rösen: det nordligaste af dessa, närmast vägen, har, att döma af de uppbrutna kalkhällarna, innehållit en större kista. Det östligaste, som var orördt, undersöktes:

Röse af kullersten, diam. 6—7 m., höjd 50—70 cm.; tätt satt med gråstenar, som isynnerhet i rösets midt voro

ganska stora. Vid 40 cm. djup anträffades ett *svartbrändt lager* med kolstycken, ganska stora, och brända benbitar samt en järnnyckel. Detta lager, hvars utsträckning var 1,30 × 2 meter, var endast några cm. djupt, därunder låg ett ungef. 10 cm. djupt lager af gul sand och vid 55 cm. djup under högens yta vidtog slutligen det naturliga bottengruset. Här hittades:

1. En *järnnyckel* af ovanlig form (fig. 9). Skaftet består af en fyrkantig järnten, ornerad åtminstone på två sidor med parallela linier, vågräta och sneda (nu otydligt för rost), upptill omböjd till en ögla, hvari hänger en öppen ring. Nedtill öfvergår skaftet med en tvär afsats

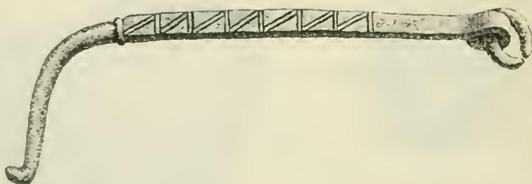

Fig. 9. 1/2.

till en trind ten, som småningom böjer sig åt sidan i rät vinkel mot skaftet och hvars yttersta ända åter är rätvinkligt böjd. Rätlinig längd 13, däraf skaftet 10,5 cm.

2. *Brända ben* och *kol*. Bland de brända benen låg en liten ledknöl, som det tyckes, obränd.

B. Norra rummet.

Som förut nämndt syntes här en hel mängd *grafkistor* af samma slag som de vid Bjärs i Lärbro, men nu upprifna. Efter noggrant letande lyckades jag upptäcka 8 stycken orörda, hvilka alla undersöktes.

Graf nr 8.

Hällkista, belägen 46 steg i SO från grinden till Hagbornskans stuga. Bildad af 4 hällar, c:a 80 cm. lång och 35 cm. bred, samt orienterad i NV—SO. Djupet

40 cm. Under jordtorfvorna lågo 2 stora gråstenar, därunder svartmylla, så ett lager små kalkflisor och slutligen det *svartbrända lagret*, här utan kol, af några tums mäktighet (ungef. 10 cm.), hvarunder anträffades det ljusa, naturliga bottengruset med knytnäfstora kalkstenar.

Här anträffades följande:

1. Större delen af en *fibula af brons*, massiv (fig. 10). Öfre delen är skadad och nålen saknas; midt på bågen och nedanför densamma öfver nålhållaren äro två stora,

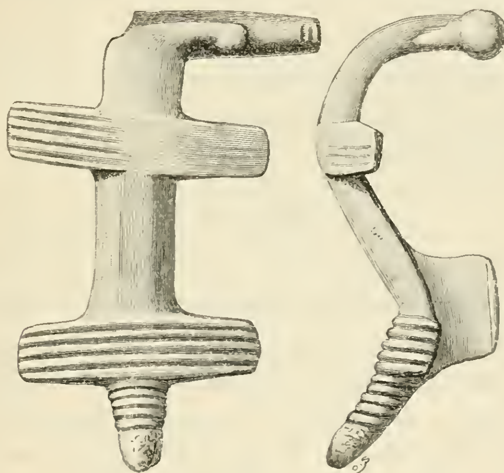

Fig. 10. 1/1.

jämnbreda tvärstycken, hvilka, liksom den nederst utskjutande spetsen (bågens afslutning nertill), äro prydda med insänkta parallela linier; längd 6,1—6,2 cm.[1]

2. Stycken af en annan *fibula af brons*, skadad af eld, nämligen: bågen, upptill med märke efter hålet, hvarigenom tvärstången gått, kanterna afskalade; tvärstången med den däromkring lindade tråden och dess omböjning; samt slutligen bågens fortsättning nertill, som omböjd öfvergått till nålhållare. Allt öfverensstäm-

[1] Fibulan är af en i Ostpreussen hemmahörande typ och säkerligen därifrån importerad till Gotland.

mer med Hildebrand, *Bidrag till spännets historia* (AT, IV) fig. 153 (typen »mit umgeschlagenem Fuss»). Hela längden har troligen varit ung. 5 cm.

3. Fyra stycken små *fragment* af ett jämnbredt *bronsband* (armband?), på ena sidan försedt med en längs midten gående upphöjd ås och på ömse sidor om denna en sicksacklinie.

4. Stycken af trinda *bronstenar*, tillhörande nålar eller dylikt (?); en bit är på ett ställe ornerad med några fina tvärlinier.

5. Några stycken af ett *lerkärl*, utan ornament, simpelt, med grund insänkning nedanför mynningsranden.

6. Några *obrända djurben*.

7. *Brända benbitar*.

Graf nr 9.

Hällkista, belägen 36 steg VSV från föregående och 4 m. från gärdesgården, som i V begränsar den öppna slätten (»rummet»). C:a 95 cm. lång i N—S, c:a 75 cm. bred. De fyra sidohällarna hade spruckit och stycken affallit, isynnerhet var den östra sönderfallen; däraf hela öfre delen af kistan uppfylld af kalkflisor. *Det brända graflagret*, som var betäckt af ett lager små kalkflisor, ofta svartbrända på undersidan, anträffades i sydöstra hörnet på 30 cm. djup, men i motsatta hörnet först 40 cm. djupt; på förra stället (där också ganska mycket brända benbitar funnos) ganska märkligt aftagande i tjocklek mot det senare, mäktigare mot Ö än mot V sidan. Af allt framgick att grafmörjan blifvit från sydöstra hörnet nedkastad i grafven och ej sedermera utjämnad. Under anträffades, 40—45 cm. från öfverkanten, det gula bottengruset, i hvilket hällarna gingo ett stycke ner, så att en häll är 57 cm. djup. Här anträffades:

1. *Bronsfibula*, alldeles fullständig, med nålen ännu liggande i hylsan, men af elden alldeles böjd och hop-

smält; dess längd har varit 35—40 mm. Fibulan har varit helt enkel med bygeln smal och jämnbred, nertill slutande med ett trindt stycke (som det tyckes omeradt med parallela linier), hvilket uppbär hylsan; upptill tvärstång med spiralläggning.

2. En liten trind *bronsring*, hopböjd af elden; diameter ursprungligen 10—15 mm.

3. Smärre *bronsfragment*, hvaribland ett troligen af en fyrkantig *remsölja* med hörnet utdraget i en snibb; vidare ett litet tunt stycke med en liten nit och ett tomt nithål; m. m.

4. Några få bitar af en *benkam*, en af midtstycket med en bronsnit och märken efter tänder, de öfriga tillhörande de pånitade skifvorna, af hvilka en med ornering af tvenne svagt punkterade parallela linier.

5. Stycken af ett *lerkärl*, nämligen af öfverkanten samt af buken med delar af bottnen; kring midtpartiet har den varit ornerad troligen i öfverensstämmelse med de kärl som tillhöra denna grupp och hvaraf prof finnas bland Bjärsfynden[1], men endast spår däraf finnas nu kvar.

6. *Brända benbitar.*

Graf nr 10.

Hällkista, belägen 42 steg i S (något åt V) från föregående, jämte samma gärdesgård; c:a 1 m. lång i N—S, 50 cm. bred och 35 cm. djup. Ungefär 30 cm. från ytan anträffades *brända ben* omedelbart under en häll, troligen den östra kanthällen, som nedfallit och kommit att ligga nästan alldeles plant. Graflagret var här mycket tunt — inga kol, obetydligt med benbitar — och förekom egentligen i midten af kistan; åt södra ändan ingenting alls. Här anträffades:

1. En liten smält *bronsdroppe.*

[1] Se denna tidskrift VIII: 4.

2. Fyra små bitar af ett *lerkärl*, troligen icke orneradt, simpelt.

3. Ett större *obrändt ben*, öfverarmben af människa (?), ändarna skadade.

4. *Brända benbitar.*

1,60 meter NNV från föregående står en *kalkhäll*, med mindre tvärsför ändarna, kring hvilken gräfdes men utan att något, ej ens ben anträffades.

Graf nr 11.

Hällkista, belägen 80 steg i SSO från föregående (graf n:r 10), alldeles intill den gärdesgård, som skiljer »rummet» från den i det följande omtalade »Kättåker». Mycket sönderfallen, endast en häll, den östra, bibehållen, fast sprucken, 85 cm. lång; de öfriga sönderfallna och öfverkanterna afslagna, så att de först efter något letande anträffades ett stycke nere i jorden. Gafvelhällarnas längd 50—55 cm. Här anträffades *intet*, icke en gång brända benbitar.

Graf nr 12.

Hällkista, belägen nära Nygrens stuga vid norra kanten af en grusgrop och i kanten af den i det föregående omnämnda grafflock, som ligger närmast S om nämnda stuga. Kistan var omgifven af en fragmentarisk ring, af numera 6 kullerstenar, af 3 m. diameter; en liten körväg till grusgropen gick däröfver, så att den eljest nog svårarbetade marken här var ytterst svår att genomtränga. Kistan, som var orienterad rakt i N—S, saknade södra gafvelhällen, den norras längd var 65 cm., den östra sidohällens 90 cm. Djup 50 cm. *Graflagret* på kistans botten endast några cm. mäktigt. Här anträffades:

1. Ett litet stycke af en *bronsfibula*, nämligen öfverdelen, den spirallindade tråden med dess omböjning, som

gått under bågen, samt ett litet stycke af bågen med knopp på ändan; tvärstångens längd endast 14 mm.

2. Två små flata *bronsfragment*.

3. Två små bitar af en nitad *benkam*, en ornerad med parallela prickade linier.

4. Ett obrändt *djur(?)ben*.

5. *Brända benbitar*, ej mycket.

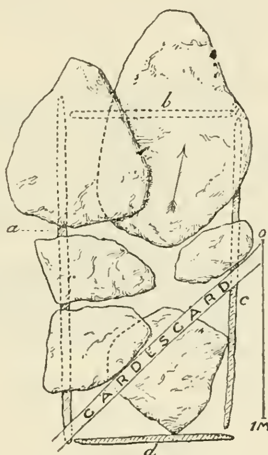

Fig. 11.

Åt V begränsas det norra rummet längst norrut af en beteshage, benämnd Brunnshagen, tillhörig Pettersson Björge, (här gjordes flera undersökningar, hvarom se nedan); närmast söder härom ligger en liten stuga, »Hagbornskans stuga» med tillhörande täppor; söder därom en till större delen till åker upptagen mark, *Kättåker*, tillhörig Ole Thomasson Slumre, där närmast följande undersökningar gjordes. Alla dessa marker hafva åt V en stark sluttning, nedanför hvilken Källunge-myr vidtager.

Graf nr 13.

Hällkista (fig. 11), ovanligt stor och med täckhällar. Belägen midt under gärdesgården, som skiljer Kättåker från Vallstenarum, ett stycke söder om graf nr 11. Kistans tillvaro röjdes genom ett uppskjutande hörn. Jag trodde det vara en vanlig liten kista; snart anträffades dock öfverliggande hällar, som likväl nu voro i bristfälligt skick, nedsjunkna och spruckna. Kistan visade sig äfven hafva större utsträckning än jag anat; jag hoppades därför här anträffa ett skelett, men så var icke förhållandet.

Sidohällarnes längd:	a	185	cm.
	b	90	»
	c	175	»
	d	85	»
	djupet	50—60	»

Kistans södra del hade tydligen vid gärdesgårdens uppsättande blifvit upprifven, och då äfven de öfverliggande hällarna eller hällen sönderslagen. Det stycke som finnes anmärkt i sydöstra hörnet ligger också nersjunket i kistan och i jorden därofvanpå hittades lerkärlsbitar, hvaribland ett öra och ett stort stycke med sirater. I N voro åter hällarna kvarliggande och under dem allt tydligen i orubbadt skick.

Närmast under dem anträffades nämligen fin mull, som tydligen var särskildt utvald eller sållad, ända till 30 cm. djup, då brända benbitar sparsamt började visa sig, vid 45 cm. djup *svart lager* med brända ben och kol, af några cm. tjocklek, hvarunder bottengruset vidtog. Här anträffades:

1. Fyra bitar af en *benkam* af i dessa grafvar vanligt slag; 3 af midtstycket med bronsnitar, och en af beklädnaden ornerade med de vanliga punkterade parallela linierna.

2. Stycken af ett *lerkärl* med öra, vackert orneradt,

hvaraf några större stycken kunnat hopsättas. Kärlet har varit af den i sådana grafvar vanliga typen med utböjd öfverkant, insvängd, ornerad hals, som i en tvär kant öfvergår till den nedre, bukiga delen, samt platt bottenstycke. Örat, som sammanbinder öfverkanten och den tvära kanten på krukans midt, är bredt, platt och oorneradt. Halsens ornering, som är omsorgsfullt och skarpt utförd, återgifves i fig. 12. Höjden af kärlets öfre del, från den vidaste kanten till mynningen, är 6—6,5 cm. Inga andra mått kunna uppgifvas.

3. *Brända benbitar.*

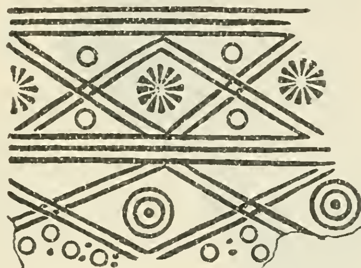

Fig. 12. 2/3.

Graf nr 14.

Hällkista, belägen i Kättåker på en liten ouppodlad kvadratisk plats i åkerns södra del, 38 steg vinkelrätt från gärdesgården åt »rummet». Kistan liten; hällarna dåliga och förfallna, den norra 50, den västra 40 cm. lång, de båda andra ofullständiga. Djupet 40 cm. I bottnen en ordentlig *bottenhäll*, på hvilken sidohällarna hvilade, något som icke förut blifvit vid dessa grafvar af mig påträffadt (dock förekommer såväl takhäll som bottenhäll i den kista vid Fridhem, där fyndet Statens Historiska Museum, inv. 4582 gjordes). Vid 28 cm. djup små kalkflisor, mest åt östra sidan, kanske kvarlefvor af den ruinerade östra sidohällen, och under dessa lerkärlsbitar i ovanligt stor mängd, tätt jämte hvarandra öfver hela

kistan, dock icke i SÖ hörnet; vidare några få benbitar samt några hartsstycken af samma slag som de till tätning af träkärl använda. Här hittades:

1. En hel mängd bitar af ett mycket stort *lerkärl* utan ornering, troligen utan öra, och af ett tjockt, fast. starkt och äfven ganska fint lergods. Flera stora stycken hafva kunnat hopsättas (fig. 13). Kärlet består upptill af en nästan lodrätt uppstående, dock något indragen öfverkant eller hals, 9 cm. hög, som upptill slutar helt tvärt utan någon utsvängning; där nedanför bildar en lindrig

Fig. 13. 1/4.

utbuktning öfvergång till buken. Vidden vid öfverkanten har troligen haft en diameter af omkring 17 och vidaste delen vid utbuktningen omkring 21 cm. Höjden kan icke bestämmas, då bottnen och nedandelarna totalt saknas.

2. Några *hartsbitar*, små, som måste hafva användts på samma sätt som de förut omnämnda till tätning af träkärl, ehuru de visserligen icke funnos liggande i någon sammanhängande rad och man väl knappast kan tänka sig att *bitar* af träkärlet, eller ensamt några hartsbitar, blifvit nedkastade i grafven. Intressant är i alla händelser deras förekomst här, då det faller af sig själft att de icke varit med på bålet, och såväl omständigheterna

här, som hela anordningen af dessa grafvar tyckas förbjuda tanken på något träkärl, i hvilket benbitarna varit samlade.[1]

3. Några få *brända benbitar.*

3,5 meter NNO från denna kista stod en *kalkhäll*, 35 cm. lång, ställd i ONO—VSV. Jag kringgräfde den i förhoppning att anträffa de öfriga sidohällarna till en kista, men inga sådana funnos. Ovisst om de blifvit borttagna; dock troligare, att inga funnits. Kring hällens underkant och under densamma anträffades svart jord, liknande det vanliga graflagret, men utan benbitar eller annat. Hällen var 40 cm. djup.

Graf nr 15.

Hällkista, belägen i nordöstra hörnet af ofvannämnda Kättåker. Kistan orienterad i NNO—SSV blef trängre nedåt, så att medan i öfverkanten längden var c:a 85 och bredden c:a 50 cm., så voro motsvarande mått i underkanten resp. 65—70 och 35—40 cm. Djupet var 50—60 cm. Vid 15 cm. djup träffades ett mer eller mindre jordblandadt lager af knytnäfstora stenar jämte sparsamt med kalkflisor, hvilket lager räckte till 35 cm. djup. Vid detta djup började *graflagret* med något kol, ovanligt mycket brända ben — ovanligt stora stycken och liggande tätt packadt — ganska många och stora lerkärlsbitar samt öfriga fornsaker. Graflagret räckte ända ned till hällarnas slut och var sålunda omkring 25 cm. mäktigt och rikast på ben af alla grafkistor som jag undersökt. Här anträffades:

1. *Fingerring af guld*, bestående af en mycket smal

---

[1] Det är dock icke omöjligt, att bitarna äro något deformerade af eld, och att sålunda träkärlet varit med på bålet, ehuru ej utsatt för den starkaste hettan. *Red.*

och tunn ten utan fog; på utsidan täta märken efter hamring; af så fint guld att den mycket lätt kan böjas; diametern 2,2 cm., tenens bredd 0,2 cm.

2. Två *bronsfragment*, åtminstone det ena af en sölja, samt 2 små bronsdroppar.

3. De nämnda lerkärlsbitarna, hvaraf ett, visserligen tämligen bristfälligt *lerkärl* (fig. 14) med svårighet kunnat hopsättas, ehuru det blifvit snedt och oproportionerligt, därigenom att bitarnas form genom eldens inverkan något

Fig. 14. 1/3.

förändrats. Kärlet är af en form, som icke anträffats i de liknande kistorna från Bjärs i Lärbro, men som alldeles öfverensstämmer med åtskilliga »vaser» och »kander» från de yngsta brandpletterne på Bornholm (jfr Vedel, *Undersøgelser angående den ældre jærnalder paa Bornholm*, 1873, pl. 13, fig. 13, som dock är försedd med hank). Orneringen är yttest vårdslöst utförd. Kärlets höjd 17,2 cm., vidd i öfverkanten 10,2, på midten 17,8, och i bottnen 6,8 cm.

4. *Litet flintstycke*, tillslaget, med spår af eld (?), anträffadt i graflagret.

5. *Brända ben* i ovanlig myckenhet och till en del ovanligt stora, hvaribland 9—10 stora någorlunda fullständiga ryggkotor, några falanger, tänder etc.

I det nordöstra hörnet af Kättåker, den högsta punkten på hela Vallstenarum, låg en liten samling grafvar. Längst uppe i hörnet ett större men mycket lågt röse, närmast därintill en större ring af satta stenar och ett medelstort röse, samt omkring dessa 4 mindre rösen, af hvilka ett, det västligaste, undersöktes (se graf nr 18). Mellan dessa små rösen och ett dylikt upprifvet beläget längre åt S och nära intill gärdesgården åt »rummet» syntes i jordytan en omkring 6 fot lång kista, nu upprifven, utan spår af kringliggande stenkrets eller röse; den har innehållit obrändt lik, som syntes af ännu kvarliggande ben. Mellan denna kista och gärdesgården anträffades de löst i jorden liggande skelett, som beskrifvas här nedan (graf nr 16 och 17). Den nyss omtalade lilla grafkistan (graf nr 15) är belägen närmast S om det stora röset i nordöstra hörnet, 3—4 m. från dess kant och 3 m. från gärdesgården.

Graf nr 16.

Under letning efter orörda grafkistor stötte järnspettet emot en ett stycke ner i jorden liggande häll. Sedan jorden borttagits anträffades ett par söndriga, tämligen djupt nedsjunkna, plant liggande hällar, under hvilkas västra kant vidare funnos en par bristfälliga sidohällar, stående på kant, således ruinerna af en *kista*. Sedan den norra hällen upptagits anträffades benbitar, hvadan stor försiktighet iakttogs, men snart fann jag dock att benen här lågo i oordning. Nu öfvertygad, att jag hade att göra med en förut plundrad graf, började jag gräfva ikring vidare med djupa spadtag. Helt plötsligt fick jag

dock upp ett par ännu sammanhängande ryggkotor, hvilket åter manade till försiktighet, och snart hade jag i dagen större delen af ett *människoskelett.* Hufvudet, halsen och vänstra sidan af bröstet voro upprifna eller borta; af vänstra armen funnos endast underarmbenen, som dock blifvit något rubbade. Allt det öfriga befann sig i orubbadt skick; skelettet låg på ryggen, högra han-

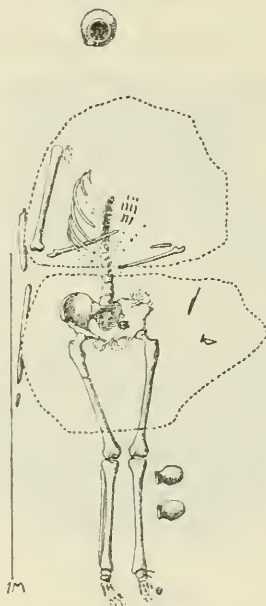

Fig. 15.

den hvilande på bröstet, vänstra handens ben anträffades vid och på högra bäckenbenet (se bifogade planritning, fig. 15). Skelettet låg 40—45 cm. under jordytan, vid 55 cm. djup vidtog det hvita bottengruset. — Vid vänstra fotens tår hittades en spelbricka, samt öfver vristen två ändbeslag af brons; öfver vänstra bäckenbenet en bronssölja, som färgat benet alldeles grönt, där den legat, under korsbenet en märla af brons, bägge dessa troligen tillhörande ett bälte, som gått rundt omkring midjan. Ett stycke på vänstra sidan om bäckenet lågo en järnknif,

fragmentarisk, samt en bronsfibula, sönderfallen men alldeles fullständig. På en fingerled af högra handen satt en spiralring af silfver; mellan refbenen på högra sidan af bröstet låg en liten spirallagd silfvertråd. Öfver högra axeln 2 små, blå glaspärlor, högre upp, där hufvudet legat, men allt nu var upprifvet, fanns en fingerring af tunn bronstråd. Ännu längre upp anträffades ett lerkärl med öra, nästan helt, som således varit ställdt ett stycke ofvanför likets hufvud, men vid plundringen undgått uppmärksamheten. Nere vid vänstra knäet och tibian funnos tvenne mindre, simpla lerkärl, liggande på buken, det ena jämte det andra, som på teckningen synes. Närmare beskrifning på de här anträffade talrika fornsakerna följer:

1. *Järnknif*, eneggad, förrostad och sönderfallen i tre stycken som dock passa ihop; längd 17,4 cm., hvaraf tången 7,6 cm., bladets bredd ungefär 2 cm.

2. *Spiralfingerring* af en simpel trind silfvertråd, 2 1/2 hvarf, diam. 2 cm.; vid upptagandet sönderbruten i 2 bitar. Vid ringen förvaras fingerleden, på hvilken den suttit.

3. *Fingerring* af en smal, tunn bronstråd, utan fog; diameter 2 cm.

4. *Fibula af brons*, söderfallen i fyra bitar, hvilka dock passa ihop och kunna hopsättas. Bågen, som icke är jämnrundt böjd utan spetsigt hoptryckt, består af en smal bronsten med kvadratisk genomskärning; upptill slutar den i en liten platta, som varit genomborrad af tvärstången (af järn?), kring hvilken spiraltråden af brons varit lindad; omböjningen har gått under bågen. Nertill öfvergår bågen i en långt utskjutande platt skifva, hvars underkant blifvit omböjd till nålhållare. Spännets längd 5 cm., bågens höjd 2,2 cm., tvärstångens längd omkring 2,2 cm. (Jfr fig. 31 nedan).

5. *Remsölja af brons* (fig. 16) med plåt, bestående

af två platta skifvor förenade med två nitar; utan ornering, vanlig form. Hela styckets längd 4,1, bredd 3,6 cm.

6. *Märla af brons* (fig. 17), bestående af en platt ten, ungefär halfcirkelformigt böjd, vid ändarna försedd

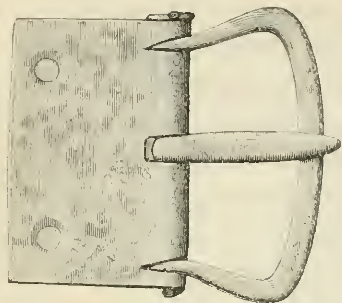

Fig. 16. 1/1.

Fig. 17. 1/1.

med två bronsnitar, som på ena sidan äro försedda med stora platta hufvud.

7. Två små *ändbeslag af brons* (fig. 18), alldeles

Fig. 19. 1/1.

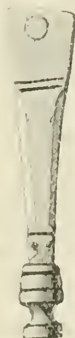

Fig. 18. 1/1.

Fig. 20. 1/1.

lika hvarandra. Upptill klufna för remmens insättande och de bägge plattorna genomborrade af en nit. Af läget att döma tyckas de varit använda som ändbeslag till skoremmar eller något dylikt, eller hafva i allt fall suttit vid vristen, troligen en på hvardera foten. Längd: den ena 4,4, den andra 4,1 cm.

8. Liten *spirallagd silfvertråd* (pärla?); längd 2 cm., diam. ung. 0,2 cm.; till en del afbildad i fig. 19.

9. Två små vackra *pärlor af blått glas* (fig. 20).

10. *Sländtrissa af ben*, lik fig. 7 ofvan, men på den kullriga öfversidan ornerad med 10 cirklar med midtpunkt, placerade i ring rundtom midthålet, bottnen plan, toppen något afplattad. Diam. 3,7, höjd 1,5 cm.

11. *Lerkärl* med öra (fig. 21) orneradt, alldeles helt, utom att ett stycke nertill på ena sidan, mot hvilken det hvilade, var krossadt, och kanten något skadades vid upp-

Fig. 21. 1/3.

Fig. 22. 1/2.

tagandet. Kärlets höjd är 12 cm.; diameter i mynningen 9,7, i vidaste kanten 13,5, i bottnen 8 cm.

12. Två små simpla, oornerade *lerkärl* (fig. 22). Det enas höjd 8,8, diam. upptill 6,7 cm., det andra resp. 8,3 och 6,4 cm.

Graf nr 17.

Jag gräfde på måfå kring den sist beskrifna, rikt utrustade grafven i förhoppning att finna flere, och 2—2,5 m. i Ö från föregående träffade jag ett stycke ner i jorden en *kalkhäll* (70 × 55 cm.) liggande på sned med ena kanten djupare än den andra. I närheten funnos inga andra hällar, hvarför jag, oviss om jag hade för mig

en graf, gräfde nedåt i samma riktning, hvari föregående skelett låg, hvarvid jag äfven här påträffade ett *skelett*, liggande på 60 cm. djup, men i högst bedröfligt tillstånd; groft grus med knytnäfstora kalkstenar, som förekommo öfverallt, äfven inpå skelettet, försvårade undersökningen. Hufvudet, öfverarmarna, bröstet, vänstra underarmen, vänstra bäckenbenet och vänstra lårbenet saknades totalt, det öfriga fanns och låg i orubbadt skick. Klart syntes att grafven, liksom den förra, delvis blifvit plund-

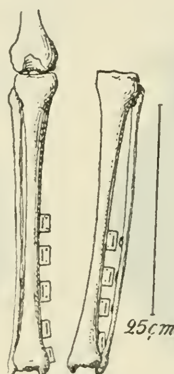

Fig. 23.

rad, ehuru förvånande är, att högra underarmen kunnat ligga kvar på sin ursprungliga plats, när öfverarmen blifvit borttagen, och på samma sätt att vänstra bäckenbenet och lårbenet kunnat lösryckas, utan att därmed sammanhängande ben rubbats. Vid högra bäckenbenets öfre kant träffades en bronssölja, vid högra armleden en sammanhängande kaka af något organiskt ämne med spår af brons, i närheten af vänstra knäet ett litet bronsbeslagstycke, samt ett järnstycke som delvis sönderföll. Nu upptogs den ofvannämnda hällen, som befanns ligga öfver fötterna sluttande nedåt mot knäna. Härunder lågo underbenen med fötterna i orubbadt läge och här gjordes ett ganska intressant fynd. Under tibiorna varsnade jag spår af brons

och lyckades slutligen få i dagen hela anordningen i orubbadt tillstånd, hvarefter mått och afteckning (fig. 23) togos, medan ännu allt låg i orördt läge. Af teckningen framgår, att nedre hälften af benen varit betäckta af ett slags damasker, hvilka hopknäppts med hakar och märlor, hvart par sittande 15 mm. från nästa. Under vänstra benet lågo 4 par, märlorna syntes mellan tibian och fibulan, hakarna lågo under den sistnämnda; det nederst sittande paret fanns hopknäppt, alla de öfriga på båda benen voro uppknäppta, så att haken icke låg i märlan. Under högra tibian lågo 4 hela par och en ensam hake: den döde har således lagts i grafven iklädd de gamla plagg han stått och gått i och som varit litet trasiga, då på ena benet ett helt spänne och på det andra en hake fattats. Märlorna stucko fram till vänster om benet, hakarna lågo dolda under detsamma; alla lågo naturligtvis med öfversidan nedåt. Damaskerna eller strumporna eller hvad man vill kalla dem, som förmodligen varit af skinn, eftersom spännena fastsatts med nitar (kanske stöfvelskaft?), hafva knäppts bakpå vaden och utifrån, vänstra benets från vänster, högra benets från höger. De här anträffade fornsakerna äro följande:

1. Det ofvan nämnda järnstycket befanns vara ett *sköldhandtag*, jfr M. 290; mot ändarna vidgade plattor, hvilkas form nu ej kan ses, och midtstycket ett smalt, kullrigt, ej bågformigt uppböjdt, handtag, undertill urholkadt och slutande ofvanpå ändplattorna i en spets; längden har väl varit omkring 18 cm.

2. Litet *beslag af brons*, bestående af två jämnbreda tunna bronsplattor, förenade af två nitnaglar af 1 cm. längd, själfva styckets längd 2,3 cm.; mellan skifvorna lämningar af något organiskt ämne, troligen trä.

3. En klump af organiskt ämne(?) med *spår af brons*, en eller ett par små nitnaglar och dylikt; anträffadt vid högra handleden.

4. *Remsölja af brons* (fig. 24), bågen rundad, nålen nedtill triangelformigt utvidgad, på midten prydd med två tagglika, nedåtböjda utsprång.

I gångleden en järnten (?), bakstycke af 2 bronsplattor med två nitnaglar, hvilka på öfversidan betäckts af stora kullriga hufvud (ett finns kvar, löst). Längd 5, bredd 3 cm.

5. Nio *hakar* och åtta *märlor af tunna bronsskifvor* (fig. 25). Märlorna bestå af en liten platt skifva 2,5 cm. lång och 1 cm. bred, i hvars ena kant ett 1,2 cm. långt, smalt hål är utskuret; i hvardera ändan en bronsnit, på

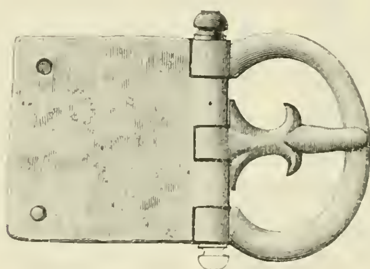

Fig. 24. 1/1.

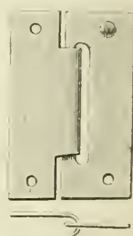

Fig. 25. 1/1.

öfversidan försedd med kullriga hufvud af *silfver;* en enda märla (från öfversta paret å högra benet) har i hvardera ändan två nithål jämte hvarandra och är äfven något bredare än de andra. Hakarna bestå af en dylik skifva, i ena kanten försedd med ett utsprång, som omböjdt bildar själfva haken. Äfven hos dessa finnes i hvar ända en bronsnit med silfverhufvud. Särskildt finnas 12—13 nitar med silfverhufvud, som lösfallit.

6. Det fragmentariska *skelettet,* som medtogs.

Graf nr 18.

Liten rund grafkulle, mycket insjunken i midten, den västligaste i denna lilla grafflock (Kättåkers NO hörn), liggande på sluttningen, där backen nedåt myren börjar.

Diametern knappt 5 m. — Ehuru nästan säker på att den varit förut upptagen, beslöt jag dock, lockad af de rika fynden i närheten, att utgräfva den. Jag gick in

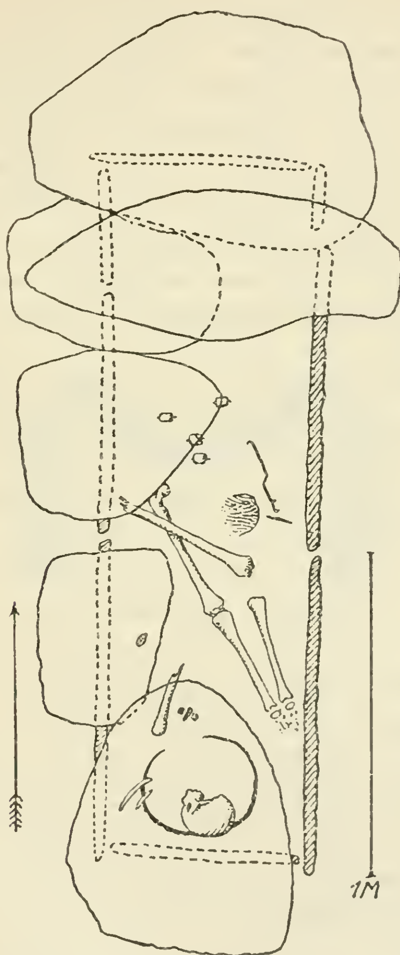

Fig. 26.

norrifrån och påträffade snart plant liggande hällar, täckhällar till en *kista*, som det tycktes orubbade; hällarna anträffades på 30, 40, 50 cm. djup och voro täckta med

jord och ett tätt lager större runda gråstenar, mer än mansbörda; plan af kistan se vidfogade teckning (fig. 26). Emellertid befunnos täckhällarna öfver kistans midt borttagna eller undanlyftade och tydligt blef, att den varit förut öppnad. Undersökningen fortsattes likväl i hopp att finna åtminstone något. I kistans södra del hittades ett par järnstycken af okänd bestämmelse, som dock efter upptagandet genom olyckshändelse blefvo krossade och endast en del har sedan kunnat hopsättas. I närheten af dessa låg öfre delen af ett öfverarmben af människa. Uppe i södra ändan låg 25 cm. djupt en skalle men utan underkäk, samt i närheten en fragmentarisk djurunderkäk; under hufvudet, men mycket djupare nere på kistans botten anträffades en hartstätning till ett träkärl i orubbadt läge, formen bredt oval, största diameter 34 cm. som det tycktes öppen framtill(?); åtminstone kunde jag icke i midten af norra sidan anträffa några hartsbitar. Längre åt N anträffades skelettets bägge ben, liggande i orubbadt tillstånd, snedt öfver kistan med fötterna åt öster, höfterna åt västra kanten, vänstra lårbenet dock bragt något ur sit läge; af bäckenbenen fanns endast ett, liggande i närheten; vid detta lågo en bristfällig järnknif och en större järnnyckel, strax ofvanför ryggkotor utan sammanhang. I kistans norra ända hittades inga ben, utom underkäken till den förut påträffade skallen samt uppe mot norra hällen en bit af ett nyckelben. Här hittades däremot bitar af ett lerkärl, en bronsmärla samt några mycket små, fina pärlor, som med svårighet framletades ur gruset; troligen har jag ej lyckats få reda på alla. — Af allt det anförda framgår, som jag tror: att grafven innehållit ett *skelett*, som legat på vänstra sidan, starkt böjdt, med hufvudet i N och fötterna i S, att vid hufvudet(?) stått ett lerkärl, att halsen varit prydd med ett pärlband, att vid midjan varit nedlagda en knif och en nyckel, samt vid fötterna ett ovalt, större träkärl, hvaraf endast tätningen

är i behåll. Grafven har sedermera blifvit delvis plundrad, hvarvid dock endast norra delen blifvit uppgräfd fullständigt eller till något betydligare djup. — De här anträffade fornsakerna voro följande:

1. *Bronsmärla* (fig. 27) bestående af en trind ten, som mot hvardera ändan är utplattad och försedd med en bronsnit, som på ena sidan har ett stort utplattadt hufvud. Märlans bredd (= bredden af remmen i hvilken den suttit) 4,5 cm.

2. Tjugufem mycket små *pärlor*, klotformiga, utom 2 tunna, platta, skifformiga samt en af oval form; denna sista af glas med mycket tunn *guld*beläggning utanpå, som dock föll i stoft vid upptagandet; af de öfriga äro

Fig. 27. 1/1.

18 af silfver. De hafva suttit så tätt, att flera ännu sitta tillsammans och tyckas varit uppträdda på en bronstråd (?) att döma af ärg i hålen. De öfriga af glas: 3 röda, 2 blågröna, däraf den ena flata, den andra af de skifformiga tycks vara af kalksten.

3. Liten *järnknif* med tånge, förrostad; bladets längd har förmodligen varit 8—9 cm. Kring bladets nedre del har suttit ett beslag af brons till slidan, å hvilket ännu spår af trä förmärkas.

4. Lång *järnnyckel*, bestående af en smal, fyrkantig järnten, böjd i den för äldre järnåldern vanliga formen allt proportionsvis ganska långt, med spår af 2 tänder; andra ändan omböjd till en ögla, i hvilken en mindre

ring suttit, som nu bortfallit. Skaftets längd 11, axets 8,5, hela nyckelns 21,5 cm.

5. De ofvannämnda *järnfragmenten*, hvilka bl. a. tydligen tillhöra en nyckelskylt och ett låsbeslag af samma art som fig. 35 och 36 nedan, ehuru af betydligt större dimensioner.

6. Några bitar af ett orneradt *lerkärl* med öra, tillhörande en äldre grupp än de i de små grafkistorna vanliga och jämförligt med det större kärlet från graf 16. Liksom på detta finns ej heller här den karaktäristiska skarpa kanten vid öfvergången mellan hals och buk, och liksom på det förra utgår äfven här örat ett stycke nedanför öfverkanten. Det slutar vid öfvergången från hals till buk, är jämnbredt och platt och orneradt med tvenne längs kanterna gående linier, emellan hvilka grupper af 3 parallela linier äro ställda i sicksack. Såvidt man af de obetydliga fragmenten kan se, har den öfriga orneringen varit på följande sätt anordnad: öfverst en rad små cirklar, därunder tre bälten af hvardera tre parallela linier, hvilka bälten omfatta två sicksackornament, det öfre af en enkel linie, det undre af tredubbla liniegrupper som på örat. Alla linierna äro grundt inristade.

7. *Hartsstycken* till tätning af ett träkärl. I öfverensstämmelse med professor Ryghs teori har här bottnen varit tryckt in emellan kärlets väggar, alldenstund den af honom omtalade tunna framspringande kanten här går nedåt; märkena efter träets fibrer gå vågrätt, parallelt med kärlets botten.

8. *Obrända ben*, nämligen delar af *människoskelett*, hvaraf medtogs endast skallen (bland de kvarlämnade benen var femur 42, tibia 35 cm. lång), samt ett stycke af en *djurunderkäk*.

I den ofvannämnda Brunnshagen, en betesmark med stark sluttning nedåt myren, öfver hvilken den ligger ganska högt och med vidsträckt utsikt åt Källunge kyrka,

finnes en samling rösen, af hvilka flere äro ganska stora och höga.[1]

Graf nr 19.

En af dessa grafkullar, dock en af de minsta, hade endast 2 dagar före min ankomst till Vallstena blifvit uppbruten af en person vid namn Nygren, som är bosatt på själfva rummet och jämte åtskilliga andra arbetskarlar i grannskapet tyckes hafva grafplundrande till ett litet nätt yrke eller binäring, som tyvärr varit alltför lönande att icke uppmuntra dem till fortsättning och andra till efterföljd. Som nämnde Nygren var i hög grad otillförlitlig och därjämte mycket döf, kan jag icke ansvara för hans uppgifter, ehuru jag flera gånger lät honom redogöra för fyndet. På grund af hans berättelse och egna undersökningar redogör jag för detta märkliga och storartade fynd.

Grafkullen var på ena hållet (ungefär Ö—V) 7, på det andra 6 meter i diameter; höjden obetydlig. Skattgräfvaren hade gräft ett hål i midten utan att anträffa något, men vid utvidgandet af detta hål påträffades i högens östra del en stor, präktig välbyggd *kista*, liggande ungefär i N—S och täckt af 3 hällar; den nordligaste af dessa uppbröts och genom denna öppning framskrapades sedan hvad som låg längre in i kistan med en ungsraka(!). Öfver takhällarna låg ett lager tämligen stora gråstenar, jord och torf, 20—30 cm. tjockt. Norra väggen i kistan var något infallen, alla de öfriga hällarna, af hvilka några voro ganska tjocka (6—7 cm.) och mycket jämna, åtminstone på insidan, stodo alla lodrätt och stadigt. Kistans längd invändigt var 2,60 meter och bredd

---

[1] I originalberättelsen finnes en kartskiss öfver detta graffält.

0,85 m. eller uppemot resp. 9 och 3 fot. Den var i öfre delen alldeles *tom*, att döma af ännu befintliga märken: sidohällarna ända ner till 30—40 cm. från taket; sedan var den fylld med lös fin mull, i hvilken *skelettet* legat inbäddadt, med hufvudet åt N, liggande utsträckt på ryggen, med vänstra armen utsträckt längs sidan och den högra uppböjd med handen öfver bröstet, allt detta enligt Nygrens uppgift, ty vid min ankomst till stället voro benen undanvräkta i kistans ena hörn, en del saknades, andra voro krossade, däribland skallen och bäckenbenen, så att det icke lönade mödan att medtaga något. De enda hela ben, som funnos, mättes, nämligen ett lårben 40 cm. och ett öfverarmben 31 cm. långt. — Vid 65 cm. djup från taket vidtog det gula naturliga bottengruset, i hvilket sidohällarna gingo ett stycke ner. — Af skattgräfvaren hade anträffats: en glasbägare, enligt uppgift liggande ofvanför hufvudet, lämningar af en träspann med bronsbeslag, stående vid högra sidan, en stor präktig fibula af silfver med guldbeläggning »vid bröstet uppe öfver lekamen», en större benkam »uppe öfver hufvudet» en fingerring af silfver »vid (eller på) högra handen». Vidare hade han hittat två hankar samt fragment till tvänne mindre träspann med bronsbeslag, låsskylt af brons med långa nitar, bronsbeslag med d:o, en bronsring med vidhängande rembeslag samt ett fragment af järnnyckel. — Allt detta inköptes af mig, då flera af föremålen voro mycket bräckliga och dessutom fyndet borde hållas tillsammans. Den lösa upprifna jordhögen genomsöktes sedan noggrant af mig, hvarvid påträffades: en fingerring af guld, en liten fibula af silfver, ett rembeslag, lika med det förut hittade, en remsölja af brons, andra hälften af järnnyckeln, ett litet järnstycke, två spiraler af silfvertråd, en liten glasbit till bägaren, många bitar af trä och brons till spannen, bitar af ett lerkärl samt en mängd bitar af egendomlig lös sten. Man

måste verkligen beklaga, att detta rika fynd, som är att jämföra med de seländska skelettgrafvarna, på detta sätt till stor del gått för vetenskapen förloradt, ty om man ock med skäl kan antaga, att allt hvad grafven innehållit blifvit tillvarataget, så kunde dock flera af dessa föremål blifvit bevarade i ett fullständigare skick — särskildt gäller detta om de tre träspannen — ifall en noggrann undersökning här ägt rum, och framför allt hade mången upplysning af vikt

Fig. 28. 1/2.

angående föremålens plats i grafven, likets kön m. m. i sådant fall kunnat vinnas. Detta fynd gaf mig emellertid anledning att undersöka flera af de i närheten befintliga grafhögarna, men med högst tarfligt resultat. Här, som så ofta, gynnades skattgräfvaren af en storartad tur, som forskaren blott alltför ofta fåfängt får önska sig.

De här anträffade fornsakerna beskrifvas som följer:

1. *Glasbägare* (fig. 28), hel, utom att ett litet stycke af kanten är afslaget. Alldeles lik den från Veien i Norge (*Annaler for nord. Oldkynd.* 1836, tab. IV, fig. 18). Tolf

mm. nedanför öfverkanten löper en insänkt rand, ofvanför hvilken kanten är lindrigt utböjd. Nedanför och långt ned mot bottnen äro öfver hvarandra fyra rader med inslipade ovaler, hvilka, ju längre ner, alltmer närma sig cirkelform. I bottnen är ett mycket litet platt stycke, som dock sitter något på sned, så att bägaren omöjligen kan stå utan underlag. Både ut- och invändigt är den starkt anlupen. Höjd 13,3, mynningens diameter 9,4 cm.

Fig. 29. 1/2.

2. En hop fragment af trä och brons till *träspann* med *bronsbeslag*, ett större och två mindre.

a) Af det större (fig. 29) finnes kvar en stor del af öfverkanten med kvarsittande trästycken. Kring kanten är en tunn bronsskålla omböjd, som omfattar både trästafvarna, hvilka upptill på inre sidan äro försedda med en tvär afsats som stöd, och deras yttre beklädnad af tunn brons. Denna beklädnad består af en 26 mm. bred bronsremsa, kring hvars nedre kant löper en rad uppdrifna små rundlar. Nedanför denna bronsremsa och med än-

darna instuckna under densamma sitta på kort afstånd från hvarandra smala halfmånformade bronsskifvor, fästade midtpå med en bronsnit. På ett ställe äro två af dessa förenade genom en jämnbred skifva, som går uppåt öfver den breda bronsskifvan (fästad vid denna och underliggande trä med 2 bronsnitar) och skjuter ett litet stycke upp öfver densamma; detta öfverskjutande stycke har ett hål, hvaruti hankens ända suttit. Ett likadant stycke, som suttit midt emot, finnes bland de lösa bitarna. Den mycket väl bibehållna hanken består af en trind bronsten, vid ändarna utböjd ett helt kort stycke, så att det jämnt och nätt gått igenom fästehålen; öfvergår upptill på ungefär 1/3 af längden till en platt skifva, ornerad med en fin rand långs kanterna; vid ändarna är ett stycke af hörnen afskaladt. Spannet har, som vanligt hos dessa kärl, varit vidare i nedre kanten och småningom afsmalnat uppåt, dess höjd kan nu icke bestämmas. Dess vidd upptill (diam.) är omkring 13,2 cm., trästafvarnas tjocklek 3—4 mm.

b) Ett mindre träspann, hvaraf är bevaradt: hanken, fullständig, af alldeles samma beskaffenhet och ornering som föregående, ehuru i mindre skala; ändarna äro instuckna i små fyrkantiga bronsplåtar; vidare en i 2 stycken bruten, ungefär fullständig, böjd bronsskålla till öfverkanten, lik föregående. Diametern i mynningen har varit 6,8 cm. Något mer kan tyvärr näppeligen sägas om detta märkvärdigt lilla träkärl.

c) Af det tredje spannet som varit af ungefär samma storlek som föregående, finnes den fullständiga hanken bestående af en trind bronsten, ornerad med mycket fina upphöjda streck, 2 eller 3 tillsammans (jfr hanken till bronsvasen från Varpelev, *Annaler* 1861, pl. III: 3); hertill äro ändarna, liksom hos föregående, ett helt kort stycke utböjda. — Vidare finnes ett trästycke med en utanpå medelst två bronsnitar fästad, 2,4 cm. lång, smal

ribba, ornerad lika med hanken, helt kort öfverskjutande träets öfverkant, hvarest funnits ett hål för hankens fästande, — samt en alldeles dylik ribba, fastnitad vid en bronsskålla (som det tycktes dubbel), som suttit utanpå trästafvarna, af hvilka ännu ett litet stycke sitter kvar kring de bägge nitarna; ofvantill märkes en del af den kanten

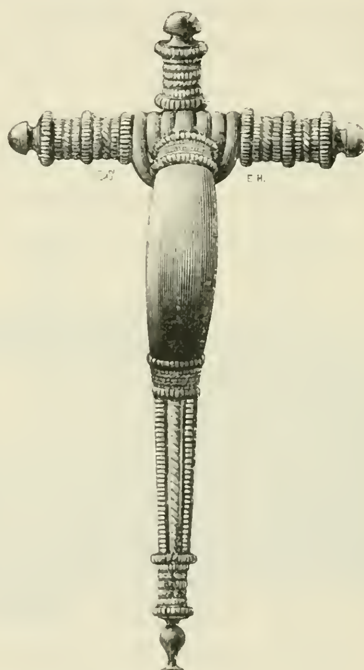

Fig. 30. 1/1.

betäckande böjda bronsskållan, af hvilken för öfrigt några mindre fragment finnas. Af den något snedböjda hanken att döma har kärlets diameter i mynningen varit ungefär 7 cm.

d) Dessutom förekomma bland bronsfragmenten några stycken af en tunn jämnbred bronsskifva, bredden 2,6 cm., utan ornament, som möjligen varit beklädnad till det större kärlets underkant (?). Vidare en tunn, jämnbred bronsskålla med tre hål, som så noga svarar mot det

större kärlets hankhållare, att man väl får antaga att det varit en yttre beklädnad till någon af dem, ehuru visserligen intet spår därefter synes; samt ett i två bitar brutet, nära fullständigt stycke af samma form som nyssnämnda hankhållare, fast mycket mindre, försedt med två bronsnitar; hvar detta stycke suttit är ovisst, det passar bäst till hankhållare åt kärlet b, men synes icke, att döma af de på dettas hank vidsittande plåtar, varit där användt. Slutligen en jämnbred 43 mm. lång bronsskifva, tjockare än alla andra hithörande bronsbeslag och äfvenledes utan nitar.

3. En prydlig, ganska stor *fibula af silfver* (fig. 30), med beläggningar af tunnt *guldbleck*, lik M. 315, men med

Fig. 31. 1/1.

utsprång upptill af samma form som sidoarmarna, ehuru ej så långt (jfr de korsformiga fibulorna); sidoarmarna ha hvardera *två*, det nyssnämnda utsprånget upptill *en* rundtom gående förgylld silfverskålla, omgifven af uppstående, tvärstreckade kransar af silfver alldeles som på den cit. fig. Bågen består, åtminstone nu, af silfverstommen utan ornering, men märken vid kanterna tyckas antyda någon beläggning. Ej blott vid bågens öfre utan äfven vid dess nedre ända finnas likadana beläggningar af förgylldt silfverbleck med infattning af silfvertrådar som på korset. Det nedre plana stycket har äfven dylik beläggning, men skållan är här mycket smal och lång. Slutstycket som på figuren (den här anbragta skållan har fallit sönder i två bitar), men yttersta spetsen är försedd

med en liten rund skifva. Hela längden 8,9, tvärstångens läng 4,8 cm.

4. En mindre *fibula af silfver* (fig. 31). Längd 3, tvärstången 1,5 cm.

5. En simpel *fingerring af guld*, bestående af ett platt, jämnbredt guldband utan fog och utan ornering, på utsidan tydliga spår af hamring. Diameter 2,1, tenens bredd 0,5, tjocklek omkring 0,1 cm.

6. *Fingerring af silfver;* långs utsidans kanter gå tvenne fina, insänkta linier. Inre diameter 1,8—1,9 cm., bredd ungefär 0,2, tjocklek något öfver 0,1 cm.

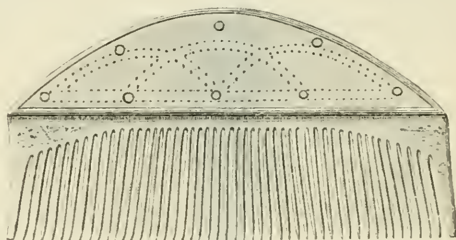

Fig. 32. 1/2.

7. En hel, men något skadad, större *benkam* (fig. 32), bestående af ett tjockare midtstycke, i hvilket tänderna äro skurna, samt tunna beklädnader på hvardera sidan af den upptill rundade öfverdelen, fastsatta med 8 genom det hela gående bronsnitar; de pålagda skifvorna äro bägge ornerade med en fin rand långs kanterna samt midtpå med bågar af parallela, prickade linier. Kammen är något böjd, hvaraf man, jämte dess läge enligt uppgiften »öfver hufvudet» torde kunna få sluta, under förutsättning att den här jordade personen varit af qvinnokön, att kammen användts att uppe öfver bakre delen af hufvudet sammanhålla hårets uppläggning, hvarvid öfre delen uppskjutit öfver håret som en prydnad, något som ännu torde vara brukligt och för ej längesedan var allmänt hos våra dagars qvinnor. Bredd 11,5, höjd midtpå 6,3 cm.

8) En *remsölja af brons* (fig. 33), ringen en smal oval, nålen med den under denna tid vanliga afskalningen på kanterna (jfr två af bronshankarna i detta fynd samt pincetten från Nydam, Engelhardt pl. V: 7, och flere af de därstädes funna söljorna). Bakstycket, bestående af två tunna plåtar sammanhållna af tre bronsnitar, är på öfversidan orneradt med 5 små cirklar med midtpunkt Hela styckets längd 3,5, bakstycket bredd 2,7 cm.

9. En trind *bronsring* med ett i en grof bronshake vidhängande *beslagstycke* af en annan sorts brons (?) samt

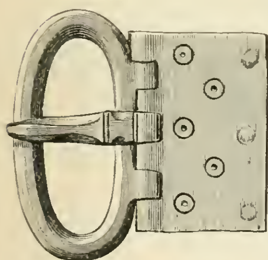

Fig. 33. 1/1.

Fig. 34. 1/1.

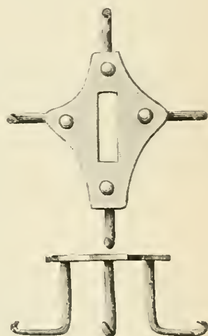

Fig. 35. 2/3.

ett alldeles dylikt beslag, hvilket af mig hittats och tydligen hör hit (fig. 34). Ringens diameter 3, beslagens längd 2,8 cm.

10. *Järnnyckel* i två bitar, nu hopsatt, af den vanliga böjda formen med 2 tänder, mycket förrostade. Axet ovanligt kort i förhållande till skaftet; en liten ring i skaftets omböjning. Skaftets längd (utom ringen) omkring 8,2, hela nyckelns längd (i skaftets förlängning) 13,5 cm.

11. *Beslagstycke af brons* med fyra mycket långa nitar lik en nutida nyckelhålsskylt (fig. 35). Nitarne äro nedtill två gånger omböjda, d. v. s. spiken har slagits tvärs igenom det omkring 15 mm. tjocka brädet, sedan böjts åt sidan och yttersta spetsen åter böjts och in-

spikats i brädet. Midt på plåten är ett 15 mm. långt och 5 mm. bredt hål, till hvilket den här funna järnnyckeln knappast synes kunna passa. Plåtens längd 3, bredd 2,3 cm.

12. Ett annat fyrkantigt *beslagstycke af brons* (fig. 36), 4,7×3,3 cm., med hög upphöjning på midten, som att döma af de alldeles lika långa och äfven omböjda bronsnitarna (två sitta kvar, en finnes lös och en saknas, summa 4), hvilka tydligen varit slagna genom ett lika tjockt bräde (omkring 15 mm.) som föregående, väl på

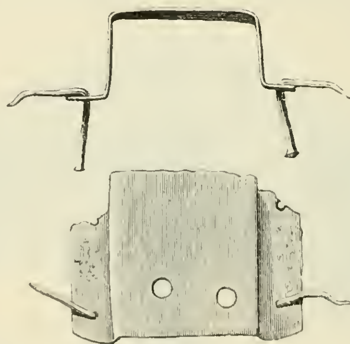

Fig. 36. 2/3.

ett eller annat sätt måste ha hört tillsammans med detta. Närmast till hands ligger väl då det antagandet, att detta stycke suttit på brädets motsatta sida, midt emot låsskylten, som skydd öfver det primitiva låset eller rigeln; vid konstruktionen häraf hafva väl äfven de bägge hål, som äro anbragta i kanten af detta styckes upphöjda del, spelat någon roll. Huru nu härmed förhåller sig, kan väl dock svårligen den här funna nyckeln hafva användts för att öppna detta lås; den har visserligen möjligen med knapp nöd kunnat införas i nyckelhålet, men ej kunnat införas längre än på sin höjd 3 cm., da däremot axet är 4—5 cm. långt. Dock är att märka att några järnfragment funnos, som möjligen kunnat tillhöra en nyckel. Närvaron af dylika beslag i grafven får man

väl förklara så, att de tillhört något skrin eller mindre kista af trä, som där blifvit nedsatt; några lämningar af dylikt hafva dock ej förmärkts.

13. Två små *spiraler af silfvertråd* (?), alldeles öfverdragna af ärg, den enas längd 2,2, den andras 1,5 cm.

14. Några stycken af ett prydligt orneradt *lerkärl* af tjockt och fast men tämligen groft gods, af hvilket en del bitar kunnat hopsättas. Orneringen, anbragt kring halsen, visar i hufvudsak samma anordning som å det i graf 13 funna kärlet, men de särskilda ornamentsbältena äro här tre i st. för två. Diametern i mynningen tyckes hafva varit ungefär 11—11,5 cm.; några andra mått kunna icke bestämmas.

15. *Skelettet*, hvaraf tyvärr intet lönade att medtagas.

Slutligen förekommo äfven bitar af en egendomlig lös sten eller hårdnad lera, hvaraf prof tillvaratogos.

Graf nr 20.

Lockad af föregående rika fynd började jag utgräfva andra högar i närheten, men gynnades icke af lyckan. Först företogs undersökning af en *vacker och ganska hög grafkulle* af blandad sten och grus, den nordvästligaste i denna grafflock. Den är 10,75 i diameter och 0,75—1 m. hög; i toppen en liten grop, märke efter skattsökare, som dock ej tycktes hafva hunnit så djupt. Jag började i nordöstra kanten och gick in åt högen med en bred gång; inkommen till högens midt påträffades ganska högt uppe en *kista*, stor och välbyggd; längd 2,35, bredd 1,10, djup 0,65 men tydligen förut öppnad eller åtminstone takhällarne aflyftade och borttagna; af dem återstod nämligen endast ett litet stycke öfver kistans sydvestra hörn. I kistan hittades tämligen högt (15—20 cm. från kanten) en liten bronsholk med nit (del af ändbeslag till dryckeshorn). Jag hade väntat att i denna kista anträffa

ett obrändt lik, men så var icke förhållandet; nere på kistans botten förekom nämligen ett *svartbrändt lager med brända ben* (fast mycket litet), kol (obetydligt) samt lerkärlsbitar och bronsfragment. Utanför kistan hittades omkring 20 cm. djupt en liten hopsmält bronsplatta. Intet annat fanns i högen. — Här hittades:

1. *Ändbeslag till dryckeshorn*, i två bitar, nämligen den ofvannämnda hylsan och ett klotformigt stycke som passar ihop med den förra (fig. 37). Möjligen är knoppen ofullständig nedtill. Hela styckets längd nu är 5,2 cm.

2. Litet *beslagstycke af brons* (fig. 38) med tre bronsnitar.

Fig. 37. 1/1.

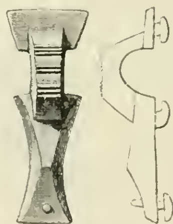

Fig. 38. 1/1.

3. Två runda *pärlor*, den ena hopsmält af grönaktigt genomskinligt glas, den andra af en svart massa med gula, röda och blå inläggningar.

4. *Fragmenter af brons*, nämligen tre bitar af en bronsten med ungefär kvadratisk genomskärning; en hop bitar af tunna bronsskållor, några hopsmälta, hvaribland ett stycke med en nit, som på undersidan bildar en ögla och på öfversidan en knapp med platt hufvud; samt ett stycke af ett beslag, som liknar det ofvan fig. 36 afbildande, nämligen kanten af den upphöjda delen med ett af hålen samt märke efter det andra.

5. En liten bit af en *benkam* af vanligt slag.

6. Bitar af ett *lerkärl*, orneradt, hvaraf större stycken kunnat hopsättas. Halsen ovanligt låg och föga indragen, öfverkanten endast lindrigt utböjd, mellan hals och buk en skarp kant. Halsen ornerad på sätt fig. 39 visar. Kärlet är ovanligt lågt och vidt och har ej de för dessa kärl vanliga proportionerna. Ungefärligt mått:

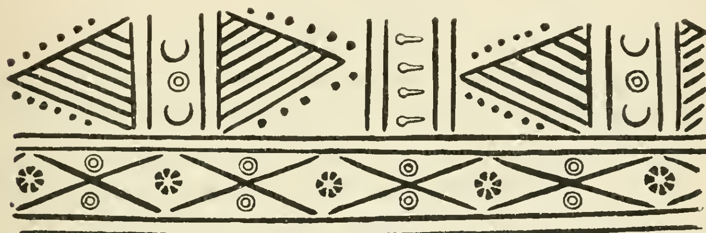

Fig. 39. 2/3.

diam. i mynningen 13, i bottnen 9,5, höjd 12,5—13 cm. Lergodset är tämligen skört, kanske af elden på bålet.

7. *Brända ben*, några få bitar, samt en *obränd tå* af större djur.

Graf nr 21.

Röse af jord och gråsten. Diameter 9, höjd 0,65—0,70 m. En väldig stubbe i midten af röset blef med svårighet borttagen, en borgen för att röset ej blifvit rubbadt. Större gråstenar förekommo öfverallt. Ungefär i jämnhöjd med den kringliggande markens yta (äfven något högre) anträffades ett *svartbrändt lager*, dock ej sammanhängande eller tydligt, utan mest märkbart under de större gråstenarna. Detta sporadiska graflager utbredde sig på en fläck af omkring $1^1/_2$ meters diameter och innehöll endast några få brända benbitar och kolbitar samt litet brons.

I detta vackra och stora röse anträffades sålunda endast:

1. Litet *bronsbeslag*, bestående af två smala bronsskifvor, något litet böjda och förenade med två bronsnitar, jfr *Aarböger* 1880, sid. 95, fig. 1. Längd 3,2 cm., den undre skifvan något kortare.

2. Några smälta, små *bronsklumpar*.

3. Några få *brända benbitar* och *kol*.

Graf nr 22.

Ett ganska stort *röse* af gråsten och jord; diameter 10 m., höjd 0,80—1 m. På högens topp har legat en stor rund gråsten, platt på undersidan, diameter 60, höjd 40 cm., nu vräkt åt sidan. Här arbetades med 3 man en hel dag, hvarvid tre breda gångar gjordes från högens utkanter in i midten, utan att något annat anträffades än några *obrända djurben* tämligen högt uppe i röset, samt längre ner ett par *brända benbitar*, några *kolbitar* och en liten *lerkärlsskärfva*. Något ordentligt graflager förmärktes ingenstädes.

Graf nr 23.

Rund grafkulle af ganska stora gråstenar, jord och grus, belägen närmast Ö om den rika grafven n:r 19: diameter 7 m., höjd 0,5 m. I ena kanten var ett gammalt hål, som sträckte sig in ett stycke till midten af röset, men ej så synnerligen djupt — ett skattgräfningsförsök. Man hade dock icke råkat på *kistan*, som stod djupare ner i rösets midt, så att takhällar anträffades först ung. 50 cm. under ytan, d. v. s. jämnhögt med den omgifvande marken. Här hade jag nu ändtligen träffat på en kista, efter allt utseende orörd, och jag väntade här ett rikt utrustadt skelett. Men undersökningens resultat var långt ifrån storartadt. Kistan, som snart visade sig vara för liten för ett obrändt lik, åtminstone af en

fullvuxen person, var betäckt af tvenne större hällar och i öppningen mellan dessa af några mindre samt inkilade gråstenar; inunder anträffades den af 4 alldeles lodrätt stående, vackra hällar bildade, fullkomligt rektangelformiga kistan, som var fylld med grus och stenar. Hällarna på långsidorna voro omkring 135 cm. långa, de bägge korta 80 cm. och kistans djup 50 cm. — Vid ungefär 40 cm. påträffades *brända benbitar* mycket sparsamt samt bronssmulor (isynnerhet i södra ändan) och några lerkärlsbitar. I detta graflager förekommo svartbrända fläckar endast här och där och inga små flata stenar voro svartbrända på undersidan, som eljest är vanligt. Alltihop genomfingrades omsorgsfullt. Vid 50 cm. djup förekom det gula bottengruset. Här hittades endast:

1. Åtskilliga små *bronsbitar*, de flesta smälta.
2. En liten bit af en *benkam* af vanligt slag.
3. Några bitar af ett *lerkärl* med öra, orneradt; ett litet fragment visar att örat varit platt och bredt och på utsidan orneradt (fig. 40); där förekommer bl. a. en stämpel med tre böjda armar af samma slag som på Bjärskrukorna. Ett stycke nedanom kärlets öfverkant ha gått två parallela linier, längre ned ett annat dylikt par och mellan dem den öfriga orneringen med sneda streck, cirklar etc., hvaraf endast ett litet stycke finns kvar.

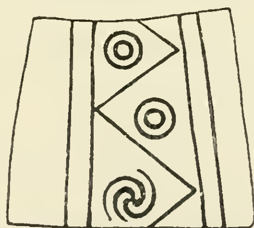

Fig. 40. 1/1.

4. *Brända benbitar*, ej mycket, samt några *kolbitar*.

Graf nr 24.

Lågt, platt röse, eller snarare stensatt rundel. Diameter ungef. 9 m. Öfver hela rundelns yta ett enkelt lager med stora gråstenar; dessa upptogos i ett bredt bälte tvärsigenom hela rundeln, och den därunder liggande jorden och gruset genomsöktes, men ingenting anträffades som antydde en begrafning, icke en enda bränd benbit, däremot sågs på ett par ställen *spår af brons*.

Graf nr 25.

Stort röse af små kullerstenar, beläget ute på »rummet» utanför Hagbornskans stuga; 16 m. i SO från grafkistan nr 8. Diam. 11 m., höjden ungefär 1 m. I toppen var ett litet hål uppkastadt förut i massan af lösa stenar. Jag gick ner i midten med ett vidt hål, hvarifrån sedan gångar gjordes ut emot rösets kanter åt NO, NV och S. Nere mot rösets botten lågo större gråstenar med jord, och under dessa kalkgrus och ett tunt lager röd sand, hvarunder bottengruset vidtog på ett djup, som låg något under den omgifvande markens yta. Intet anträffades.

VIII.

Grafältet vid Bjärge, Vallstena socken.

Vid gården Bjärge, belägen omkr. $^1/_6$ mil NO från Vallstenarum och i samma socken, finnes alldeles utanför gården och vid landsvägen som stryker här förbi en grusgrop. I denna grusgrop hade man tidt och ofta anträffat skeletter liggande löst i jorden utan något som hälst skydd eller märke ofvan jord, utsträckta med hufvudet i NO och fötterna i SV samt försedda med en

eller annan fornsak. Benkammar omtalades såsom funna här, spjutspetsar, knifvar, pärlor, sådana höga remsöljor med människoansikte som *Månadsbladet* 1878, fig. 39 (figuren visades för åtskilliga personer och igenkändes) samt åtskilligt annat. Öfvertygad, att här fanns en grafflock från äldre järnåldern, men förvånad öfver skelettens läge löst i gruset, begaf jag mig till ort och ställe, sedan jag slutat undersökningarna i Vallstenarum. I den skarpt afskurna kanten af grustaget ett stycke under jordytan syntes mörka fläckar, som skarpt stucko af mot det hvita gruset. Fem eller sex sådana fläckar syntes; jag började genast utgräfva dem, men de befunnos alla vara slutet af grafvarna, innehållande fötterna eller benen, men utan fornsaker. Sedan jag blifvit öfvertygad om att alla i kanten synliga märken tillhörde grafvar, som redan blifvit vid grushämtningen bortskurna, började jag på måfå gräfva inåt backen i hopp att finna ett nytt och orubbadt skelett. Efter en hel dags fruktlöst arbete lyckades jag slutligen finna ett sådant, det här nedan beskrifna, men till min öfverraskning befanns det tillhöra — yngre järnåldern. Detta väckte naturligtvis tvifvel om sannfärdigheten af förut meddelade uppgifter om här anträffade fornsaker; de torde dock vara öfverensstämmande med verkliga förhållandet. Också hittade jag själf vid letning ofvanpå åkern fläckar med *kolbitar och brända ben*, tydligen grafvar som blifvit af plogen upprifna, och däribland äfven några *lerkärlsbitar* med intryckta stämplar, rutade fyrkanter och koncentriska cirklar, alldeles lika ornament på lerkärl från af mig undersökta små grafkistor vid Bjärs i Lärbro.

Slutligen må nämnas att gårdsägaren Pettersson 7—8 meter i OSO från här nedan beskrifna skeletts hufvud hittat »en stor lekamen», utrustad med ett långt svärd, hvars fäste låg under hakan och spetsen neråt öfver kroppen, hvilket lär blifvit inköpt af kapten Ulf-

sparre. Liket låg mellan större gråstenar utan kista med hufvudet åt norr, allt enligt uppgift af hittaren. Beaktansvärd är skillnaden i läge mellan det här nedan omtalade, som låg med hufvudet i SO och de öfriga skeletten härstädes, som alla tyckas haft hufvudet åt N eller NO.

Graf nr 1.

Skelett, liggande löst i jorden ungefär 40—45 cm. under åkerns yta. Vid detta djup vidtog ett lager gröfre grus (ofvanpå finare) i grusbanken, och ofvanpå detta gröfre lager var skelettet lagdt. Det låg utsträckt på ryggen med högra armen uppböjd, så att handen stödt emot kinden, vänstra armen böjd öfver kroppen med vänstra handen som stöd under högra armbågen, och hufvudet starkt uppböjdt. Midt på vänstra underarmen satt ett armband af brons med öppningen uppåt; det har lämnat ett grönt märke af ärg på benen, omkring hvilka det suttit. Vid tårna låg ett afhugget stycke af en snodd silfverring samt ett arabiskt silfvermynt. Intet annat anträffadas.

De här funna sakerna voro alltså följande:

1. *Ett arabiskt silfvermynt,* helt och väl bibehållet.

2. Ett afhugget ändstycke af en *snodd ring af silfver,* bestående af två trinda tenar, snodda om hvarandra och emellan dessa en likadan, men finare snodd, alltså lik M. 608.

3. En öppen *armring af brons,* bestående af en fyrkantig bronsten utan ornering. Ändarna äro på 3 sidor försedda med en låg upphöjning, så att de sluta med svagt markerade tärningar (jfr de mera utvecklade å ringspännena), hvilkas öfver- och undersidor prydas af en ytterst svagt inristad dubbelcirkel. Inre diameter 6,5 och 4,8 cm.

4. *Skelettet,* väl bibehållet, medtogs.

Utom de undersökningar för hvilka nu redogjorts, genomgräfdes minst tio andra grafvar, genom skattgräfning mer eller mindre skadade och vanställda, men ingenstädes anträffades något och icke heller kunde några iakttagelser göras, värda att här antecknas.

Alla ofvan omtalade fynd från 1879 års undersökningar i Vallstena socken hafva i Statens Historiska Museum inv.-nr 6595.

IX.

Graffälten vid Tänglings i Etelhems socken.

Under min vistelse i Tänglings 1878 fick jag underrättelse om de vid Bjärby Sandar i ett grustag under järnvägsarbetet funna grafvarna (se *Månadsbladet* 1878, sid. 701). Genast reste jag dit, men tyvärr för sent; emellertid erbjöd jag mig i bref till d:r Hans Hildebrand att göra iakttagelser därstädes, ifall flere skulle uppdagas, och efter erhållet svar afreste jag till Etelhem, där jag tillbragte nära 14 dagar, under fåfäng väntan att flera grafvar skulle komma i dagen. Några dagar vistades jag i grusgropen, förgäfves sökande att genom gräfning på måfå upptäcka någon graf (de äro nämligen icke ofvan jord märkbara) samt sysselsatt med att blotta en del af en stenläggning med ofvanpå slipade stenar, som dock visade sig vara naturlig och af endast geologiskt intresse.

För att emellertid ha något att göra, medan jag väntade — (under hela tiden påträffades i grusgropen vid Bjärby Sandar verkligen ett enda skelett, men genom vårdslöshet, för att använda ett här mycket eufemistiskt uttryck, hos vederbörande, och det snarare hos befälet än hos arbetarna, som voro mycket villiga att lämna upplysningar, befanns, när jag i hast anländt, allt bortskofladt;

gräfningar gjordes ihärdigt på något afstånd rundt ikring, men intet nytt skelett stod att finna) —, så beslöt jag att undersöka några grafvar vid Tänglings, belägna uppe på den i dessa nejder väl bekanta Tänglingsbacke och alldeles intill (V om) stora landsvägen. Äfven här var en grusgrop för järnvägens behof, som afskurit några grafvar, hvarförutom arbetarna plundrat några.

Vid *a* å vidstående plankarta (fig. 41) låg en större sten och kring den uppgräfd jord, starkt blandad med *brända benbitar;* två af grafvarna voro runda kullar, men bägge dessa voro upprifna och plundrade. De öfriga

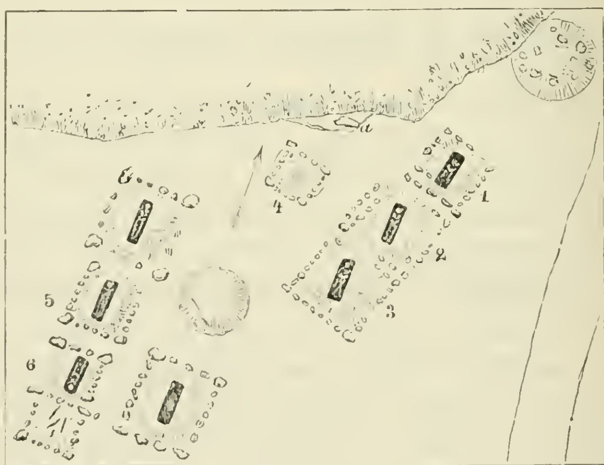

Fig. 41.

grafvarna, 9 till antalet, voro fyrkantiga, obetydligt upphöjda *kullar omgifna med en fyrkant af satta stenar,* vanligen något större i hörnen. Af dessa voro flere förut plundrade; orubbade voro endast nr 2—5. I nr 1 hade ett barn blifvit begrafvet; skelettet låg där liksom i de öfriga plundrade grafvarna kringströdt och söndertrampadt. Alla fyrkanterna utom nr 4 hade innehållit *kistor* omsorgsfullt ställda i N—S med *skelett,* hvilka lågo med hufvudet åt N, utom i nr 6, där hufvudet vette åt S.

Graf nr 2.

Midt i grafsättningen träffades en af dåliga och små kalkflisor gjord *kista*, som stod snedt mot fyrkantens sidor, men i N—S, dock med någon dragning åt Ö (i norra ändan). Uti denna kista låg ett *skelett* på rygg. Ofvanpå kistan lågo inga ordentliga hällar, utan endast smärre. flata stenar. Utom skelettet fanns i kistan alldeles intet.

Graf nr 3.

Kistan stod som hos föregående i grafvens midt, men vänd på sned emot fyrkantens sidor för att få den att stå rätt i N—S hvilket dock icke fullständigt lyckats, ity att den har en liten dragning åt NO—SV. Denna kista var betäckt af ordentliga takhällar, af hvilka dock de som lågo öfver kistans midt brustit och sjunkit ner i grafven, hvilket vållat någon oordning i skelettets läge.

Skelettet låg på rygg och hade benen korsade. Några mått som togos särskildt på liket i orubbadt läge må här anföras: från hufvudskålens öfversta kant till svanskotornas spets 74 cm.; därifrån till ändan af tibiorna 76 cm.; mellan yttersta kanten på lårbenens öfre ledknölar 34 cm.; mellan bägge bäckenbenens yttersta kanter 37,5 cm.; lårbenets längd 42 cm. Kistans botten bildades af 4—5 flata hällar; den nordligaste bottenhällen, på hvilken hufvudet hvilar, sluttar betydligt upp emot norra gafvelhällarna (den högsta kanten 12—15 cm. högre än den lägsta) såsom en hufvudkudde, så att hufvudet däraf får en upplyftad ställning med hakan nere på bröstet.

Skelettets särskilda delar upptogos försiktigt och hela kistan genomletades, men intet annat än människobenranglet stod att finna.

Graf nr 4.

Alla de andra fyrkanterna i denna grafflock innehöllo kistor med skelett; men denna var förvaringsrum för ett *brändt lik*, liksom äfven i närheten af denna en

bränd graf har funnits (vid *a* å plankartan), ehuru den nu blifvit förstörd.

I midten af denna fyrkant träffades ungefär 30 cm. under ytan ett svartbrändt lager med brända benbitar, som i midten var 30—32 cm. mäktigt, och utbredde sig i N—S 90 cm., i Ö—V 65 cm.

Intet annat än *brända benbitar* anträffades.

Graf nr 5.

Kista som vanligt af grofva, dåliga kalkhällar, som lätt spricka sönder, smal och usel; isynnerhet var ena sidan förfallen, den rasade också in och nästan omöjliggjorde en ordentlig undersökning af benens ursprungliga läge. Kistan var betäckt af flera hällar, af hvilka en var mycket stor och tydligen genom sin tyngd på de svaga kanthällarne förorsakat kistans ruin.

Hufvudskålen var krossad; ena armen, eller bägge (?) tycktes vara böjda upp emot höftbenen. För öfrigt kunde intet bestämmas angående läget. Likets längd var 140 cm.

Graf nr 6.

Kistan var dålig och hopfallen; den var mycket smal och stod rakt i N—S. *Skelettet* låg utsträckt med hufvudet i söder, tvärtemot alla de andra, som hade hufvudet i norr. Hufvudet var krossadt och dess läge omöjligt att bestämma; bröstet med refbenen var däremot väl bibehållet; inga bäckenben funnos och benen voro ofullständiga. Grafven var tydligen förut plundrad.

Här hittades, ungefär där höfterna skulle legat, och något åt östra sidan samt alldeles vid en massa fingerfalanger (som troligen tillhört högra handen) en liten *järnbit*, som föll sönder i tunna flakor, samt märken af *multnande träbitar*, kanske rester af en knif med träskaft.

Ehuru det var svårt att få någon reda på skelettets ställning, tyckte jag mig likväl märka, att bägge händerna hvilat på magen eller höftbenen.

Härmed voro alla de i denna grafflock belägna, af skattsökare (troligen järnvägsarbetare) icke allt för mycket förstörda grafvar undersökta, och gräfningarna afslutades därför.

Sedan Kungl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien behagat åt mig anvisa ett anslag äfven för sommaren 1880, i och för anställande af grafundersökningar företrädesvis inom Etelhems socken på Gotland, afreste jag på sensommaren till Etelhem, där jag redan förut vid ett kortare besök företagit några gräfningar, för hvilka jag redogjort i min berättelse för sommaren 1878.

Undersökningar företogos nu först på *det stora*, men tyvärr mycket plundrade *graffältet vid Tänglings.*

Detta graffält är beläget på en höjd, där kalkberget ofta ligger i dagen eller i alla händelser icke är täckt af någon djupare mylla, och ligger utemot backsluttningen, som stryker i norr till söder eller rättare nordväst till sydost samt vetter åt Tänglingsmyr.

Under backsluttningen löper stora landsvägen åt Lye, och graffältet begränsas åt norr af sockenvägen till Garde; några fornlämningar iakttogos dock äfven norr om denna väg. En del af detta graffält är troligen förstördt genom grushämtning i backen vid stora landsvägen. På andra sidan denna landsväg äro de fyrkantiga stensättningar belägna, som jag 1878 undersökte. Af intresse är det, att en liknande stensättning förekom i det stora graffältet uppe på backen. Tyvärr anträffades dock i denna fornlämning intet spår af begrafning.

Det nu ifrågavarande graffältet har en ganska stor utsträckning; man har också icke sparat på utrymmet, utan försett de flesta grafkullarna, eller åtminstone de större, med långt utom själfva kullen löpande »ytterringar».

Större delen af grafvarna voro upprifna och plundrade; och jag fick nöja mig med några få större orörda och för öfrigt hålla mig till smärre, af skattsökare förbisedda eller ringaktade, att icke nämna en eller annan efterskörd i redan rörda grafvar. Någon planritning kunde icke utan stor möda åstadkommas till följd af den stora utsträckningen, hindrande skog o. s. v.; för öfrigt tror jag icke, att någon graf återstår oöppnad.

Graffältet företer ganska stor likhet med det södra graffältet i Vallstenarum, dels därigenom att de flesta grafkullarna voro omgifna af ytterringar, dels ock däruti, att i ena kanten af graffältet förekomma å bägge ställen flera grafvar, ringar eller mycket svagt upphöjda kullar, som voro nästan omärkliga ofvan jord äfven för någorlunda vana ögon, — ett slags mera undangömd, mera blygsam del af begrafningsplatsen. De bägge graffälten tillhöra ju ock ungefär samma tid.

Graf nr 1.

Nära gångstigen som leder upp på backen och alldeles ute mot sluttningen förekom ett *lågt röse* (eller fylld krets; troligen hade dock förut stenar och jord härifrån bortförts) utan fotkedja eller ytterring.

Diameter inemot 6 meter. Uppåt backen var kullen låg och utan tydlig gräns; men mot sluttningen, där den sjunkit något, märkas 5—6 gråstenar och 4—5 kantsatta kalkflisor, bildande ett slags fotkedja, kanske som skydd mot rösets sjunkning, ifall backens stupning redan då börjat på detta ställe.

Midten var satt med mycket stora gråstenar (en del dubbel mansbörda), under hvilka i kullens midt anträffades graflager med *brända benbitar*, litet *kol* samt nedan uppräknade fornsaker. Vid ungefär 50 cm. djup förekom gult bottengrus, hvari grofs ett stycke ner. Fornsakerna hittades mest under en flat kalkflis (60 × 50 cm.), d. v. s.

flera tum under densamma. Benbitarna lågo ock mest häromkring, ofta bland småstenar i ljust lager ofvan det svarta (och då ytterst svåra att skilja från de små hvita kalkstenarna), men äfven nere i det svartbrända. Vidt ikring svart lager utan ben eller annat.

Här hittades:

1. *Järnknif* med ovanligt kort tånge; spetsen afbruten vid upptagandet; vid tångens början skarp afsats både på rygg- och eggsidan, bladet smalt, jämnbredt. Längd 168 mm., däraf tången 48 mm.

2. Två små *bronsringar* med vidhängande *hakar;* dessa senare äro mycket enkla, en tunn, trind, kring ringen böjd bronstråd eller ten, hvars ändar hophamrats(?), den ena haken är på öglan prydd med 2 insänkta linier (fig. 42). Ringarnas diameter resp. 20 och 18 mm.

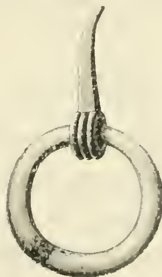

Fig. 42. 1/1.

3. *Bronsring,* bruten itu, samt därtill hörande smal bronsten (nål?, det hela utgör troligen en ringsölja); diameter 24 mm.

4. Liten *järnring,* rostig, diam. ungef. 23 mm.

5. Litet *beslagstycke af järn:* en liten smal järnskifva, ornerad med en fin insänkt rand längs hvarje långsida, försedd med 2 järnnitar, som på undersidan ha stora, platta hufvuden. Skifvans längd 23, bredd 18 mm.

6. En mängd *små föremål af brons,* de flesta nu fragment, som troligen på ett eller annat sätt hört till-

sammans och varit anbragta på någon prydnad eller beklädnadspersedel. Däribland förekomma sådana *hylsor* som jag förut hittat i Vallstena (se fig. 2 ofvan), bestående af en omböjd bronsplatta, ornerad med upphöjda linier, bred åt underkanten, där den är omböjd, afsmalnande upptill. Vidare fragment af andra tunna *bronsskållor*, bl. a. af samma form som *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* VI, s. 122, fig. 3, samt en mängd små *bronsspikar* af flera slag, en del med kullrigt, ihåligt hufvud, andra (2 st.) med litet, massivt hufvud, från hvars underkant genom en djup inskärning en skifva är afskild. Några af dessa spikar förekomma ännu kvarsittande i bitar af förutnämnda bronsskållor.

7. *Halfpärlor af brons* af varieteten med två nedhängande tappar, som omböjda tjänat att fästa pärlan.

8. Slutligen *brända (människo)-ben*, hvaribland en tand.

Graf nr 2.

Nära 7,5 m. ONO om föregående, räknadt från dennas kant till ytterringen af här ifrågavarande, ligger ett *större röse*, diameter nära 7 meter, utan fotkedja men *med ytterring*, nära 7 m. från högens kant. I detta röse, som var af skattgräfvare brutet, funnos lämningar af en *kista*, stående i NO—SV, hvilkens längd var 2,50, bredd 0,80 och djup 0,60, allt meter, i ungefärligt mått, och hvilkens täckhällar hade legat ungefär jämnhögt med den omgifvande jordytan. I denna kista hade legat ett *människoskelett*. Bland de kvarliggande benbitarna hittades en större obränd *klo* af något större djur, troligen *björn*.

Dessutom anträffades en liten *bit af ett lerkärl*, som troligen varit af hufvudformen M. 395, samt i kistans norra ända en mängd mycket små *halfpärlor af brons* med 2 hål i nedre kanten, diameter endast ungefär 3 mm.

Närmast SSO (SO) från denna låg (något mer än 1 m. mellan ytterringarna) ett annat *lågt röse*, diam. 4,5 m. utan tydlig fotkedja men *med ytterring* 3,4 m. från kanten, förut rördt; ingen efterskörd kunde göras.

Graf nr 3.

Större *ring af satta stenar*, belägen 8 m. rätt i S från sist omtalade röse, räknadt från dettas centrum till ringens kant. Alldeles platt inuti; på östra sidan sammanlöpande med ett större lågt röse utan fotkedja eller ytterring. Diameter något öfver 6 m. Stenarna i ringen alla bibehållna utom åt Ö, där troligen ringen varit lagd ofvanpå det nämnda rösets sluttning; 25 stenar tydliga och orubbade, åt Ö plats för ungef. 10 stycken.

Ej långt under ytan träffades *ett lag kalkflisor*, grofva och knöliga; i midten dock några borta. Sedan flisorna upptagits, träffades *människoben* förut upprifna; dock lågo 6—7 ryggkotor i orubbadt läge (NO—SV) äfvensom högra öfverarmen. En järnknif hittades här i närheten, några små bitar af orneradt lerkärl samt några stycken af en hartstätning. Sedan jag funnit, att allt förut varit upprifvet, eftersökte jag förgäfves flera kvarglömda fornsaker.

Det här hittade var:

1. *Järnknif*, afbruten nertill, utan särskild tånge (eller hela denna afbruten?). Längd nu 10,8 cm.

2. Några små *bitar af lerkärl*, troligen af typen M. 395, med ett upphöjdt band kring halsen och för öfrigt orneradt med rader af punkter och cirklar, hvilka på buken gått snedt öfver i buktiga linier.

3. Några små stycken af en *hartstätning* till ett träkärl.

4. Liten *bronsplatta* genomborrad af 2 långa nitar med kullriga hufvuden (fig. 43).

Graf nr 4.

Graf vid rest kalksten, belägen något längre in på fältet från föregående, stöttad på sidorna af några större och flera smärre stenar. Ställd i NNO—SSV. Längd 75 cm., tjocklek 16—18 cm., djup 62 cm., af hvilka endast 8—10 cm. stå ofvan jordytan.

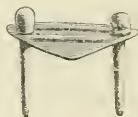

Fig. 43. 1/1.

Ungefär vid den resta stenens underkant anträffades ett *ramsvart graflager* med skarpa gränser, som var utbredt under och kring stenen, 60×60 cm. vidt; vid 75 cm. under jordytan upphörde det; dess mäktighet i midten var ungefär 15 cm. I detta lager förekommo *kolbitar* samt *brända benbitar,* men däremot inga fornsaker.

Graf nr 5.

Lågt röse af gråsten, kalkstenar och grus, beläget 17 m. NO—O från föregående (mellan centra räknadt), utan fotkedja men *med ytterring,* lagd ovanligt långt ute, nämligen 9 meter från grafkullens kant; dennas diameter 4,5 meter, allt ungefär, ty kullens gränser svårbestämliga.

Jag gick in från södra kanten. Under lagret af kullerstenar anträffades i midten *svartbrändt lager* med något kol, men endast hit och dit ett par små brända benbitar. Detta lager var utbredt öfver en yta af 3×2 m. i diam. I norra kanten stod ett träd, som jag ej ansåg mödan värdt att hugga ned, då troligen graflagret redan var slut.

Uppe mellan stenarne hittades järnknif med skaft af järn och ett fragmentariskt järnstycke; de öfriga fornsakerna lågo nere i graflagret. Halfpärlorna lågo enstaka,

spridda vida omkring. De här anträffade fornsakerna voro följande:

1. Liten *järnknif* med skaft af samma metall (fig. 44), något skadad af rost. Det ganska korta bladet skiljes från skaftet med tvärt öfver gående upphöjda linier, placerade ett stycke från hvarandra och försedda med tätt sittande små inskurna tvärstreck. Skaftet slutar nertill

Fig. 44. $^{2}/_{3}$.

med en klotrund knopp, skild från skaftet med en upphöjd rand. En mängd på skaftet förekommande utskjutande knoppar äro väl förorsakade af rost. Längd 10,4, däraf bladet 4,2 cm., dock är yttersta spetsen afbruten.

2. *Järnring,* nu itubruten, med ett stycke järnten (hake), som rostat fast vid den, diam. 32 mm.

3. *Järnring,* mindre, diam. 24 mm.; bägge dessa ringar äro smala järntenar, hvilkas ändar böjts intill hvarandra utan att sammansmidas.

4. *Fragment af* en tredje *ring af järn,* fastrostadt vid en sten.

5. Tre trol. hithörande små *fragment* af järnhakar eller tenar.

6. Liten, tung, grof *ring med tillhörande remhållare af brons* (fig. 45). Ringen är trind och massiv, inre diam. 11 mm.; själfva den trinda tenens diameter likaledes 11 mm. Kring ringen är krökt en tämligen grof bronsten, på krökningen ornerad med 2 fina parallela linier, hvilkens omböjda och utplattade ändar bilda remhållaren; den öfre plattan är rund (diameter nära 25 mm.), den andra smal; bägge äro förenade med en nit, som på öfre sidan är försedd med ett stort halfklotformigt hufvud, hvars yta genom insänkta linier, som korsa hvarandra, blifvit prydd med tätt sittande små knoppar. Mellan

skifvorna sitter vid öfvergången till öglan ett i ändarne skadadt, rännformigt bronsstycke, som tydligen utgjort skoning till remmens ända.

7. Två alldeles *dylika nithufvuden* med vidhängande fragment; skadade af eld.

8. Diverse *bronsklumpar*, smälta af elden, hvaribland åtminstone ett synes varit en del af en ring som nr 6.

9. Vanlig rund *pärla af glasfluss*, af obestämd färg, försmält.

10. Några *halfpärlor af brons* af två slag; några med 2 små hål vid kanterna — dessa äro af olika storlek, 7—11 mm. i diam., låga och flata, d. v. s. bilda mindre än hälften af en sfär — samt andra med 2 nedhängande flikar, genom hvilkas uppböjning efter pärlans

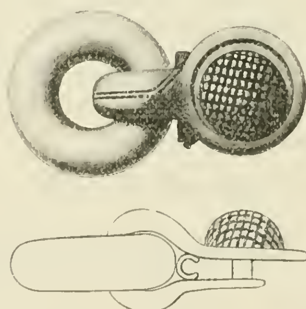

Fig. 45. 2/3.

fästande densamma fasthållits på sin plats; de flesta af dessa tyckas vara 9 mm. i diam. Af förra slaget har jag räknat ungef. 12 st. någorlunda bibehållna, af det senare ungef. 20; dessutom några fragment.

11. Fragmentariskt *järnstycke*, afsmalnande åt ena ändan, troligen utgörande en del af tången, eller kanske handtaget, till en knif.

12. Några få *brända benbitar*.

Graf nr 6.

Ring af satta stenar, belägen vid den lilla körvägen längs backens västra kant vid sluttningen åt stora landsvägen, ett stycke S om graf nr 1. Diameter 3 meter, tämligen stora stenar, ej fullt tydlig, orörd. Genomgräfdes ända ner i det gula bottengruset, men intet hittades, ej ens benbitar eller kol.

Graf nr 7.

Fyrkantig stensättning, belägen närmast norr om föregående (1 meter mellan kanterna). Inuti icke upphöjd; förut alldeles orörd. Jag gräfde in i fyrkanten ända ner i det gula bottengruset, som anträffades ungefär 50 cm. under jordytan; men intet anträffades, som antydde en begrafning, hvarken kol, ben eller fornsaker, oaktadt noggrant genomsökande.

Graf nr 8.

Lågt röse (eller fylld krets?) utan tydlig fotkedja, men *med ytterring,* som dock nu finnes kvar endast åt norra sidan; åt de öfriga hållen sticker berghällen fram i dagen, hvadan stenarna som bildat ringen där lätt bortkommit. Belägen 32 m. (mellan centra räknadt) SO —O från ringen (n:r 6) och en af de sydligast belägna grafvarna i detta graffält. Diameter inemot 5,5 meter, afståndet från kullens kant till ytterringen ungef. 6,5 meter, dock svårt att bestämma hvar den låga kullen slutar.

Högen var satt med ganska stora gråstenar (dubbel mansbörda), som ofta gingo ner i bottengruset, samt många smärre kalkflisor, liggande här och där, vanligen undertill alldeles svartbrända. *Graflagret svart,* med litet kol, sparsamt med brända benbitar samt här och där rätt mycket aska, låg ibland öfver, men vanligtvis mellan och under de stora gråstenarna. Något djup kan man ej tala om, då alla dessa grafvar ligga på bergshällen,

som snart nog återfinnes i bottnen. Graflagret var från 2 till 3 meter vidt. I detta hittades kringspridda de nedan uppräknade fornsakerna:

1. *Sax af järn*, rikt ornerad, afbildad fig. 46. Längd 22,8 cm., bredd vid omböjningen 2,2 cm., bladens bredd ofvantill nära 1,7 cm.

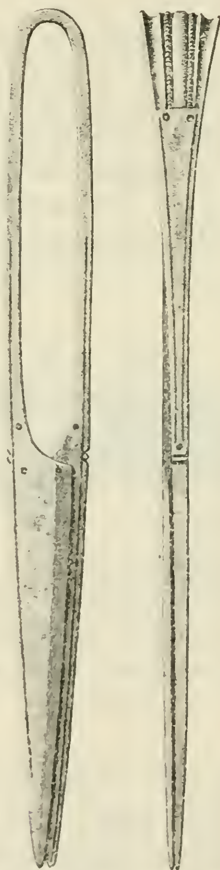

Fig. 46. 1/2.

2. *Järnknif*, lång, smal, med kort tånge (finns afbruten); tvär afsats vid bladets början på båda sidorna; längd 15,9 cm., däraf tången endast 5,1 cm.

3. *Kant- och ändbeslag till ett dryckeshorn;* det förra består af 3 bitar, som äro olika anlupna af elden och nu icke passa tillsammans; ett af styckena är skarpt afskuret och orneradt med 2 fina ränder. Hornets inre diameter i öppningen 58—59 mm., beslagets tjocklek 6 mm. — Ändbeslaget, som är svårt skadadt, har bestått af en enkel, tämligen massiv och tung hylsa, ofvantill (där den är bredast) genomborrad af en bronsnit och vid nedre ändan (som är smalare) försedd med en rund kula. Längden nu 3,5 cm., men öfverkanten ofullständig. Ett stycke, hvari niten sitter, är löst.

4. En mängd *halfpärlor af brons;* af dessa äro 8 st. större och massivare samt försedda med ganska långa, nedgående tappar, som märkvärdigt nog icke blifvit omböjda, hvadan det ser ut som om dessa pärlor blifvit nerlagda lösa och icke fastsittande i de klädespersedlar de varit ämnade att pryda. Diameter 9 mm. — De öfriga, ungefär 60 st., hvaribland flera äro fragmentariska, äro försedda med hål, af vanlig form och 8—9 mm. i diameter.

5. Liten *remsölja af brons* (fig. 47), fint arbetad, utan remhållare baktill; längs rundningen löpa trenne utskjutande, tunna och skarpa, skiflika åsar. Spänntornen är rikt profilerad och liknar framtill nästan ett djurhufvud.

6. Litet *ändbeslag af brons* (fig. 48) till en rem, upptill bestående af 2 plattor förenade med en nit, nedre delen rikt profilerad. Något skadadt i öfre ändan; längd nu 4 cm.

7. Liten *ring af brons,* hvari hänger en hake eller något dylikt, bestående af en bronsten, omvikt kring ringen; det hela alldeles lika dem som funnos i fynd nr 1 (fig. 42); diam. 2,35 cm.

8. Obetydligt större *ring af järn,* något skadad, med märke efter dylik hake.

9. Mycket liten *ring af brons*, diam. 10 mm., som troligen varit på något sätt använd på det med halfpärlor täckta klädesstycket.

10. En half *bronsring* och en liten, *i rörform hoprullad bronsskifva*, 17 mm. lång, ornerad i bägge ändarna med 2 fina linier.

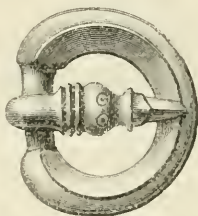

Fig. 47. 1/1.

Fig. 48. 1/1.

11. *Ben*, nämligen några få *obrända*, däribland en djurtand, och för öfrigt *brända* benbitar af vanligt slag. Därtill komma 6 hela och 2 fragmentariska, *brända klor* af större djur *(björn?)* af samma slag som de obrända i fynd nr 2.

Graf nr 9.

Lågt röse utan fotkedja men *med ytterring*, som dock nu endast delvis tydligen finnes kvar. Beläget på backens östligaste del intill en liten körväg och nära gärdesgården, troligen den sydöstligaste af grafvarna i detta graffält. Diam. ungef. 5. afstånd från kullens kant till ytterringen ungef. 5 meter.

Strax under jordytan påträffades nästan öfver hela kullens utsträckning ett *lager af* tjocka (ända till 16 cm.) ojämna, knöliga *kalkflisor*, nu sönderspruckna i smärre stycken; det hela såg ut som öfversidan af ett förvittradt kalkberg. Under dessa träffades i högens midt en lång, men låg, ungef. 36 cm. hög kantsatt häll; öfver

denna, men nedåkt på sidan låg en ej så synnerligen stor tunn flis och omedelbart under denna, på den kantsatta hällens västra sida, *skelettet*. Förvånad blef jag att träffa det så högt uppe, men detta fick sedan sin förklaring, då under skelettet vid kanthällens underkant fasta berghällen visade sig, omedelbart ofvanpå hvilken skelettet befanns vara lagdt. Ofvanför hufvudet stod en kalkflis, som nu sluttade utåt i half rät vinkel; på västra sidan om skelettet stodo endast några få smärre och tunna kantstenar, det hela bildande en dålig och bristfällig omhägnad, som knappt kan få namn af kista. Liket har varit lagdt på ryggen med ansiktet vändt åt öster och händerna lagda på bröstet; fingrar förekommo litet hvarstans i bröstregionerna. Jorden var genom den långa torkan så ytterligt hårdt hopbakad, att undersökningen blef mödosam och svår; när de stora benen upptagits, måste vidhängande jord och stenar med ansträngning slås af. På vänstra sidan om bröstet hade stått ett lerkärl, endast bottnen förekom nu på sin ursprungliga plats, den öfre delen hade, krossad, åkt fram öfver bröstet. Ofvanför krukan i halsregionerna låg en liten bärnstenspärla i form af en stenyxa. Halfpärlor af brons hittades öfverallt enstaka och sparsamt, isynnerhet vid höfterna, men förekommo ymnigare kring skallen, som var omgifven af hårda kakor af organiskt ämne, med däri sittande halfpärlor. I dessa, som ej kunde medföras eller ens upptagas i sammanhang, utan måste lösbrytas, hittades en liten hake af hopböjd bronstråd samt en rund bärnstenspärla. Här ofvanför hittades äfven 3 små djurben, af ärg alldeles gröna. Vid högra lårbenet låg ett benskaft, öfver tårna en liten järnring; en sådan, nu brusten itu, hittades ock fastrostad vid en af de uppkastade benbitarna, troligen ett stycke af korsbenet. Den stora kantställda hällen upptogs, jag hoppades möjligen öster om denna finna ett annat skelett, då den stod un-

gefär midt i kullen och öfverliggarne hade stor utsträckning, men hvarken där eller annorstädes i högen träffades spår af annan begrafning. — Här hittades alltså följande fornsaker:

1. En mängd lösa, samt i kakor af något organiskt ämne ännu fastsittande *halfpärlor af brons*, här endast af varieteten med 2 små hål; diameter hos de flesta 7—8 mm. Liket har tydligen, liksom förut i Vallstena af major Ulfsparre och mig anträffade, varit betäckt af en med halfpärlor besatt hufvudbonad; dessutom tyckas ock sådana funnits hit och dit, men mera sparsamt på öfriga beklädnadsstycken.

2. I ett slags hakform omböjd liten smal *bronstråd*.

3. Vacker *pärla af bärnsten* af vanlig rund form (fig. 49); diam. 15, höjd 9—11 mm.

4. *Pärla af bärnsten* (fig. 50), i form af en stenyxa med skafthål (jfr *Congrès* de Stockholm II, s. 788, fig. 8); spetsen är något skadad, längd 24 mm.

Fig. 49. 1/1.

Fig. 50. 1/1.

5. *Knifskaft af ben*, mycket skadadt och fragmentariskt; ursprungligen ett genomborradt benstycke af fyrkantig genomskärning med lindrigt inåtsvängda sidor. Alla fyra sidorna ha varit prydda med 6 st. dubbla cirklar med midtpunkt, grupperade två och två vid ändarna och på midten. Inuti tyckes ännu finnas spår efter tången; af knifbladet syntes intet. Längd 78 mm.

6. *Ring af järn;* ändarna hopböjda, icke sammansmidda; spår af en i ringen gripande länk eller hake, diam. (yttre) ungef. 22 mm.

7. *Dylik*, nu sönderfallen i 2 delar, diam. ungef. 27 mm.

8. *Lerkärl*, som varit helt nedsatt i grafven men genom trycket ofvanfrån gått sönder och ytterligare föll sönder i småstycken vid upptagandet, då jorden var torr och nästan stenhård. Det är af formen M. 395, men saknar helt och hållet sirater. Diam. i bottnen 75—80 mm.

9. Slutligen *ben*, nämligen *skelettet* och 3 små *ben af mindre djur*.

Graf nr 10.

Litet, mycket lågt »röse» (snarare föga märklig upphöjning) utan fotkedja men *med ytterring*. Diameter ungef. 2,5 meter, afstånd från kanten (dock mycket obestämd) till ytterringen ungef. 2 m. — *Bränd graf* af vanlig beskaffenhet, d. v. s. satt med gråstenar (ungef. half mansbörda) i midten, och under dessa graflagret, som var obetydligt, glest och föga svart. I detta hittades:

1. 8—10 st. mer eller mindre skadade *halfpärlor af brons*, af varieteten med 2 små hål, samt några små *bronsfragment*.
2. Ett par små *järnfragment* (smulor).
3. *Brända ben*, hvaribland en tand.

Graf nr 11.

Liten, mycket låg grafkulle (svag upphöjning) belägen närmast föregående i VSV, så att ytterringarna nära tangera hvarandra. Lik föregående; diam. ungef. 2,5 meter, från kanten till *ytterringen* ungefär lika långt. *Bränd graf* på samma sätt inrättad som föregående. Under gråstenarna obetydligt graflager, i hvilket fanns:

1. Två ovanligt stora, låga *halfpärlor af brons* med hål som vanligt, diam. 15 mm., skadade.
2. Ett par små *bronsfragment* (smulor).
3. Några *brända benbitar*.

Graf nr 12.

Liten, mycket låg grafkulle utan fotkedja men *med ytterring*, belägen närmast intill föregående i SO, så att ytterringarna nära tangera hvarandra. Diam. 3,5—4 meter, från kanten till ytterringen 2,5—3 meter. Som vanligt satt med gråstenar samt en och annan liten flat kalksten. Under dessa *graflagret* på en liten fläck i midten. På 35 cm:s djup från ytan rödt bottengrus.

I graflagret förekom:

1. Några smälta och sönderärgade *bronsklumpar*.
2. *Kol* och *brända benbitar*.

Graf nr 13.

Låg, nästan omärklig grafkulle, diam. kanske 25 m. Ingen fotkedja eller ytterring. Belägen ett stycke norr om nr 1 och 2 på fältets västra del mot sluttningen och alldeles intill den lilla körvägen, som just här går upp tvärs öfver backen åt NO. — Som vanligt satt med gråstenar, under hvilka förekom *graflagret*, som ej var svart utan märkbart endast genom förekomsten af brända ben. Här fanns:

1. Två *halfpärlor af brons*, med 2 små hål i underkanten, ovanligt låga och ganska vida, diam. ungef. 11 mm.
2. Ett par *bronsfragment*.
3. Några *järnfragment*.
4. *Brända benbitar*.

Graf nr 14.

Krets af satta gråstenar, diam. 3,5 meter, belägen 15 meter OSO från föregående, mellan centra räknadt. Ringens plan lutar något; i nordvästra kanten en gran. — Stora gråstenar inuti. Under dessa förekom begrafningen, men ej något ordentligt graflager, ty obetydligt svart och inga kol, utan endast hit och dit en liten benbit. Här hittades på skilda ställen en liten hel ler-

kruka, liggande lutande med bottnen i vädret, samt en ringsölja. Här fanns alltså:

1. Litet *lerkärl* (fig. 51), alldeles helt, af hufvudformen M. 390, men med större plan botten och i följd däraf sidorna föga eller intet buktiga. Utan ornering. Diam. i mynningen 8, i bottnen 5,4, höjd 5—5,4 cm.

2. *Ringsölja af brons* (fig. 52), bestående af en rund, trind, sluten ring, som på öfver- och undersidan har en liten afsats; i denna ring sitter löst en spänntorn, alldeles lik den som förekommer hos remsöljorna. Diam. 2,3 cm.

Fig. 51. 1/3.

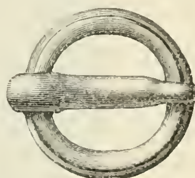

Fig. 52. 1/1.

3. *Järnfragment*, som tyckes utgjort öfre delen af bladet på en järnknif; dock ovanligt tjock; längd 5,2 cm.

4. *Brända ben* och några *kolbitar*.

Graf nr 15.

Ring af satta stenar, diam. ungef. 5,75 meter; i midten märkes en lindrig upphöjning. Troligen skall detta föreställa en, ehuru nästan omärklig, grafkulle utan fotkedja men med ytterring. Belägen 11 m. norr om nr 13 mellan centra räknadt, och nära intill en liten uthusbyggnad. Föreföll alldeles orörd, isynnerhet var ringen, som ursprungligen haft omkring 70 stenar, mycket väl bibehållen. Jorden var ytterst hård och uppfylld af små tätt öfver hvarandra liggande kalkflisor; ytterst svårt att tränga ner. Gick ner 0,50—0,75 meter djupt, men ingenting syntes, hvarken kol eller benbitar. Att det varit en graf, därom är jag dock säker, benbitarna måste, oaktadt all möda, undgått min uppmärksamhet.

Graf nr 16.

Liten låg, nästan omärklig grafkulle med ytterring, belägen närmast intill föregående åt NNO; ungefär halfannan meter mellan ringarna. Ringens diameter 11,5 meter, kullens kanske 2,5 meter. Satt med gråstenar som vanligt; under dessa hittades i grafvens midt, hopade på ett ställe en mängd lerkärlsbitar, samt under dem brända ben, några fornsaker och — en hel *petrifikatsamling:* 5 hela, klotrunda petrifikat och dessutom en mängd i hvassa kanter söndersplittrade, hårda, flintartade stenar, hvaraf prof medtogos. Då icke mindre än 5 (fragment oberäknade) försteningar af samma slag i graflagret förekommo, måste man väl antaga, att de på ett eller annat sätt tillhöra det nerlagda grafgodset, och att dessa stenar med sin vackra klotrunda form för den tidens folk haft någon betydelse eller något värde.[1] — Här hittades:

1. *Järnring* med vidhängande *remhållare,* den senare mycket fragmentarisk; ringens diam. 3,2 cm.

2. Tre *järnfragment:* hälften af en *ring,* utplattad; en liten *fyrkantig skifva* med ränder längs kanterna och ett hak i ena sidan, samt en del af en *rund skifva,* som varit prydd med halfrunda utsprång i kanterna.[2]

3. Rund platt *järnknapp,* försedd på undersidan med en nergående nit, som dock tyckes vara afbruten. På öfversidan är den ornerad med 2 längs kanten löpande

---

[1] Enligt O. V. Wennersten, *Om fynd af fossil i gotländska forngrafvar* (Gotlands Allehanda 1903, nr 146) äro de här anträffade petrifikaten spongier, de flesta af släktet *Astylospongia (praemorsa),* en af släktet *Aulocopium.* Dessutom finnes en radialstrålig markasitboll (svafvelkisboll) samt några vanliga flintbitar. *Red.*

[2] Det hela har, liksom nr 1, utgjort en ring med remhållare af samma konstruktion som fig. 45, men af en annan (äldre) form, där beslaget slutar med en skifva af samma utseende som *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* IX, s. 190, fig. 26. *Red.*

insänkta linier, mellan hvilka små tvärstreck tätt äro anbragta. Diam. 3,1 cm.

4. Tre *fragment* af en *bronsfibula*, som M. 310.

5. *Lerkärl*, hopsatt af öfver 50 bitar, afbildadt fig. 53, utan ornering. Diameter i mynningen omkring 11, i bottnen ungef. 5,5, höjd omkr. 14,5 cm.

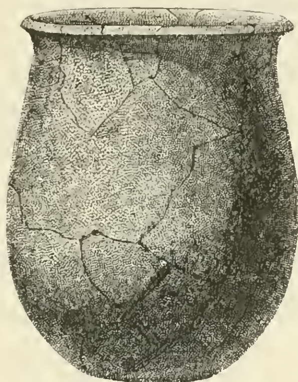

Fig. 53. 1/3.

6. Ofvan omtalade *petrifikat* och *flintbitar*.

7. *Brända benbitar*, hvaribland 2 små tänder.

Graf n:r 17.

Liten, låg, nästan omärklig grafkulle med ytterring (de s. k. grafkullarne skulle aldrig hafva upptäckts, om icke ringarna vägledt mig), belägen närmast norr om föregående, så att ringarna nästan tangera hvarandra. Ungefär af samma vidd som föregående, men inga mått kunde tagas, ty ringen kan här på flera ställen mera anas än bestämdt utpekas bland massan af på jordytan löst liggande stenar. En gärdesgård går öfver kullens ena kant. — Några tum under jordytan, under ett lager smärre stenar träffades ett obetydligt *graflager*, som innehöll följande:

1. Några fragment af en *bronsfibula*, som M. 310.

2. Ett *järnfragment* (af massiv ring).

3. Några bitar af ett *ovanligt litet lerkärl*, som varit af hufvudformen M. 390, men hvars höjd icke varit större än ungefär 4 cm. Tyvärr kan detta lerkärl, troligen det minsta som hitintills på Gotland hittats, icke hopsättas; endast ungefär hälften finnes kvar; men däraf tvenne bitar som visa kärlets höjd.

4. *Brända benbitar.*

Graf nr 18.

En vacker, *stensatt, fylld krets*, eller svag upphöjning; med dubbel eller kanske tredubbel *kantring* och *ytterring:* fig. 54. Belägen ett stycke norr om det egentliga graffältet på andra sidan Garde-vägen i den intill vägen stötande hagen (tillhörig Tänglings gård). Diameter något öfver 6 meter, från kanten till ytterringen något

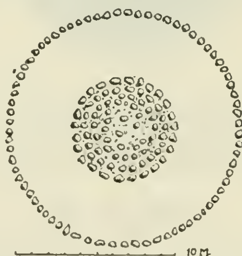

Fig. 54.

öfver 4 meter. — Satt inuti med gråstenar och ett par smärre flata kalkflisor, därunder obetydligt *graflager* med en och annan benbit. Större delen af ringen (grafkullen) upptogs, men undersökningen afbröts flera gånger af häftigt störtregn, som slutligen tvang mig att afsluta gräfningarna (detta var den sista undersökningen för året). Dock är det icke troligt att något af graflagret återstår. — De nedan uppräknade fornsakerna lågo samlade i närheten af hvarandra, närmast NV om grafvens midt, där äfven de flesta benbitarna anträffades. Här hittades följande:

1. Stor *järnknif* med tånge; tvär afsats vid dennas början både på egg- och ryggsidan. Eggen rak, ryggen krökt. På ändan af tången sitter en liten fyrkantig platt järnknapp med lindrigt insvängda sidor. Längd 19 cm., däraf tången 7,8.

2. *Ändbeslag af järn* till en rem (fig. 55), 7,7 cm. långt; platt, och sålunda utvisande en yngre tid än det trinda änbeslaget i fynd nr 8; detta tillhör graffältets sydligaste, det här ifrågavarande graffältets nordligaste del.

Fig. 55. 1/1.

3. *Remsölja af järn*, fyrkantig, utan remhållare; spänntornen prydd baktill med tvenne tvärgående streck. Bredd (= bältets eller remmens bredd) 3,4, längd 2,1 cm.

4. Litet *beslag af järn*, bestående af en liten, jämnbred järnplatta, genomborrad af två nitar, af hvilka nu endast en finnes kvar, med nertill stort utplattadt hufvud. Längd 2,6, bredd 0,7 cm.

5. Några *bronsfragment*, hvaribland ett är ett stycke af kantbeslaget *till ett dryckeshorn*, och ett annat en bit af ett sådant beslag till ett horn (för fästande af en kedja) som är afbildadt M. 381 b); till detta senare stycke höra nitar med kullrigt, massivt hufvud på utsidan och utplattadt på andra sidan.

6. *Brända benbitar* och några *kolstycken*.

Graf nr 19.

Röse, beläget i hagen närmast norr om föregående, således i andra hagen från vägen, nära inunder en liten bergsbrant. Diameter 8 meter, höjden omkr. $^3/_4$ m.

Ehuru denna graf var förut, åtminstone delvis plundrad, och de fragment som hittades voro obetydliga, redogör jag dock fullständigt för undersökningen, då grafvens byggnad eller anordning förefaller mig högst anmärkningsvärd (se fig. 56). I rösets västra del fanns nämligen en redan blottad och upprifven lång *kista* af kantställda kalkhällar, 3 meter lång och 65—70 cm. bred. Jag genomsökte ånyo denna kista, som tydligen inneslutit ett obrändt lik, men fann intet. Utanför och möjligen vid plundringen ur kistan uppkastadt, hittades en hästtand, ett ganska stort stycke af ett egendomligt formadt lerkärl samt en smält glasklump. Jag gick nu från den långa kistan inåt rösets midt, som var satt med väldiga gråstenar. Här träffades under en stor, jämnrund platt gråsten (80 cm. i diam., 25—30 i höjd) en

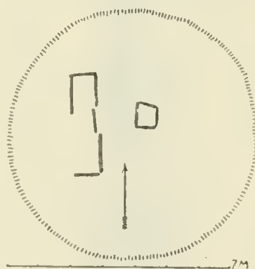

Fig. 56.

liten fyrkantig *kista* (lik de af mig förut i Lärbro och Vallstena undersökta små grafkistorna), som föreföll helt och hållet orörd. Kistan var tätt packad med ett lager af grus och småsten, hvari hittades ett stycke af ett kantbeslag af brons till ett dryckeshorn. Därunder påträffades 2 stora gråstenar, som med stor svårighet upptogos, och slutligen nere på bottnen ett svart *graflager* med några brända benbitar och några små bitar af orneradt lerkärl. Här hittades alltså:

a) i den lilla kistan:

1. Ett stycke af ett *kantbeslag af brons* till ett dryckeshorn.

2. Några små *bitar af ett lerkärl*, troligen af typen M. 395; det har varit orneradt med 2 vårdslöst kring halsen dragna parallela linier, mellan hvilka löper en rad af cirklar.

3. Några *brända benbitar*.

b) utanför i röset, möjligen tillhörande den långa kistan:

4. Stycke af undre delen af ett *lerkärl* som M. 395.

5. Klump smält grönaktigt *glas*.

6. *Hästtand*.

Jämte detta röse ligga 2 andra, af hvilka det ena är något skadadt, det andra, en hög vacker gräsbevuxen kulle, alldeles orördt. Tiden medgaf dock icke någon undersökning af dessa grafvar, och ej heller af några ganska märkliga, större kretsar af lagda gråstenar, belägna väster och nordväst om de sist undersökta grafvarna, uppe på en bergklint, hvarifrån man har en vidsträckt utsikt åt norr och väster. Äro dessa kretsar möjligen icke grafvar, utan till ett eller annat religiöst bruk inhägnade, heliga platser?

Fynden från Tänglings hafva i Statens Historiska Museum inventarienummer 6848: 1—19.

X.

Graffältet vid Vestringe i Etelhems socken.

Under pågående undersökningar vid Tänglings 1880 fick jag underrättelse om att nere i skogen vid Vestringe (på Hermelins karta: Westnings) skulle finnas några grafkullar, att där under några stenar låg en dödskalle, som många gånger blifvit nergräfd men alltid kom upp igen, att det spökade där o. s. v.

Jag begaf mig dit och fann en liten flock af ungefär 13 grafvar, fyllda stenkretsar, låga rösen etc. belägna

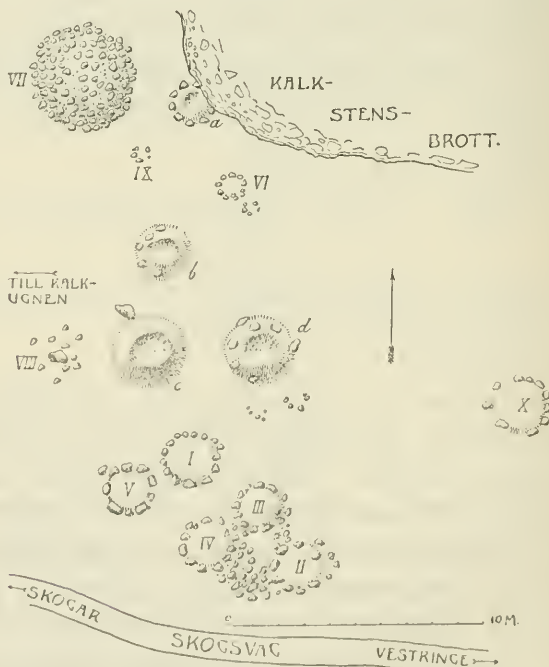

Fig. 57.

vid en kalkugn ett stycke väster om Vestringe och Levide gårdar i brynet af den stora utskog, som upptar obygderna mellan Etelhem, Buttle, Guldrupe, Hejde och Lojsta socknar, och sträcker sig ända fram till Gärum,

Fröjel och Klinte. Längre in i skogen sades enstaka rösen och äfven samlingar af mindre grafkullar finnas, men de kunde ej af min vägvisare i de villsamma markerna återfinnas.

Sedan jag öppnat en af de små stenkretsarna i först omnämnda grafflock och däri funnit dels ganska mystiska begrafningsförhållanden, dels jämförelsevis rikt grafgods, som vid första ögonkastet visade att grafvarna härrörde från den tid som motsvarar fastlandets s. k. mellanjärnåldrar (eller Hildebrands 3:dje gotländska spännegrupp), beslöt jag att undersöka alla här befintliga, ännu orörda grafvar.

Utom de af mig undersökta och här nedan beskrifna grafvarna (på vidstående plankarta betecknade med I—X) funnos följande redan förut upprifna, nämligen en liten krets af satta stenar, som innehållit brända ben, samt 3 låga rösen, i midten upprifna, af hvilka åtminstone ett innehållit obrändt lik.

Efter denna inledning öfvergår jag att redogöra för de särskilda utgräfningarna.

Graf nr 1.

Liten, vacker, väl bibehållen *krets af satta* (eller lagda) *gråstenar*, diameter 2 meter. Strax under jordytan, som var glest satt med gråstenar (jorden var för öfrigt den vanliga, med smärre stenar uppblandade), anträffades *obrända människoben*, som voro mycket sköra, så att de vid ovarsam beröring lätt brusto sönder. De först anträffade benen befunnos vara ett par lårben; jag följde dessa åt norr och anträffade tibiorna liggande i orubbadt läge, men sträckande sig så långt ut, att deras ändar med spår af fötternas ben lågo *under* stenarna i ringens norra kant (jfr planen fig. 58). När jag fortsatt undersökningen åt söder och anträffat lårbenens öfre ledknölar, tog emellertid skelettet slut, och först ett stycke

därifrån upptäcktes spridda ett bäckenben, ett öfverarmben, några ryggkotor, fingerben samt obrända tänder, men ingen skalle eller stycken däraf. Grafven hade således blifvit rubbad, och inga fornsaker syntes till.

Men ännu var det icke slut. Sedan hela grafvens yta blifvit blottad till lika djup, upptogos de obrända benen och undersökningen fortsattes. Nu anträffades omedelbart under skelettdelarna ett mycket svart, kol-

Fig. 58.

blandadt, *brändt graflager*, som utbredde sig öfver ringens midt (ungef. 1,20 m. i diameter). Här hittades nu bland brända benbitar — hvaribland några brända människotänder — och kolbitar icke mindre än 3 små bronsfibulor af den typ, som betecknar öfvergången från de vanliga s. k. fibulorna till de djurhufvudformiga spännbucklorna (M. 438), några röda och blå pärlor, en fragmentarisk järnknif, en bronssölja, en remhållare m. m. Att märka

är, att det brända graflagret endast var ungefär 10—15 cm. djupt, och att omedelbart därunder fanns fasta berghällen.

Vid närmare granskning af fornsakerna befanns, att söljan och remhållaren tydligen tillhöra en yngre tid än fibulorna. En blick på planritningen förklarar förhållandet: de båda förstnämnda föremålen anträffades på den plats, där skelettets midja legat och hafva tydligen (jämte några fragment af rembeslag) tillhört dettas bälte, under det fibulorna jämte öfriga fynd tillhöra den äldre brandgrafven.

Här hittades alltså:

a) i brandlagret:

1. *Fibula af brons* af typen M. 438; längd 3,4, bredd upptill 2,5 cm.

2. En liknande *fibula;* orneringen utsliten, nålen saknas. Mått som föregående.

3. En *mindre dylik;* ytan ärgig, kolbitar fastsmälta. Längd 2,7, bredd 2,2 cm.

4. Bit af *bronsnål* med kullrigt hufvud, som *Månadsbladet* 1878, s. 736, fig. 42; fastärgad vid nr 1.

5. Två trinda *bronstenar.*

6. Fragmentarisk liten *järnknif.* Spetsen och nedre delen af tången borta; tvära afsatser vid tångens början både på ägg- och ryggsidan. Nuvarande längd 7,4 cm., bladets ursprungliga längd troligen ungefär 7—7,5 cm.

7. Tio runda *pärlor* af glasfluss, försmälta; två blå, de öfriga röda.

8. *Brända benbitar.*

b) vid skelettet:

9. *Bronssölja* (fig. 59), framtill starkt tvärrefflad; baktill, där remmen varit fästad, finns ej den sedvanliga, dubbla eller enkla plåten, utan en trind ten, kring hvilken remmen varit fästad. Det helas längd 3, bredd 2,6 cm.

10. *Remhållare af brons*, tredelad och bildande ett föreningsstycke för tre remmar (fig. 60). Diam. 3,2 cm.

11. Några bitar af *rembeslag* af tunt bronsbleck med nitar; vid en bit sitter ännu ett stycke läder.

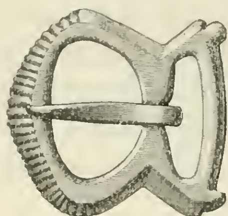

Fig. 59. 1/1.

Fig. 60. 1/1.

Graf nr 2.

Liten krets af lagda gråstenar; diameter 2 meter. Strax under jordytan ett lager flata kalkstenar (mindre flisor); under dessa var grafven satt med gråstenar (stora som ett hufvud och större), mellan och under hvilka ett *graflager* anträffades med rätt mycket brända benbitar (hvita, ej svart lager), något litet kol (svarta fläckar sparsamt) samt fornsaker, mest i midten (där äfven benbitarna ymnigast förekommo), men pärlorna spridda öfver hela grafvens yta. Invid ena kanten låg en hästtand och 2 andra djurtänder, obrända, och i midten ett obrändt refben (människa?).

Här hittades följande:

1. *Nyckel af järn*, bestående af en fyrkantig järnten, som blifvit böjd i den form som för nycklarna under äldre järnåldern är vanlig, hvarefter spetsen ombözts i rät vinkel; några andra tänder än denna finnas icke. Skaftändan omböjd till en ögla. Jfr den af Nordin i Vestkinde anträffade nyckeln (*Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* III, s. 260), som dock är smidd på annat sätt. Nyckelns längd i skaftets förlängning 14 cm., skaftets längd ungef. 9,3 cm.

2. *Järnknif*, brusten itu, spetsen saknas; afsats vid tångens början å båda sidor. Bladet mycket tjockt, troligen ganska mycket slitet. Nuvarande längd 18,3 cm., däraf tången (fullständig) 8,2 cm.

3. *Spänne af brons*, litet, rundt (fig. 61). Öfversidan är ornerad med 5 små cirklar med midtpunkt, snedt inslagna, så att nästan bara halfcirklar äro tydliga; den ena (i kanten) är nu nästan borta och i stället ett hål där borradt. Nålen är fäst vid sidan om tappen förmedelst en dem bägge genomgående nit af järn. Diameter 2,2 cm.

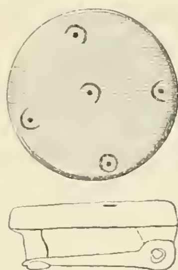

Fig. 61. 1/1.

4. 28 hela och 11 fragment af *pärlor af glasfluss m. m.*, hvaraf två långa rörformiga, hvita; de öfriga af vanlig rund form, 16 gröna, 3 röda, 6 gula och 1 hvit, alla dessa hela. Af fragmenten kunna hopsättas 2 röda och 1 grön, återstå fragment af 3 gröna och 1 gul.

5. *Synål af järn*, ögat igenrostadt, längd 6,7 cm.

6. Trind *bronsten*.

7. *Brända benbitar* samt *obrända ben:* 1 refben och 3 (djur) tänder.

Graf nr 3.

Liten krets, lik föregående och belägen närmast norr om denna. Diameter 2 meter. Under jordytan ett par mindre, flata kalkflisor och några gråstenar; därunder ett mycket *svart lager* med brända benbitar och kol, dessa senare på några ställen i ovanligt stora stycken, men

tydligen nerkastade, ej brända på stället. I graflagret, som sträckte sig nästan öfver hela ringens yta, lågo fornsakerna spridda. Midt öfver ringen och ungef. i N—S gick en djup remna i berghällen, ner i hvilken en del af graflagret (och troligen därmed de flesta bitarna af lerkrukan) försvann. Egendomligt nog tyckes graflagret hafva blifvit lagdt omedelbart öfver den åtminstone 2 fot djupa och alldeles otillgängliga remnan, utan att någon täckande häll eller dylikt blifvit lagd däröfver.

De här ganska stora kalkstenarna, som bilda ringen, ligga på berghällen, och graflagret är således slut ungefär vid deras underkant, men når i stället upp till stenarnas halfva höjd eller mera.

Här hittades:

1. 2. Två *fibulor af brons*, väl behållna, till form, storlek och ornering i hufvudsak öfverensstämmande med M. 438. De ha tydligen bildat ett par; den enas nål afbröts vid upptagandet. Längd 3,5, bredd 2,6 cm.

3. *Spänne af brons* i form af en fågel (fig. 62), mycket likt de fågelformade beslag som förekomma i Vendelfyndet samt i ett fynd från det stora graffältet vid Vallstenarum (jfr AT, VIII: 1, fig. 17, 18).

4. *Ring af järn*, sönderfallen i tre bitar som passa tillsammans. Spår af smärre ringar som suttit i denna. Diameter omkring 4 cm.

5. Ett par *järnfragment* med nitar.

6. Några få små *bitar af lerkärl;* större delen torde försvunnit i den ofvan omtalade sprickan. Af de nu kvarvarande skärfvorna kan intet bestämmas om form, storlek etc. En del äro prydda med små intryckta rhomber.

7. *Brända ben* och *kolstycken.*

Graf nr 4.

Liten stenkrets. Diameter 2 meter. I midten några gråstenar och äfven några flata kalkstenar. Undertill

endast i midten litet svart, några *kolbitar* och några *brända benbitar.* Eljest intet.

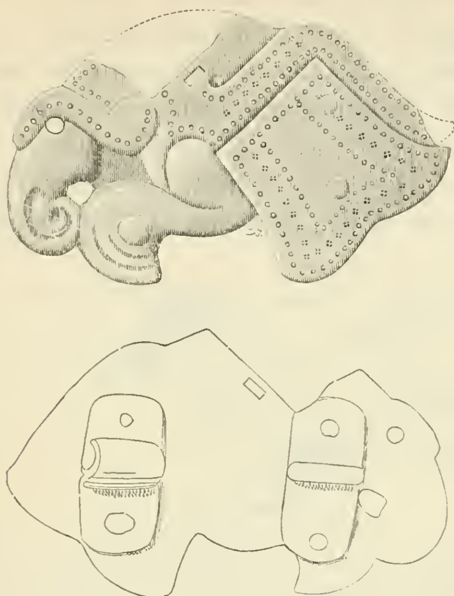

Fig. 62. 1/1.

Graf nr 5.

Liten krets af ganska stora gråstenar, diameter 2 meter. Inuti tätt satt med gråstenar, mindre och lägre än kantstenarna samt ett par större flata kalkstenar. Därunder *graflager* med brända ben och kol samt fornsaker. Berghäll i bottnen vid kantstenarnas underkant.

Här hittades:

1. *Järnknif* (fig. 63), väl bibehållen, utom att spet-

Fig. 63. 1/2.

sen är afbruten; bladet på bägge sidor omeradt med två parallela linier löpande längs nedre delen af ryggsidan.

afslutade öfverst med en cirkel med midtpunkt. Knifvens nuvarande längd 16,8, däraf tången 8 cm.

2. Litet, lågt *rundt spänne af brons,* likt fig. 61, men något större; öfversidan ornerad med ett kors, hvardera korsarmen bestående af tre parallela linier; i hvarje vinkel märkas 3 punkter. Nålen bortfallen. Diameter 3 cm.

3. Fem hela och 1 litet fragment af *pärlor,* vanliga runda, en af de hela *hvit (af korall),* de öfriga *af röd glasfluss.*

4. Några små fragment af en nitad *benkam* samt en dithörande *järnnit.*

5. Liten *järnspets,* 3,2 cm. lång, kanske nålen till det ofvan beskrifna runda spännet.

6. *Brända benbitar* och *kol.*

Graf nr 6.

Mycket liten stenkrets, otydlig; diameter (yttre) endast 1,20 meter. Här anträffades icke minsta spår af begrafning.

Graf nr 7.

Större fylld stenkrets, eller rund plan af tätt satta stenar, dock nu utan fullt tydlig gräns och på många ställen upprifven. Diameter 4 meter. Strax under gråstenarna i midten träffades *obrända människoben* utan sammanhang liggande huller om buller samt delvis sönderstyckade, alldeles på samma sätt som eljest ofta i af mig undersökta grafvar från järnåldern på Gotland djurben, lämningar från offret eller begrafningsmåltiden, varit nerlagda ofvan det egentliga graflagret. Vid undersökningen af denna graf ledde mig omständigheterna ovillkorligen till tanken på kannibalism, men intet bestämdt kan slutas af denna i flera hänseenden egendomliga och delvis förut upprifna graf. Strax under dessa skingrade människoben påträffades ett någorlunda sammanhängande

skelett (jfr vidstående plan), troligen öfver 1,50 m. långt, liggande i NNO—SSV med hufvudet i norr; på detta senares plats funnos bitar af *två* skallar. Snedt emot detta syntes ännu mera svårutredda lämningar af ett annat *skelett*, beläget öster om det förras midja. Det har möjligen legat i en sammanviken ställning med nedre delen af kroppen uppböjd öfver den öfre(?) och med

Fig. 64.

hufvudet åt SV intill det förra skelettets lår, där åtminstone lämningar af en skalle funnos; dock påträffades NO om denna benhög ytterligare lämningar af en skalle. Oaktadt allvarliga bemödanden att utreda ursprungliga läget af dessa, som det tycktes förut delvis rubbade kvarlefvor, kan jag ej med bästa vilja anföra noggrannare eller bestämdare uppgifter, än de dunkla antydningar jag nyss lämnat. Benen befunno sig ock i ett mycket murket och bristfälligt tillstånd.

Vid det först omnämnda, någorlunda fullständiga skelettets hals och bröst hittades 8 små fina pärlor af olika färger, däraf 2 af bernsten. Vid det andra skelettet fanns öfver en tämligen fullständig hands ben (vid *a*) en armring (bygel) af brons. Vid *b* hittades en spjutspets af järn, våldsamt böjd på midten af bladet, och vid *c* en dålig järnknif.

Men ännu var det icke slut med gåtorna. Utom de redan anförda begrafningarna anträffades på tvenne särskilda ställen i ringens nordvästra och i dess sydöstra del *brända fläckar* med benbitar, kol o. s. v.

I den förra (I) hittades dessutom en järnknif, en järnnål, två järnfragment, samt en fragmentarisk sländtrissa af ben och fem bitar af en benkam; i den andra (II) omkring 20 pärlor, simplare än de förut omtalade, samt tre fragment af en järnknif. I grafvens norra kant lågo på ett ställe en hop smärre djurben.

I detta egendomliga grafställe voro således, oberäknadt de löst kringkastade, strax under jordytan lagda människobenen, och antaget att hvardera af de brända fläckarna innehöll kvarlefvorna af en särskild individ, icke mindre än 4, kanske 5 eller 6 personer begrafna, af hvilka 2 blifvit brända, de öfriga jordade.

De här anträffade fornsakerna voro följande:

1. *Armring af brons*, öppen, bestående af en bronsten, bredast midtpå, afsmalnande mot ändarna (som hafva svaga antydningar till djurhufvudform?); insidan plan, utsidan kullrig. Utan ornering. Diametrarna 7,4 och 6,2 cm.

2. Åtta finare *pärlor*, små, af vanlig rund form, utom en af rörform, men vidast på midten. 2 äro *af bernsten*, af de öfriga *(glas och glasfluss)* äro 2 blå, 2 gula, 1 hvit och 1 grön (den långsträckta).

3. 24 gröfre *pärlor*, större, af samma slag som de förut i dessa grafvar hittade, utom en *af blått glas*, lik de nyss beskrifna, 2 stora rörformiga hvita, *(af korall)*, de öfriga runda, röda och gula, ungefär hälften af hvar sort. En är hopsmält till en klump.

4. *Nål af järn* (fig. 65), trind, men upptill af fyrkantig genomskärning och där böjd i en stor cirkelrund ögla, hvarefter ändan är lagd intill nålen och följer denna

ett stycke. Ornerad på öglans *ena* sida med små hak i den framskjutande midtkanten. Längd 16,4 cm.

5. *Spjutspets af järn* med skaftholk, genomborrad

Fig. 65. 2/3

af en ännu kvarsittande nit; bladet, som är af rost skadadt, är föga bredt samt nära midten omböjdt, så att spetsen ligger ner mot holken. Ursprunglig längd 31,8, däraf holken 10,2 cm.

6. *Sländtrissa af ben*, halfklotformig, bränd och fragmentarisk.

7. Fem bitar af en *benkam*, hvaraf 4 ornerade med

parallela linier, sicksackornament och hvarandra korsande liniegrupper.

8. En ytterst usel, liten *järnknif*, bladet alldeles utslitet, längd nu 10,4, däraf tången 5,2 cm.

9. Nedre hälften af en *järnknif*, omfattande tången (8,2 cm.) och nedre hälften af bladet. Hela styckets längd 11,4 cm.

10. *Tre järnbitar* som passa tillsammans samt *en järnspets* (fragment af en tredje järnknif?).

11. Två bitar af ett *beslag af järn*, troligen till skrin eller dylikt; det ena stycket med två långa omböjda spikar.

12. Litet *fragment af beslag*, hittadt i den uppkastade jorden, bestående af en brons- och en järnskifva, förenade med en järnnit.

13. *Brända benbitar.*

14. *Obrända ben.*

Graf nr 8.

En större gråsten, ungefär 50 cm. hög och ungefär lika bred och tjock, omgifven af oregelbundet satta mindre gråstenar. Alla dessa stenar upptogos och under den stora stenen anträffades ett *graflager* med brända *benbitar* och kol; där hittades ock några järnbitar, hvaribland en bristfällig remsölja.

Jämte det brända lagret påträffades *obrända människoben*, nämligen på SO sidan om den stora stenen ett människoskelett, så murket att jag med stor svårighet kunde iakttaga att det legat med hufvudet i SSV och fötterna i NNO (alltså i rakt motsatt läge mot skelettet i föregående fynd nr 7); längden ungefär (knappast) halfannan meter. Nedanför dettas fötter förekommo lämningar af ett annat utan ordning. Vid dessa ben hittades för öfrigt intet. De brända benen medtogos, de obrända, för murkna, jordades åter. Det här anträffade (allt till-

hörande den brända grafven under den stora stenen) var följande:

1. *Remsölja af järn*, rundad på framsidan, som varit ornerad med insänkningar; utan remhållare baktill, rostig och fördärfvad.

2. *Pincett(?) af järn*, ofullständig nertill; i öglan sitter en liten järnring.

3. Fyra benbitar och fyra bronsnitar till en *benkam*, som varit ornerad med parallela linier och glest sittande punkter.

4. *Brända benbitar* och *kol.*

Graf nr 9.

Ovanligt liten ring af gråstenar, dock något otydlig. Diameter endast ungefär 80 cm. Ett litet stycke under jordytan påträffades några *brända benbitar*, men intet annat förekom.

Graf nr 10.

Krets af ganska stora gråstenar. Den östligaste grafven i denna flock. Diameter ungefär 2,20 meter.

Här anträffades under samma fyndomständigheter som vanligt ett graflager, uti hvilket förekom endast sparsamt med *brända benbitar*, hvaribland 2 små människotänder samt af fornsaker blott 2 små obetydliga *fragment af en benkam.*

Fynden från Vestringe hafva i Statens Historiska Museum inv.-nr 6848: 20—29.

XI.

Grafältet å Barshalders hed i Grötlingbo och Fide socknar.

Sedan jag förut undersökt åtskilliga forngrafvar i norra och mellersta Gotland, hade jag hos Kungl. Aka-

demien begärt att år 1881 få anställa sådana undersökningar i Grötlingbo socken, belägen i södra delen af ön.

I denna sockens sydligaste del ligger på båda sidor om stora landsvägen en slätt benämnd Barshalders hed. Väster om landsvägen förekommer ett större graffält, sträckande sig längs med landsvägen i NO—SV och bestående af en mängd mindre kullar, de flesta helt små rösen utan fotkedja eller andra stensättningar, samt en eller annan lagd stenkrets. Några större rösen förekomma dock, samt en stor jordhög, vida omkring bekant under namnet Gullhaug eller Gullbacken, och vid hvilken flera folksägner knyta sig. En sådan, anförd af Snöbohm (Gotlands land och folk, s. 321), berättades något varierad. En stor del af de här belägna rösena äro förut upprifna, men nu för tiden förekommer ingen åverkan utan har detta skett i äldre tider. Litet längre söder ut på gränsen till Fide och inom Fide socken förekomma stora samlingar af grafkullar (att döma af utseendet från äldre järnåldern) och i de i närheten belägna åkrarna hafva flera fynd blifvit gjorda. Här finnas många orörda rösen och här är förmodligen ett mera tacksamt arbetsfält än graffälten kring Gullhaug. Detta är dock intressant därigenom att det synes hafva varit begagnadt under längre tidrymd. De första grafvarna jag öppnade (belägna ungefär på midten af graffältets utsträckning i NO—SV och i närheten af Gullhaug) tillhörde yngre järnåldern (i en graf fullt utvecklade djurhufvudformade spännbucklor och i en annan ett vikingasvärd), under det sju grafvar, belägna i graffältets nordligaste del, som jag sedan undersökte, tillhöra Hildebrands tredje spännegrupp. De mellanliggande grafvarna böra representera tiden mellan bägge dessa perioder. Men, som jag redan nämnt, äro flertalet grafvar förstörda, och därtill kommer att, åtminstone att döma af de af mig undersökta, innehållet är mycket fattigt.

Längs landsvägen ligger en rad sandstensbrott; vid arbete i och för brytningen hafva flera gånger grafkistor anträffats. En sådan hade 14 dar före min ankomst blifvit funnen och raserad i sydligaste delen af graffältet; hällarna funnos kvar och mättes. Den anföres här såsom

Graf nr 1.

Kistan har varit 1,95 meter lång, 0,65 m. bred och 0,60 m. djup samt ställd i N—S med någon dragning åt NNO—SSV; huruvida öfver densamma funnits något röse eller annat öfver jordytan synligt märke, kunde icke utredas. I kistan hade funnits *obrända ben* och ett lerkärl, hvilka föremål vid min ankomst voro försvunna, samt följande saker, som af mig inköptes och till Kungl. Akademien härmed insändas:

1. *Doppsko af brons* till en svärdslida, bestående af en simpel, omböjd bronsskålla i halfcirkelform; bredd 5,4, höjd 4 cm.

2. Två *spjutspetsar(?) af järn*, skadade af rost och afbrutna, nu 29,5 och 30,5 cm. långa. Bägge äro fyreggade och af egendomlig beskaffenhet; upptill är genomskärningen kvadratisk (jfr M. 406).

Här nedan meddelas nu redogörelsen för de gräfningar jag utförde, som förut nämndt på två olika ställen, nämligen 7 grafvar (nr 2—8) i midten och 7 (nr 9—15) i nordligaste delen af graffältet.

Graf nr 2.

Krets af lagda stenar, diameter 3,75 m., belägen ungef. 100 steg i N (någon dragning åt Ö) från Gullbacken. Under torfven förekom ett lager gråstenar; därunder träffades 1,30 m. från södra kanten en *människoskalle*, närmast norr därom ett litet obrändt ben (armben af människa?), 3 djurhufvudformade spännbucklor, en bronsnål samt 2 pärlor (i en af spännbucklorna hittades sedan 2

röda pärlor); slutligen träffades ett litet obrändt ben (armpipa?), en bronsnål samt ett kedjesmycke, liggande hoprulladt i en klump. Inga andra ben syntes oaktadt noggrant letande genom hela kretsen.

På 30—40 cm. djup påträffades bottengruset, som af arbetarne igenkändes såsom det där alltid ligger närmast öfver »grusbänken» d. v. s. det fasta sandstenslagret. Här hittades således:

1. Tre *djurhufvudformade spännbucklor af brons*, ingendera hvarken till form eller ornering fullständigt

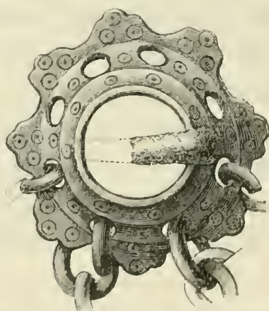

Fig. 66. 1/1.

lik någon af de andra; spår af försilfring märkas å alla tre;

a. längd 5,7 cm., bredast 3,8 cm.; nålen baktill försedd med ett bredare stycke, som är förlängdt i ett långt in i bucklan gående stycke, jfr. M. 537 och Hildebrand, *Spännets Historia*, fig. 178;

b. längd 5,7 cm., bredast 4 cm.; nålen = föregående men *utan* förlängningen.

c. längd 5,7 cm., bredast 3,8 cm.; nålen simpel.

2. *Kjedjesmycke af brons*, bestående af en rund hög sölja (fig. 66) och de i denna fästade kedjorna. Söljans diameter 3,5, höjd 1,3 cm.; nålen är af järn. I söljan fasthänga ännu 3 kedjor, hvilkas länkar bestå af en bronsten, som blifvit böjd i S-form, hvarefter ena hälften böjts i en ställning vinkelrät mot den andras. En af de fast-

hängande kedjorna, som nertill afslutas med en ring och således tyckes vara fullständig, är 25—26 cm. lång. En fjärde kedja hittades lös (rekonstrueradt på figuren).

3. Två *nålar* af *brons* med tjocka massiva ornerade hufvuden, som ofvantill afslutas med en ögla. Den ena, alldeles fullständig, är 8,5, den andra, möjligen afbruten, 5,4 cm. lång.

Alla dessa bronssaker äro visserligen bibehållna och starka, men ytan bortfaller efterhand, hvarefter tyvärr orneringen blir mindre tydlig.

4. Fyra *pärlor*, 2 röda, 1 hvit och 1 gul.

5. *Obrända människoben.*

Graf nr 3.

Låg grafkulle af jord och sten, oregelbunden till formen, diameter 4—5 meter; belägen 3—3½ meter OSO om föregående. Ytan gropig (minnen af föregående gräfningar?), stenar synliga ofvan jord här och där i kanterna (ursprungligen fotkedja?) och på kullen. Här hittades *två obrända (människo?) ben* samt en ringsölja och en vanlig simpel sölja af brons med flere här nedan uppräknade föremål, vidt kringspridda och på olika djup (ett par pärlor träffades på obetydligt djup under jordytan), hvadan man kan misstänka att grafven förut varit upprifven. De här funna föremålen voro:

1. *Ringsölja af brons;* den ringlagda tenen är tunn, platt och bred, såväl öfver- som undersidan fördelad i 3 plana ytor, hvilket dock öfvergår till jämn rundning närmare ändarna, jfr fig. 394 i *Illustrerad Sveriges historia,* med hvilken figur äfven orneringen närmast tyckes öfverensstämma (också hakkorsen finnas här). Dock är här liksom på bronssakerna i föregående fynd orneringen nu tämligen otydlig och skadad, därigenom att ytan bortfaller. Nålen utgöres af en trind ten, hvars öfre breda och platta stycke omböjts till en ring. Ändknapparna

äro af den vanliga stympade tärningsformen och på vanligt sätt uppböjda, begränsade på öfver- och undersidan af fyrkantiga ytor (de öfre prydda med *hakkors*) och på de öfriga sidorna af 8 trianglar. Diameter 7×6,6 cm.

2. *Remsölja af brons*, simpel, med fyrkantigt stycke af omböjd plåt baktill för remmens fästande, denna plåts bredd 2,2 cm., hela styckets längd 5,3 cm.

3. Tre *pärlor af glasfluss*, grön, röd, hvit, af rund eller rundadt kvadratisk genomskärning.

4. Sex bitar af *pärlor af spirallagd bronstråd;* en, som möjligen är fullständig, är 2,5 cm. lång, de öfriga mindre fragment.

5. Två *obrända (människo-?) ben.*

Graf nr 4.

Krets af lagda stenar, något oregelbunden och otydlig, diameter 3—3,5 meter; belägen ungefär 6 meter ONO om föregående, mellan kanterna räknadt, men ungefärligt, ty gränserna ovissa. Öfverst ett torflager, därunder ett lager gråstenar. Ringen genomgicks öfverallt ända ner i bottengruset, men intet fanns, ej ens ben.

Graf nr 5.

Lågt röse, jordblandadt, otydliga konturer, diameter omkring 3,30 m.; beläget närmast föregående i ONO ungefär 2½ meter mellan kanterna. Kullen bestod af grus och flera större stenar, därunder jordblandadt grus med smärre gråstenar. Jag genomgräfde kullen, men intet anträffades.

Graf nr 6.

Lågt röse, diameter 5 m., beläget 23 steg i N t. O från nr 2. Undersökningen företogs, ehuru röset föreföll förut rördt, något som snart visade sig verkligen vara fallet. Under torfven vidtog ett lager smärre grå-

stenar och under dessa större sandstensklumpar samt tjocka sandstensflisor, som nu lågo huller om buller, men tydligen ursprungligen bildat en kista. På ungefär 40 cm. djup träffades ett stycke af en kantsatt flisa och jämte den sönderbrutna delar af ett svärd. Intet annat hittades.

De nyssnämnda sönderbrutna bitarne äro delar af ett *tveeggadt järnsvärd*, som varit nedlagdt i grafven hopböjdt. Fästet, som i 2 delar finnes fullständigt bevaradt, är 15—16 cm. långt; öfre tvärstången, hvarpå sitter den tresidiga knappen, är 6,5 cm. lång, den nedre, som nu åkt upp mot den öfre, 7,5 cm.; bägge dessa och knappen äro belagda med någon annan metall (?), i hvars yta fina lodräta linier ännu svagt synas. De nu befintliga bitarnas längd är: fästet 15 cm., en liten bit, som synes hafva suttit närmast fästet, 3,5 cm., de öfriga bitarna 18, 14, 11, 10, 8 samt spetsen 10 cm. Summa 89,5 cm.; bredden 6,5 cm. Därtill komma några små fragment. Svärdet tyckes således vara ungefär fullständigt och haft en längd af 90 cm. eller något däröfver (jfr svärdet från Småland M. 507, längd 97 cm., hvaraf fästet 16 cm.). Klingan på detta svärd tyckes hafva varit platt, icke försedd med ränna längs midten, såsom hos citerade figuren.

Graf nr 7.

Lågt röse, gräsbeväxt, formen något oregelbunden, gränserna svårbestämliga, diameter 3 (NO—SV) — 4 (NV—SO) m.; beläget närmast till den i efterföljande fynd nr 8 behandlade stenkretsen i NV och alldeles intill denna. Genomgräfde större delen af kullen utan att påträffa något, till dess jag slutligen mellan centrum och västra och nordvästra kanten, under stora sandstensknölar, ungefär 50 cm. djupt anträffade ett lager *brända benbitar* och däribland här nedan uppräknade fornsaker, allt utbredt

på en helt liten yta. På intet annat ställe i röset träffades spår af begrafning. Här hittades:

1. Ett tunt *bronsband*, nu hopviket två gånger, orneradt med drifna sirater, nämligen längs kanterna och midtpå dubbla rader af punkter och figurer. Bandets ändar genomborrade med tvenne hål. Bredd 2,4 cm. Afbildadt fig. 67.

Fig. 67. $^1/_1$.

2. Några *järnstycken*, af hvilka ett tyckes vara en *pilspets* med böjd spets samt försedd med tånge, längd nu 9,5 cm. Två andra bitar, som passa tillsammans, hafva bildat bladet till en eneggad *knif*.

3. Nio små *benbitar*, beklädnad till en *kam*, ornerade med längs kanterna löpande fina parallela linier och i ena kanten försedda med små inskurna hak, spår efter kamtändernas uppsågande.

4. *Brända benbitar*.

Graf nr 8.

Krets af lagda stenar, ofullständig och något otydlig, diameter 5 meter, belägen 30 steg i NNV från röset nr 2. Under torfven ett lager gråstenar. Jag gick igenom hela ringen ända ned i bottengruset, som här låg ovanligt högt uppe, men intet anträffades.

Trött på dessa grafvar utan innehåll, beslöt jag att vända mig åt ett annat håll på graffältet och påträffade på fältets nordligaste del (55 steg från en stentun som åt N begränsar denna utmark) en samling tätt intill hvarandra liggande grafvar, små mycket låga rösen, som voro alldeles orörda. Af dessa medhunnos dock endast sju.

Graf nr 9.

Röse, litet lågt, diameter 2 m. Alla dessa rösen äro små och mycket låga och, då en mängd stenar äro kringströdda äfven på marken emellan dem, i början ej just så tydligt i ögonen fallande. — Sedan stenarna i röset jämte däri uppblandad jord borttagits, träffades ungefär 25 cm. under kullens yta ett graflager, utbredt öfver en yta af 40×50 cm. och bestående af rätt mycket *brända benbitar*, några få kolbitar samt här nedan uppräknade fornsaker. På ungefär 35 cm. djup visade sig det gula orubbade bottengruset:

Här hittades:

1. *Järnknif;* spetsen och större delen af tången afbrutna, tången skild från bladets rygg med ett skarpt hak. Nuvarande längd 14,2 cm.

2. Tre *pilspetsar* med skaftholk, fragmentariska; bladen, som äro tunna och platta, öfvergå småningom till den upptill smala och trinda holken, som att döma af af ett löst fragment, varit tämligen lång och ganska vid nertill. På bladen tyckes märkas en insänkning följande ena eggkanten på hvardera sidan (men icke samma utan motsatta).

3. Två små ornerade bitar af en *benkam* och två ornerade fyrkantiga *benbitar*, som passa ihop.

4. *Brända ben.*

Graf nr 10.

Röse, litet och lågt, beläget 2 m. NO om föregående; diameter 3 meter. Stenarna i midten förut urplockade; sedan de kvarliggande blifvit borttagna, påträffades därunder i midten på en liten yta sparsamt med *brända ben*, men inga kol. Gult bottengrus snart inunder. Här hittades:

1. Bland de brända benen: 4 små bitar af en *benkam*, nämligen en af midtstycket med märken af tänder,

och 3 af beläggningen, ornerade med parallela linier och med märken efter nitar.

2. *Brända ben*, hvaribland en bränd *djurklo.*

Graf nr 11.

Röse, mycket litet och lågt, beläget 1 m. SO om nr 9; diameter endast 1,75 meter. Under stenarna i midten ett graflager med ganska mycket *brända benbitar*, svaga spår af *kol*, men intet annat. På några af benbitarna synas dock *rostfläckar(?)*

Graf nr 12.

Röse, litet och lågt, endast 1/2 meter NO om föregående; diameter 2 meter. Anordningen alldeles som i föregående; *graflagret* i midten under stenarna. Här hittades:

1. Ett af eld skadadt fragment af ett *bronsbeslag* i hylseform med tre rundtom gående upphöjda band; det har tydligen utgjort kaflen till ett svärdsfäste.

2. *Brända ben.*

Bland de öfversta stenarna i detta röse anträffades en *tillhuggen sten;* den var rund och platt, begränsad på öfver- och undersidan af cirkelrunda plana ytor, af hvilka den ena är något större än den andra, samt på sidorna af tre ytor eller fält, det mellersta lodrätt stående, de bägge andra på skrå. — Stenens genomskärning är således ungefär sådan som fig. 68 visar; ytornas gränslinier dock ej så skarpa eller tydliga; diameter 22, höjd 12,5 cm. Stenen låg på sned med ena kanten snedt nere mellan andra stenar, den öfriga delen i dagen och betäckt med mossa. Den låg icke på någon bestämdt utmärkt plats t. ex. midt i röset eller vid dess fot, den är således i senare tider rubbad. Ty att den ursprungligen på ett eller annat sätt prydt grafkullen (troligen å dess topp) och tillhör samma tid som grafvarna själfva, det inses

däraf, att sådana stenar äfven förekomma på Vallstenarum och just på den del däraf (närmast Nygrens stuga), där det präktiga fyndet Statens Hist. Museum inv. 6295 år

Fig. 68.

1878 hittades af grafplundrare, och där den märkliga bildstenen anträffades, samt att en del af detta graffält visat sig tillhöra just samma tid som de grafvar, hvilka här behandlas (nämligen nr 9—15, jfr graf 14).

Graf nr 13.

Litet lågt *röse,* liggande en knapp meter NO om föregående; diameter 2,75 meter. I kanterna syntes spår af fotkedja, hvadan, då grafven är helt låg, det hela liknar eller kanske rättare bör kallas en fylld stenkrets. En mängd stenar, som delvis betäckte grafven, voro tydligen i senare tid dit uppkastade. Under gråstenarna påträffades som vanligt ett graflager, hvari förekommo *brända benbitar* men ingenting annat.

Graf nr 14.

Röse, litet och lågt, halfannan meter SO från föregående; diameter 2,50 meter. Här träffades under ett tätt satt lager af gråstenar, som bildade (det mycket låga) rösets botten, ett graflager, hvari förekom tämligen sparsamt med *brända benbitar* samt fornsaker. Här hittades:

1. Två små *nålar af brons* med halfsfäriskt hufvud, jfr *Månadsbladet* 1878, fig. 42, men betydligt mindre och utan orneringen på midten; därtill kommer att omedelbart under det halfsfäriska hufvudet följer ett tjockare kort stycke skildt från den egentliga nålen med en tvär

afsats; de bägge nålarna äro nästan lika långa, omkring 5 cm.

2. Ett par små tunna *bronshylsor*, lika fig. 51 i *Månadsbladet* 1878, prydda med fina inristade linier och små cirklar med midtpunkt; mycket bräckliga och nu sönderfallna.

3. Åtskilliga af eld mer eller mindre skadade *fragment* och *klumpar af brons*, hvaribland märkas 2 med ännu bibehållen ornering (sådan skönjes också svagt å ett tredje stycke). Det ena, som tyckes hafva utgjort ena ändan af en *armring*, har nertill fyrkantig genomskärning, men är upptill rundt och spiralrefffladt, orneringen förekommer å ändstyckets framsida. Det andra, som är mycket skadadt, är å ena sidan orneradt i urgröpt arbete (ytorna mellan ornamenten urgröpta, så att dessa framstå upphöjda), påminnande om ornament å Ultuna-svärdets (M. 415) tvärstänger.

4. Ett par små *fragment af en bronskedja*, hvars länkar likna fig. 52 i *Månadsbladet* 1878.

5. Några smälta *pärlor af glasfluss*.

6. Två obetydliga *järnfragment*.

7. *Brända ben*.

Graf nr 15.

Röse, litet och lågt, beläget $1^1/_2$ m. SV om föregående; diameter 2,50 meter. Grafvens beskaffenhet som vanligt; i graflagret förekommo de *brända benbitarna* tämligen sparsamt.

Här hittades:

1. Tre fyrkantiga bitar af ett *beslag af tunt järn*, öfverdragna med en *bronsplatta*, som bekläder ena sidan och fästs genom att vikas om järnskifvans kanter; det ena stycket har haft två järnnitar.

2. Ett par *järn-* och ett *bronsfragment*.

3. *Brända ben*.

Sommaren 1882 fortsatte jag undersökningarna af de vidsträckta graffälten å Barshalders hed, nu på dess sydligaste, inom Fide socken eller just på gränsen mellan Grötlingbo och Fide belägna delar. Det stora graffältet har troligen fortsatt hela vägen från det ställe, något norr om »Gullhaug», där det åt detta håll afslutas, längs landsvägen söderut ända till Timgrens gård under Österby i Fide, eller nära nog ner till afvägen åt Fide kyrka — en sträcka som torde vara ungefär $^1/_3$ fjärdingsväg lång. Numera är det dock på flera ställen genom uppodlingar afbrutet och på vissa delar af denna långa sträcka förekomma grafvarna mera sporadiskt. Hela denna storartade grafsamling kan dock icke kallas för ett enda graffält i den meningen, som skulle grafvarna i dess ena ända vara de äldsta och sedan blifva allt yngre ända till de yngsta i fältets motsatta slutpunkt, ty så lär icke vara förhållandet, utan har det väl ursprungligen varit flera olika graffält som småningom utvidgats och slutligen sammanvuxit. Det rätta förhållandet härmed kan dock icke utrönas, förrän ett tillräckligt antal grafvar utefter hela sträckan blifvit undersökt; men för en sådan undersökning lägger tyvärr den omständigheten svåra hinder i vägen, att flertalet af ofvan jord synliga grafvar äro plundrade eller rörda. Detta har icke skett under vår tid, ty nu förekommer i dessa trakter ingen grafplundring, utan under äldre tider. Graffältet har ett prydligt läge på backen ofvanför norra ändan af den mellan Näs och Fide socknar inskjutande Bursviken.

Midt emot milstolpen, som utmärker $6^1/_2$ mil från Visby, ligger på västra sidan om landsvägen ett inhägnadt stycke, endast delvis till åker upptaget, som tillhör Jonas Jakobsson Fride i Fide; i denna mark undersöktes 8 grafvar (nr 16—23). Närmast söder därom ligger ett mot landsvägen öppet stycke, som sträcker sig ända ner emot Timgrens gård och till en del upptages af sandstensbrott;

här undersöktes 12 grafvar (nr 24—35). Midt emot det nordligaste af dessa stycken ligger på andra sidan landsvägen en hage, i hvilken äfven en par gräfningar gjordes.

Graf nr 16.

Låg kulle med obestämda gränser, omkring 3,5 meter i diameter; belägen i det förut omnämnda till Jonas Jakobsson Fride hörande delvis uppodlade hagstycke och i dettas södra hörn vid landsvägen, ungefär lika långt från bägge gärdesgårdarna, 23 steg från den södra, 18 steg från den åt landsvägen vettande. Strax under jordytan anträffades kanterna af upprätt stående flisor, som till slut fullt aftäckta bildade en liten *grafkista* (fig. 69). Norra gafveln bildades af smärre, tunna kalkflisor. Kistans djup 36 cm. Här anträffades, såsom vanligt i dylika små

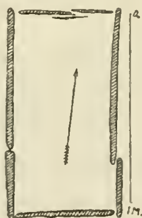

Fig. 69.

grafkistor, nere mot bottnen ett graflager med *kol* och *brända ben* samt fornsaker. Bland benen observerade jag särskildt 1 tand, 1 fingerfalang och 1 yttersta fingerfalang af människa. Här anträffades följande fornsaker:

1. *Fibula af brons* af hufvudtypen M. 310—312. Bågen, hvars öfversidor äro delade i tre plana ytor, utlöper nertill öfver nålhållaren i en tresidig platta med tre små utsprång (jfr fig. 73 nedan) och har i motsatta ändan äfven varit försedd med ett utlöpande stycke, hvilket dock nu är lösbrutet och fragmentariskt, så att dess form ej kan bestämmas. För öfrigt är fibulan hel, men

bär spår af eldens inverkan; klumpar af smälta pärlor äro fastsmälta vid densamma.

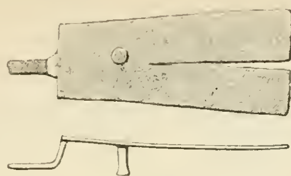

Fig. 70. 2/3.

2. *Beslag af brons*, en tunn platta af den form, som fig 70 visar (låsfjäder?).

3. Två simpla *fragment af benkam*, det ena med märken efter två nithål.

Graf nr 17.

Liten grafkista, belägen närmast intill föregående och midt emellan denna och den följande. Af alldeles samma beskaffenhet som de små grafkistor jag förut i stor mängd undersökt vid Bjärs i Lärbro, på Vallstenarum med flera ställen. Kistan är byggd af kantsatta stenflisor (vanligtvis af kalksten, men här oftast af sandsten, hvilken stenart på södra Gotland sticker upp i dagen och är åtkomlig för brytning), hvilkas öfverkanter äro synliga i jordytan eller lätt träffas omedelbart därinunder; den är icke täckt af någon hög eller röse utan nedsatt på jämna marken, saknar vanligtvis såväl tak- som bottenhäll, och är till största delen fylld med jord och grus. Ett stycke ner i kistan träffas ibland ett lager smärre, flata stenar, därunder rätt ofta ett lager obrända djurben och underst alltid graflagret med kol, brända ben och fornsaker, hvilka senare ofta bära spår af eldens inverkan. Sådan är dessa grafvars vanliga beskaffenhet och de som på detta grafoält af mig undersöktes öfverensstämde fullkomligt med dem jag förut uppgräft.

Denna kista var omkring 60 cm. lång i NNV—SSO och omkring 45 cm. bred, men saknade östra sidohällen; djupet var ungefär 30 cm. Nere mot bottnen träffades ett graflager med *brända ben* och kol. Bland benen förekomma flera tänder af människa och djur samt åtskilliga ben af djur, alla brända eller halfbrända. Af fornsaker anträffades endast:

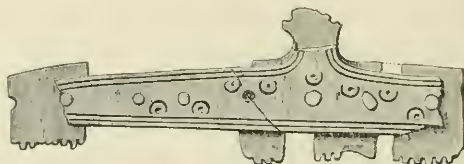

Fig. 71. $^{1}/_{1}$.

Några bitar af en *benkam;* två stycken, som passa ihop, bilda tillsammans ett fragment, som är ovanligt stort för att ha varit i elden. Kammen har som vanligt bestått af ett midtstycke, ur hvilket tänderna varit utskurna, samt två tunna, ornerade, på midtstyckets båda sidor fastnitade skifvor. Dessa skifvor äro här ovanligt smala och hafva på kammens midt varit försedda med ett uppåt utlöpande stycke, hvars form dock icke numera kan utrönas; se fig. 71.

Graf nr 18.

Låg kulle, belägen 10 eller 11 steg i NV från nr 16, gräsbeväxt, rund, nästan lik en naturlig backe; dess diameter svårbestämlig, 3—4 meter. Här träffades strax under jordytan en större, flat sandsten och därunder och vida omkring stora sandstensknölar. Högt uppe hittades på skilda ställen en liten bronsnål samt 3 lerkärlsbitar. I midten låg en stor sandstensknöl (100×50×30 cm.) omkring och under den hittades ung. 50 cm. djupt under kullens yta mycket sparsamt med *brända benbitar* samt en lerkärlsbit. De här anträffade fornsakerna voro:

1. *Nål af brons*, med rundt hål i den utplattade öfre ändan.

2. Fyra *lerkärlsbitar*, små oornerade, utan betydelse.

Graf nr 19.

Lång grafkista, belägen 35 steg från föregående i samma riktning (N t. V) som denna från nr 16, nere mot en åkerlapp och en körväg, som från landsvägen leder snedt ned öfver stycket till sandstensbrotten. Kistan var 1,90—2 m. lång i N—S och ca. 0,60 bred. Sidflisorna lutade något åt väster, flisornas höjd 35—45 cm. I södra ändan syntes flisornas öfverkanter i dagen, men norra delens kanter lågo minst ett kvarter under orubbad torf och jord. Icke förty visade sig kistan vara förut plundrad. I norra delen funnos några mindre flisor, kanske kvarlefvor af ordentliga takhällar. Grafven har innehållit ett *människoskelett*, hvaraf nu endast återfanns underkäken, ett öfverarmben, ett underarmben, bägge lårbenen (längd 45 cm.) samt spår af bäckenben och tibior. Benen begrafdes åter. Inga fornsaker funnos.

Graf nr 20.

Krets af lagda sandstenar, belägen 8 steg OSO om föregående, diam. 2,75 meter, inuti föga eller intet upphöjd. Ett vidt och djupt hål upptogs, men intet anträffades, ej ens ben. Vid 50—60 cm:s djup vidtog naturligt, orubbadt bottengrus.

Graf nr 21.

Liten grafkista, belägen 9 steg i norr (liten dragning åt Ö) från föregående och 12 steg i NO t. O från nr 19. Flisornas djup 32—40 cm. Den var 70 cm. lång i N—S och ca 40 cm. bred, men den västra sidohällen var något infallen. Kistans öfre hälft ovanligt löst fylld; nere mot

bottnen ett svart kolhaltigt graflager med *brända ben.* Grafven innehöll inga fornsaker.

Graf nr 22.

Liten grafkista, belägen 24 steg i Ö från föregående och på norra sidan om ett nästan ruineradt större röse. Inga gafvelhällar funnos; sidoflisorna, här af kalksten, voro skrala, tunna och spruckna på midten. De stodo som vanligt rakt i N—S, voro c:a 90 cm. långa, med c:a 40 cm. mellanrum; deras djup var omkring 40 cm. Ungefär på detta djup var jorden något svart (kolblandad?), men intet tydligt graflager, inga ben anträffades. Gräfningen fortsattes, till dess, tämligen djupt under flisornas underkant, orördt bottengrus påträffades. Inga ben, inga fornsaker.

Vid en kantsatt flisa 1½ meter väster om nyss beskrifna grafkista fanns intet.

Graf nr 23.

Liten grafkista, belägen 30 steg i SO t. S från föregående, 18 steg från (gärdesgården åt) landsvägen. Här är marken jämn och afröjd, troligen förut använd till åker. Af kistan syntes i dagen en sidohäll, som stod i N—S och var c:a 80 cm. lång; af de öfriga anträffades ej mer än ett litet stycke af den andra sidan: det öfriga förmodligen bortplöjdt. Flisornas djup ungefär 40 cm. Här träffades som vanligt nere mot bottnen ett graflager med *brända benbitar*, något kol, samt följande fornsaker:

1. Två *märlor (hyskor) af brons,* bestående af en smal ribba, ursprungligen försedd med 4 nitar med runda platta hufvuden, samt med ett från ena långsidan utskjutande nedböjdt stycke, genom hvilket går ett långsträckt hål. En nit är bortfallen i hvardera märlan, i motsatta

ändan (såvida märlorna, som troligt, suttit vända åt samma håll); jfr fig. 25 ofvan.

2. Ett litet fragment af *benkam*, utgörande själfva ändstycket. Kammen har varit af vanligt slag med ett midtstycke med tänder och därpå fastnitade tunna ornerade skifvor.

3. Tre af eld skadade blåa *pärlor*.

Vid en några steg längre norrut stående kantsatt flisa fanns intet.

Dessutom företogos på 6 eller 7 ställen i denna hage gräfningar vid kantsatta flisor eller mer eller mindre ofullständiga grafkistor, som alla visade sig förut upptagna; att denna plundring skett för ganska lång tid tillbaka visade sig bland annat däraf, att i en sådan förut rörd kista växte en gammal »mogen» enbuske. Huruvida kistan är förut upptagen eller icke, kan icke på förhand ses; några små grafkistor, hvilka sett ut som rörda, hafva i själfva verket varit orubbade. Sådant medför obehag, tidspillan och onödigt arbete.

Graf nr 24.

Liten grafkista, belägen i den mot landsvägen öppna mark, som ligger närmast det stycke, där föregående fynd

Fig. 72.

äro gjorda, 36 steg S om gärdesgården och ungefär midt emellan landsvägen och sandstensbrotten. Flisorna af kalksten, skrala, spruckna på midten, deras djup endast 30 cm. Inga gafvelhällar, utan i stället några kullerstenar till afslutning åt båda ändarna; se fig. 72. På bott-

nen som vanligt ett graflager, hvaruti här förekom sparsamt med *brända benbitar.* Eljest intet.

Graf nr 25.

Liten grafkista, ruinerad, belägen 16 steg i SV från föregående. Förut till hälften upprifven; flisorna bortförda eller krossade. I bottnen anträffades ett ordentligt

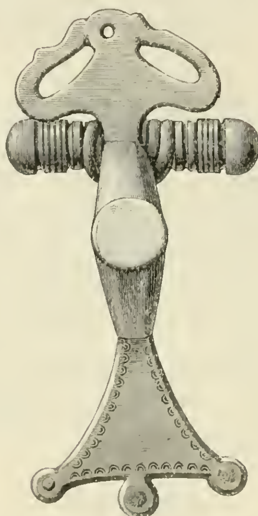

Fig. 73. 1/1.

graflager, som dock endast innehöll ett par små *brända benbitar.* Eljest intet.

Graf nr 26.

Liten grafkista, belägen 11 steg i V (någon dragning åt S) från föregående, och 30 steg vinkelrätt från landsvägen. — Kistan nästan kvadratisk med en 50 cm:s sida. Flisornas djup omkring 40 cm.; norra kanthällen var infallen. Mot kistans botten, ungefär 30 cm. djupt, vidtog ett svart graflager (kolbitar funnos dock icke) innehållande sparsamt med *brända benbitar* samt följande fornsaker:

1. *Fibula af brons,* hel, af hufvudtypen M. 328—330; afb. fig. 73. Bygeln är på toppen försedd med en

rund, platt skifva och fortsättes ofvanom tvärstången med ett bredt, platt, genombrutet utsprång samt nertill öfver nålhylsan af ett motsvarande utsprång, platt och af samma form som hos fibulan från graf nr 16.

2. Ett litet *bronsfragment*, som bär spår af eldens inverkan.

3. Åtskilliga bitar af ett *lerkärl*, hvaraf några kunnat hopsättas i större stycken, så att kärlets form någorlunda kan bestämmas. Det har varit af hufvudtypen M.

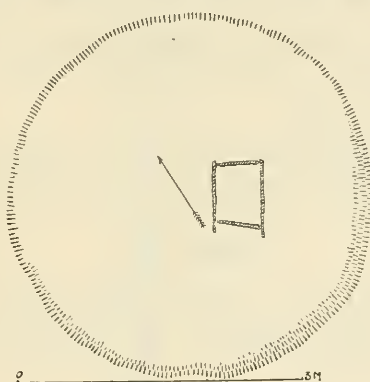

Fig. 74.

391; huruvida det haft öra kan dock numera icke bestämmas. Kring kärlets vidaste kant, som icke utgår i en skarp utan en afrundad linie, löpa två vårdslöst dragna parallela linier. Under dessa gå rundtom öfre delen af buken en rad liggande S-formiga ornament af tredubbla linier och under dem en rad rutiga stämplar, slutligen underst en enkel intryckt linie. Kärlets diameter i vidaste kanten har varit 11—13 cm., höjden kan icke bestämmas, af nedre hälften finnas knappast några bitar.

Graf nr 27.

Lågt röse af sammanbakad småsten, kalkklapper etc., beläget midt emellan föregående och efterföljande graf. Diameter c:a 4 meter (fig. 74). Ungefär 10 cm. under

jordytan träffades öfverkanterna till en *liten grafkista*, som var lagd 2,2 m. från rösets kant i NV t. V och ungef. 1,2 m. från kanten i SO t. S, men ungefär midt i röset på motsatta hållet räknadt. Kantflisornas längd var resp. 77, 85, 44 och 48 cm., deras djup 42 cm. — På kistans botten träffades som vanligt ett graflager med *brända ben*, spår af kol samt fornsaker. Utanför kistan genomgräfdes större delen af kullen; öfverst låg ett lager större kullerstenar, därunder groft grus, i hvilket jag gick ganska djupt ner utan att att anträffa något. Den omtalade kistan var således, ehuru placerad snedt i röset, den enda i detsamma förekommande grafven.

Fornsakerna voro:

1. Ett *bronsfragment*, en 2,5 cm. lång ribba.
2. Två *pärlor*, eldskadade, en röd och en grön.

Graf nr 28.

Liten grafkista, af ovanlig konstruktion (fig. 75), belägen 29 steg i SSV från nr 26. Flisornas djup ungef.

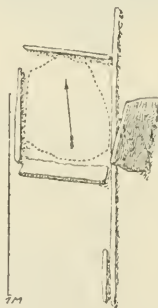

Fig. 75.

30 cm.; på ungefär 15 cm:s djup träffades inuti kistan en flat sandstensflis (50 cm. lång, 30—47 cm. bred), omedelbart under hvilken vidtog ett svart graflager med *brända benbitar* (rätt mycket och ganska stora), något kol samt fornsaker. Bland benen förekom en ända af en fingerled (troligen människa). Fornsakerna voro:

1. Liten *ring af brons* med vidhängande *remhållare*. Ringen är liten, trind och sluten samt prydd på utsidan med en insänkt rand. Remhållaren är simpel, af ett tunt, jämnbredt bronsband, sammanhållet med en nit.

2. *Ändbeslag af brons* till en rem (fig. 76); långt

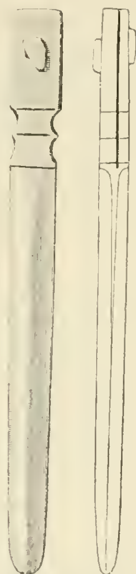

Fig. 76. 1/1.

och smalt, af rhombisk genomskärning; mellan remfästet och nedre delen i hvardera kanten tvenne urgröpta hak.

3. Två obetydliga *lerkärls*-fragment.

Graf nr 29.

Fylld stenkrets (fig. 77) belägen $3^1/_2$ meter i O t. S från föregående; lagd med flata smala sandstenar i kanten, inuti lindrigt upphöjd, diameter 3 meter. Fyllningen inuti bestod af mindre stenar och grus; 10—15 cm. under ytan träffades täckhällarna till en liten *kista*, som var placerad i kretsens midt. Den norra och största hällen var 73 cm. lång och 58 cm. bred, de öfriga mindre

och tunnare; alla till kistan hörande flisor voro af sandsten. Kistan, som var välbyggd och väl bibehållen samt mätte c:a 85 × 55 cm., var öfverst under norra takhällen tom, men sedan som vanligt hårdt fylld med grus. På 25 cm. djup från kistans öfverkant började graflagret med *brända ben* och fornsaker, och räckte till kistans botten; kanthällarnas djup var 40 cm. Bland benen förekom ett litet *obrändt djurben* (fågel). Fornsakerna voro:

1. *Remsölja af brons*, oval, med ett fyrkantigt rembeslag i samma stycke; lik AT VIII: 4, fig. 18. Besla-

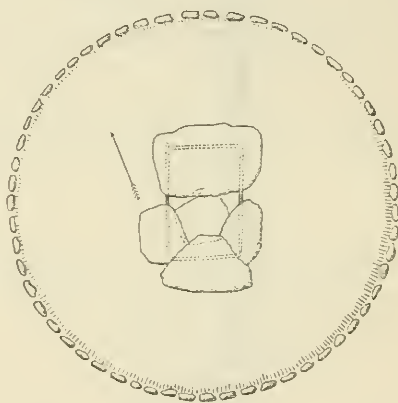

Fig. 77.

get består af en enkel plåt, försedd med fyra nitar, som på undersidan fasthålla hvar sin liten fyrkantig bronsplatta. Söljan bär spår af flitigt begagnande.

2. Två långa, smala, tunna, jämnbreda *bronsbeslag* med simpla nitar.

3. Två trådformiga *bronsfragment* (bitar af en nål?).

Graf nr 30.

Liten grafkista, belägen 20 steg i Ö från nr 25 och endast några steg från landsvägen. Sidohällarna, stående rakt i N—S, voro c:a 95 cm. långa och hade 40 cm:s mellanrum; gafvelflisorna voro starkt insjunkna. Djupet

af flisorna, som här alla voro af kalksten, var 40 cm. Graflagret förekom som vanligt nere mot kistans botten. Bland de *brända benen* fanns en människotand, äfvensom ett långt obrändt ben, som tydligen är en *ulna af människa.* Fornsakerna voro:

1. Två bitar af en *benkam*, af vanligt slag.

Graf nr 31.

Fyrkantig stensättning, belägen 19 steg i SSV från föregående och liksom denna helt nära landsvägen. Stenarna äro tämligen små och deras ordning svår att iakttaga bland mängden af kringliggande stenar. Jag gräfde mig ner 60—70 cm. djupt, men intet spår af begrafning påträffades. Jordmånen bestod hela tiden af groft grus, som föreföll alldeles orubbadt.

Graf nr 32.

Liten grafkista, belägen 70 steg i S från nr 28 alldeles ute vid landsvägen och på andra sidan om den lilla körväg, som midt för Flodströms stuga leder från landsvägen ner till stenbrotten. Liten vacker välbyggd kista, knappt synlig i gräskanten. Södra flisan ofvantill sönderfallen, de öfriga vackra och rätt stående. Längd i NNO—SSV c:a 60, bredd c:a 40 cm. På bottnen träffades ett ungef. 10 cm. tjockt graflager med *brända ben*, ofvanpå hvilket voro lagda, dock ej tätt och öfverallt, små flisor, som undertill voro svartbrända. Inga fornsaker funnos.

Graf nr 33.

Liten grafkista, belägen 2 meter i SV från föregående, mellan yttersta hörnen räknadt. Den västra sidoflisan var skral, den södra saknades. Längd i NO—SV c:a 80, bredd 50—55 cm.; flisornas djup 40—50 cm. Vid 27 cm. djup låg i kistans midt en flat flisa (42 × 32

cm.), undertill svartbränd. Därunder graflagret, med *brända ben* och fornsaker. Bland benen förekom ett *obrändt ben*, samt bland de brända 1 tand och 1 fingerled af människa.

1. Litet *ändbeslag af brons* till en rem (fig. 78), grundt urholkadt på baksidan, öfre ändan nu afbruten i ett nithål, så att dess form ej kan ses.

2. Fyra bitar af en *benkam* af vanligt slag, nämligen tre bitar af midtstycket med nithål, samt en bit af beklädnaden, som har varit ornerad med små halfcirklar längs kanten samt koncentriska cirklar midtpå, att döma af det lilla fragmentet.

Fig. 78. $^1/_1$.

3. En half oskadad, två smälta, samt två större klumpar, hopsmälta, allt efter blåa *glaspärlor*.

Graf nr 34.

Liten grafkista, belägen 2,30 meter i SV från föregående och i samma riktning, så att den förras östra sidflisa förlängd går midt i denna och parallelt med dennas östra sidflisa. Längd i NO—SV 70—75, bredd 55—60 cm. På 35 cm. djup träffades ett ordentligt lager med flata stenar, alla svartbrända undertill; därunder fanns graflagret med mycket *brända ben*, isynnerhet åt norr, mindre åt söder, där däremot flera *obrända djurben*

hittades öfverst bland de brända; ett obrändt ben hittades dock i norra ändan djupt nere bland de brända. Bland de brända benen förekomma icke mindre än 15 stycken sådana *klor* som jag redan förut i åtskilliga grafvar på andra ställen på Gotland påträffat.[1] Bland brända benen förekommo äfven 3 människotänder och 3 fingerledsfragment. I graflagret förekommo följande fornsaker:

1. *Remsölja af brons*, något sned genom inverkan af eld, föröfrigt oskadad; afbildad i rekonstruerad form fig. 79. Själfva söljan eller ovalen kring spänntornen är veckad eller refflad af lodräta parallela insänkningar,

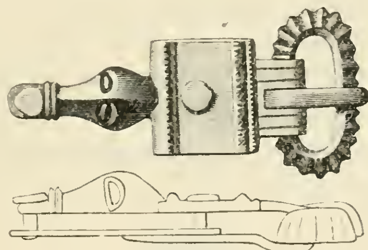

Fig. 79. 1/1.

därefter kommer ett fyrkantigt stycke, prydt med upphöjda linier i två motsatta kanter och på midten försedt med ett simpelt nithufvud; till sist utlöper söljan i ett smalt, till djurhufvud formadt stycke. En nit sitter framför djurhufvudets nos, hvars yttersta spets är afbruten. Undertill går en smal bronsplatta, förenad med öfverstycket medelst de två förut omtalade nitarna.

2. En mycket liten *remsölja af brons* (fig. 80), baktill försedd med en lång, smal, enkel bronsplatta, genomborrad af två nitar med upphöjda runda nithufvuden.

---

[1] Dessa klor hafva af kand. L. Hedell, Uppsala, blifvit bestämda såsom tillhörande *björn* (främre extremiteterna). Sådana björnklor äro äfven sedermera ofta hittade i järnåldersgrafvar såväl på Gotland som på fastlandet. Troligen ha i dessa fall björnhudar med kvarsittande klor varit med på bålet. Red.

3. *Hake af brons*, bestående af en smal bronsplatta, å hvars ena långsida utlöper ett stycke som är omböjdt till hake och orneradt med fina parallela, tvärs öfver

Fig. 80. $^1/_1$.

gående streck. Haken är försedd med 3 nitar, som på öfversidan äro utrustade med stora platta nithufvuden.

4. Ett litet fyrkantigt *beslagstycke af brons* (fig. 81); längs kanterna löpa upphöjda snodd- eller pärl-linier, emellan hvilka äro placerade 3 runda, platta hufvuden till nitar, som undertill fasthålla en tunn smal bronsplatta. Stycket har varit försedt med ett numera afbrutet, åt ena sidan utskjutande bihang, som möjligen varit en hake.

Fig. 81. $^1/_1$.

5. *Ändbeslag af brons* till en rem, upptill klufvet, nertill en lång, nedåt något afsmalnande ten, hvars kanter äro snedt afskurna; undertill urholkad, prydd med fina inristade linier. Upptill är stycket afbrutet och för öfrigt brutet i två bitar.

6. En liten trind, sluten *bronsring*.

7. En rund *bronsknapp*, genomborrad, lik sådana som på vissa fibulor äro satta på tvärstångens ändar.

8. Några bitar af en *benkam* samt några dithörande lösa bronsnitar. De pånitade skifvorna ha varit prydda med fina streck och större koncentriska kretsar, att döma af de obetydliga fragment som äro qvar. Ett bibehållet halfrundt kantstycke tyckes antyda att kammen öfverst varit prydd med ett halfcirkelformigt utsprång.

Graf nr 35.

Låg kulle, knappt märklig; med obestämda gränser, diameter ungefär $2\frac{1}{2}$ meter, belägen på samma fält som föregående, men längst söderut, några steg från gärdesgården mot Timgrens åker och nära (ungef. 20 steg ifrån) landsvägen. I midten af kullen träffades under ett ungefär $\frac{1}{2}$ fot tjockt lag af mindre stenar och grus ett graflager med *brända benbitar* (hvaribland två människotänder), något kol, samt fornsaker. På 30 cm. djup under jordytan vidtog naturlig orubbad grusbotten.

Fornsakerna voro:

1. *Fibula af brons*, af elden alldeles försmält. Den har troligen varit af samma hufvudtyp som de förut i denna berättelse omtalade tvenne fibulor. Ofvantill öfver nålfästet utskjuter bygeln i en tresidig platta, hvars hörn äro försedda med runda knoppar. Af spiralläggningen finnes något kvar; bygeln är förvandlad till en tråd, som nertill slutar i en stelnad droppe.

2. Tre *pärlor af glasfluss*, 2 blå, 1 grön (gulaktig).

3. Några små bitar af en *benkam*, hvaribland en tand.

4. Ett par små obetydliga bitar af ett *lerkärl*, simpla utan ornering.

I den hage, »Barshaldershage» eller »Gåtthagen» under Anderse gård i Fide, som är belägen på andra sidan landsvägen midt emot de marker, i hvilka föregående fynd gjordes, ligga åtskilliga någorlunda stora *rösen*.

I det sydligaste af dessa, beläget inne i det sydvästligaste hörnet mellan landsvägen och Flodströms gårdstomt, hade Flodström för närmare 20 år sedan tänkt gräfva en potatiskällare. När han hade kommit ett stycke ner i backen hade han stött på stora flisor, under hvilka det varit alldeles »holt» (ihåligt) och där han sett *människoben;* han hade dock blifvit bortskrämd af en hel hop »ormar och grodor» (som eljest aldrig lefva tillsammans; hvarför han menade att det var något mystiskt, »inte hängde rätt ihop», »inte var det som det skulle»; jfr Heimskringlas »ormar ok pöddur», vid ett liknande tillfälle). Efter Flodströms anvisning gick jag ner i kullens midt och fann, oaktadt hans försäkringar att allt skulle ligga orördt, en ruinerad *kista*, som varit djup, stor och täckt af hällar, samt kringkastade obrända *människoben.* — I stället företogs undersökning i ett annat röse, beläget ej långt därifrån åt Ö eller NO, omkring 40 steg från gärdesgården åt Flodströms gård.

Graf nr 36.

Röse, ungef. 6 meter i diameter; kullen jordblandad, med obetydligt småsten, men tätt satt med ganska stora stenar, gråsten och sandstensknölar. I sydvästra kanten sticka i dagen några stenar, som tyckas tillhöra en fotkedja. Kullen något högre åt NO, där en tall måste nedhuggas. Under ett lager mindre stenar (hufvudstora och större) var nedsatt ett lager af stora sandstensknölar, alla satta med undersidan i gul, orubbad bottensand; den största 100×50×45 cm. Mellan dessa stora stenar fanns i kullens midt och vidare åt NO ett graflager med kol och *brända benbitar*, benen löst liggande i sandblandad, svart jord.

På detta sätt genomgicks under stort arbete hela kullen; resultatet motsvarade icke ansträngningarna. Bland

benen hittades flera stora bitar af skallen. Af fornsaker hittades endast:

1. Ett litet fragment af en eneggad *järnknif*.
2. Några simpla, oornerade bitar af ett *lerkärl*.

Äfven ett annat af de i denna hage belägna rösena började jag undersöka i förhoppning att anträffa en orubbad kista med obrändt lik, men då likadana stora stenar, som förekommo i föregående undersökning, äfven här visade sig, och röset tydligen innehöll *brändt lik*, afbröts denna undersökning såsom alltför tidsödande och arbetsam.

Fynden från Barshaldershed hafva i Statens Historiska Museum inv.-nr 7581.

Tryckfel.

Sid. 80_7 läs: præmorsa

Sid. 80_6 läs: Aulocopium.

Antiquités céramiques trouvées dans le Nicaragua en 1882—1883.

Par

Carl Bovallius.

Les objets céramiques énumérés et figurés ci-dessous proviennent tous des fouilles auxquelles je me suis livré sur différents points des deux grandes îles du lac de Nicaragua, Ometepec et Zapatéra, et sur l'îlot de Ceiba, situé au voisinage immédiat de Zapatéra. Quoiqu'un grand nombre d'objets du Mexique et de l'Amérique Centrale aient été décrits et figurés dans les publications des sociétés archéologiques et ethnologiques de l'Amérique et de l'Europe, ainsi que dans d'importants ouvrages de savants illustres, je ne crois pas inopportun de présenter ici ces reproductions de l'art céramique aztèque, et peut-être pré-aztèque, dont j'ai eu la bonne chance de faire une petite collection pendant mon séjour dans le Nicaragua.

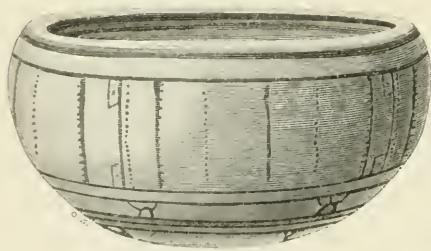
La plupart de ces poteries sont d'une exécution artistique remarquable; quoique inférieures peut-être aux meilleures poteries d'Anahuac, elles montrent toutefois de si grandes différences dans le caractère et même dans l'exécution technique, qu'on pourrait être tenté de leur attribuer une ancienneté très différente; mais les donnees

scientifiques n'étant pas suffisamment établies, il et très difficile de fixer l'époque à laquelle elles appartiennent. Elles offrent presque toutes une, deux, trois, ou quatre couleurs, savoir le jaune, le rouge, le brunâtre et le noir. L'ornementation, toujours très variée, se compose soit de lignes gravées, soit de bas-reliefs, représentant d'ordinaire des animaux, soit de couleurs seulement.

Sur les plus grands vases dont j'ai obtenu des fragments, l'ornementation consiste uniquement en petites boules et en bandelettes d'argile appliquées à la surface des vases, disposées avec un grand goût et un exquis sentiment de l'art.

Ometepec: 1re station.

Côté ouest de l'île, près de la plage, et à environ un kilomètre au nord de la hacienda (ferme) de S:a Luna.

1.

2.

Trois fouilles d'un mètre et demi de profondeur dans un tas de pierres peu élevé, de forme ovale, ainsi qu'autour de ce tas. Quelques fragments de poteries peintes toutes d'une couleur jaunâtre, sans ornements; ou avec des lignes et des figures en rouge, brun ou noir. Parmi les débris d'argile, une petite statuette de bronze représentant un saint, fut trouvée, seulement à un demi-mètre de la surface. (Voir le no 76 de l'appendice).

1. Petite **coupe** de terre cuite (Nic. Ant., nº 5), de forme gracieuse, mais d'une épaisseur considérable. Les couleurs sont bien conservées; le fond est jaune pâle à l'intérieur comme à l'extérieur; les lignes droites sont rouges et brunes, les lignes dentelées et ponctuées sont d'un brun foncé; à l'intérieur il y a une bordure rouge.

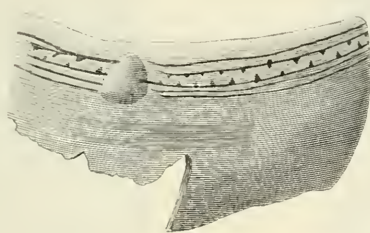
Le diamètre de la coupe est de 115 mm, contre 92 mm à l'ouverture. (M. S.)

2. **Pied conique** d'un plat; couleur jaune pâle.

Hauteur: 28 mm. (M. S.)

Ometepec: 2me station.

Dans le petit village de *Los Angeles*, à un kilomètre à preu près à l'est de la station précédente. Fouille

3.

operée à l'autre côté de la petite chapelle. Quelques fragments de poteries d'une couleur brunâtre, à parois extrêmement minces.

3. Fragment d'une petite **urne** globulaire, décorée d'une bordure gravée. Elle avait été peinte en brun foncé.

Diamètre de l'orifice: 115 mm. (M. D.)

Ometepec: 3me station.

Sur la plage d'une petite baie de la côte septentrionale de l'île, à peu près à moitié chemin entre les villages de *Muyogalpa* et d'*Alta Gracia*. Fouilles dans une colline, sous un grand figuier déraciné. Fragments de

grands plats d'argile, probablement tripodes, peints en rouge vif, les pieds presque tous globulaires, quelques-uns coniques. Au même endroit quelques instruments de pierre ont été trouvés, savoir un »molidor», avec des fragments d'un »metate» (plaque de pierre), pour écraser le maïs et le cacao, une espèce de pilon et quelques autres objets (voir le nº 68 de l'appendice).

4, 5 et 6. **Pieds globulaires** de plats ronds. D'une couleur rouge vive.

Hauteur: 38 mm. (4 et 5 M. S. 6 M. D.)

6.

7.

9.

7. **Pied globulaire** de plat. Au côté antérieur se trouvent quelques saillies indiquant la face d'un animal. Peint comme les précédents.

Diamètre: 35 mm. (Coll. Lagerb.).

8 et 9. **Pieds coniques** d'un grand plat. Couleur rouge.

Hauteur du pied: 98 mm. (8 M. S. 9 M. D.)

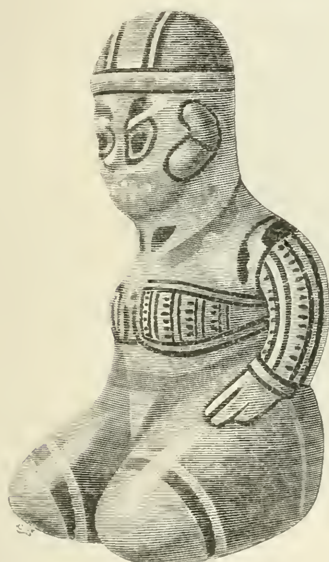
Ometepec: 4me station.

Pied nord du volcan, à environ un kilomètre d'*Alta Gracia*. A la base d'un amas de pierres plus ou moins

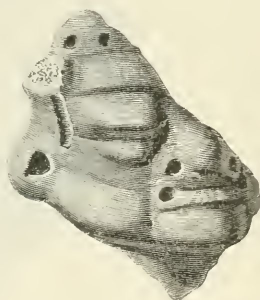
carrées — de l'avis des Indiens, restes d'un grand édifice — je trouvai quelques objets en terre cuite, d'une bonne exécution, peints en trois ou quatre couleurs.

10. **Image humaine** d'un aspect grossier (Nic. Ant., nº 2), mais bien peinte, en rouge, brun et noir sur fond jaunâtre. Les doigts sont indiqués par quatre lignes noires.

Hauteur de l'image: 138 mm. (M. S.)

10.

11.

11. **Tête de singe** ou d'homme, (Nic. Ant., nº 16) faisant partie d'un vase.

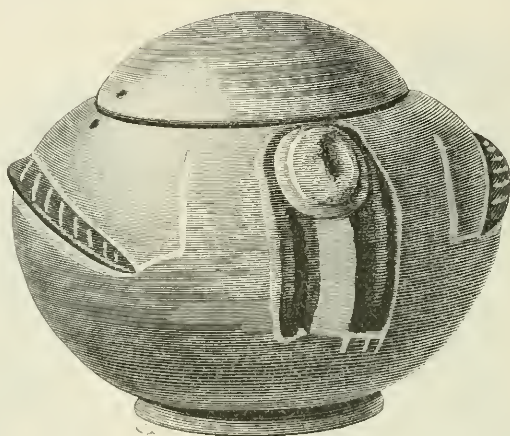
Hauteur: 65 mm. (M. D.)

Ometepec: 5me station.

Côté occidental du volcan, à une hauteur de 400 mètres au-dessus du niveau du lac de Nicaragua, dans un ravin formant une petite vallée semi-circulaire. A deux

mètres au-dessous de la surface, je découvris une urne très bien conservée, et quelques débris de grands vases d'une matière extrêmement fragile, peints avec un soin tout particulier en rouge foncé; les ornements noirs.

12. **Urne globulaire** légèrement déprimée (Nic. Ant., nº 4), avec couvercle circulaire, lisse, percé de deux petits trous correspondant à deux trous semblables au bord supérieur de l'urne.

12.

Elle est peinte en rouge foncé, avec deux saillies égales, en noir à lignes blanches sur le noir; deux autres saillies inégales, blanches, servant d'anses, l'une entourée d'une bande noire.

Le diamètre de l'urne est de 126 mm, celui de l'orifice, 70 mm. (M. S.)

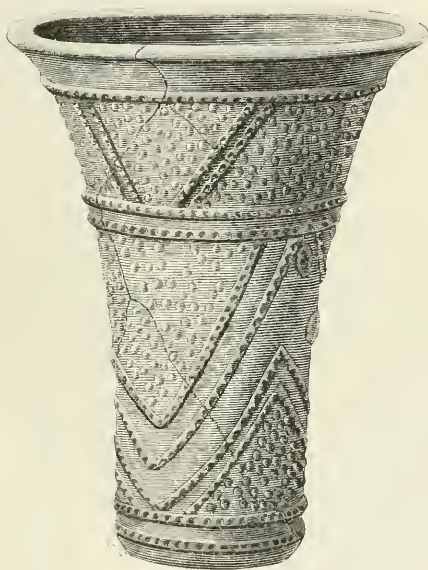
Zapatéra: 1re station.

Punta del Sapote.

(Voyez *Nic. Ant.*, p. 13).

Point nord-est de l'île, formant une grande péninsule très élevée. Au centre du plateau se trouve plusieurs

amas des pierres, entourés de statues, sans doute des ruines de temples ou d'autres édifices. Dans quatre de ces amas j'opérai des fouilles avec un très bon résultat. Fragments de grands vases, de coupes et de plats de formes différentes, mais souvent très gracieuses, des images ou des idoles, des anses et des pieds de vases, en forme de têtes d'animaux, etc. Des objets de pierre ont aussi

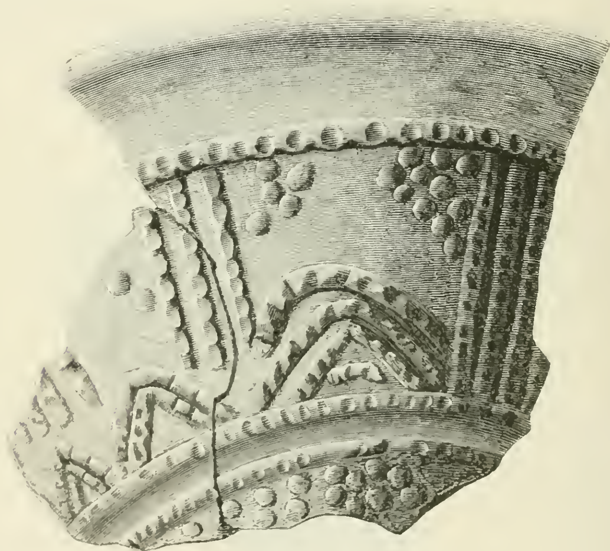

13.

été trouvés au même endroit. (Voir les nos 69—72 de l'appendice.)

13. **Grand vase** (Nic. Ant., no 9) d'une forme simple mais très gracieuse. Ce vase, comme les sept vases suivants, se distingue d'une manière remarquable par l'élégante simplicité de son ornementation et par l'effet artistique qu'elle produit. Des cordons ou bandes minces d'argile sont groupés en ornements divers et appliqués à la surface du vase, avec des impressions symétriques, faites par le doigt du potier ou à l'aide d'un instrument. Entre

ces bordures se trouvent des groupes de petites boules rondes, appliquées à la surface du vase. Le fond est percé d'un grand trou de 20—30 mm de diamètre. La surface inférieure du fond est concave, comme si le vase avait été placé immédiatement sur un support rond. Cette forme du fond est commune aux sept numéros suivants.

14.

Hauteur du vase: 410 mm; diamètre du fond: 152 mm, de l'orifice: 362 mm; épaisseur du bord supérieur: 30 mm. (M. S.)

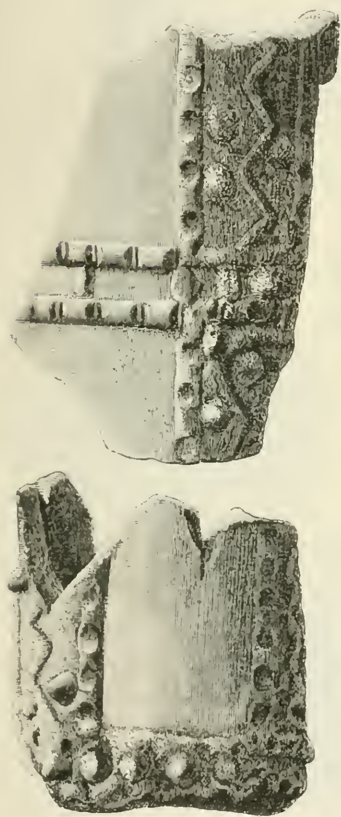
14. **Grand vase** (Nic. Ant., no 10) exactement de la même forme que le précédent, mais plus grand, et les ornements disposés d'une autre manière. Peint en rouge.

Hauteur: 650 mm; diamètre de l'orifice: 490 mm; épaisseur du bord supérieur: 35 mm. (M. S.)

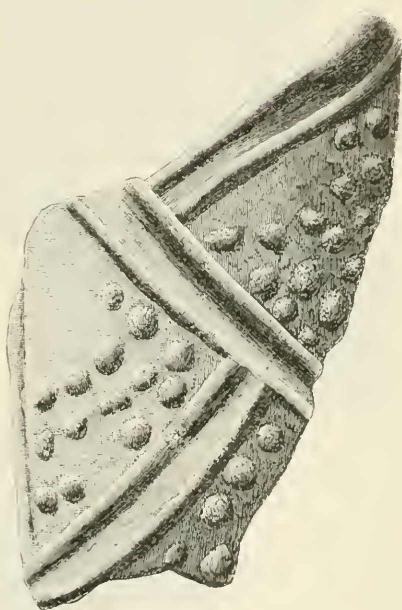
15, 16 et 17. Fragments de **vases** semblables. (15 et 16 M. S. 17 M. D.)

18. Fragments d'un **grand vase** (Nic. Ant., nº 11) avec une ornementation plus grossière, mais de la même forme que les précédents.

Diamètre du fond: 115 mm. (M. D.)

18.

19.

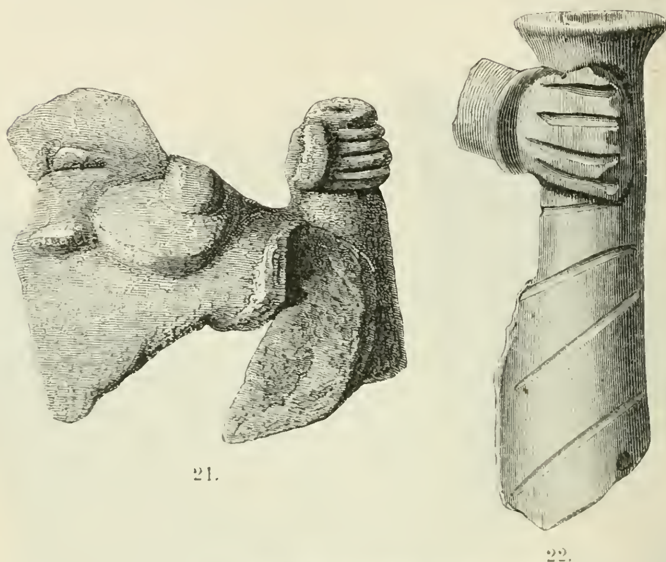
19. Fragments d'un **vase** semblable. (M. S.)

20. Fond d'un **vase** de la même matière et de la même couleur que les vases précédents.

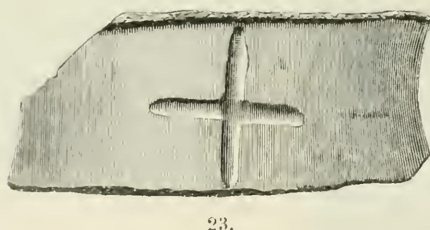
Diamètre du fond: 110 mm; du trou: 25 mm. (M. S.)

21 et 22. Fragments d'une **urne** fantastique (Nic. Ant., nº 36) à deux anses en forme de colonnes, tenues par des mains d'homme ou de singe.

Hauteur des anses: 133 mm. (M. S.)

21. 22.

23.

23. Fragment d'une **urne** marquée d'une croix. Peinte en rouge.

Epaisseur: 18 mm. (M. S.)

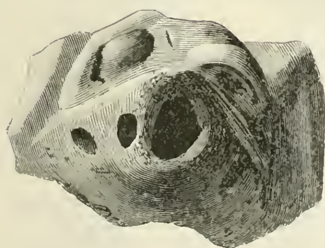
24. Fragment d'un **vase avec goulot** (Nic. Ant., nº 22) et avec une grande ouverture au côté, représentant la gueule d'un animal; les yeux, les oreilles, le nez, les lèvres et les dents sont indiqués en bas-relief. La couleur, presque effacée, est jaunâtre.

Diamètre du vase: 95 mm; de l'ouverture supérieure: 32 mm; de l'ouverture latérale: 60 mm. (M. S.)

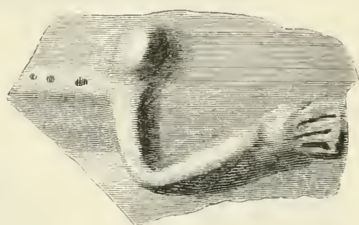
25. Anse (Nic. Ant., nº 23) représentant la **tête d'un**

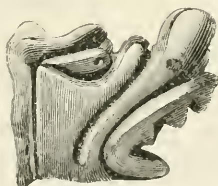
24.

25.

26.

27.

animal, avec une partie de l'urne, peinte en une couleur rougeâtre.

Hauteur de la tête: 50 mm. (M. D.)

26. Partie d'une **urne,** (Nic. Ant., nº 19) avec la figure d'un singe en bas-relief. Peinte en brun.

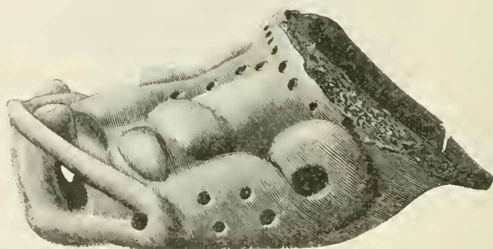
Epaisseur: 7 mm. (M. S.)

27. **Tête de crocodile** (Nic. Ant., nº 17), l'anse d'un grand plat, d'une bonne exécution, peinte en brun foncé.

Longueur de la tête: 55 mm. (M. S.)

28. **Tête d'animal** (Nic. Ant., nº 30), l'anse d'un grand plat, d'une bonne exécution, peinte en brun foncé et poli avec soin.

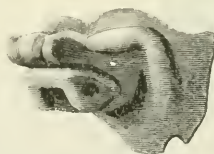
Longueur de la tête: 90 mm. (M. D.)

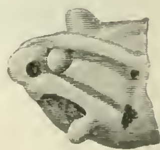
28.

29.

30.

31.

29. **Tête de singe** (Nic. Ant., nº 14), l'anse d'une urne ou d'un vase, peinte en rouge pâle.

Longueur de la tête: 40 mm. Hauteur: 50 mm. (M. S.)

30. **Tête d'animal,** anse de vase. Peinte en rouge foncé.

Longueur de la tête: 27 mm. (M. S.)

31. **Tête d'animal,** anse de plat. Peinte en rouge jaunâtre.

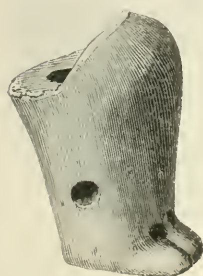
Longueur de la tête: 40 mm. (M. S.)

32. **Pied d'un plat** tripode, représentant une jambe humaine. Peinte en jaune.

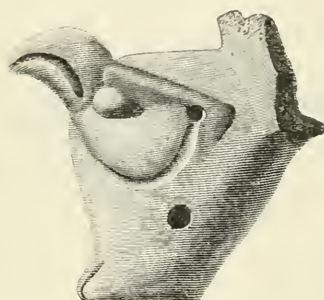
Hauteur: 65 mm. (M. D.)

33. **Pied d'un plat** tripode; jambe supportant la tête d'un animal. Peinte en brun.

Longueur de la tête: 35 mm. Hauteur du pied: 60 mm. (Coll. Lagerb.)

32.

33.

34.

35.

37.

34. **Pied d'un plat** (Nic. Ant., nº 21), une jambe supportant la tête d'un condor (?). Peinture jaunâtre.

Hauteur du pied: 60 mm. Longueur de la tête de l'oiseau: 55 mm. (M. S.)

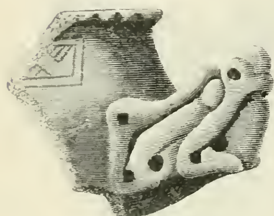
35. **Pied globulaire d'un plat,** représentant la tête d'un animal, peinte en brun foncé.

Diamètre: 37 mm. (M. D.)

36. **Pied simple,** pointu, d'un plat, couleur brunâtre. Hauteur: 35 mm. (Semblable au nº 2.) (M. D.)

37. Partie d'une **urne** (Nic. Ant., nº 29) avec une bordure de lignes parallèles gravées, et ornée de bas-reliefs sur les côtés. Une anse gravée. Peinte en brun.

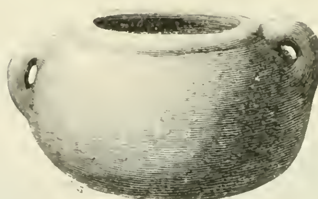
Diamètre de l'urne: 155 mm. de l'orifice: 98 mm. (M. S.)

38.

39.

40.

38. Fragment d'une **petite urne** (Nic. Ant., nº 15) avec une anse représentant une tête d'animal. Couleur jaunâtre.

Longueur de la tête: 40 mm. (M. S.)

39. **Coupe** sans ornements, à fond aplati. Couleur noire.

Diamètre: 86 mm. Hauteur: 53 mm. (M. S.)

40. **Petite urne globulaire** (Nic. Ant., nº 7) d'une exécution grossière, avec deux petites anses. Couleur jaunâtre.

Diamètre de l'urne: 65 mm. de l'orifice: 40 mm. (M. S.)

41. **Couvercle circulaire** d'une petite urne (Nic. Ant., nº 8) avec une tête d'animal pour anse, peinte en brun foncé.

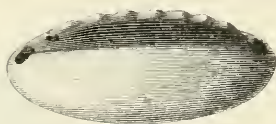
Diamètre: 48 mm. Hauteur: 45 mm. (M. S.)

42. **Couvercle ovale** d'une urne (Nic. Ant., nº 18) percé de deux trous. Couleur brun foncé.

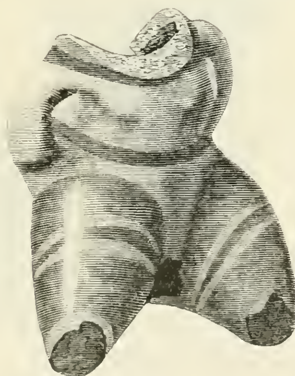
Longueur: 70 mm. (M. S.)

41.

42.

43.

43. **Image humaine** (Nic. Ant., nº 3) semblable à celle d'Ometepec, nº 10, sans tête. Les doigts ne sont pas indiqués. Elle est peinte en jaune et rouge. La matière est une argile rougeâtre, couleur de briques.

Hauteur: 84 mm. (M. S.)

Zapatéra: 2me station.

Punta de las Figuras.

(Voyez *Nic. Ant.*, p. 33.)

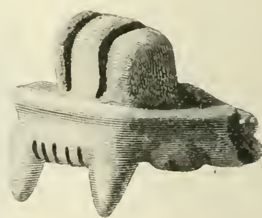
C'est l'endroit signalé par Squier dans son livre classique sur le Nicaragua[1]. Entre le grand lac de Nicaragua et la lagune du cratère d'Apoyo, se trouve un plateau occupé par des tas de pierres semblables à ceux de »la Punta del Sapote». Au milieu de ces tas on trouve des poteries de la même espèce que celles de la première station, mais elles sont d'une exécution peut-être un peu plus grossière.

44 et 45. **Têtes humaines,** anses de plat, peintes en rouge foncé.

Hauteur: 46 mm. (44 M. S. 45 Coll. Lagerb.)

45.

46.

47.

46. **Tête d'animal** (Nic. Ant., nº 35), anse de vase. Couleur brunâtre, presque effacée.

Longueur: 45 mm. (M. S.)

47. **Museau de tigre** (?) (Nic. Ant., nº 12), fragment d'une grande urne. Couleur rouge et jaune.

Largeur: 46 mm. (M. S.)

48. **Tête de chien** (?) (Nic. Ant., nº 34), anse de vase. Couleur effacée.

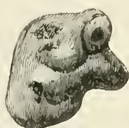
Hauteur: 35 mm. (M. S.)

[1] Nicaragua: its people, scenery, monuments and the proposed interoceanic canal. In two volumes. New-York 1853.

49. **Tête d'animal,** anse de vase. Couleur brunâtre.
Hauteur: 27 mm. (M. S.)

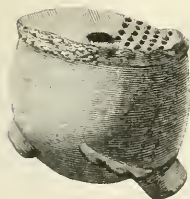
50. **Tête d'animal** (Nic. Ant., nº 32), pied de vase. Couleur rouge foncé.
Longueur: 55 mm. (M. S.)

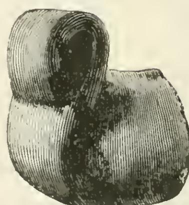

48.

49.

50.

51.

52.

55.

51. **Petit flacon** à goulot court (Nic. Ant., nº 20), peint en rouge clair.
Diamètre du flacon: 58 mm, du goulot: 26 mm. Hauteur: 63 mm. (M. S.)

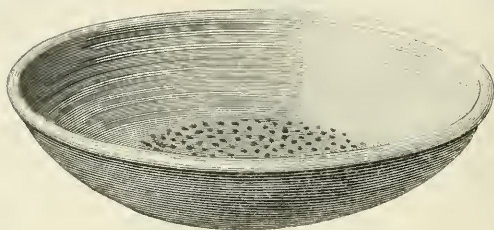
52, 53 et 54. **Pieds globulaires** de plats, peints en rouge.
Diamètre: 40, 50 et 55 mm. (M. S.)

55. **Anse** de vase, sans ornements, peinte en rouge.
Hauteur: 45 mm. (M. S.)

Zapatéra: 3me station.

Plage de la baie de Chiquero. Quelques poteries plus grossières que celles des stations précédentes, à moins d'un mètre de profondeur sous la surface du sol.

56. **Plat circulaire,** d'argile à demi cuite. Dans l'intérieur, on voit au fond du plat un grand nombre de petits trous ou alvéoles assez rapprochés les uns des autres.

56.

dont le but était peut-être de faciliter le broiement de poivre ou d'autres grains d'épices sous le pilon.

Diamètre du plat: 184 mm; épaisseur: 7 mm. (M. S.)

Ceiba.

(Voyez Nic. Ant., pag. 42.)

Petit îlot, voisin de Zapatéra, dont il n'est séparé que par un canal très étroit. Il est intéressant par les sculptures fantastiques qu'on trouve sur les rochers. (Voyez Nicaraguan Antiquities, pag. 42—47.)

J'ai trouvé ici quelques fragments de poteries et quelques objets de pierre. (Voyez les numéros 73 et 74 de l'appendice.)

57. **Image humaine** (Nic. Ant., no 1) semblable aux deux images décrites ci-dessus sous les nos 10 et 43, mais plus petite, d'une exécution moins achevée, et peinte en une seule couleur, brun foncé.

Hauteur: 75 mm. (M. S.)

58. **Tête d'animal** faisant partie d'un grand vase, peinte en brun foncé.

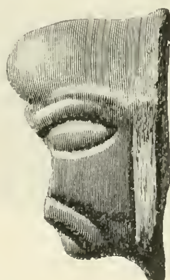
Hauteur de la tête: 75 mm. (M. S.)

59. **Tête de crocodile** (Nic. Ant., nº 33), pied d'un plat, placée obliquement, reposant sur la mâchoire inférieure. Travail bien exécuté et soigneusement peint en noir et poli.

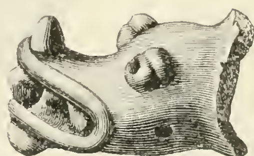
Longueur de la tête: 56 mm. (M. S.)

57.

58.

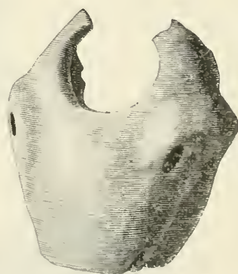
59.

60.

61.

62.

60. **Tête d'animal** (Nic. Ant., nº 13), anse de vase, peinte en rouge pâle.

Longueur de la tête: 34 mm. (M. S.)

61. **Figure humaine** faisant partie d'une urne, peinte en brun foncé.

Hauteur: 60 mm. (M. D.)

62. **Tête d'animal,** anse d'une carafe.

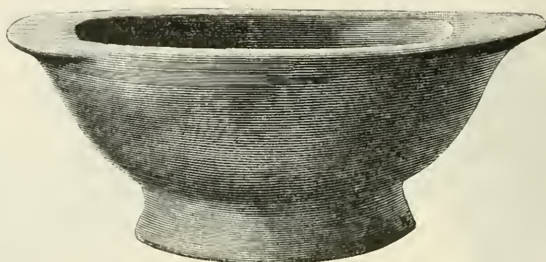
Longueur de la tête: 68 mm. (M. S.)

63. **Coupe à pied** et à deux anses (Nic. Ant., nº 6), d'une certaine épaisseur et très solide. Peinte en brun et soigneusement polie.

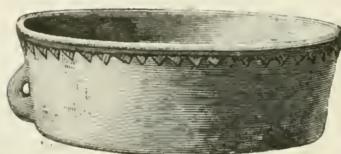
Diamètre: 110 mm. (M. S.)

64. **Plat à anse** (Nic. Ant., nº 37) avec bordure gravée, peint en brun foncé.

Diamètre: 85 mm; diamètre du fond 75 mm. (M. D.)

63.

64.

65.

66.

65. **Tête d'animal,** anse ou pied d'un plat. Peinte en brun.

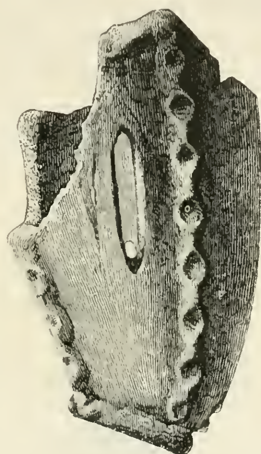
Longueur: 44 mm. (M. S.)

66. **Tête d'animal** (Nic. Ant., nº 31), anse d'une petite coupe, peinte en rouge.

Hauteur: 27 mm. (M. S.)

67. Fond d'une **grande urne** ou d'une cruche à eau, d'une forme irrégulière, orné comme les grandes urnes de Zapatéra, 1re station no 13—19. Peint en rouge foncé.

Diamètre: 35 mm. (M. S.)

67.

Appendice.

A. Objets de pierre.

68. **Pilon,** d'*andésite* (Nic. Ant., no 26).

68.

69.

Hauteur: 65 mm; diamètre supérieur: 42 mm, inférieur: 55 mm.

Provenance: Ometepec, 3me station. (M. S.)

69. **Tête d'animal,** de *dolérite gris foncé*, (Nic. Ant.,

nº 24) faisant partie d'une urne ou d'une cruche à eau Belle exécution.

Longueur de la tête: 65 mm. Hauteur: 60 mm.

Provenance: Zapatéra, 1re station. (M. S.)

70. **Tête d'animal,** de *dolérite grisâtre,* très rongée, formant le pied d'un vase tripode, dans le même emplacement que le nº 59. Belle sculpture.

Longueur de la tête: 50 mm.

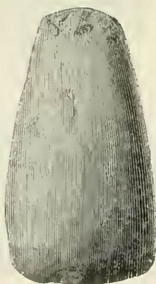
Provenance: Zapatéra, 1re station. (Coll. Lagerb.)

70.

71.

72.

73.

71. Espèce de **grattoir** (Nic. Ant., nº 25) d'*andésite verdâtre,* avec des vésicules et des porosités, et avec une zone de délitescence. Sur le côté inférieur il y a neuf stries longitudinales, chacune de deux millimètres de largeur; pans creux.

Longueur: 57 mm; largeur: 55 mm; épaisseur: 26 mm.

Provenance: Zapatéra, 1re station. (M. S.)

72. **Hachette,** de *felsite porphyrique* (Nic. Ant., nº 27).

Longueur: 77 mm; largeur inférieure: 42 mm; largeur supérieure: 28 mm; épaisseur: 22 mm.

Provenance: Zapatéra, 1re station. (M. S.)

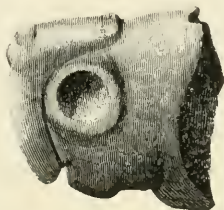
73. **Hachette,** de *diabase* (Nic. Ant., nº 28).

Longueur: 72 mm; largeur inférieure: 40 mm; largeur supérieure: 9 mm; épaisseur: 20 mm.

Provenance: Ceiba. (M. S.)

75.

74.

76.

74. **Tête, d'un grand perroquet** (Ara), de *quartz* et *feldspath blanc.*

Longueur de la tête: 52 mm; hauteur: 45 mm; largeur 38 mm.

Provenance: Ceiba. (M. D.)

Les déterminations des minéraux ont été faites par M. Hjalmar Sjögren, Professeur agrégé à l'Université d'Upsal.

B. Objets métalliques.

75. **Amulette,** d'*argent,* représentant la Sainte Vierge.

Hauteur: 36 mm.

Provenance: Ometepec 5me station. (M. S.)

76. **Petite statuette** de *bronze,* représentant un homme portant un enfant.

Hauteur: 30 mm.

Provenance: Ometepec 1re station. (M. S.)

Abbreviations.

Coll. Lagerb.	=	Collection	de Madame la Baronne H. Lagerbring, à Stockholm.
M. D.	=	»	du Musée éthnographique de Dresde.
M. S.	=	»	éthnographiques du Muséum d'histoire naturelle de Suède, à Stockholm.

Index des matières contenues dans ce volume.

Nº 1. Etudes héraldiques. II. Les armoiries des provinces suédoises

par Hans Hildebrand,

avec 36 reproductions d'armoiries provinciales et deux appendices:

1) Extrait de »Fru Margareta Grips book»: manuscrit de la seconde moitié du 16e siècle, appartenant aux archives du domaine de Sjö, en Uppland.

2) Ordonnance royale du 17 mars 1686 sur la façon de faire les étandards, drapeaux et écussons.

Nº 2. Recherches runologiques et archéologiques dans l'île d'Öland pendant l'été de 1884

par Sven Söderberg,

avec une figure représentant la pierre runique du cimetière de Gardby (Öland).

Nº 3. Sur les drapeaux et enseignes de guerre suédois et danois au 16e siècle

par R. Mejborg,

avec 3 figures. Texte en danois.

1. Des drapeaux en général.

2. Des bannières de cérémonie et autres bannières de cour.

3. Des drapeaux et étendards militaires.
4. Des décorations faites au moyen de drapeaux.
5. Des enseignes de guerre de l'armée.

N:o 4. Les bractées du moyen âge en Suède

par Hans Hildebrand.

(1re partie.)

N:o 5. Antiquités céramiques trouvées dans le Nicaragua en 1882—1883

par Carl Bovallius.

N:o 6. Fouilles dans les cimetières de l'époque préchrétienne dans l'île de Gotland (VII—XI)

par Gabriel Gustafson.

I—VI figure dans la »Antiqvarisk tidskrift», 8e partie.

N:o 7. Antiquités céramiques trouvées dans le Nicaragua en 1882—1883

par Carl Bovallius.

Description détaillée.
Avec 64 figures. Texte en français.

Hildebrand, Bror Emil, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

——, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

——, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 5 uppl. 1886. Pris: 75 öre.

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet. (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet. (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet. (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

INNEHÅLL.

Under arbete äro för närvarande:

Akademiens handlingar del. 28 (Hans Hildebrand, *Om djurtyperna i ornamentiken.*)

Antiqvarisk tidskrift V: 4, VIII: 3, IX: 3, X: 1.

Svenska sigiller från medeltiden del. 2 h. 1.

Teckningar ur Svenska Statents Historiska Museum h. 4 (Gotlands jernålder).

Månadsbladet för 1886.

Medeltidsfynd från Gotland (utgifves med anslag af Bergerska donationsfonden.)

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)

Sveriges runskrifter afd. 1: Södermanlands runstenar (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden).

— — afd. 2: Ölands runstenar (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden).

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens **Antiqvariska Tidskrift för Sverige** utgifves i delar af omkring 20 ark med nödiga illustrationer. Pris för hvar del 4 kr. eller något mera.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens **Månadsblad** utkommer under år 1886 efter samma plan som hittills blifvit följd. Priset är 3 kr.

I bokhandeln finnes:

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, **Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum.**

Första häftet, innehållande 10 pl. och tillhörande text. Här beskrifves och afbildas jämte annat det icke minst genom sin ornamentik vigtiga Ulltuna-fyndet. Pris: 6 kr.

Andra häftet, innehållande 10 pl. med afbildningar af medeltidsföremål jämte tillhörande text. Pris: 6 kr.

Tredje häftet, innehållande 5 pl. med afbildningar af jernåldersföremål från Gotland jämte tillhörande text. Pris: 5 kr.

 Se omslagets andra och tredje sidor.

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri, 1887.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

NIONDE DELEN.

TREDJE HÄFTET.

Distribueras af hrr Wahlström & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 1 krona.

Af **Kongl. Vitterhets Akademien** (1753—1786) och **Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien** eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

—, Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.; del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1 (1863): 2 kr.; del. 2 (1869): 3 kr.; del 3 h. 1—4 (1870—73): 4 kr.; del. 4 h. 1—4 (1872—80): 4 kr.; del. 5 h. 1—3 (1873—78): 3 kr.; del. 6 h. 1—4 (1880—82): 4 kr.; del. 7 h. 1—4 (1883—85): 4 kr.; del. 8 h. 1—3 (1884, 1891): 3 kr.; del. 9 h. 1—3 (1887, 1891): 3 kr.; del. 10 h. 1—6 (1887—91): 6 kr.; del. 11 h. 1—3 (1890, 1891): 3 kr.; del. 12 h. 1—4 (1891): 4 kr. 50 öre.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Årgångarne 1890 och 1891. Pris för årgångarne 1872—1877: 2 kr.; för följande årgångar 3 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Dagbok samt om de under Akademiens inseende ställda Kongl. samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

Hildebrand, Bror Emil, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

——, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

——, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 5 uppl. 1886. Pris: 75 öre (vid ingången till museet: 50 öre).

——, The national historical museum, Stockholm. A guide to the collection issued by the royal Academy of literature, history and antiquities. Translated from the 5th swedish edition by Charles H. Derby. Pris: 3 kr. (vid ingången till museet 2 kr.).

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet. (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet. (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet. (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

Med anslag ur **den Bergerska donationsfonden** har Akademien utgifvit:

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Förra afdelningen, band 1 (1888): 9 kr. — Senare afdelningen, band 1 (1888): 11 kr.; band 2 (1889): 9 kr.; band 3 (1890): 8 kronor; band 4 (1891): 9 kronor.

INNEHÅLL.

Under arbete äro för närvarande:

Akademiens handlingar del. 28 (Hans Hildebrand, *Om djurtyperna i ornamentiken.*)

— — del. 31: (*Inträdestal af* Rydberg *och* S. Bugge, *Berättelse om Akademiens hundraårsfest m. m.)*

Antiqvarisk tidskrift V: 4, VIII: 4, IX: 4, XIII: 1.

Svenska sigiller från medeltiden del. 2 h. 1.

Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum h. 4 (Gotlands jernålder).

Månadsbladet för 1890 och 1891.

Medeltidsföremål från Gotland i Statens Historiska Museum (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden.)

Sveriges runskrifter afd. 1: Ölands runstenar; afd. 2: Östergötlands runstenar (utgifvas med anslag af Bergerska donationsfonden).

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens **Antiqvariska Tidskrift för Sverige** utgifves i häften af omkring 5 ark med nödiga illustrationer. Fyra eller, efter behof, flere häften utgöra ett band. Pris för hvart band: 4 kr. eller något mera.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens **Månadsblad** utkommer efter samma plan som hittills blifvit följd. Priset för årgång är 3 kr.

I bokhandeln finnes:

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, **Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum.**

Första häftet, innehållande 10 pl. och tillhörande text. Här beskrifves och afbildas jämte annat det icke minst genom sin ornamentik vigtiga Ulltuna-fyndet. Pris: 6 kr.

Andra häftet, innehållande 10 pl. med afbildningar af medeltidsföremål jämte tillhörande text. Pris: 6 kr.

Tredje häftet, innehållande 5 pl. med afbildningar af jernåldersföremål från Gotland jämte tillhörande text. Pris: 5 kr.

 Se omslagets andra och tredje sidor.

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri, 1891.

ANTIQVARISK TIDSKRIFT

FÖR

SVERIGE

UTGIFVEN AF KONGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIQVITETS AKADEMIEN

GENOM

HANS HILDEBRAND.

NIONDE DELEN.

FJÄRDE HÄFTET.

Distribueras af hrr Wahlström & Widstrand.
STOCKHOLM.

Pris: 2 kr.

Af **Kongl. Vitterhets Akademien** (1753—1786) och **Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien** eller på Akademiens förlag äro följande arbeten utgifna:

Kongl. Svenska Vitterhets Akademiens Handlingar. 5 band. 1755—1788.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. 20 band. 1789—1852.

——, Ny följd. Del. 1 (1857): 4 kr. 50 öre; del. 2 (1861): 4 kr.; del. 3 (1863): 4 kr. 50 öre; del. 4 (1864): 4 kr.; del. 5 (1867): 4 kr.; del. 6 (1869): 4 kr.; del. 7 (1876): 4 kr.; del. 8, 1 (1885): 3 kr.; del. 9 (1884): 7 kr. 50 öre; del. 10 (1885): 6 kr.; del. 11 (1893): 6 kr.; del. 12 (1895): 6 kr.; del. 13, 1 (1901): 3 kr.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. Del. 1: 2 kr.; del. 2: 3 kr.; del. 3, h. 1—4: 4 kr.; del. 4, h. 1—4: 4 kr.; del. 5, h. 1—4: 5 kr.; del. 6, h. 1—4: 4 kr.; del. 7, h. 1—4: 5 kr.; del. 8, h. 1—4: 4 kr.; del. 9, h. 1—4: 5 kr.; del. 10, h. 1—6: 6 kr.; del. 11, h. 1—5: 4 kr. 75 öre; del. 12, h. 1—4: 4 kr. 50 öre; del. 13, h. 1—4: 4 kr.; del. 14, nr 1—3: 7 kr.; del. 15, nr 1 och 2: 3 kr. 75 öre; del. 16, nr 1—4: 7 kr. 25 öre; del. 17, h. 1—5: 7 kr. 25 öre.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Första bandet: årgångarne 1872—1874. Andra bandet: årgångarne 1875—1877. Tredje bandet: årgångarne 1878—1880. Fjerde bandet: årgångarne 1881—1883. Femte bandet: årgångarne 1884—1886. Sjette bandet: årgångarne 1887—1889. Sjunde bandet: årgångarne 1890—1892. Åttonde bandet: årgångarne 1893—1895. Nionde bandet: årgångarne 1896—1899. Årgångarne 1900—1902. Pris för hvar af årg. 1872—1877: 2 kr., 1878—1897 samt 1900: 3 kr., dubbelårg. 1898—1899 och 1901—1902: 4 kr.

Hildebrand, Bror Emil, Anteckningar ur K. V. Hist. och Antiqvitets Akademiens Dagbok samt om de under Akad:s inseende ställda samlingarne för år 1843. Pris: 37 öre.

Hildebrand, Bror Emil, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. 1846. Pris: 7 kr. 50 öre.

——, Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinettet, funna i Sveriges jord. Ny tillökt upplaga med 14 pl. 1881. Pris (i Sverige, Norge, Danmark och Finland): 10 kr.

Tornberg, C. J., Numi cufici regii numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Sueciæ repertos digessit et interpretatus est C. J. T. 1848. Pris: 7 kr. 50 öre.

Hildebrand, Bror Emil, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor. 1860. Pris 7 kr. 50 öre.

——, Svenska Sigiller från medeltiden. I. 1, 2. 1862—1867. Pris: 19 kr. 50 öre.

——, Sveriges och Svenska konungahusets minnespenningar, praktmynt och belöningsmedaljer. 2 delar (1874, 1875). Pris: 16 kr.

Montelius, Oscar, Statens Historiska Museum. Kort beskrifning till vägledning för de besökande. 7 uppl. 1901. Pris: 50 öre (vid ingången till museet: 25 öre).

——, Das Museum vaterländischer Alterthümer zu Stockholm. 1897. Pris: 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).

——, Musée des antiquités nationales de Stockholm, 1899. Pris 75 öre (vid ingången till museet 50 öre).

——, Der Orient und Europa. Einfluss der orientalischen Cultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr. Deutsche Uebersetzung von J. Mestorf. 1 Heft. 1899. Pris 6 mark.

Hildebrand, Bror Emil, och Hildebrand, Hans, Teckningar ur Svenska Statens Historiska Museum. Första häftet (Serien IV, pl. 1—10). 1873. Pris: 6 kr. Andra häftet (Serien VI, pl. 1—10). 1878. Pris: 6 kr. Tredje häftet (Serien V, pl. 1—5). 1883. Pris: 5 kr.

INNEHÅLL.

 Se omslagets andra och tredje sidor!

Stockholm, Ivar Hæggströms Boktryckeri A.B., 1905.

